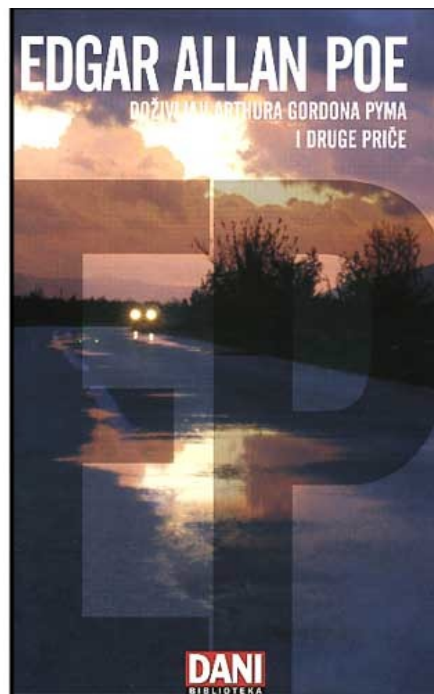

DOŽIVLJAJI ARTHURA GORDONA PYMA PYMA

i druge priče

To je zanimljiva pripovijetka o veoma bizarnim doživljajima glavnoga lika Gordona Pyma koji u želji za pustolovinama bježi od kuće i ukrcava se kao slijepi putnik na brod Grampus. Na putovanju biva zatočen u utrobi broda, doživljava pobunu mornara, borbu sa odmetnicima, buru, glad i žeđ na brodu koji polagano tone, kanibalizam, put na Južni pol...

Djelo je najpoznatije u cijelom Poeovu opusu i on je u njemu, vjerojatno, prvi opisao kanibalizam kao jedinu mogućnost spasa bijelog čovjeka izloženog opasnosti da umre od gladi. Čitki i gipki prijevod Lea Držica nije opterećen arhaizmima koji bi mogli korespondirati s vremenom događanja same priče, ali koji bi zasigurno otežali čitljivost.

Direktor: Slavko Goldstein

Glavni urednik: Milan Mirić

Prvi urednik edicije Prof. dr Ivo Hergešić

Preveo: Leo Držić

Urednik: Nikica Petrak

Zagreb 1978

Naslov originala:

The Narrative of Arthur Gordon Pym of Nantucket

Sadržaj

Doživljaji A. Gordona Pyma

Crni mačak

Jama i njihalo

Umorstva u ulici Morgue

Krabulj a crvene smrti

Pad kuće Usher

Pogovor ([Sonja Bašić](#))

Doživljaji A. Gordona Pyma

UVODNA NAPOMENA

Kad sam se prije nekoliko mjeseci vratio u Sjedinjene države, doživjevši na južnom moru i drugdje niz neobičnih stvari, o kojima će biti govora na narednim stranicama, slučaj me nanio u Richmondu u Virginiji u društvo nekolicine gospode, koja su se osobito zanimala za sve, što se odnosilo na krajeve, koje sam bio pohodio, te su me neprestano salijetala, da svoje pripovijedanje objavim, jer da mi je to dužnost. Imao sam, međutim, više razloga, da to ne učinim. Neki su razlozi bili privatne naravi i ne tiču se nikoga osim mene, a drugi nisu bili sasvim takvi. Jedan od razloga, koji su me odvrćali, bio je taj, što na svojem putovanju duže vrijeme nisam uopće vodio dnevnik, pa sam se bojao, da ne bih mogao po samom pamćenju napisati izvještaj, koji bi se činio dovoljno istinit kraj prirodnog i neminovnog preuveličavanja, kojemu je sklon svaki od nas, kad potanko pripovijeda događaje, koji snažno uzbuđuju stvaralački dar. Drugi je razlog bio taj, što su događaji, koje bi trebalo ispričovijediti, bili tako izvanredni, da ih ne bih mogao dokazati (osim svjedočanstvom jednoga čovjeka, a taj je čovjek indijanski mješanac), te sam držao, da će mi vjerovati samo moja obitelj i neki moji prijatelji, koji su imali razloga, poznavajući me, da vjeruju u moje istinoljublje. Bilo je vjerojatno, da će općinstvo moje pripovijedanje smatrati pukom bestidnom i zgodno udešenom izmišljotinom. Nepovjerenje prema mojoj spisateljskoj sposobnosti bilo je, dakako, glavni razlog, koji me je spriječio da poslušam upute svojih savjetnika.

Među onom gospodom u Virginiji, koja su se najviše zanimala za moj izvještaj, osobito za onaj dio koji se odnosio na Antarktičko more, bio je g. Poe, koji je kasnije bio urednik mjesečnika *Southern LitemryMessenger*, što ga je izdavao g. Thomas W.

White u gradu Richmondu. On mij je između ostalog savjetovao, neka odmah spremim potpuni izvještaj o svemu, što sam vidio i pretrpio, i neka se pouzdam u oštroumlje i zdrav razum općinstva. Uporno je i veoma uvjerljivo tvrdio, da će moje djelo uspjeti, premda će možda – zbog moje spisateljske neiskusnosti – biti neizbrušeno. Njemu se, što više, činilo vjerojatnim da će moj izvještaj biti primljen kao istinit upravo zbog nevjesta stila.

Usprkos ovome tumačenju nisam se odlučio da učinim, kako mi je savjetovao. On kasnije predloži (vidjevši da se ne ću pokrenuti), neka mu dopustim, da svojim riječima opiše moje pripovijedanje o prvom dijelu mojih pustolovina, prema mojim podacima, i da to objavi u *Southern Messengeru* kao izmišljenu priču. Na to sam pristao, ne videći razloga da se protivim, uz jedini uvjet, da ne spominje moje pravo ime. Dvije tobože izmišljene priče redom su izišle u *Messengeru* za siječanj i veljaču (1837) i, da bi se doista vjerovalo, da su izmišljene, bilo je u sadržaju mjesečnika uz te priče navedeno ime g. Poa.

S obzirom na način, na koji je ta lukavština primljena, odlučio sam napokon da skupim i objavim te doživljaje. Ustanovio sam, da općinstvo – unatoč tome, što je taj dio mog izvještaja izišao u *Messengeru* kao priča (a da nije promijenjena ni iskrivljena nijedna činjenica) – nije nimalo raspoloženo, da ga smatra pričom, te je na adresu g. Poa stiglo nekoliko pisama koja su jasno dokazivala protivno uvjerenje. Tako sam zaključio, da su činjenice iz mog pripovijedanja takve, da same pokazuju svoju vjerodostojnost, i da se prema tome ne treba gotovo ni bojati prigovora zbog nevjerojatnosti.

Kad ovaj izvještaj bude dovršen, odmah će se vidjeti, koliko od toga smatram svojim djelom, a bit će jasno i to, da nijedna činjenica nije iskrivljena na prvih nekoliko stranica, što ih je napisao g. Poe. Štoviše, ni onim čitaocima, koji nisu čitali *Messenger*, ne će biti potrebno isticati, gdje svršava njegov dio, a gdje počinje moj. Razlika u stilu lako će se opaziti.

A G. Pym

I

Ime mi je Arthur Gordon Pym. Moj otac je bio ugledan trgovac pomorskih potrepština u Nantucketu, gdje sam se rodio. Moj djed s majčine strane bio je odvjetnik s dobrom praksom, sretan u svemu i veoma je uspješno špekulirao dionicama Edgarton New Bank, kako se nekada zvala. Tako je, a i na slične načine, uspio uštedjeti priličan novac. Volio me više no ikoga na svijetu, pa sam se nadao, da ću nakon njegove smrti naslijediti najveći dio imutka. Kad sam navršio šest godina, poslao me u školu starom Rickettsu, nekom jedno rukom gospodinu. Gotovo svatko, tko je dolazio u New Bedford, poznaje toga čudaka. U toj sam školi ostao do svoje šesnaeste godine, a tada sam pošao u akademiju g. E. Ronalda. Tu sam se sprijateljio sa sinom pomorskoga kapetana g. Barnarda, koji je obično plovio u službi Lloyda i Vredenburgha. Imao je, znam točno, mnogo veza u Edgartonskoj banci. Sin mu se zvao August i bio je gotovo dvije godine stariji od mene. Jednom je bio s ocem u lovu na kitove, pa je neprestano pričao o svojim pustolovinama na jugu Tihog oceana. Često sam dolazio k njemu i ostajao ondje cijeli dan, katkada i cijelu noć. Ležali bismo u istoj postelji, i on mi ne bi dao zaspiti gotovo do zore. Pripovijedao bi mi priče o urođenici- ma s otoka Tiniana i o drugim mjestima, koja je pohodio na svojim putovanjima. Napokon sam se i ja počeo zanimati za ono što mi je pripovijedao, te sam pomalo i sam počeo osjećati sve veću želju, da pođem na more. Imao sam jedrenjak, koji se zvao *Ariel*. Vrijedio je oko sedamdeset i pet dolara. Imao je polupokrivenu palubu ili *cuddy* i jedan jarbol s jedrom. Zaboravio sam, kolika mu je bila nosivost, no mogao je bez poteškoća primiti deset osoba. S tim smo brodićem običavali praviti najluđe vratolomije. Kad se sada toga sjetim, čudim se što sam još živ.

Ispripovjedit ću jednu od tih pustolovina kao uvod u dulju i važniju pripovijest. Jedne večeri sastalo se društvo kod g. Barnarda. Potkraj zabave bili smo i August i ja prilično opojeni. Kao obično u takvim slučajevima, ostao sam radije kod Augusta, umjesto da idem kući. On je, kako sam mislio, sasvim mirno zaspao (bilo je gotovo jedan sat u noći, kad se društvo razišlo), a da nijednom riječi nije spomenuo svoj omiljeni predmet razgovora. Prošlo je oko pola sata, i ja sam upravo zadrijemao, kad on iznenada skoči uz neku strašnu psovku i reče, da ne će, za volju nikakvog Arthura Pyma na svijetu, spavati, dok s jugozapada puše tako divan povjetarac. Nikad se u životu nisam toliko začudio. Nisam znao, što

hoće, i pomislio sam, da mu je vino i alkoholno piće, što gaje popio, smutilo pamet. On je međutim nastavio veoma nehajno. Rekao je, da zna, da ga smatram pijanim, no daje trijezan, kako još nikada u životu nije bio. Dodao je, da mu se ne da tako divnu noć provesti u postelji poput psa, nego da će ustati, odjenuti se i prošetati s brodićem po valovima. Ne bih znao reći, što se dogodilo sa mnom, no tek što su te riječi bile izgovorene, osjetio sam golemo uzbuđenje i radost, te sam njegovu ludu zamisao smatrao najsjajnijom i najrazumnijom stvari na svijetu. Puhala je gotovo bura, i bilo je veoma hladno – bio je konac listopada. Ipak sam nekako zanosno skočio iz postelje i rekao mu, da sam i ja hrabar kao on, da se ni meni ne da ležati u postelji poput psa, i da sam također spreman za svaku veselu vožnju po valovima kao neki August Barnard iz Nantucketa.

Nismo gubili vrijeme odijevajući se. Pojurismo k brodiću. Ležao je u starom trulom pristaništu, kraj skladišta drva Pankev & Co., i udario bokovima o neravne grede. August je skočio u brodić i lopaticom izbacio vodu, koja ga je bila ispunila gotovo do polovice. Kad je bilo svršeno, digosmo prečku i glavno jedro, okrenusmo brodić u vjetar i smiono zaplovismo na more.

Vjetar je oštro puhao s jugozapada. Noć je bila sasvim vedra i hladna. August je prihvatio rudu krmila, a ja sam stao kraj jarbola, na palubi *cuddyja*. Letjeli smo velikom brzinom. Nismo progovorili ni riječi, otkako smo odriješili brodić u pristaništu. Tada upitah svojega druga, kojim smjerom namjerava poći i u koje ćemo se vrijeme vjerojatno vratiti. On je nekoliko časova zviždao, a tada mrzovoljno reče:

– Ja idem na more... ti možeš, ako ti se sviđa, kući.

Pogledavši ga, odmah zamijetiti, daje veoma uzbuđen, premda se pretvarao, daje bezbrižan. Dobro sam ga vidio na mjesecini – lice mu je bilo bljeđe od mramora, a ruka mu je tako drhtala, da je jedva držao rudu krmila. Osjetih, da nešto nije kako treba, i ozbiljno se zabrinuh. U to sam vrijeme znao veoma malo o upravljanju brodićem, te sam sada sasvim ovisio o pomorskoj vještini svojega prijatelja. Vjetar je iznenada ojačao, pa smo brzo izišli iz zavjetrine. Još me uvijek bilo stid da pokažem i malo straha, te sam gotovo pola sata šutio. Napokon nisam više mogao izdržati, pa rekoh Augustu, da bi bolje bilo da se vratimo.

Prošao je, kao i prije, gotovo jedan čas, dok je odgovorio, odnosno dok je pokazao, daje čuo moj savjet.

– Polagano – reče napokon – ima vremena... polagano.

Očekivao sam takav odgovor, no u zvuku tih riječi bilo je nešto, što me je ispunilo nekim neopisivim osjećanjem strave. Opet ga pažljivo pogledah. Usnice su mu bile sasvim blijede, a koljena su mu tako žestoko udarala jedno o drugo, da se činilo, da jedva stoji na nogama.

– Zaboga, Auguste, – kriknuh preplašen – što ti je?... Što se dogodilo?... Što kaniš?

– Dogodilo! – promuca kao da se strašno čudi, te u istom trenutku ispusti rudu krmila i ispruži se na dno brodića – dogodilo... ništa se nije... dogodilo... Zar ne vidiš, da se vraća mo kući?

Sada mi sine. Skočih i podigoh ga. Bio je pijan – pijan kao životinja – nije mogao ni stajati, ni govoriti, ni gledati. Oči su mu bile sasvim staklene, a kad sam ga u očaju pustio, bubnuo je kao klada u vodu na dnu brodića – iz koje sam ga bio podigao. Bilo je očito, da je te večeri popio više, negoli sam mislio, i da je njegovo vladanje u postelji bilo posljedica visokog stupnja pijanstva – stanja, koje – kao i ludilo – često dopušta žrtvi, da se vlada kao da je sasvim pri svijesti. Međutim, hladan noćni zrak učinio je svoje – duševna snaga popustila je pod njegovim utjecajem – i mutna spoznaja opasnosti pospješila je katastrofu. On je sada bio sasvim bez svijesti, i nije bilo vjerojatno, da će se naskoro osvijestiti.

Teško je bilo zamisliti veličinu moje strave. Pare alkohola su se ishlapile, i ja sam bio još više uplašen i neodlučan. Znao sam, da nisam sposoban da upravljam brodićem, i da

nas žestoki vjetar i jaka oseka tjeraju u propast. Iza nas se očito spremala bura. Nismo imali ni kompasa ni hrane, i bilo je jasno, da ćemo prije zore izgubiti s vida kopno, ako nastavimo sadašnjim smjerom. Te misli, uz mnoštvo drugih jednako strašnih, jurile su zbrkane mojim mozgom, pa sam za trenutak bio nesposoban za bilo kakvo djelo. Brodić je na jakom vjetru plovio strahovitom brzinom – ni prečka ni glavno jedro nisu bili skraćeni – grabeći pramcem zapjenjenu vodu. Bilo je pravo čudo, što se brodić nije razbio, kad je August ispustio rudu krmila, a ja sam bio previše uzbuđen, da i pomislim da je prihvatim. Ipak je, srećom, brodić bio čvrst, a ja sam pomalo stekao sigurnost. Još je uvijek rasla snaga vjetra. Kad god bismo pramcem izronili iz vode, more bi straga zalilo krmu i zapljusnulo nas. Udovi su mi bili tako ukočeni, da sam bio gotovo sasvim neosjetljiv. Napokon sam u očaju prikupio malo odvažnosti. Jurnuo sam do glavnog jedra i odvezao ga. Kao što se moglo očekivati, jedro poleti preko pramca, i natopi se vodom i slomi jarbol. Taj me događaj spasio od neposredne propasti. Sa samom prečkom tutnjio sam niz vjetar, grabeći na mahove uzburkano more, ali strašan osjećaj neposredne blizine smrti bio je uklonjen. Kad sam ustanovio, da još ima nade u spas, prihvatih rudu krmila i odahnuh. August je na dnu brodića ležao bez svijesti. Prijetila je opasnost da će se udaviti (gdje je ležao, bilo je vode gotovo jednu stopu). Htio sam ga malo podići i posjesti, pa sam mu oko pasa provukao konop i svezao ga za neki kolut na palubi. Kad sam učinio sve kako sam najbolje mogao, onako prozebao i uzbuđen, preporučio sam se bogu i odlučio, da ću sve podnijeti svom svojom hrabrošću.

Jedva sam bio stvorio tu odluku, kad mi se iznenada učini, daje zrak oko brodića i iznad njega ispunjen nekim krikom, nekim urlanjem, kao da zavijaju tisuće demona. Dok živim, ne ću zaboraviti smrtnu travu, što sam je osjetio u tom trenutku. Kosa mi se na glavi naježila. Osjetio sam, da mi se krv leđi u žilama. Srce mi je gotovo prestalo kućati. Ni ne pogledavši, što bi moglo biti uzrok moje strave, padoh naglavce, bez svijesti, na tijelo svojega druga.

Kad sam se osvijestio, bio sam u kabini golema broda kitolovca (*Penguin*), koji je plovio u Nantucket. Oko mene stajalo je nekoliko ljudi, a August, bljeđi od smrti, marljivo je trljao moje ruke. Kad je opazio, da sam otvorio oči, počeo je klicati od zahvalnosti i veselja, tako da je izazvao naizmjenice smijeh i suze na surovim licima nekih ljudi oko nas. Naskoro je bila razjašnjena tajna našega spasa. Nas je pregazio kitolovac, koji je uz vjetar plovio punim jedrima u Nantucket, dakle gotovo u pravom kutu na naš smjer. Nekoliko ljudi bilo je na motrištu na pramcu, no naš su brodić opazili, kad više nije bilo moguće spriječiti sudar. Njihovi usklici upozorenja bili su ono, što me je tako prestrašilo. Rekli su mi, da je golemi brod za tren prešao preko nas tako lako, kako bi naš mali brodić prešao preko nekoga pera – bez ikakve zapreke. S palube žrtve nije se čuo nikakav krik. Čula se tek lagana škripa pomiješana s urlanjem vjetra i vode, kad je krhki brodić strugnuo o kolibicu svoje uništavača, i to je bilo sve. Kapetan (kapetan C. T. V. Block iz New Londona) držao je, daje naš brodić (sjetit ćete se, daje bio ostao bez jarbola) samo beskorisna olupina nošena vodom, pa je htio nastaviti put određenim smjerom, i ne misleći više o tom događaju. Srećom su se dvojica promatrača klela, da su kod krmila vidjeli čovjeka. Držali su, da bi ga još bilo moguće spasiti. Razvila se rasprava. Block se naljutio, te je napokon rekao, da nije njegova dužnost, da vječno pazi na svaku ljusku od jajeta, da brod zbog takvih gluposti ne može skretati sa svoga smjera. Ako je pregazio čovjeka, da je to pogreška toga čovjeka i ničija više – neka se utopi i neka ga nosi đavo. Tada se zauzeo prvi poručnik Henderson, koji je, kao i cijela brodska posada, bio ogorčen zbog tako okrutnih riječi kapetana. Kad je vidio, da je momčad uz njega, rekao je otvoreno kapetanu, da zaslužuje vješala, i da se neće pokoriti njegovim zapovijedima, pa da ga, u času, kad stupi na kopno, i objese. Gur-

nuvši u stranu Blocka (koji je probljedio, no ništa nije odgovorio) on pojuri prema krmi, zgrabi točak krmila i zapovijedi snažnim glasom:

– Krmom!

Momčad poleti na mjesta, i brod se okrene. Sve to trajalo je gotovo pet časova, i jedva je bilo vjerojatno, da će onaj čovjek biti spašen – uz pretpostavku, daje doista tko bio na palubi brodića. Ipak su spasili Augusta i mene. Svoj spas zahvaljujemo nepojmljivom sretnom slučaju, kakav mudri i pobožni ljudi pripisuju posredovanju providnosti.

Kad je brod stao, poručnik spusti čun i skoči u nj s dvojicom ljudi, mislim s onima, koji su tvrdili, da su me vidjeli uz krmilo. Upravo su se otisnuli iz zavjetrine, što ju je davao brod (mjesečina je još uvijek bila jaka), kad se brod snažno zaljulja prema vjetru, a Henderson u isti čas skoči sa sjedala i poviče posadi:

– Natrag!

Ništa drugo nije rekao – nestrpljivo je ponavljao:

– Natrag! Natrag!

Ljudi su zaveslali natraške, što su brže mogli. Za to se vrijeme brod okrenuo, te pošao punom brzinom naprijed, premda se sva momčad trudila da ga zadrži. Usprkos opasnosti, poručnik, čim je mogao, zgrabi glavni lanac. Novi nagib na bok digne desnu strani broda iz vode gotovo do kobilice, i tada se pokaže uzrok njegova nagibanja. Ugledali su tijelo nekog čovjeka, što je na neobičan način visjelo na glatkom i sjajnom trupu broda (*Penguin* je bio obložen bakrom) i snažno udaralo o trup pri svakom pokretu broda. Nakon nekoliko bezuspješnih pokušaja, dok se brod naginjao, i uz golemu opasnost, da se čun potopi, uspjelo je da me napokon oslobode iz tog opasnog položaja i dignu na palubu – jer ono tijelo je bilo moje. Ustanovilo se, da je jedan od drvenih klinova iskočio i prodro kroz bakar, zaustavio moje putovanje ispod broda i uhvatio me na neobičan način. Glava klina probila je ovratnik mojega zelenog suknenog haljetka, zabola se u stražnji dio moje šije između dvije tetive, upravo ispod desnog uha. Odmah su me položili u postelju – premda se činilo, da u meni više nema života. Na brodu nije bilo ranarnika, no kapetan mije pružio svu pomoć. Držim, daje to učinio zato, da se pred svojom momčadi ispriča zbog svog okrutnog vladanja u početku ove pustolovine.

Međutim, Henderson se opet odmaknuo od broda, premda se vjetar pretvorio gotovo u orkan. Nekoliko časaka kasnije naiđe na neke dijelove našega brodića, a jedan od njegovih ljudi naskoro razabere, u tutnjavi bure, krik zapomaganja. To navede hrabre pomorce, da traže još čitavih pola sata, premda ih je kapetan Block znakovima pozivao, da se vrate, i premda su u onom krlinom čunu bili u smrtnoj opasnosti. Jedva je moguće vjerovati, kako je mali čun mogao ostati i jedan trenutak čitav. Čun je, međutim, bio građen za lov na kitove, te su, kako sam kasnije utvrdio, na njemu bile ugrađene posude za zrak, kao i na lakim čamcima za spašavanje na obali Walesa.

Nakon spomenute duže uzaludne potrage odluče da se vrate na brod. Tek što su to odlučili, začuše slabi krik, koji je dolazio s nekoga tamnog predmeta, što je brzo plovio kraj čuna. Oni zaveslaše i naskoro ga stigoše. Ustanoviše, da je taj predmet nekada bila *Ariellova* paluba. Pokraj nje se posljednjom snagom borio za život August. Kad su ga prihvatili, ustanovili su, da je konopom svezan za drvo, što je plovilo na vodi. Sjećat ćete se, da sam mu ja taj konop svezao oko pasa i pričvrstio ga za neki kolut, da bih ga održao u uspravnom položaju. Tako mu je taj moj čin spasio život. *Ariel* je bio lagane konstrukcije, pa se njegov kostur raspao, kao što se moglo i očekivati. Navala vode u brodić otkinula je palubu, koja je (dakako, s drugim ostacima brodića) zaplovila po površini. August se na palubi održao na površini vode, te je tako izmaknuo strašnoj smrti.

Prošlo je više od jednoga sata, dok nije na palubi *Penguin*a došao k svijesti, odnosno dok nije razumio, kakva se nesreća dogodila našem brodiću. Napokon se sasvim osvijestio,

te je mogao pripovijedati, što je osjećao, kad je bio uvodi. Najprije je zapazio, da je na površini vode, da se vrti neobičnom brzinom i da mu je neki konop omotan tri ili četiri puta oko vrata. Trenutak kasnije osjetio je, da je poletio uvis, i tada se, udarivši snažno glavom o neki tvrdi predmet, opet onesvijestio. Kad se opet osvijestio, osjećao je, da je sasvim pri svijesti, – no i ta je svijest bila još veoma mutna i zbrkana. Sad je znao, da se dogodila neka nesreća i da je u vodi. Na svu sreću usta su mu bila nad vodom, pa je nekako mogao disati. Vjerojatno je u to doba vjetar brzo nosio palubu, a ona je njega, dok je ležao na leđima, vukla za sobom. Dok se mogao održati u tom položaju, bilo je nemoguće da se utopi. Tada ga neki val baci na samu palubu. Nastojao je da se održi u tom položaju, te je na mahove vikao u pomoć. Neposredno prije nego što gaje otkrio g. Henderson bio je tako iscrpljen, daje ispustio svoje uporište, pao u more i predao se sudbini. Cijelo vrijeme nikako se nije mogao sjetiti ni *Ariela* ni bilo kakva događaja u vezi sa svojom nesrećom. Obuzeo gaje neki neodređeni osjećaj strave i očaja. Kad su ga napokon našli, izgubio je svaku sposobnost mišljenja, pa je, kako sam prije rekao, trebalo gotovo cijeli sat, dok je na palubi *Pengni na* postao potpuno svijestan svojega položaja. Što se tiče mene – ja sam uskrsnuo iz stanja veoma bliza smrti. Tri i pol sata uzalud su na meni iskušavali različita sredstva; snažno su me trljali flanelom umočenim u vruće ulje, kako im je predložio August. Rana na šiji bila je ružna, ali neopasna, i ja se naskoro oporavim.

Penguin je uplovio u luku oko devet sati ujutro, izdržavši jednu od najžešćih bura oko Nantucketa. August i ja pojavili smo se kod Barnardovih točno u vrijeme zajutarka, koji je, srećom, radi sinoćne zabave, bio serviran prilično kasno. Držim, da su svi oko stola bili previše mamurni, a da bi opazili naš izmoredni izgled – koji ne bi izmakao pozornu promatraču. Đaci znaju, međutim, stvarati čuda, kad se radi o pretvaranju, pa sam siguran, da nitko od naših prijatelja u Nantucketu nije najmanje posumnjao, da se strašna priča nekih mornara, kako su na moru naletjeli na neki brodić i potopili trideset ili četrdeset bijednika, tiče *Ariela*, mojega druga i mene. Nas dvojica smo veoma često razgovarali o tom događaju – no nikada bez neke jeze. U jednom našem razgovoru August mi je iskreno priznao, da u svojem životu nije osjetio takve muke i očaja, kao kad je u našem brodiću otkrio, koliko je pijan i kako zbog toga gubi svijest.

II

Bez obzira na to, da li nas nešto privlači ili odbija, teško je izvesti zaključak, pa i iz najjednostavnijih činjenica. Moglo se očekivati, da će događaj, o kojemu sam upravo pripovijedao, ohladiti moju strast za morem. Pa ipak, nisam osjećao snažniju želju za pustolovinama na moru, nego u onih sedam dana nakon čudnovatog spasa. To kratko vrijeme bilo je dovoljno dugo, da mi iz pamćenja izbriše tmurne sjene opasnog doživljaja i da u živahnom sjaju istakne svu ugodnost uzbuđenja i slikovitost. Moji razgovori s Augustom bili su danomice sve češći i sve zanimljiviji. On je znao tako pričati svoje priče o moru (danas vjerujem, da ih je više od polovice izmislio), da su one utjecale na moju uzbudljivu ćud i mračnu ali živahnu maštu. Neobično je i to, da me je najviše oduševio za život pomoraca, kad je slikao najstrašnije časove patnje i očaja. Za ljepote se nisam odviše oduševljavao. U mašti sam gledao brodolome i glad, ropstvo ili smrt usred divljačkih rulja, život pun jada i suza na nekoj sivoj i osamljenoj klisuri u dalekom i nepoznatom moru. Takve slike i želje – jer one su izrasle u želje – zajedničke su, kako su me uvjerali, mnogim melankoličnim ljudima; u to doba, o kojem govorim, to mi se činilo proročanskom slikom sudbine, koju sam

u neku ruku morao slijediti. August je sasvim ušao u moje misli. I vjerojatno je, da je to naše tijesno prijateljstvo dovelo do djelomične zamjene u našim značajevima.

Nekih osamnaest mjeseci nakon *Arielve* propasti preuzela je tvrtka Lloyd i Vredenburg (poduzeće, koje je, držim, bilo u vezi s gospodom Enderbvjevima u Liverpoolu) popravak i opremanje jedrenjaka *Grampus* za lov na kitove. To je bila stara trupina, jedva sposobna za plovidbu i nakon potrebnog popravka. Ne znam, zašto su ga izabrali, između drugih i dobrih brodova istoga vlasnika – no tako je bilo. G. Barnard bio je određen, da upravlja njime, a August je imao poći s njim. Dok je jedrenjak bio na popravku, August mi je često isticao sjajnu priliku, koja mi se sada pruža, da udovoljim svojoj želji za putovanjem. Ja sam to rado slušao – no ipak nije bilo lako tu stvar urediti. Otac se nije odlučno opirao, no majka bi pri samom spominjanju dobila napadaj histerije. Najgore je bilo ipak to, što se moj djed, od kojega sam najviše očekivao, zakleo, da će me razbaštiniti, ako mu samo još spomenem tu stvar. Te poteškoće nisu oslabile moju želju, već su je samo raspirile. Odlučio sam da pošto poto pođem na putovanje. Kad sam svoju namjeru priopćio Augustu, počeli smo zajedno smišljati, kako da to izvedemo. Za sve to vrijeme nisam nikome od rodbine više ni spomenuo putovanje, a kako sam se pretvarao da marljivo učim, mislili su, da sam odustao od svoje namjere. Često sam poslije s nezadovoljstvom i čuđenjem razmišljao o svojemu vladanju u toj prilici. Pretvaranje, kojim sam se poslužio, da bih ostvario svoju namjeru – pretvaranje svakom riječi i svakim činom – mogao sam sebi protumačiti samo divljom i vatrenom čežnjom, kojom sam očekivao ispunjenje davnoga sna o putovanju.

Pri izrađivanju osnove za prijevaru morao sam se uvelike oslanjati na Augusta, koji je danomice provodio veći dio vremena na palubi *Grampus*a, nadzirući umjesto svojega oca radove u kabini i u prostoru za tovar. Noću bismo naravno raspravljali i govorili o raznim mogućnostima. Kad je tako prošlo mjesec dana, a da nismo našli nikakvu zgodnu mogućnost, on mi napokon priopći, da je sve uredio. Ja sam u New Bedfordu imao rođaka, nekoga g. Rossa, kod kojega sam kadikad znao provesti po dvije ili tri sedmice. Jedrenjak je morao isploviti sredinom lipnja (1827), a dan ili dva prije polaska primit će moj otac pismo od g. Rossa, u kojem me taj rođak poziva, da provedem četrnaest dana s njegovim sinovima Robertom i Emmetom. August je preuzeo dužnost, da napiše to pismo i da ga odašalje. Pošto tobože otputujem u New Bedford, javit ću se svome drugu, koji će na *Grampusu* pronaći za me neko skrovito mjesto. Uvjeravao me, da će to skrovište biti dosta ugodno, pa ću se u njemu moći sakrivati više dana. Kad jedrenjak odmakne toliko, da se više neće moći ni pomisliti na povratak zbog mene, tada ću se, reče, preseliti u kabinu, a, što se tiče njegova oca, on će se od srca nasmijati toj šali. Susrest ćemo dosta brodova, koji će mojim roditeljima ponijeti pismo s obaviješću o toj pustolovini.

Napokon dođe polovica lipnja, i sve je bio spremno. Pismo je bilo napisano i poslano, te jednoga ponedjeljka ostavih dom.

Mislili su, da sam se ukrcao na poštanski brodić za New Bedford, no ja sam pošao ravno k Augustu, koji me je čekao na uglu neke ulice. Naša prvobitna namjera bila je, da se negdje do noći sakrijem, a onda da se došuljam na palubu jedrenjaka. Dobro nam je, međutim, došla gusta magla, pa odlučismo, da ne gubimo vrijeme. August pođe prema pristaništu, a ja krenuh za njim na maloj razdaljini, umotan u debeli mornarski ogrtač, što gaje donio August, pa me nije bilo lako prepoznati. Upravo kad smo zakrenuli za drugi ugao iza bunara g. Edmunda, pojavi se točno preda mnom, gledajući me ravno u lice, moj djed, stari gospodin Peterson.

– Gle, duše mi. Gordone, – reče nakon duge stanke – hej... čiji si to prljavi ogrtač navukao?

– Gospodine! – odvratili, koliko sam god mogao iznenade no i otresito – vi ste se prilično zabunili, gospodine!... U prvom redu, moje ime uopće nije Goddin, ni tome slično, a htio bih da znate, vi huljo, da moj novi ogrtač nije prljav.

Jedva sam se suzdržao od smijeha, videći, kako je stari gospodin smiješnom kretnjom dočekaov ovaj odgovor. Uzmaknuo je za dva ili tri koraka, probljedio, a zatim se strašno zarumenio. Podigao je na čelo naočari, a tada je, spustivši ih opet, jurnuo na me zamahnuvši kišobranom. Ipak se brzo zaustavio, kao da se iznenada nečega sjetio, zatim se okrenuo, te odšepesao niz ulicu, dršćući cijelo vrijeme od bijesa i mrmljajući kroz zube:

– Ne valjaju... nove naočari... Mislio sam, da je to Gordon... Mornarska ništarija.

Jedva tako izmaknuvši, krenusmo opreznije dalje, te stigismo sretno na cilj. Na palubi su bili samo jedan ili dva mornara. Bili su nečim zaposleni sprijeda na pramcu. Znali smo, da je kapetan Barnard bio kod Llovda i Vredenburga i da će se tamo zadržati do kasno uvečer, pa ga se nismo trebali bojati. August se prvi uspeo na brod, a ja sam pošao za njim. Ljudi, koji su radili, nisu me opazili. Krenusmo odmah u kabinu. Ni tamo ne zatekosmo nikoga. Kabina je bila veoma ugodno uređena – što je inače neobično na kitolovcima. Četiri sjajne kajite bile su opremljene širokim i ugodnim ležaj ima. Opazio sam golemu peć i veoma debeli i skupocijeni prostirač na podu između kabine i kajita. Strop je bio visok punih sedam stopa i sve je bilo ljepše i ugodnije, nego što sam očekivao. August mi je, međutim, ostavio malo vremena za razgledanje. Uporno je zahtijevao, da se što prije sakrijem. Odveo me u svoju kabinu, koja je bila na desnoj strani jedrenjaka, nedaleko pregradka broda. Čim smo ušli, zatvorio je vrata i povukao zasun. Učini mi se, da još nikada nisam vidio zgodnije male sobice od ove. Bila je duga nekih deset stopa i imala samo jedan ležaj, koji je bio, kao i oni dragi, širok i ugodan. Uz ovu prostoriju bio je prostor od četiri četvorne stope sa stolom, stolcem i zidnom policom punom knjiga, uglavnom putopisa. U sobi je bilo i drugih udobnosti, od kojih moram spomenuti neku vrst hladnjaka, u kojemu mi je August pokazao mnogo poslastica i pića.

On tada pritisne prstom na neko mjesto na prostiraču u kutu spomenute prostorije i reče mi, da je dio poda, oko šesnaest četvornih palaca, izrezan i opet umetnut. Kad je pritisnuo, taj se dio poda najednom kraju poda toliko podigao, daje u otvor mogao ući Augustov prst. Tako je podigao vrata u podu (o koja je prostirač bio pričvršćen čavličima), te ustanovili, da ona vode u donju prostoriju. August upali fosfornom šibicom malu voštanicu i, stavivši je u mutnu svjetiljku, spusti se kroz otvor, pozvavši i mene, da pođem za njim. Kad smo se provukli, on zatvori vrata nad rupom s nekim klinom s donje strane. Prostirač je došao na svoje prvotno mjesto na podu, i svi su tragovi otvora bili sakriti.

Voštanica je tako slabo svijetlila, da sam jedva tapao po hrpi stareži, u kojoj sam se našao. Oči su mi pomalo priviknule na mrak, pa sam se lagano provlačio držeći se za skut prijateljeva kaputa. On me napokon dovede, nakon puzanja i vijuganja kroz nebrojene uske prolaze, do neke željezom okovane škrinje, kakvu su nekada upotrebljavali za spremanje fine glinene robe. Bila je gotovo četiri stope visoka, a šest stopa duga, no veoma uska. Dvije velike prazne bačve za ulje ležale su navrh škrinje, a na njima je ležala još neka golema hrpa hasura, koja je gotovo doticala strop. Svagdje naokolo bilo je gusto nabacan, također do stropa brodski alat svih vrsta, zajedno s različitim košarama, bačvama i zamorima, te se činilo, da je pravo čudo, kako smo našli pravi put do te škrinje. Poslije sam saznao, daje August namjerno uredio tu prostoriju, da bih se ja bolje mogao sakriti. Pritom mu je pomagao samo jedan čovjek, koji nije polazio s jedrenjakom na put.

Zatim mi je moj drag pokazao, da se jedna ploha škrinje može lako izvaditi. On je izvadi, te se pokaže unutrašnjost škrinje. Na dnu je bila prostrta strunjača, kao na ležaju u kabini, a bilo je u škrinji i drugih potrebnih predmeta, koliko ih je god stalo u taj mali prostor. Bilo je dovoljno mjesta i za sjedenje i za ležanje. Među onim predmetima bilo je neko-

liko knjiga, pero, crnilo, tri pokrivača, veliki vrč pun vode, burence pomorskog dvopeka, tri ili četiri goleme bolonjske kobasice, velika butina, hladni pečeni kravlji but i pola tučeta boca vina, rakije i likera. Odmah sam se uselio u svoj mali stan, vjerojatno zadovoljniji od svakoga vladara, kad ulazi u novu palaču. August mi pokaže, kako se škrinja zatvara, a zatim rasvijetli voštanicom poklopac škrinje, o koji je bio pričvršćen komad crnog konopca. Reče mi, da taj konopac vodi od mojega skrovišta kroz sve prolaze između nabacanih predmeta do čavala, koji je zabijen u strop prostorije tik kraj vrata u podu njegove kabine. Pomoću toga konopca moći ću, dogodi li se što neočekivano, lako, bez vodstva, naći put. Tada ode, ostavivši mi svjetiljku i mnogo voštanica i šibica, i obećavši, da će me pohađati, koliko god bude mogao, a da ne bude opažen. To je bilo sedamnaestoga lipnja.

Ostao sam tri dana i tri noći (ako sam dobro izračunao) u svojem skrovištu, a da uopće nisam odatle izišao, osim što sam dvaput protegao udove stojeći uspravno između košara nasuprot otvoru. Za cijelo to vrijeme nisam uopće vidio Augusta, no to me je malo uznemirivalo, jer sam znao, da se jedrenjak mora svakog časa otisnuti na more, a u onoj vrevi nije mu lako uhvatiti priliku, da dođe k meni. Napokon začujem, gdje se otvaraju i zatvaraju vrata u podu, a zatim me dozove tihim glasom, pitajući, kako mi je i da li što trebam.

– Ništa – rekoh. – Dobro mi je. Kad će jedrenjak isploviti?

– Za manje od pola sata – odvрати. – To sam ti došao reći, i ne plaši se zbog moje odsutnosti. Neko vrijeme ne ću moći k tebi... možda još tri ili četiri dana. Gore je sve u redu. Kad odem i zatvorim vrata, dopuzi uz konop do mjesta, gdje je zabijen onaj čavao. Tamo ćeš naći moj sat... možda će ti trebati, kad ne možeš razlikovati dan od noći. Držim, da ne znaš, kako si dugo zatvoren... samo tri dana... danas je dvadeseti. Ja bih donio sat k tebi, no bojim se, da će gore opaziti, da me nema.

I tada ode.

Nekako jedan sat nakon njegova odlaska jasno sam osjetio, da je jedrenjak zaplovio, i čestitao sam sebi, što sam napokon počeo putovati. Ovako zadovoljan odlučio sam, da ću sve prepustiti događajima do časa, kad mi bude dopušteno da zamijenim škrinju za prostranije i udobnije boravište u kabini. Najprije sam se pobrinuo da uzmem sat. Ostavivši u škrinji zapaljenu voštanicu, počeh tapati u mraku. Držeći se za konop, provlačio sam se kroz mnoge zavijutke, no često bih se, prevalivši mučno priličnu udaljenost, opet našao stopu ili dvije od mjesta, s kojega sam pošao. Napokon sam stigao do čavla i uzeo sat. Zatim se vratih. Prolistao sam knjige, koje su bile promišljeno pripravljene, i izabrah knjigu o istraživačkom putovanju Lewisa i Clarka na ušće Kolumbije. Time sam se zabavljao neko vrijeme, dok ne osjetih, da sam pospan. Tada oprezno utrnuh svjetlo i naskoro zaspah zdravim snom.

Kad sam se probudio, bio sam neobično zbunjen i trebalo je da prođe neko vrijeme, dok sam mogao da se dosjetim, u kakvu sam položaju. Pomalo sam se sjetio svega. Upalivši svjetlo, pogledam na uru, no ona je stala, pa nisam mogao ustanoviti, kako sam dugo spavao. Udovi su mi bili veoma ukočeni, pa sam morao da ih protegnem stojeći između košara. Kako sam osjetio strašnu glad, sjetio sam se hladne bravetine, koju sam prije spavanja malo pojeo, i koja mi je veoma prijala. Neobično se začudih, kad sam ustanovio, daje pokvarena! To me veoma uznemiri. Najprije sam to doveo u vezu sa svojom zbunjenošću, a onda sam zaključio, da sam neobično dugo spavao. Tome je mogao biti uzrok zagušljivi zrak prostorije. A to bi napokon moglo izazvati i druge štetne posljedice. Glava me je strašno boljela. Činilo mi se, da teško dišem, ukratko, uznemiravale su me mnoge tmurne misli. Ipak se nisam usudio otvoriti onaj otvor, pa sam, navinuvši sat, nastojao da se umirim, kako sam znao.

U čitava iduća jednolična dvadeset i četiri sata nitko nije došao u moje skrovište, pa počeh optuživati Augusta zbog te besramne nepažnje. Najviše me uznemirilo, što je u vrču

bilo vode samo još oko pola pinte, a veoma me je mučila žeđa, jer sam se, da nadomjestim gubitak bravetine, pošteno najeo bolonjske kobasice. Osim toga osjećao sam želju da spavam, no drhtao sam i pri samoj pomisli, da ću toj želji popustiti, jer sam mislio, da bi ustajali zrak skrovišta mogao biti poguban, kao plin kod izgaranja drvenog ugljena. Međutim sam po ljuljanju jedrenjaka znao, da smo već daleko na moru, a neki mukli šum, što mi je kao iz goleme udaljenosti dopirao do ušiju, govorio mi je, da ne puše obični vjetar. Nisam mogao zamisliti, što je razlog Augustove odsutnosti. Zacijelo smo na našem putovanju odmakli dovoljno daleko, da bih smio izići. Mora da mu se što dogodilo – no nisam mogao zamisliti, što bi to moglo biti, kad me tako dugo drži u zatvoru, osim, dakako, da je nenađano umro ili pao u more. S tom se misli, međutim, nisam mogao nipošto pomiriti. Možda nam je protivni vjetar osujetio putovanje, pa smo još uvijek u blizini Nantucketa. Tu sam misao ipak morao otkloniti, jer, kad bi bio tako, jedrenjak bi se morao često okretati, a ja sam ustvrdio – po neprestanom nagibanju jedrenjaka na lijevi bok – da plovimo uz jaki vjetar s desne strane. Osim toga, kad bismo i bili u blizini obale, zašto me August ne bi posjetio i obavijestio o svemu? Razmišljajući tako o svojem osamljenom i tužnom položaju, odlučih počekati još dvadeset i četiri sata, pa ako mi ni tada ne bi došla pomoć, poći ću do otvora i nastojati da pronađem prijatelja ili da kroz otvor udahnem malo čistoga zraka, te da u kabini uzmem novu zalihu vode. Međutim, dok sam bio zabavljen tim mislima, zapažoh, unatoč opiranju, u duboki san, ili, bolje, u neko mrtvilo. Moji sni bili su strašni. Doživljavao sam svakakve nesreće i strahote. Među ostalima neki su me strašni i divlji demoni golemim jastucima gušili na smrt. Stezale su me goleme zmije i gledale me strašnim, blistavim očima. Zatim se preda mnom prostrla beskrajna pustinja, očajna i strašna. Golema i visoka stabla, siva i gola, izrasla su u dugim nizovima, dokle god je sezalo oko. Njihovo korijenje skrivalo se u širokim močvarama, koje su preda mnom ležale sasvim crne, tihe i strahovite. Neobično drveće bijaše nalik na ljude. Stabla su na mahove mahala rukama, sličnim rukama kostura, te su kreštavim i prodornim krikovima samrtnog očaja tražila vodu, da im se smiluje. Prizor se promijeni, i ja sam stajao gol i sam usred žarkog pijeska Sahare. Do nogu mi je ležao zguren bijesan lav. Najednom otvori oči i pogleda me. Grčevito skoči na noge i iskesi strašne zube. Zatim mu se iz crvena ždrijela prolomi urlik sličan grmljavini, i ja se sruših na tlo. Gušeći se u grču straha, napokon se napola probudih. Moj san ipak nije bio samo san. Sad sam napokon sasvim došao k svijesti. Šape neke goleme grdosije teško su mi pritiskale grudi – njezin vrući dah osjećao sam kod uha – a njezini bijeli i strašni očnjaci svjetlucali su u mraku.

Da mi je i tisuću života ovisjelo o pokretu jednog uda ili o jednom slogu, ne bih se bio mogao maknuti, ne bih bio mogao govoriti. Zvijer, kakva god bila, ležala je nepomično, nije pokušavala da me napadne, a ja sam ležao sasvim bespomoćan i, kako mi se činilo, u zagrljaju smrti. Osjećao sam, da me naglo ostavlja snaga tijela i uma – ukratko, umirao sam, umirao sam od samoga straha U glavi mi se vrtjelo... smučilo mi se... vid mije slabio – čak su potamnjele i one sjajne oči iznad mene. Uz posljednji, krajnji napor šapnuh napokon ime božje i spremih se da umrem. Učini se, da je zvuk mojega glasa probudio sav skriveni bijes životinje. Ona se svom dužinom baci na moje tijelo. Začudih se, kad je uz otegnuto i tiho cviljenje neobično radosno i nježno počela nestrpljivo lizati moje obraze i ruke! Smeo sam se začuđen – no nisam mogao da se ne sjetim osobitog načina cviljenja mojega newfoundlanskog psa Tigra i smiješna načina njegova iskazivanja nježnosti. To je bio on. Osjetih, kako mi se naglo vraća krv u sljepočice. Obuze me suludi i neodoljivi osjećaj spasa. Nanovo oživjeh. Brzo ustadoh sa strunjače, na kojoj sam ležao, i zagrlih svojega vjernog prijatelja, a čitav potok strastvenih suza ublaži dugu moru u mojim grudima.

Jednako kao i prije kad, sam se probudio, moja je svijest kad sam ustao sa strunjače, bila neobično mutna i pobrkana.

Dugo nisam mogao naći neku vezu između misli, no polagano mi se vratila sposobnost mišljenja, i ja sam se opet sjetio pojedinosti. Uzalud sam sebi kušao razjasniti prisutnost Tigra. Nakon tisuću različitih nagađanja morao sam se zadovoljiti radošću, daje Tigar uz mene u ovoj pustoj osamljenosti i da će me tješiti svojim umiljavanjem. Mnogi ljudi vole pse, no ja sam volio Tigra više nego običnom ljubavi, i doista, nikad nijedan stvor nije bio dostojniji takve ljubavi. Bio je sedam godina moj nerazdvojivi drug, i u mnogim je prilika- ma dokazao svu onu plemenitost, koju cijesimo kod životinja. Ja sam ga još kao malo pse- to u Nantucketu spasio iz pandža nekog zlog dječaka, koji ga je vukao u vodu, svezavši mu oko vrata konopac. Tri godine poslije toga, kao odrasli pas, odužio mi se spasivši me od to- ljage nekog razbojnika.

Napipavši sat prislonih ga na uho i ustanovih, da je opet stao. Nisam se uopće začudio, jer sam po svojem neobičnom stanju znao, da sam, kao i prije, veoma dugo spavao. Bilo je, međutim, nemoguće utvrditi, kako sam dugo spavao. Bio sam u vrućici, a žeđ je bila ne- podnošljiva. Pipao sam po škrinji tražeći ono malo preostale vode. Nisam imao svijetla, jer je voštanica u svijetiljci dogorjela, a kutiju sa šibicama nisam mogao naći. Uto sam napi- pao vrč i ustanovio daje prazan. Nema sumnje, Tigar je ispio vodu, kao što je i pojeo osta- tak bravetine. Ogloodana kost ležala je kod otvora škrinje. Nije mi bilo stalo do pokvarena mesa, no klonuh pri pomisli na vodu. Bio sam neobično slab, te sam pri najmanjem pokre- tu drhtao kao u groznici. Osim toga jedrenjak se tako nagibao i ljuljao, da sam se bojao, da će se sa škrinje srušiti bačve za ulje i zatrpati mi jedini prolaz. Strašno me mučila i morska bolest. Sve to nagnalo me, da se pokušam dovući do otvora i zatražiti pomoć, prije nego budem sasvim nesposoban daje tražim. Kad sam tako odlučio, počeh opet tražiti kutiju za šibicama i voštanice. Naskoro nađoh šibice, no nisam odmah pronašao voštanice (jer se nisam mogao sjetiti, kamo sam ih spremio). Zato odustadoh od traženja. Zapovjedih Ti- gru, da bude miran, te pođoh prema otvoru.

Tek se pri tom pokušaju pokazalo, koliko sam slab. Puzao sam uz krajnji napor, noge su mi otkazivale poslušnost. Srušivši se licem na pod, ostao sam nepomičan i nekoliko ča- sova gotovo bez svijesti. Ipak sam polako i mučno napredovao, bojeći se, da ću se svakog trenutka onesvijestiti usred uskih i zamršenih zavijutka u hrpi stareži, gdje me očekuje samo smrt. Napokon udarih, potegavši svom snagom, čelom o oštri ugao neke škrinje oko- vane željezom. To me omami samo na nekoliko časaka, a onda, nažalost, ustanovih, daje brzo i snažno ljuljanje broda srušilo tu škrinju upravo na prolaz, koji je tako bio potpuno zakrčen. Ni uz krajni napor nisam mogao pomaknuti škrinju ni za jedan palac, jer se čvr- sto zabila među škrinje i brodarski alat. Trebalo je stoga, s obzirom na moju slabost, da prestanem ići uz konop i da potražim novi prolaz, ili da se popnem preko zapreke i da na- predujem istim putem. Prvo je bilo preteško i preopasno, a plašila me i sama pomisao na to. Zbog oslabljene moći prosuđivanja i slabosti tijela zacijelo bih zalutao, kad bih to po- kušao, i bijedno bih poginuo u labirintu te nesretne i odvratne prostorije. Stoga sam bez oklijevanja skupio svu preostalu snagu i hrabrost, da se popnem na onu škrinju.

Kad sam se u toj namjeri uspravio, ustanovih, da je taj pothvat znatno ozbiljniji, nego što mi se činilo. Sa svake strane uskoga prolaza činile su hrpe nabacanih predmeta pravi zid, te bi moja svaka i najmanja pogreška srušila hrpu na moju glavu, ili, kad se baš i ne bi meni srušila na glavu, srušene bi stvari tako zakrčile put, da se više ne bih mogao vratiti. Sama pak škrinja bila je visoka i glomazna, da na njoj ne bih mogao naći sigurno uporište. Uzalud sam pokušavao dosegnuti vrh, nadajući se, da ću se tako moći popeti na škrinju. Da mi je to i uspjelo, zacijelo bi mi nedostajalo snage, da se privučem na vrh, pa je svakako bolje, što mi to nije uspjelo. Napokon osjetih, trudeći se očajno da pomaknem škrinju jako pomicanje jedne njezine stranice. Čvrsto uprijeh rukom o daske i ustanovih, da je jedna veoma široka daska popustila. Srećom sam imao uza se džepni nož, te mi uspije, teškom

mukom, da je sasvim izvadim. Prošavši kroz otvor, otkrih na svoju veliku radost, da sa suprotne strane nema dasaka – drugim riječima, da nema poklopca i da sam probio dno škrinje. Sad sam bez znatnih poteškoća nastavio put, dok konačno nisam došao do čavla. Srce mi je udaralo, kad sam, uspravno stojeći, lagano pritisnuo o vrata otvora. Vrata se nisu otvorila, kako sam očekivao, pa ih odlučnije pritisnuh, bojeći se ipak, da bi tkogod drugi, a ne August, mogao biti u kabini. Na moje iznenađenje vrata se ne pomaknuše, i ja se zabrinuh, jer sam znao, da su se prije veoma lagano otvarala. Gurnuh čvršće – ostala su nepomična. Gurnuh svom snagom – ništa. Bilo je očito da je otvor bio otkriven, i da je zabijen čavlina, ili je na otvor postavljen neki veoma težak predmet, koji ne ću nipošto moći pomaknuti.

Spopade me strava i očaj. Uzalud sam kušao pronaći razlog, zašto su me živa pokopali. Više nisam mogao suvislo zaključivati, te se spustih na tlo. Počele su me napadati najtmurnije misli, među kojima su najstrašnije bile jezovita smrt od žeđi, od gladi, od gušenja. Napokon mi se vrati nešto prisutnosti duha. Ustadoh i pokušah prstima napipati spojeve ili pukotine u otvoru. Kad sam ih našao, pažljivo iz promotrih, da vidim, propuštaju li nešto svijetla iz kabine. Ne opazih ništa. Zatim sam u pukotinu gurao oštricu noža, dok nisam osjetio, da je zapeo. Strugnuvši o tu zapreku ustanovih, da je na otvoru neki teški željezni predmet, a kako se pod nožem osjećala neobična valovita površina, zaključih, da bi to moglo biti klupko željeznog lanca. Sad mi nije preostalo drugo, već da se vratim u škrinju i da se ondje predam svojoj tužnoj sudbini, ili da se smirim i pokušam izmisliti neki način da se spasim. Nakon mnogih poteškoća, vratih se na svoje mjesto. Bio sam veoma iznemogao i klonuo sam na strunjaču. Tigar se ispruži kraj mene, kao da me želi utješiti ili ohrabriti svojim umiljavanjem, da ne bih smalaksao.

Napokon opazih da se Tigar neobično vlada. Nekoliko časaka lizao mi lice i ruke i tiho cvilio. Kad bih prema njemu ispružio ruku, osjetio bih da leži na leđima sa šapama uvis. To vladanje, koje se tako često ponavljalo, učini mi se neobično. Nisam ga nikako mogao sebi protumačiti. Kako mi se pas činio tužan, zaključih, daje ranjen. Opipao sam mu šape jednu za drugom, no ne nađoh ni traga nekoj ozljedi. Tada pomislih da je gladan, i pružih mu veliki komad butine, koji je lakomo progutao. Ipak je odmah nastavio sa svojim neobičnim vladanjem. Tada mi se učini, da ga muči žeđ kao i mene, no onda se odmah sjetih, da sam mu pregledao samo šape, a da bi mogao biti ranjen na tijelu ili na glavi. Opipah mu oprezno glavu, no ne nađoh ništa. Prelazeći rukom preko pleća, osjetih da su mu dlake nekako nakostrušene. Istražih prstom i otkrih konopac, koji mu je bio svezan oko tijela. Točnijim istraživanjem napipah mali smotak papira, koji je bio pričvršćen ispod Tigrove lijeve lopatice.

III

Odmah mi je palo na um, da će taj papir biti pismo od Augusta, i da ga je neki nepredviđeni događaj spriječio da me oslobodi iz moje tamnice, pa je našao taj način da me obavijesti o situaciji. Dršćući od nestrpljivosti počeh ponovo tražiti fosforne šibice i voštaniće. Nekako sam se nejasno sjećao, da sam ih brižno spremio, prije nego sam ono zaspao. I, doista, prije nego sam se posljednji put uputio prema otvoru, činilo mi se, da sam se točno

sjećao mjesta, kamo sam ih spremio. Sad sam, međutim, uzalud razmišljao. Gotovo čitav sat posvetio sam jalovu traženju izgubljenih stvari. Nikad nisam bio u mučnijem stanju tjeskobe i neizvjesnosti. Napokon, pipajući po tlu, opazih izvan škrinje, blizu otvora, neko slabo svjetlucanje u smjeru krme broda. Veoma se iznenadih. Htjedoh se približiti tome predmetu, jer mi se učini, da je udaljen samo nekoliko stopa od mene. Tek što sam se pomaknuo, on mi sasvim nestade s vida. Opet sam se morao vratiti u škrinju, kako bih ga ponovo mogao ugledati i utvrditi njegov položaj. Tada, mičući oprezno glavom, ustanovih, da se svjetlu mogu približiti, ako polagano krenem u protivnom smjeru od onoga, kojim sam bio krenuo prije. Sad dođoh do svijetla (pošto sam prošao kroz nebrojene uske zavijutke) i ustanovih, da ono dolazi od nekih komadića šibica, koje su bile u praznoj, prevrnutoj bačvi. Začudih se, odakle tamo šibice, kad napipah i dva ili tri komadića voska od svijeća, koje je očito prožvakao pas. Odmah zaključih, da je pas pojeo svu moju zalihu svijeća, te izgubih nadu, da ću ikada moći pročitati Augustovo pismo. Preostali komadići voska bili su tako pomiješani sa smećem u bačvi, da sam ih ostavio tamo, uvjeren, da ih ne mogu upotrebiti. Onih nekoliko mrvica fosfora brižno pokupih i s mukom se vratih u svoju škrinju, u kojoj je Tigar ležao cijelo to vrijeme.

Nisam znao što da učinim. Prostorija je bila tako tamna, da nisam mogao vidjeti ni svoju ruku pred licem. Jedva sam razabirao bijeli trak papira, i to samo onda, kad ga ne bih gledao izravno, već tek iskosa, gledajući vanjskim dijelom mrežnice oka, mogao bih ga nekako razabrati. Po tome se može zamisliti, kakav je bio mrak u mojem zatvoru, a pismo moga prijatelja – ako je to doista bilo njegovo pismo – došlo je samo da me baci u još veću muku, uznemirujući bez svrhe moj već oslabljeni i uzbuđeni um. Uzalud sam razmišljao o mnoštvu besmislenih načina da dođem do svijetla – o načinima, kakve bi čovjek zamišljao samo u smetenom opiumskom snu, i koji mu se naizmjenice čine najrazumniji i najluđi, prema tome, kako njime naizmjenice vlada razum ili mašta. Napokon se dosjetih nečenu, što mi se učinilo razumno, te se začudih, što se nisam tome dosjetio već prije. Stavih papir na korice neke knjige, sabrao otpatke fosfornih šibica, što sam ih našao u bačvi, i položih ih na papir. Zatim sam ih trljao brzo i snažno dlanom. Jasno svjetlo odmah se rasprostire po cijeloj površini, i daje bilo što god napisano, zacijelo bih bez poteškoća sve mogao pročitati. No nije bilo ni slova – ništa do tužne bijeline. Svijetla nestane za nekoliko trenutaka, a s njim i hrabrosti u mojemu srcu.

Već sam više puta rekao, da sam neko vrijeme bio na granici ludila. Bilo je trenutaka potpune razumnosti, pa i fizičke snage, no sve je to bilo rijetko. Treba znati da sam mnogo dana udisao gotovo kužni zrak zatvorene prostorije u kito lovcu i da sam već dugo oskudijevao vodom. U posljednjih četrnaest ili petnaest sati nisam je uopće imao – a nisam ni spavao. Slana i podražujuća jela bila su mi, nakon gubitka bravetine, jedina zaliha hrane, osim dvopeka, koji mi je bio gotovo beskoristan, jer je bio presuh i pretvrd za moje otečeno i suho grlo. Sad sam imao jaku groznicu i bio sam veoma bolestan. To će razjasniti činjenicu, da su protekli mnogi tužni sati očaja nakon posljednjeg događaja s fosforom, dok sam se napokon sjetio, da sam pregledao samo jednu stranu papira. Ne ću ni pokušati da opišem gnjev (jer mislim, da sam bio više srdit, nego bilo što drugo), kad sam iznenada otkrio svoj golemi propust. Sama ta pogreška ne bi bila tako strašna, da svojom ludošću i naglošću nisam počinio i drugu. Razočaran što na traku papira nisam našao nijedne napisane riječi, djetinjasto sam ga poderao i bacio tko zna kamo.

Tigar je svojom oštroumnošću riješio najteži dio. Kad sam nakon duga traženja našao mali komadić papira, stavio sam ga psu pod nos da bi razumio, da mora pronaći ostale komadiće. Na moje začuđenje (jer ga nikad nisam učio nijednu vještinu, zbog kojih je njegova pasmina na glasu) on je odmah razumio i njuškajući nekoliko trenutaka naskoro našao priličan komadić papira. Kad mi je to donio, malo je postajao i protrljao svoj nos o moju

ruku, kao da čeka pohvalu za svoje djelo. Pogladih ga po glavi, a on odmah nastavi tražiti. Nakon nekoliko časaka vrati se s velikim komadom papira, te utvrdih, da više ništa nedostaje činilo se, da sam ga bio poderao samo na tri komada. Srećom sam lako našao mrvice fosfora – jedna ili dvije još su uvijek blijedo svjetlucale. Moja me nesreća naučila da budem oprezan, pa sam sada najprije razmislio, što mi je činiti. Veoma je vjerojatno, daje na onoj strani papira, koju nisam pregledao, bilo nešto napisano – no koja je to strana? Sastavljanjem komadića ne mogu riješiti to pitanje, premda sam bio siguran, da ću sve riječi (ako ih uopće ima) naći samo na jednoj strani i da ću ih naći u logičnom slijedu. Nužnije je bilo da sa sigurnošću utvrdim prvu točku pitanja, jer preostali fosfor ne bi bio dovoljan i za treći pokus, ako ne uspije ovaj, na koji se spremam. Položih papir opet na knjigu, a zatim prosjedih nekoliko časaka razmišljajući. Napokon se dosjetih, da bi se na ispisanom strani moglo napipati neke neravnosti na površini papira. Odlučih učiniti taj pokus i, veoma oprezno, povukoh po jednoj strani. No, kako nisam ništa osjetio, okrenuh papir. Opet povukoh kažiprst po papiru, kad mi se učini, da se iza prsta pojavljuje neko sasvim blijedo, no ipak zamjetljivo svjetlucanje. Znao sam, da su uzrokom tome sasvim sitne čestice fosfora, koje su preostale na papiru od mog prvog pokusa. Prema tome druga ili donja strana papira mora da je ispisana, ako je uopće što god napisano. Opet okrenuh papir i ponovih ono, što sam malo prije. Kad sam utrljao fosfor, pojavilo se svijetlo. Ovaj put jasno razabrah nekoliko redaka napisanih krupnim slovima i očito crvenom tintom. Premda je svijetlo bilo dosta jasno, bilo je samo kratkotrajno. Ipak, da nisam bio tako uzbuđen, bilo bi dovoljno vremena, da pomno pročitam sve tri rečenice – vidio sam, da su bile tri. Bio sam, međutim, nestrpljiv, htio sam da pročitam najednom sve, a uspjelo mi je da pročitam samo ovih nekoliko posljednjih riječi: »... krvlju... tvoj život ovisi o tome, da ostaneš zavlakom.« Da mi je uspjelo pročitati cijeli sadržaj pisma, saznati cijeli smisao opomene, koju mi je prijatelj tako pokušao priopćiti, ne bi me ta opomena, da mi je otkrila i cijelu priču neopisivih strahota, prožela ni desetinom mučne i neopisive strave, koju mi je u srce ulilo to nepotpuno upozorenje. A i »krvlju«, ta jezovita riječ tako puna tajnovitosti, patnje i straha – kako li se sada činila trostruko značajna (ovako nesuvisla, bez veze s riječima prije nje, koje bi joj odredile smisao i razjasnile je), kako li su strašno i teško padala njezina nejasna slova usred duboke tame mogega zatvora, u najskrovitiji dio moje duše!

August je zacijelo imao dobrih razloga, kad je želio da ostanem sakriven, i ja sam izmišljao tisuću odgovora, no nikako nisam mogao smisliti rješenje tajne, koje bi me zadovoljilo. Nakon povratka s mogega posljednjeg puta do otvora i prije nego što će me Tigrovo neobično vladanje upozoriti na nešto drugo, bio sam odlučio, da ću se pod svaku cijenu javiti onima na palubi, ili, ako mi to ne bi uspjelo, da ću pokušati probiti put kroz donju palubu. Djelomična sigurnost, koju sam osjećao, da ću u strašnoj nuždi uspjeti na jedan ili drugi način, dala mi je hrabrosti (koje inače ne bih imao), da podnesem svoj teški položaj. No ono nekoliko riječi, koje sam uspio pročitati, otele su mi i to, pa sam sad prvi put osjetio svu bijedu svoje sudbine. U nenadanom napadu očaja bacih se na strunjaču, na kojoj ostadoh otprilike dan i noć u nekom mrtvilu, dolazeći k svijesti samo na trenutke.

Napokon sam opet ustao i počeo razmišljati o strahotama, kojima sam okružen. Bilo je nemoguće, da bih još dvadeset i četiri sata mogao izdržati bez vode. Za prvih dana svojega zatočenja pio sam alkoholna pića, kojima me opskrbio August, no ona mi nisu ni najmanje gasila žeđ, već samo pojačavala groznicu. Sad mi je i od njih preostalo jedva pola litre, i to je bila neka vrst jake rakije od bresaka, od koje me hvatala muka. Kobasice sam pojeo. Od butine ostao je samo komadić kože, a sav dvopek, osim jednog razmravljenog komada, pojeo je Tigar. Da bi se povećali moji jadi, pojačavala mi se svakog trenutka glavobolja, a usto sam zapadao u neku vrst mahnitavanja, koje me gotovo nije napuštalo od prvom napadaja sna. Već nekoliko posljednjih sati disao sam veoma teško, a sada je svaki pokušaj di-

sanja pratilo bolno grčenje u prsima. Uznemirivalo me i nešto drugo, a to je i bilo glavni razlog, što sam se trgnuo iz mrtvila na strunjači. To je bilo vladanje psa.

Promjenu u njegovu vladanju opazio sam prvi put, kad sam ponovno protrljao papir fosforom. Dok sam trljao fosfor, on mi je njuškom gurao ruku, neznatno režeći. Tada sam bio odviše uzbuđen, da bih poklanjao tome pažnju. Malo zatim, kao što je poznato, bacio sam se na strunjaču i zapao u neku vrst mrtvila. Sada sam sasvim blizu uha osjetio neki piskutavi zvuk. Ustanovih, da potječe od Tigra, koji je drhtao i hripao, pri čemu su mu oči bijesno sjale u tami. Ja ga pozvah. On odvrati tihim rezanjem, a tada se smiri. Zapadom u mrtvilo, iz kojeg me opet probudi Tigrovo slično vladanje. Ovo se ponovi tri ili četiri puta. To me ispuni tolikim strahom, da se sasvim probudih. Sad je pas ležao tik uz izlaz iz škrinje. Strašno je režao, premda nekako prigušeno, i škripao zubima, kao da gaje spopao snažni grč. Više ne sumnjah, daje od žeđi ili od zagušljiva zraka prostorije pobjesnio, pa nisam znao što bih. Nisam ga mogao ubiti, premda sam znao, da to moram učiniti zbog vlastite sigurnosti. Jasno sam opažao, kako su mu oči, pune smrtne mržnje, uprte u mene, i očekivao sam, da će me ovog časa napasti.

Napokon više nisam mogao podnijeti taj strašni položaj, te odlučih da pod svaku cijenu izađem iz škrinje, a psa da ubijem, ako bi mi priječio izlazak. Morao sam prijeći preko njegova tijela, i on se, kao da je osjetio moju namjeru, odupre o svoje prednje noge (to sam zaključio po promijenjenom položaju njegovih očiju). Blijesak njegovih bijelih ocnjaka dobro sam razabrao u tami. Uzeh ostatak od butine, bocu s rakijom, i široki nož, što mi ga je ostavio August, pa čvrsto smotah oko tijela ogrtač i krenuh prema izlazu iz škrinje. Čim sam se maknuo, pas glasno zareži i skoči na me. Svom težinom svojega tijela udari o moje desno rame. Ja se sruših na lijevu stranu, a bijesna se životinja cijela ispruži po meni. Pao sam na koljena, a glava mi se zakopala među pokrivače, koji su me zaštitili od drugoga bijesnoga napadaja, koji sam osjetio kroz vunene pokrivače kao jak stisak oštrih zubi na svojoj šiji – ipak srećom preslab, da bi zubi probili pokrivače. Sada sam bio pod životinjom, i ona bi me zacijelo bila za nekoliko časaka sasvim svladala. Očaj mi dade snage, te snažno gurnuh psa, trgnuh se i povukoh k sebi sa strunjače pokrivače. Sada ih bacih na psa i prođoh – prije nego se mogao iskoprcati iz njih – kroz otvor škrinje, koji odmah i zatorih, da pas ne bi mogao za mnom. U toj sam borbi izgubio onaj komadić kože od butine, pa se sad sva moja zaliha sastojala od pola litre rakije. Dok sam razmišljao o tome, osjetih želju za jednom od onih opakosti, kakva zna napasti razmaženo dijete u sličnim prilikama. Prinesoh bocu ustima i iskapih je, zatim ljutito tresnuh njome o pod.

Tek što je zamro odjek udaraca, začuh kako neki nestrpljivi prigušeni glas negdje iz krmenog dijela broda izgovara moje ime. To je bilo tako neočekivano, a uzbuđenje bijaše tako snažno, da sam uzalud kušao odgovoriti. Sasvim sam izgubio dar govora. Ispunjen smrtnim strahom, da će prijatelj držati, da sam umro, i da će se vratiti, a da ni ne pokuša doći do mene, stajao sam između košara tik uz ulaz u škrinju. Grčevito sam drhtao i naprezao se, da progovorim. Da je tisuću života ovisilo o jednom mojem slogu – ne bih ga mogao izgovoriti. Tada začuh neko micanje u ropotariji, negdje ispred mjesta, gdje sam stajao. Opet se zvuk slabije razabirao, zatim još slabije, pa još slabije.

Hoću li ikada zaboraviti osjećaje toga trenutka? On je odlazio moj prijatelj, moj drug, od kojega sam imao pravo toliko očekivati... on je odlazio... on će me ostaviti... otišao je! On će dopustiti, da bijedno poginem, da izdahnem u najstrašnijoj i najogavnijoj od svih tamnica – a jedna bi me riječ, jedan mali slog, mogao spasiti – a ipak ne mogu izgovoriti taj jedini slog! Osjetih muku, koja je sigurno gora od umiranja. Mozak mi se smuti, i ja se sruših, na smrt izmučen, preko škrinje.

Kad sam se srušio ispadne mi nož iza pojasa te padne, uz zveket, na pod. Nikada moje uho nije čulo slađi zvuk! Napetom strepnjom prisluškiavao sam, da li će taj zvuk djelovati

na Augusta – znao sam, da nitko drugi nije mogao biti onaj, koji je izgovorio moje ime. Nekoliko trenutaka sve je bilo tiho. Napokon začuh opet tiho i oklijevajući izgovorenu riječ:

– Arture!

Nova nada vrati mi napokon dar govora, te vrisnuh, koliko sam god mogao:

– Auguste! Oh, Auguste!

– Pst! Zaboga, šuti! – odgovori od uzbuđenja dršćućim glasom. – Odmah ću biti kod tebe... čim se probijem kroz to spremište.

Dugo sam slušao, kako se probija kroz ropotariju, i svaki mi se trenutak činio vijekom. Napokon osjetih njegovu ruku na ramenu. On mi u isti čas stavi bocu vode na usta. Samo koji su bili iznenada spašeni iz ralja smrti, ili koji su upoznali nepodnošljive muke žeđi u takvim prilikama, kakve su bile moje u tom bezutješnom zatvoru, mogu zamisliti neopisivu slast, koju mi je pružio taj dugi gutljaj najdivnije od svih raskoši prirode.

Kad sam nekako ugasio žeđ, August izvadi iz džepa tri ili četiri pržena krumpira, koje lakomno progutah. Imao je i zapaljenu svjetiljku, pa me zrake svjetla nisu ništa manje obradovale, nego hrana i piće. Silno sam želio da saznam razlog tako duge njegove odsutnosti, i on mi počne pripovijedati, što se dogodilo na brodu za vrijeme moga zatočenja.

IV

Jedrenjak je bio isplovio, kako sam i ja bio zaključio, nekako jedan sat pošto mi je August bio ostavio uru. To je bilo dvadesetog lipnja. Poznato je, da sam tada bio u skrovištu već tri dana. Za sve to vrijeme bilo je na brodu tako živahno, bilo je toliko žurbe, osobito u kabini i u ostalim prostorijama, da August nije imao prilike da me pohodi, a da ne oda tajnu mogega skrovišta. Kad je napokon ipak došao, ja sam ga uvjeravao, daje sve u najboljem redu, stoga se iduća dva dana nije mnogo brinuo za mene, premda je vrebao priliku, da dođe k meni. Tek mu se *četvrti dan* pružila prilika. Cijelo je vrijeme namjeravao o tome pothvatu obavijestiti svojega oca, te me izvesti na palubu, no još smo uvijek bili dovoljno blizu Nantucketa, a po nekim izjavama kapetana Barnarda nije bilo sigurno, da se ne bismo odmah vratili, kad bi me našao na brodu. Osim toga on nije mogao zamisliti – kako mi je August rekao, razmislivši o svemu – da bi meni što trebalo, ili da bih ja oklijevao da se u slučaju nužde javim. Kad je tako o svemu razmislio, odlučio je da me ostavi u skrovištu, dok se ne pruži prilika, da me neopazice pohodi. To se dogodilo tek četvrti dan, pošto mi je bio donio uru, a sedmi dan po mojem ulasku u skrovište. On je sišao dolje ne ponijevši ni vode ni hrane, s namjerom da me najprije pozove k otvoru, pa da mi onda iz kabine pruži jelo i piće. Kad je sišao, zaključio je da spavam, jer mu se učinilo, da glasno hrčem. Sudeći po svemu, to je morao biti onaj san, u koji sam bio zapao, kad sam se vratio sa satom u škrinju, pa prema tome taj san mora daje trajao *više od puna tri dana i tri noći*. Kasnije sam – po vlastitom iskustvu i po uvjeravanju drugih – utvrdio, daje razlog tome snu bilo snažno uspavljujuće djelovanje smrada od starog ribljeg ulja u zatvorenu prostoru. Kad pomislim na prostoriju, u kojoj sam bio zatvoren, pa kad se sjetim, da je taj brod veoma dugo služio kao kitolovac, teže mi je vjerovati, da sam se uopće probudio iz onoga sna, nego da sam toliko spavao.

August me je najprije zvao tihim glasom, ne zatvarajući vrata na otvoru, no ja se nisam odazvao. Tada je zatvorio vrata, pozvao me glasnije, napokon i veoma glasno – a ja sam još uvijek hrkao. Nije znao što da radi. Trebalo bi mu dosta vremena, da se probije kroz ropotariju do moje škrinje, a za to bi vrijeme kapetan Barnard, koji ga je svaki čas

trebao radi sređivanja i prepisivanja spisa u vezi s ovim putovanjem, mogao opaziti da ga nema. Stoga on, razmislivši, odluči da se vrati i da čeka drugu priliku, da me posjeti. Na to se odlučio lako, jer mu se moj san činio veoma prirodnim, a nije mogao zamisliti, da bi meni taj zatvor mogao ikako nauditi. Upravo je bio tako odlučio, kad je začuo neku neobičnu buku, koja je dopirala, kako mu se učinilo, iz kabine. Što je brže mogao, skočio je kroz otvor, zatvorio vrata u podu i otvorio vrata kajite. Tek što je prekoračio prag, zabljescu mu pred očima pištolja, a u isti tren obori ga udarac drvenom paokom po glavi.

Neka snažna ruka pritiskala ga je o pod, držeći ga čvrsto za vrat, no on je ipak mogao vidjeti, što se oko njega događa. Njegov je otac ležao strmoglavce na stepenicama kabine svezanih ruku i nogu, a s dubokom ranom na čelu, iz koje je neprestano tekla krv. Ništa nije govorio i činilo se kao da umire. Nad njim je stajao prvi poručnik. Gledao gaje posprdomo i mirno mu pregledavao sadržaj džepova, iz kojih je upravo izvukao veliku lisnicu i sat. Sedam članova posade (među njima i kuhar, Crnac) prevrtalo je stvari po kabinama, na lijevoj strani krme, tražeći oružje. Ti su se ljudi naskoro naoružali mušketama i streljivom. Ne računajući Augusta i Kapetana Barnarda, bila su u kabini devetorica najgorih lupeža među članovima posade jedrenjaka. Ti su razbojnici svezali mojem prijatelju ruke na leđa i pošli s njim na palubu. Pođoše prema pramnici. Pred zatvorenim vratima pramnice stajala su dva pobunjenika sa sjekirama – a dvojica su stajala i kod glavnog otvora. Poručnik se proderao:

– Čujete li, vi dolje? Izidite jedan po jedan... i upamtite... bez mrmljanja!

Prošlo je nekoliko časaka a da se nitko nije pojavio. Napokon iziđe neki Englez, novak među članovima posade, plačući i ponizno moleći poručnika, da mu pošteni život. Mjesto odgovora dobio je udarac sjekirom po čelu. Bijedni momak srušio se na palubu bez glasa, a crni ga kuhar dignu kao malo dijete i mirno baci u more. Čuvši udarac i pljusak tijela, ostali nisu htjeli izići ni na prijetnje ni na obećanja, dok netko ne predloži, da ih istjeraju dimom. Tada oni odozdo izvršiše opći juriš. Za trenutak se činilo, da će preoteti jedrenjak, no buntovnicima napokon uspije da zatvore pramnicu, prije nego što je izišlo više od šestorice njihovih protivnika. Ta se šestorica nađoše nenaoružani pred moćnijim neprijateljem, te se predadoše nakon kratke borbe. Poručnik im se obrati lijepim riječima – zacijelo zato, da navede one dolje, da se predaju, jer su lako mogli čuti sve, što je govorio na palubi. Njegova oštroumnost i paklena podlost donijele su plod. Svi su ljudi u pramnici odmah izrazili želju, da se predaju, a kad su se jedan po jedan uspeli, svezaše im ruke i oboriše ih na leđa. Zajedno s prvom šestoricom – bilo ih je ukupno dvadeset i sedam.

Zatim je izvršeno strašno klanje. Svezane mornare, koji nisu sudjelovali u pobuni, odvukli su do otvora na boku broda. Tu je kuhar redom udarao žrtve sjekirom po glavi, a tada su ih pobunjenici pobacali preko ograde. Tako su poginula dvadeset i dvojica, i August je izgubio svu nadu čekajući da dođe na red. Međutim, zlikovci kao da su se umorili, ili im se nekako zgadio taj krvavi posao. Četvorica preostalih zarobljenika, zajedno s mojim prijateljem, kojega su dovukli na palubu, bili su pošteđeni. Poručnik je poslao porum, i cijelo je društvo ubojica pijančevalo do večeri. Tada su počeli raspravljati o sudbini preživjelih, koji su ležali svega četiri stope od njih, te su jasno mogli razabirati svaku riječ. Piće je, čini se umirilo neke buntovnike, jer se čulo nekoliko prijedloga, da zarobljenike sasvim oslobode, ako se pridruže pobunjenicima. Crni kuhar (koji je uopće bio pravi zloduh i imao na svoju družbu bar toliko utjecaja koliko i poručnik, ako ne i više) nije htio ni da čuje za takav prijedlog, te je nekoliko puta ustao htijući da nastavi svoj posao kod otvora na boku broda. Bio je, srećom, tako pijan, da su ga u tome mogli spriječiti manje krvožedni drugovi, među kojima je bio neki mornar pod imenom Dirk Peters. Taj je čovjek bio sin neke Indijanke iz plemena Upsaroka, koje živi među klisurama Black Hills, nedaleko izvora Missourija. Njegov otac bio je trgovac krznom, ili je bar održavao neke veze s indi-

janskom trgovačkom postajom na rijeci Lewis. Peters je bio čovjek strašno okrutna lika. Bio je niska stasa, visok jedva četiri stope i osam palaca, no herkulske snage. Osobito su mu bile goleme i široke šake, tako da su jedva bile slične ljudskima. Ruke i noge bile su mu neobično iskrivljene, pa se činilo da uopće nisu gipke. I glava mu je bila izobličena, golema, s izbočinama na tjemenu (kao i na glavama većine Crnaca), i sasvim ćelava. Da sakrije taj nedostatak, kojemu nisu bile uzrokom godine, obično je nosio vlasulju od kakva dlakavog materijala – kao krzno španjolskog psa ili američkoga sivog medvjeda. Sada je imao na glavi komad medvjede kože, koja je još više isticala prirodni okrutni izražaj njegova lica, koje je imalo značajke Upsaroka. Usta su mu sizala gotovo od uha do uha. Usnice su bile tanke, i činilo se da sukao i drugi neki dijelovi njegova tijela – nepokretne. Nikakvo se čuvstvo nije odražavalo na tom licu. Imao je duge zube, koji su mu tako stršili, da ih njegove usnice nikada nisu, ni djelomice, pokrivale. Kad bi ga čovjek letimice pogledao, učinilo bi mu se, da se taj jako ta grčevito smije, no kad bi ga čovjek pogledao bolje, dojam bi bio jezovit. Izraz njegova lica nosio je trag neke veselosti, đavolske veselosti. Među nantucketskim pomorcima kolale su mnoge priče o tom stvorenju. Govorili su o njegovoj strahovitoj snazi u času uzbuđenosti, a neki su izražavali sumnju u njegovu zdravu pamet, a na *Grampusu* su ga u doba pobune smatrali, kako se činilo, smiješnim likom. Pripovijedam o Dirku Petersu tako opširno zato, što je on, koliko se god doimao kao okrutan čovjek, bio glavni spasitelj Augustova života, i što ću još poslije često imati prilike da o njemu govorim, prikazujući tako neobične i nevjerojatne događaje, da sasvim napuštam nadu, da će im bilo tko vjerovati. Nadam se samo, da će vrijeme i napredak nauke potvrditi najvažnije i najnevjerojatnije od mojih navoda.

Nakon mnogo kolebanja, i dvije ili tri žestoke svađe, napokon odluče da sve zarobljenike (osim Augusta, kojega je Peters na šaljivi način tražio za sebe kao pisara) odmah ukrcaju u jedan od najmanjih čamaca i da ih prepuste sudbini. Poručnik je sišao u kabinu da vidi, da li je kapetan Barnard još živ. (Njega su pobunjenici, pošavši na palubu, bili ostavili). Naskoro su se obojica pojavili. Kapetan je bio blijed kao mrtvac, no ipak se bio nekako oporavio od svoje rane. Jedva je jasno izgovarao riječi, moleći ljude, neka ga ne ukrcaju u čamac i neka se vrate na svoj posao, obećavajući im, da će ih iskrcati gdje god zažele i da ne će ništa poduzeti, da budu kažnjeni. No kao daje govorio u vjetar. Dva ga lupeža pograbe za ruke i bace preko boka jedrenjaka u čamac, koji su bili spustili u more.

Odvezaše i četvoricu zarobljenika, koji su ležali na palubi, te im zapovijediše, da se ukrcaju. Oni poslušашe bez riječi. August, još uvijek u istom položaju, nastojao je da ustane i molio, da mu dopuste, da se barem oprostí od oca. Tada spustiše u čamac šaku dvopeka i vrč vode, no nisu im dali ni jarbol, ni jedro, ni veslo, ni kompas. Čamac je još nekoliko časova, dok su se pobunjenici nešto dogovarali, ostao svezan na krmi – a tada prerezaše konop. Međutim je pala noć. Nije bilo ni mjeseca ni zvijezda. More je bilo puno kratkih i opasnih valova, premda nije bilo jakoga vjetra. Čamac je brzo nestao s vida. Za one nesretnike u čamcu bilo je malo nade. Sve se to zbilo na 35° 30' sjeverne širine i 61° 20', zapadne dužine, dakle nedaleko Bermudskih otoka. August se pokušao utješiti mišlju, da će čamac možda dohvatiti kopno, ili mu se barem toliko približiti, da ga uzmognu opaziti brodovi uz obalu.

Na jedrenjaku pak razapeše sva jedra, i brod nastavi put prema jugozapadu. Pobunjenici su namjeravali izvesti neki gusarski pothvat. Htjeli su vjerojatno napasti neki brod, koji plovi od Kapverdskih otoka u Porto Rico. Nisu se uopće obazirali na Augusta, koji više nije bio svezan i smio se slobodno kretati, jedino nije smio počí stepenicama prema kabinu. Dirk Peters je postupao s njim nekako prijazno, a jednom ga je prilikom spasio od kuharove surovosti. Njegov položaj bio je još uvijek opasan, jer su ljudi neprestano bili pijani, pa se nije mogao oslanjati na njihovu dobroćudnost ili nehaj. Rekao mi je, da ga je mu-

čila briga za mene. Doista nikad nisam imao razloga da posumnjam u iskrenost njegova prijateljstva. Više puta bio je odlučio da pobunjenicima oda tajnu mojega boravka na brodu, no svaki put se svladao, djelomice zbog strahota, što ih je sam vidio, a djelomice zbog nade, da će mi uskoro pomoći. Neprestano je pazio i vrebao priliku, no prošla su tri dana, otkako je u more spušten čamac, a nikakva se prilika nije pružila. Napokon, uveče trećega dana, udari s istoka jaki vjetar. Svi su bili zaposleni oko jedara, i on pokuša neopaženo sići u kabinu. Na svoju žalost ustanovi, da je njegova kabina pretvorena u spremište različite robe i brodskog alata, i daje nekoliko hvati starog brodskog lanca, koji je prije ležao pod stepenicama kabine, bilo maknuto, da se načini mjesta za neku škrinju, pa sad leži upravo na vratima na podu! Bilo je nemoguće maknuti lanac i ostati neopažen. Zato se vrati na palubu, što je brže mogao. Čim je došao na palubu, zgrabi ga poručnik za vrat i upita ga, što je radio u kabini. Već ga je htio baciti preko ograde s lijeve strane krme, kad se umiješao Dirk Peters i opet mu spasio život. Tada staviše Augustu na ruke okove (kojih je na brodu bilo nekoliko pari), a noge mu svezaše. Zatim ga baciše u donju momčadsku prostoriju kraj pregrade pramnice i napomenuše mu, da više ne će doći na palubu, »dok je jedrenjak jedrenjak«. To je bila kuharova izreka, kad ga je bacio u tu prostoriju. Teško je znati, što je tom rečenicom doista mislio reći, no cijeli taj događaj poslužio mu je, da me napokon spasi.

V

Kad je kuhar izišao iz pramnice, August je nekoliko časaka očajavao. Izgubio je nadu, da će odavle izići živ. Odlučio je da prvom čovjeku, koji dođe k njemu, kaže sve o mojem položaju, držeći, daje bolje da okušam sreću s pobunjenicima, nego da u skrovištu skapam od žeđi – jer sam bio već deset dana zatvoren, a moj je vrč sadržavao vode jedva za četiri dana. Razmišljajući o tome, najednom se dosjeti, da bi kroz glavno spremište mogao doći sa mnom u vezu. U drugim prilikama ne bi se izvrgnuo tolikoj opasnosti, no sada je, nakon svih tih događaja i uz tako malo nade, da će se spasiti, usredotočio na taj zadatak sve snage svojega uma.

Prva pomisao bili su mu okovi na rukama. Najprije nije znao kako da ih skine. Bojao se, da to ne će moći. Ispitujući ih točnije otkrije, da se uz veoma malo napora ili neugodnosti okovi mogu po volji skidati jednostavnim izvlačenjem ruku. Ta vrst okova bila je bez pravog učinka, ako su bili stavljeni na ruke mladu čovjeku, čije su kosti nježnije, te popuštaju pod pritiskom. August razveza noge. Konop je ostavio tako, da bi ga – u slučaju da tko dođe – lako mogao opet namjestiti. Poče pregledavati pregradu prostorije. Ona je bila od mekane borove daske, palac debele. Ustanovi, da se ne bi morao mnogo truditi, da je probije. Uto začu na stepenicama pramnice neki glas. Upravo je dospio da gurne desnu ruku u okove (lijevu nije bio ni izvukao) i da sveže konop laganim čvorom oko gležanj a, kad uđe Dirk Peters, a za njim Tigar, koji odmah skoči na ležaj i legne. Psi je doveo na brod August. Znaajući koliko ga volim, mislio je, da će me njegova prisutnost obradovati. Čim me je bio odveo u skrovište, pošao je po psa, no zaboravio mi je to reći, kad mi je bio donio uru. Od početka pobune August više nije vidio psa, sve dok se pas nije pojavio s Dirkom Petersom, pa je držao, da su ga poručnikovi lupeži bacili u more. Pas se, međutim, kako se poslije ispostavilo, sakrio u neku rupu pod čamcem, iz koje se nije mogao iskoprcati, jer nije imao mjesta da se okrene. Napokon ga je spasio Peters. Vjerojatno neki osjećaj, koji je moj prijatelj u Petersu veoma cijenio, doveo ga je sada k njemu u pramnicu, da

ne bude sam. Donio mu je i nešto usoljena mesa i krumpira, te posudu vode. Otišao je, obećavši, da će sutradan opet doći i donijeti mu jelo.

Čim je Peters otišao, August oslobodi obje ruke iz okova i razveza noge. Tada odmaknu strunjaču, na kojoj je ležao. Džepnim nožićem (razbojnici nisu držali potrebnim, da ga pretraže) počeo odlučno rezati dasku, koja je bila najbliže podu. Izabrao je to mjesto, kako bi po potrebi mogao sakriti izrezanu dasku strunjačom. Nitko ga, međutim, nije više smetao, pa je te noći sasvim prerezao dasku. Treba spomenuti, da nitko nije spavao u pramnici, i da su svi od početka pobune bili u kabini i pili vino i gostili se zalihama kapetana Barnarda. Za upravljanje jedrenjaka nisu se brinuli više nego što je bilo najnužnije. Ove okolnosti dobro su došle Augustu i meni, jer inače njemu ne bi uspjelo da stigne do mene. Nekako pred zoru, kad je prerezao dasku i na drugom mjestu (oko jedne stope iznad prvoga reza), načinio je prilično velik otvor, tako daje bilo lako proći kroza nj do glavne gornje palube. Premda bi se trebalo penjati preko niza visoko naslaganih bačava od ulja, među kojima je jedva bilo mjesta da se provuče ljudsko tijelo, sada je bilo lako doći i do donjeg glavnog otvora. Kad je August došao do otvora, opazi daje Tigar pošao za njim i da se počeo gurati među bačve. Bilo je, međutim, već prekasno da pokuša doći k meni prije dana. Glavna poteškoća bila je u neprohodnosti donjega spremišta. Stoga odluči da se vrati i počeka do iduće noći. Ipak je odškrinuo glavni otvor, da se ne bi zadržavao, kad opet dođe. Čim ga je odškrinuo, Tigar nestrpljivo skoči k otvoru, po njuši ga i otegnuto zacvili, pa počne grepsti šapama, kao da želi maknuti poklopac s otvora. Nije bilo sumnje, daje osjetio, da sam ja u spremištu, te August pomisli, da će me pas sam pronaći, ako ga pusti unutra. Tada se sjeti, da bi mi mogao poslati pismo i upozoriti me, da nikako ne pokušam izići, te da zbog sadašnjih prilika ne zna, da li će sutradan moći k meni, kako je namjeravao. Kasniji su događaji dokazali kako je bila sretna njegova zamisao. Da nisam dobio to pismo, bio bih svakako izvršio koju od očajničkih namjera i uzbunio posadu, a najvjerojatnije je da bismo tada obojica izgubili život.

Kad je odlučio da mi napiše pismo, opazio je, da nema pribora za pisanje. U potpalublju je bio mrak kao u rogu, no on načini pero od neke stare čačkalice. Poslužilo mu je naledje pisma – onoga krivotvorenog pisma g. Rossa. Ovo je zapravo bilo izvorno pismo, no rukopis nije bio dobro pogođen, pa je August bio napisao drugo, spremio ga srećom u džep svojega kaputa, u kojemu gaje sada i našao. Nije imao crnila, no odmah je našao zamjenu. Džepnim nožićem lagano se ubo u prst iznad nokta. Iz rane je odmah isteklo dosta krvi. Tako je u mraku napisao pismo. Ukratko je ispriповjedio, da je na brodu izbila pobuna, da je kapetan Barnard ukrcan u čamac i prepušten sudbini, te da se mogu nadati hrani, no da se ne smijem odati. Završio je ovim riječima:

»To sam napisao krvlju... tvoj život ovisi o tome, da ostaneš zatvoren«.

Taj papir svezao je psu oko tijela i pustio ga kroz otvor, pa se zatim brže bolje vratio u pramnicu. Nije našao nikakva znaka da je tko za njegove nenazočnosti bio u prostoriji. Da sakrije rupu u pregradi, zabio je nožić iznad rupe, te je na nožić objesio svoj haljetak. Tada je opet nataknuo okove i svezao konop oko gležanj a.

Tek što je to bilo svršeno, dođe Dirk Peters, veoma pijan, no veoma raspoložen, i donese mojem prijatelju dnevni obrok hrane: dvanaestak velikih prženih irskih krumpira i vrč vode. Sjeo je na škrinju kraj ležaja i bez sustezanja počeo govoriti o poručniku i uopće o prilikama na jedrenjaku. Njegovo vladanje bilo je veoma hirovito i smiješno. Augusta je to njegovo vladanje ispočetka veoma uzbudivalo. Napokon, Peters ustane, promrmlja neko obećanje, da će sutradan donijeti zarobljeniku dobar objed, i ode na palubu. Tog dana došao je i kuhar s dvojicom mornara (harpunara). Sva trojica bijahu potpuno pijani. Ni oni se, kao ni Peters, nisu ustručavali da otvoreno govore o svojim namjerama. Činilo se, da veoma različito misle o konačnom cilju putovanja, te se ni u čemu nisu slagali, osim

u odluci, da napadnu brod, koji plovi od Kapverdskih otoka i koji su očekivali svakoga trenutka. Koliko se moglo ustanoviti, pobuna nije bila izvršena samo radi pljačke. Glavni uzrok bila je osobna mržnja poručnikova prema kapetanu Barnardu. Sad se činilo, da su se pojavile dvije glavne stranke – jedna poručnikova, a druga kuharova. Prva je htjela zaplijeniti prvi zgodniji jedrenjak, koji susretnu, pa da ga zatim na jednom od otoka Zapadne Indije opreme za gusarenje. Druga pak stranka, koja je bila jača, i kojoj je pripadao i Dirk Peters, htjela je nastaviti plovidbu u Južno more, gdje će loviti kitove ili prema prilikama poduzeti nešto drugo. Očito su Petersovi opisi (Peters je često bio u tim krajevima) silno utjecali na pobunjenike, tako da su se kolebali između želje za dobitkom i želje za zabavom. On im je živo opisivao neviđeni svijet i zabavu, koju će naći na nebrojenim otocima Tihog oceana, govorio im je o potpunoj sigurnosti i neograničenoj slobodi, a osobito o slastima podneblja, o obilju dobre hrane i o razbludnoj ljepoti žena. Dotada još nisu bili ništa konačno odlučili, no mješančevi opisi tako su uzбудili maštu mornara, da je bilo veoma vjerojatno, da će konačno prihvatiti njegove prijedloge.

Nakon gotovo jednoga sata otišla su i ta trojica. Čitav dan nije nitko više došao. August je mirno ležao do noći. Tada je odvezao konop i skinuo okove, te se počeo spremati. U jednom od ležaja našao je bocu. Napunio ju je vodom iz vrča, što mu gaje ostavio Peters, a u džepove je spremio hladne krumpire. Veoma se obradovao, kad je našao svjetiljku s malim komadićem voštane svijeće. Mogao ju je i upaliti, jer je u džepu imao kutiju fosfornih šibica. Kad se sasvim smračilo, provukao se kroz rupu u pregradi. Prije toga je, opreza radi, namjestio posteljinu na svojem ležaju tako, da se činilo, da na ležaju spava čovjek. Provukavši se, objesio je, kao i prije, svoj haljetak na džepni nožić, da sakrije otvor. (To je lako bilo učiniti, jer izvađeni komad daske nije bio ponovno umetnuo.) Sad je bio kod glavnog otvora u palubi, te je nastavio put između gornje palube i bačava za ulje prema glavnom otvoru za ukrcavanje. Tu je upalio svijeću. Tapajući teškom mukom kroz nakrcani prostor, spustio se u spremište. Naskoro ga uznemiri nepodnošljivi smrad i zagušljivi zrak. Počeo se bojati, da u zatočenju nisam mogao ostati živ, udišući tako zagušljivi zrak. Nekoliko puta zazvao me je imenom, no ja mu se nisam odazivao, pa mu se činilo, daje njegova bojazan opravdana. Jedrenjak se snažno ljuljao. Zbog buke August nije mogao čuti slabi zvuk mojega disanja ili hrkanja. On otvori svjetiljku i digne je, što je mogao više, da bih ja, ako sam živ, mogao opaziti svijetlo i znati, da se približuje pomoć. Međutim, od mene ni glasa. Bio je uvjeren, daje njegova pretpostavka o mojoj smrti točna. Više nije sumnjao u istinitost svoje slutnje, ali se ipak i dalje probijao prema škrinji. Nekoliko puta morao je sebi probijati put. Napokon je ustanovio, daje prolaz sasvim zakrčen, i da ne može doći do cilja. Bacio se sav očajan na ropotariju i zaplakao kao dijete. Tada je začuo tresak boce, koju sam bacio o pod. Taj slučaj bio je doista sretan. Bila je to naoko sitnica, no o tome je ovisila moja sudbina. To mi August, doduše, nije odmah rekao. Stidio se svoje slabosti i neodlučnosti, no kasnije mi je sve iskreno priznao. Ustanovivši, da ne može svladati zapreke, odlučio je da odustane i da se odmah vrati u pramnicu. Ne treba ga ipak osuditi prije, nego što uzmemo u obzir sve one mučne okolnosti. Noć je brzo prolazila, i njegova odsutnost iz pramnice mogla je biti otkrivena. To bi se i dogodilo, kad se ne bi do zore vratio na svoj ležaj. Njegova je svijeća izgarala u svjetiljci, i bilo bi veoma teško u tami pronaći put do otvora. Treba dopustiti i to, daje imao razloga da vjeruje da sam mrtav, i da mi ne bi ništa koristilo ni daje stigao do škrinje, a sam bi se bez razloga izvrgnuo mnogim opasnostima. On me je dozivao nekoliko puta, a ja nisam odgovarao. Bio sam jedanaest dana i noći zatvoren s ono malo vode, koliko je sadržavao vrč, što mi gaje bio ostavio. Tu zalihu u početku zatočenja vjerojatno nisam štedio, jer sam očekivao brzo oslobođenje. Njemu koji je došao izvana, zrak se u spremištu činio otrovnijim i nepodnošljivijim, nego meni, kad sam se nastanio u škrinji. (Tada je otvor za krcanje bio više mjeseci

neprestano otvoren.) Tome treba dodati i prizore krvoprolića i strave, što ih je doživio moj prijatelj, pa njegovo zatočenje, oskudicu i smrtnu opasnost, kojoj je jedva izmakao. Sve te okolnosti svladale bi mnogu odvažnost – i čitalac će, kao i ja, gledati na njegovo držanje prije s osjećajem žalosti, nego s osjećajem srdžbe.

August je jasno čuo tresak boce, no nije bio sasvim siguran, da li zvuk dolazi od skrovišta. Ipak je i sama sumnja bila dovoljna da ga potakne na ustrajnost. On se po tovaru popeo gotovo do stropa. Uхватivši trenutak zatišja, pozvao me imenom, što je mogao glasnije, ne mareći, da bi ga tko od posade mogao čuti. Znamo, da je njegov glas dopro tom prilikom do mene, no ja sam bio tako uzbuđen, da se nisam mogao odazvati. Sada je bio sasvim uvjeren, da je njegova najgora bojazan opravdana. Spustio se s tovara namjeravajući da se odmah vrati u pramnicu. U žurbi je prevrnuo neke male škrinje, i ja sam, kao što je poznato, čuo taj štropot. On je bio već prilično odmakao, kad ga opet zaustavi pad noža. Odmah se opet popeo na tovar, te me u trenutku zatišja ponovo zovnuo. Ovaj put mi je uspjelo da se odazovem. Bio je presretan, što me je našao živa, pa je odlučio da svlada svaku poteškoću i opasnost, da dođe do mene. Iskopao se, što je mogao brže, iz one zbrke stareži, kojom je bio okružen, probio se do nekog otvora, i napokon je, teškom mukom, sav iscrpljen, stigao do škrinje.

VI

August mi je tu, kraj škrinje, ispriповjedio glavne dijelove svojih doživljaja, a kasnije ih upotpunio svim potankostima. On se bojao, da će opaziti, da ga nema, a ja sam željno čekao, da odem s tog prokletog mjesta, gdje sam bio zatočen. Odlučili smo, da odmah pođemo do rupe u pregradi, gdje ću ja ostati, a on će se povući, da izvidi prilike. Nijedan se od nas nije mogao pomiriti s mišlju, da ostavimo Tigra u škrinju, no nismo znali, što da učinimo. Sada se činilo, da je pas sasvim miran. Ni šum njegova disanja nismo mogli razabrati, kad smo prislonili uho na škrinju. Držao sam, da je uginuo, pa sam odlučio otvoriti vrata na škrinji. Pas je ležao ispružen, ali ipak još živ. Nismo smjeli gubiti vrijeme, a ipak nisam mogao ostaviti životinju, koja mi je dvaput spasila život. Nisam mogao da je ne pokušam spasiti. Stoga smo, uz velike poteškoće i napor, ponijeli Tigra sa sobom. August se neko vrijeme penjao preko zapreka s teškim psom u naručju, što ja zbog svoje slabosti, nikako ne bih mogao izvršiti. Napokon smo stigli do rupe. August se provukao, a Tigra sam ugurao za njim. U kabini je bilo sve u redu, pa smo zahvalili bogu, što smo se spasili iz neposredne opasnosti. Zaključili smo, da ja za sada ostanem u blizini rupe, s druge strane pregrade, a moj drug da mi kroz rupu daje dio svojega dnevnog obroka hrane. U novom skrovištu moći ću udisati znatno čistiji zrak.

Da budu jasnija neka mjesta u ovom izvještaju, gdje sam govorio o tovaru jedrenjaka, mjesta, koja bi se mogla činiti nejasna čitaocu, koji možda još nije vidio pravi i propisni smještaj tovara, moram reći, da je kapetan Barnard zanemario svoju najvažniju dužnost na *Grampusu*, tj. nije pokazao onu pomnju i iskustvo pomoraca, koje je potrebno u njegovoj pogibeljnoj dužnosti. Mnogi nesretni slučajevi, pa i nesreće, koje sam sam iskusio, dogodile su se zbog nemara ili neznanja. Obalni brodovi, koji često u žurbi krcaju tovar, obično stradaju baš zbog toga, što se premalo pozornosti poklanja tovarnom prostoru. Glavno je kod krčanja, da se, ni roba, ni mrtvi tovar, ni pri najjačem ljuljanju broda, ne miče. Prema tome treba poklanjati veliku pažnju ne samo tovaru sipane robe, već i ostale robe, bio to puni ili samo djelomični tovar. Tovar se krca većinom pomoću vitla. Tako se

duhan ili brašno pri krcanju tako tlači vitlom u tovarni prostor, da su bačve kod iskrcavanja sasvim sploštene, te je potrebno neko vrijeme dok opet dobiju svoj pravi oblik. Tlačenje se vrši uglavnom zato, da se dobije više mjesta u tovarnom prostoru, jer pri punom tovaru robe, kakva je brašno ili duhan, ne može biti nikakve opasnosti pomicanja, barem ne takvog, koje bi zadalo neprilike. Ima doduše primjera, gdje je taj način tlačenja donio veoma jadne posljedice, koje su sasvim različite od opasnosti pomicanja tovara. Tako može, primjerice, tovar pamuka, koji je čvrsto stlačen, pod određenim uvjetima, koji su dobro poznati, dovesti, pri rastezanju robe, do rasprsnuća broda na moru. Nema sumnje, da bi se isto moglo dogoditi i kod duhana pri vrenju, kad između oblina bačva, ne bi bilo praznina.

Ako je tovarni prostor samo djelomično ispunjen, opasnost prijeti uglavnom od pomicanja tovara, pa treba uvijek poduzeti mjere protiv takve nezgode. Samo oni, koji su se namjerili na snažan vjetar, ili su iskusili vladanje broda u iznenadnom zatišju, mogu sebi zamisliti silnu snagu valova i posljedice strašnoga zamaha svih nepričvršćenih predmeta u brodu. Potreban je, dakle, oprez pri ukrcavanju robe, kad je očito, da će tovar samo djelomice ispuniti tovarni prostor. Brod (osobito brod s malim glavnim jedrom), koji nema propisano građene lukove, vjetar često baca na bokove. To se događa prosječno svakih petnaest ili dvadeset časaka, no posljedice nisu ozbiljne, ako je tovar uredno ukrcan. Ako to nije učinjeno kako treba, sav će se tovar pri prvom jačem nagibu na bok prevrnuti na onu stranu broda, koja leži bliže vodi. Brod će tako izgubiti ravnotežu, pa će se za nekoliko časaka napuniti vodom i potonuti. Nije pretjerano, ako kažemo, da je pomicanje ukrcajne robe ili mrtva tovara, u najmanje polovici slučajeva, razlog, što su brodovi, kraj jakoga vjetra na moru, pretrpjeli brodolom.

Kad je tovarni prostor samo djelomice nakrcan robom, treba ukrcane predmete čvrsto stlačiti i pokriti ih slojem debelih dasaka. Na te daske treba staviti čvrste motke, koje do- sižu do stropa, da bi tako bio svaki komad tovara učvršćen na svom mjestu. Kod tovarenja žita ili slične robe potrebne su i druge mjere opreza. Tovarni prostor, koji je pri izlasku iz luke sasvim ispunjen žitom, bit će pri dolasku broda na odredište jedva do tri četvrtine pun, a ipak će tovar, kad ga primalac izmjeri bušel po bušel, u znatnoj mjeri premašiti poslanu količinu (radi bubrenja žita). Uzrok je tome, slijeganje za vrijeme plovidbe. Što je vrijeme burnije, to je slijeganje jače. Ako je žito slobodno ukrcano u brod, prouzročit će veoma pogibeljne nezgode, premda je osigurano daskama i motkama, jer je žito na dugom putovanju sklono snažnom pomicanju. Da se to spriječi, treba prije izlaska iz luke primijeniti sve mjere opreza, kako bi se tovar što bolje ustalio. Između mnogih načina, da se to postigne, treba spomenuti zabijanje klinova u tovar žita. I kad je sve to poduzeto, i kad je poklonjena neobična pažnja osiguranju daskama, nijedan se pomorac ne će osjećati sasvim siguran, ako ima ukrcano žito, a još manje, ako je tovarni prostor samo djelomično ispunjen. Stotine naših obalnih brodova, a vjerojatno i mnogo više brodova u evropskim lukama, svakog dana isplove nepotpuno ispunjeni, pa i s veoma opasnim tovarom, a da nisu poduzete nikakve mjere opreza. Čudo je, što nema još i više nesretnih slučajeva. Znam da se, zbog nemarnosti kapetana Joela Ricea na škuni *Krijesnica*, dogodio sažaljenja vrijedan slučaj, kad je ta škuna godine 1835. plovila iz Richmonda u Virginiji u Madeira s tovarom kukuruza. Kapetan je mnogo puta plovio, a da mu se nije dogodila nikakva ozbiljna nezgoda, premda uopće nije običavao poklanjati više pažnje svojem tovaru, nego što je najnužnije. Nikad prije nije plovio s tovarom žita, pa je slobodno ukrcao kukuruz i napunio jedva polovicu broda. Na početku putovanja puhao je samo laki povjetarac, no kad je bio udaljen od Madeire jedan dan plovidbe, zahvati ga snažan vjetar sa sjevera-sjeveroistoka. Škuna je plovila sa samim dvostruko skraćenim glavnim jedrom i nije zagrabila ni kapljice vode. Pred noć je vjetar nekako jenjao. Škuna je plovila uz jače ljuljanje nego prije, no još uvijek sigurno, kad je jaki nagib na bok prevrne na desnu stranu. Začulo se, kako

se kukuruz naglo pomiče. Snaga udarca razbila je glavni otvor za krcanje. Brod je potonuo kao sjekira. To se dogodilo u neposrednoj blizini nekog malog brodića iz Madeire, koji je sasvim sigurno plovio na vjetru i koji je primio jednog člana posade škune (jedinoga, koji se spasio).

Tovar na *Grampusu* bio je prilično nespretno ukrčan, ako se uopće može nazvati tovarom ona hrpa bačava za ulje i brodskog alata nabacanog bez reda. (Brodovi kitolovci obično su opremljeni željeznim sudovima za ulje, pa nisam nikad mogao ustanoviti, zašto i *Grampus* nije bio tako opremljen.) Već sam govorio o stanju tovara u spremištu. Na donjoj palubi bilo je za me dosta mjesta (to sam ustanovio) između bačava za ulje. Oko glavnog otvora za krcanje bio je ostavljen slobodan prostor. Bilo je i drugih slobodnih mjesta između tovara. Blizu rupe, što ju je August izrezao u pregradi, bilo je dovoljno mjesta za veliku bačvu, i ja sam se tu udobno smjestio.

Kad je moj prijatelj ušao u svoju prostoriju i namjestio okove i konop, bio je već bijeli dan. Doista, jedva smo stigli na vrijeme. Tek što je August sve uredio, dođe k njemu poručnik s Dirkom Petersom i kuharom. Neko su vrijeme govorili o onom brodu, koji plovi od Kapverdskih otoka. Činilo se, da ga nestrpljivo očekuju. Napokon kuhar pristupi Augustovu ležaju i sjedne na uzglavlje. Ja sam iz svojega skrovišta mogao sve vidjeti i čuti, jer izrezani komad daske nije bio namješten u otvor. Sa strahom sam očekivao, da će se Crnac nasloniti na haljetak, koji je skrivao otvor. U tom bi slučaju sve bilo otkriveno, te bismo, nema sumnje, izgubili život. Sreća nas ipak nije iznevjerila. Kako se brod ljuljao, kuhar se često doticao haljetka, no nikad se nije tako naslonio, da bi otkrio, što se krije iza haljetka. A rub haljetka bio je tako pričvršćen o pregradu, da se rupa ni pri ljuljanju broda nije mogla otkriti. Tigar je sve to vrijeme ležao na dnu ležaja. Činilo se, da se pomalo oporavlja. Vidio sam kako od vremena do vremena otvara oči i duboko diše.

Nekoliko časaka kasnije odoše poručnik i kuhar, ostavivši Dirka Petersa, koji je, čim su oni otišli, sjeo na mjesto, gdje je malo prije sjedio poručnik. Počeo je veoma prijateljski govoriti Augustu, pa smo sada vidjeli, da se, dok su ona dvojica bili prisutni, dobrim djelom samo pretvarao, da je pijan. Sada je sasvim slobodno odgovarao na pitanje mojega druga. Rekao mu je, da ne sumnja, da je njegov otac spašen, jer je onoga dana prije zalaza sunca bilo najmanje pet jedara na vidiku, i inače ga je tješio, pa sam se iznenadio i obradovao. Počeo sam se nadati, da bismo uz Petersovu pomoć opet mogli zavladatai jedrenjakom, pa sam tu misao prvom prilikom spomenuo Augustu. I on je to držao mogućim, ali je isticao, da moramo biti veoma oprezni, jer se čini, da je mješančevo vladanje samo neki samovoljni hir. Doista, teško je bilo reći, da je Peters uvijek pri zdravoj pameti. Sat kasnije Peters ode na palubu i ne vrati se do podneva, kad je Augustu donio obilan obrok usoljene govedine i puding. Kad smo ostali sami, dobio sam i ja svoj dio. Cijeli dan nije nitko više došao u pramnicu. Naveče sam ušao u Augustovu prostoriju i slatko spavao do zore, kad me je August probudio, jer je čuo neko komešanje na palubi. Brzo sam se vratio u svoje skrovište. Kad je sasvim svanulo, opazismo, da se Tigar gotovo potpuno oporavio. Nije pokazivao znakove bjesnoće, i veoma je pohlepno popio malo vode, što smo mu dali. Nema sumnje, daje njegovo neobično vladanje bilo posljedica otrovnog zraka u spremištu, a ne znak bjesnoće. Veoma sam se radovao, što smo ga donijeli iz škrinje. Bio je 30. lipnja, dakle trinaesti dan, otkako je *Grampus* isplovio iz Nantucketa.

Na dan 2. srpnja dođe poručnik, pijan kao obično i veoma dobro raspoložen. Pristupio je Augustovu ležaju, potreptao ga po plećima i upitao, da li bi se znao vladati kako treba, kad bi ga oslobodio, i hoće li obećati, da više ne će ulaziti u kabinu. Moj prijatelj je, daka-ko, obećao. Lupež mu nato pruži bocu ruma, što ju je izvadio iz džepa svojega kaputa, a zatim mu skinu okove. Obojica su pošli na palubu. Gotovo tri sata nisam vidio Augusta, a kad je opet došao, donio je dobre vijesti. Dopustili su mu da se slobodno kreće od glavnoga

jarbola prema pramcu, i da, kao i dosada, spava u pramnici. Donio je dobru večeru i dovoljno vode i za me. Jedrenjak je još krstarilo očekujući onaj brod s Kapverdskih otoka. Sada su ugledali neko jedro, pa drže, daje to taj brod.

Kako se u idućih osam dana nije dogodilo ništa važno, ispriповijedat ću događaje u obliku dnevnika, jer ne bih htio, da budu sasvim ispušteni.

3. srpnja.

- August je nabavio tri pokrivača, pa samu svojem skrovištu uredio ugodnu postelju. Cijeli dan nitko nije sišao, osim mojega druga. Tigar se smjestio na Augustovu ležaju tik uz otvor i spava, kao da se još nije sasvim oporavio od posljedica svoje bolesti. Pred noć je nenadani udarac vjetra zahvatio brod prije nego su mogli skratiti jedro, i brod se gotovo prevrnuo na bok. Vjetar je odmah jenjao, pa nije bilo nikakve štete, osim što se zaderalo prednje vršno jedro. Dirk Peters bio je čitav dan veoma ljubazan s Augustom. Upustio se s njim u dugi razgovor o Tihom oceanu i o otocima, što ih je bio pohodio u tom dijelu svijeta. Pitao ga je, ne bi li i on htio poći s pobunjenicima na istraživačko i zabavno putovanje u te krajeve. Rekao je, da se ljudi postepeno priklanjaju poručnikovim namjerama. August je držao, da je najbolje reći, da bi mu bilo drago, kad bi mogao sudjelovati u takvoj pustolovini, jer ionako ne zna, što bi radio, Ida je sve bolje od gusarskoga života.

4. srpnja.

- Brod, koji su bili opazili, bio je mali jedrenjak iz Liverpoola, pa su ga pustili u miru. August je proveo veći dio vremena na palubi, kako bi što više saznao o namjerama pobunjenika. Oni su se često i žestoko svađali, te su jednom prilikom, u svađi, bacili u more harpunara Jima Bonnera. Poručnikova stranka je prevladala. Jin Bonner je pripadao kuharovoј družbi, kao i Peters.

5. srpnja.

- Nekako u zoru zapuhao je oštar vjetar sa zapada, koji se u podne pretvorio u buru, pa je jedrenjak mogao ploviti samo s letnim i prednjim jedrom. Pri skraćivanju prednjega vršnog jedra pao je u more mornar Simms, koji je također pripadao kuharovoј družbi. Bio je veoma pijan, pa se utopio. Nitko ga nije ni pokušavao spasiti. Sad je ostalo na brodu tri-naest ljudi: Dirk Peters, crni kuhar Seymour, Jones, Greely, Hartman Rogers i Willam Allen - svi pristaše kuharove stranke, pa poručnik, čije ime nisam nikada saznao, i njegovi pristaše: Absalom Hicks, Wilson, John Hunt i Richard Parker, a na koncu Augustija.

6. srpnja.

- Bura je bjesnila čitav dan. Puhala je snažnim za masima, uz kišu. Jedrenjak je nagra bio dosta vode kroz pukotine, pa je jedna sisaljka neprekidno radila. I August je morao pomagati. Upravo u sumrak prođe tik uz nas neki veliki brod, a mi ga nismo opazili, dok se nije primakao na dohvat glasa. Pobunjenici su držali, daje to brod, koji su očekivali. Poručnik stane dozivati, no odgovor je utonuo u tutnjavi bure. Oko jedanaest neki se val survaao na sredinu palube, te je otplavio dobar dio ograde s lijeve strane broda, a učinio je i nešto malo štete. Prema jutru je vjetar jenjao. Kad je izlazilo sunce, puhao je samo još slab vjetar.

7. srpnja.

- Naš slabo natovareni jedrenjak cijeli se dan strašno ljuljao na golemim valovima, pa sam u svojem skrovištu jasno čuo, kako se mnogi predmeti u spremištu kotrljaju. Prilično sam patio od morske bolesti. Peters je toga dana mnogo razgovarao s Augustom. Rekao mu je, da su dvojica od njegove družbe, Greelly i Allen, prešli na poručnikovu strani, jer su od lučili da budu gusari. Pitao je Augusta za neke stvari, koje August tada nije točno razumio. Navečer je jedrenjak počeo pro puštati vodu, no tome nije bilo pomoći, jer je voda ulazila u brod kroz pukotine kod jakog nagibanja. Razderali su jedno jedro i njime začepili rupe ispod lukova, pa je tako voda slabije ulazila.

8. srpnja.

- Pri izlazu sunca zapuhao je lagani vjetročić s istoka. Poručnik je okrenuo jedrenjak prema jugozapadu, jer je htio radi svojih gusarskih namjera – stići, na neke otoke Zapadne Indije. Ni Peters ni kuhar nisu se tome usprotivili – barem ne u prisutnosti Augustovoj. Napustili su zamisao, da napadnu onaj brod s Kapverdskih otoka. Sad je voda slabije prodirala u brod, jer je svakih tri četvrt sata radila sisaljka. Jedro je izvađeno ispod lukova. Toga dana izmijenili smo znakove s dvjema malim škunama.

9. srpnja.

- Lijepo vrijeme. Svi su zaposleni pri popravljanju ograde. Peters je opet dugo razgovarao s Augustom. Govorio je jasnije nego do sada. Rekao je, da ga ništa ne može predobiti za poručnikove namjere, te je, štoviše, natuknuo, da namjerava da mu otme jedrenjak. Pitao je mojega prijatelja, može li u tom slučaju računati na njegovu pomoć. August je odgovorio bez oklijevanja: »Da.« Tada je Peters rekao, da će u toj stvari ispitati mišljenje ostalih pripadnika njegove stranke, a zatim je otišao. Ostatak dana August više nije imao prilike da nasamo razgovara s njime.

VII

10. srpnja.

- Izmijenili smo znakove s nekim jedrenjakom iz Ria, koji je plovio u Norfolk. Vrijeme maglovito, s lakim, nestalnim vjetrom s istoka. Danas je umro Hartman Rogers, pošto su ga osmoga spopali grčevi nakon čaše groga. Taj je čovjek pripadao kuharovoj stranci, i Peters se u njega osobito pouzdavao. Peters je rekao Augustu, da drži, da ga je poručnik otrovao, i da očekuje, da bi to naskoro moglo zadesiti i njega, ako ne bude oprezan. Sad su ostali samo on, Jones i kuhar – s druge strane bilo ih je pet. Peters je govorio Jonesu o preuzimanju zapovjedništva broda, ali ga je Jones slušao hladno. Peters se stoga bojao da svoju zamisao požuruje, pa kuharu nije ništa rekao. Bilo je dobro, što je bio tako mudar, jer je poslije podne kuhar izjavio, da će se pridružiti poručniku. On je zaista i prešao na njegovu stranu. Jones se međutim posvadio s Petersom, te je natuknuo, da će obavijestiti poručnika o pripremanju pobune. Sad je bilo jasno, da ne valja gubiti vrijeme. Peters je rekao, da će pod svaku cijenu pokušati da preuzme vlast na brodu, ako je August pripravan da mu

pomogne. Moj gaje prijatelj odmah uvjerio u svojoj spremnosti da sudjeluje u takvom pot-
hvatu. Držeći da je prilika povoljna, obavijestio ga je o mojoj prisutnosti. Mješanac se iz-
nenadio, ali se i obradovao, jer se nije pouzdavao u Jonesa, za kojega je ionako držao, da
već pripada poručnikovoj stranci. Odmah su sišli k meni, i August me pozvao, pa smo se
Peters i ja brzo upoznali. Sporazumjeli smo se, da ćemo prvom zgodnom prilikom pokuša-
ti da zauzmemo brod, no da ne ćemo na dogovor pozvati Jonesa. U slučaju uspjeha odvest
ćemo jedrenjak u prvu luku i predati ga. Peters je, napušten od svoje družbe, odustao od
namjere, da pođe na Tihi ocean – jer se ta pustolovina ne bi mogla izvesti bez posade, a
nadao se, da će ga sud riješiti krivnje zbog ludosti (svečano je uvjeravao, da je u pobuni
pomagao u napadaju ludosti), ili će, ako bude proglašen krivim, biti pomilovan Augusto-
vim i mojim posredovanjem. Naše dogovaranje prekinuo je uzvik: »Svi k jedrima«, pa su
Peters i August potrčali na palubu.

Kao obično, gotovo sva je posada bila pijana, i prije nego su dospjeli skratiti jedra, jak
udarac vjetra prevrne jedrenjak na bok. Brod se ipak nekako uspravi, ali je zagrabilo mno-
go vode. Tek što je bio upostavljen red, novi udarac vjetra zahvati brod, pa za njim još je-
dan, no nije počinio nikakve štete. To je dalo naslućivati buru, koja se doista naskoro poja-
vi, bjesneći sa sjevera i zapada. Brod je bio osiguran, kako se najbolje moglo. Plovili smo
samo sa skraćenim prednjim jedrom. Kad je pala noć, vjetar je žestoko puhao, a more se
još više uzburkalo. Tada dođe Peters s Augustom u pramnicu. Nastavili smo vijećanje.

Složili smo se, da ne bi mogli biti bolje prilike, da ostvarimo svoju namjeru, jer se u
ovom času nitko ne nada napadaju. Kako je brod siguran, ne će trebati nikakva upravlja-
nja, dok se vrijeme opet ne popravi, pa ako naš pokušaj uspije, moći ćemo osloboditi jed-
noga ili dvojicu od posade, da nam pomogne da dovedemo brod u luku. Glavna je poteško-
ća u velikom nerazmjeru naših snaga. Protiv nas trojice u kabini su devetorica. I sve oruž-
je je u njihovim rukama, osim Petersovih dviju malih pištolja i dugog mornarskog noža,
što ga je on uvijek nosio za pašom. Prema nekim znacima – primjerice, nijedna sjekira ni
klin nisu bili na uobičajenim mjestima – počeli smo se bojati, da je poručnik nešto posum-
njao, barem što se tiče Petersa, pa ne će propustiti zgodnu priliku, da ga se riješi. Bilo je,
dakako, jasno, da se ne smijemo prenagli. I nadmoć je bila prevelika a da bismo išta po-
duzeli bez najvećeg opreza.

Peters je predložio, da će on poći na palubu i upustiti se u razgovor sa stražom (Alle-
nom), pa će ga, čim mu se pruži prilika, bez buke baciti u more. Tada ćemo August i ja doći
na palubu i nastojati da se opskrbimo bilo kakvim oružjem, a zatim ćemo zajedno navaliti
i zauzeti stepenice prema kabini, prije nego bude pružen ikakav otpor. Ja sam se tome us-
protivio, jer nisam vjerovao, da bi poručnik (koji je bio praznovjeren ali lukav momak) do-
pustio, da tako lako bude uhvaćen. Sama činjenica, da je na palubi straža, bila je dovoljan
dokaz, da je on oprezan – jer nije običaj, osim na brodovima, gdje vlada stroga stega, da za
vrijeme bure, kad brod plovi sa skraćenim jedrom, stoji na palubi straža. Kako većina čita-
laca nikada nije bila na moru, bit će dobro, da opišem brod u ovakvoj prilici. Skraćivanje
jedra je mjera, koja služi u različite svrhe i na različite načine. Kod povoljnog vremena
ona se često primjenjuje, da se brod zaustavi, da počeka drugi brod ili slično. Ako brod
plovi punim jedrima, taj se manevar obično izvodi tako, da se dio jedra okrene, da ih stra-
ga zahvati vjetar, i tada se brod zaustavlja, kad vjetar udara sprijeda i kad je prežestok, a
da bi se mogla upotrebiti jedra, bez opasnosti da brod bude prevrnut. Brod se katkada za-
ustavlja i onda, kad je vjetar povoljan, ali je more previše uzburkano, pa ne može ploviti.
Ako brod plovi pred vjetrom po veoma uzburkanom moru, nastaje obično dosta štete, jer
se voda prelije preko krme, a često i zbog toga, što pramac duboko uroni. U takvu se slu-
čaju rijetko kada primjenjuje ta mjera, osim u nuždi. Ako brod propušta vodu, uopće se ne
zaustavlja, pa bilo more i veoma uzburkano, jer bi more pri snažnom otporu još više pro-

širilo pukotine. To se ne događa, kad brod plovi s vjetrom. Osim toga treba često prepustiti brod vjetru, i to kad je vjetar tako žestok, da bi na komade razderao jedro, koje je namješteno radi zaustavljanja broda, ili kad je zbog drugih razloga nemoguće izvršiti taj manevr.

U buri se brod zaustavlja na različite načine, već prema njegovoj građi. Neke je brodove najbolje zaustavljati prednjim jedrom, i to je jedro, koje se zato najčešće upotrebljava. Veliki brodovi s pravokutnim jedrima imaju za to posebna jedra, koja su nazvana jedra za buru, no katkada se upotrebljava sama prečka – katkada prečka i prednje jedro, ili dvostruko skraćeno prednje jedro a nerijetko i krmeno jedro. Često prednje vršno jedro bolje služi svrsi, nego jedro druge koje vrste. *Grampus* se zaustavljao skraćenim prednjim jedrom.

Kad se želi zaustaviti brod, treba ga tako okrenuti pod vjetar, da se jedro napuni, to jest da se okrene poprijeko s obzirom na smjer broda. Kad je to učinjeno, pramac se za nekoliko stupnjeva odmakne od smjera vjetra. Brod dobiva tada udarce valova s one strane pramca, koja je sada okrenuta prema vjetru. U tom će položaju dobar brod izdržati veoma jaku buru, a da ne zgrabi ni kapljicu vode, i posada nema više nikakva posla oko broda. Kotač krmila obično se pričvrsti, no to je sasvim nepotrebno (osim da se ublaži štropt udaraca), jer krmilo nema nikakva utjecaja, kad je brod zaustavljen. Ipak je bolje ostaviti krmilo slobodno, nego čvrsto privezano, jer se može dogoditi, da ga otkinu valovi, ako se ne može slobodno micati. Tako dugo dok jedro izdrži, dobro građeni brod ostat će u svojem položaju i prebrodit će svaki val, kao da je neki razumni i živi stvor. No ako snažan vjetar razdere jedro (to može učiniti samo pravi orkan), opasnost je neposredna. Brod se okrene od vjetra, valovi zahvate bokove, i brod je prepušten na milost moru. U tom je slučaju jedini spas, da brod' okrenemo uz vjetar i da ga pustimo, dok se ne namjesti drugo jedro. Ima brodova, koje je nemoguće zaustaviti, no ti brodovi nisu sposobni za plovidbu po moru.

Vratimo se svojoj priči. Poručnik nije nikada običavao postavljati stražu na palubi, dok je brod bio izvrgnut buri. Ta nas je činjenica, povezana s nestankom sjekira i klinova, sasvim uvjerala, daje posada na oprezu i daje ne bismo mogli iznenaditi, kako je predlagao Peters. Ipak je trebalo učiniti nešto, i to što prije, jer nije bilo sumnje, da će Petersu, ako su već posumnjali u njega, zakrenuti vratom prvom prilikom, a to će zacijelo biti, čim se bura stiša.

August je rekao, da bi bilo dobro, kad bi Peters, pod bilo kojom izlikom, maknuo onaj željezni lanac s otvora u podu kabine. Tada bismo neopaženo mogli izvršiti napadaj iz spremišta. Nakon kraćeg razmišljanja uvjerali smo se, daje to nemoguće, jer se brod previše ljulja.

Napokon se dosjetih, da bismo se mogli okoristiti praznovjernim strahom i nečistom savješću poručnikovom. Poznato je, da je toga jutra umro jedan član posade, Hartman Rogers, kojega su prije dva dana, nakon čaše špirita, pomiješanog s vodom, spopali grčevi. Peters je bio uvjeren, da ga je otrovao poručnik. Rekao je, da za to ima nepobitnih dokaza, ali nam ih nije htio odati – tome je zacijelo bio uzrokom njegov neobični značaj. Bez obzira na to, imao on više razloga nego mi da sumnja ili ne, mi smo se složili s njim i odlučili se na djelo.

Rogers je umro u žestokim grčevima oko jedanaest prije podne. Njegovo tijelo bilo je već nekoliko časaka nakon smrti strasnije i gnusnije od svega, što sam ikada vidio. Trbuh mu je bio silno nadut, kao kod utopljenika, koji je više sedmica ležao pod vodom. Ruke su mu bile u jednakom stanju, a lice je bilo zgrčeno, nabrano i bijelo poput krede, sa dvije ili tri krupne crvene mrlje kao od vrbanca. Jedna od tih mrlja raširila se preko lica, i sasvim mu pokrila jedno oko – poput vrpce od crvena baršuna. Tijelo su o podne donijeli u tom

strašnom stanju iz kabine, da ga bace u more. Kad ga je poručnik ugledao (tada ga je vidio prvi put), odredio je – možda zbog grižnje savjesti ili pod dojmom toga strašnog prizora – da se tijelo ušije u mrežu, te je dopustio obred, koji je uobičajen kod pokopa na moru. Izdajući tu zapovijed, otišao je u kabinu, kao da više ne želi vidjeti svoju žrtvu. Dok su se vršile pripreme za pokop, dignula se žestoka bura, pa su privremeno odustali od pokopa. Tijelo je, prepušteno samo sebi, otplavljeno u žlijeb s lijeve strane palube, gdje je i sada još ležalo i koprcalo se pri žestokom nagibanju jedrenjaka.

Dogovorivši se o svemu, dali smo se na posao, što smo mogli brže. Peters je otišao na palubu. Ondje mu je – kako je i pretpostavljao – odmah prišao Allen, koji je, čini se, bio na straži više radi motrenja pramnice, nego radi ičega drugog. Sudbina toga lupeža bila je brzo i tiho odlučena. Peters mu se nehajno približio, kao da mu želi nešto reći, uhvatio ga za grkljan i bacio preko ograde, prije negoli je lupež dospio i kriknuti. Tada nas je Peters pozvao gore. Najprije smo se ogledali za nečim, čime bismo se mogli naoružati. Kretali smo se oprezno, jer smo zbog jakog ljuljanja jedva stajali na nogama, i jer je uzburkano more pri svakom uranjanju pramca preplavljivalo brod. Morali smo žuriti – poručnik je svakog časa mogao izdati zapovijed da prorade sisaljke, jer se jedrenjak brzo punio vodom. Tražeći neko vrijeme, pronašli smo samo dvije ručke od sisaljke – jednu je uzeo August, a drugu ja. Naoružavši se njima, skinuli smo s mrtvacu košulju, a zatim smo bacili lešinu u more. Peters i ja sišli smo u pramnicu, a August je ostao na straži na palubi, točno tamo, gdje je prije stajao Allen. August je stajao leđima okrenut prema stepenicama kabine, kako bi svaki od poručnikove družbe, koji bi izašao iz kabine, mislio, da je to njihova straža.

Čim smo sišli, počeo sam se preodijevati, da bih prikazao Rogersovu lešinu. Tu mi je uvelike pomogla košulja, što smo je svukli s mrtvačeva tijela, jer je bila osobita kroja i oblika, pa ju je bilo lako raspoznati. Bijaše to neka vrst haljetka, što ga je pokojnik nosio preko svojeg odijela. Košulja je bila sašivena od modrog pletenog tkiva sa širokim bijelim poprečnim prugama. Kad sam je navukao na se, načinio sam sebi lažni trbuh, kako bih što bolje mogao oponašati strahovitu iznakaženost nadute lešine. To sam postigao tako, da sam pod košulju natrpao nešto posteljine. Tada sam iznakazio i ruke, navukavši na njih par bijelih vunениh rukavica bez prstiju i ispunivši ih svakakvim krpama. Peters mije uređio lice. Najprije gaje dobro natrljao kredom, a zatim ga je, zarezavši se u prst, zamrljao krvlju. Nismo zaboravili ni onu prugu preko oka, koja je činila lice još strasnijim.

VIII

Kad sam se pogledao u komadiću ogledala, koje je visjelo u kabini, i još pri blijedom svjetlu mutne svjetiljke, moj mi je lik dozvao u sjećanje strahovitu stvarnost, koju sam predstavljao, pa me spopala tolika strava, da sam jedva ostao pri odluci, da odigram svoju ulogu. Ipak nisam smio odustati, pa smo se Peters i ja vratili na palubu.

Našli smo sve u redu, i sva trojica, držeći se ograde, odšuljali smo se do ulaza u kabinu. Vrata su bila samo pritivorena, a na gornjoj stepenici bila je podmetnuta drvena klada, da se vrata ne zatvore. Bijaše to mjera opreza, da ih ne bi tkogod izvana iznenada zatvorio. Nije nam bilo teško da pregledamo unutrašnjost kabine kroz otvor kraj stožera vrata. Sad smo se uvjerali, da je bilo veoma dobro, što nismo pokušali da ih nenadano napadnemo, jer su očito bili na oprezu. Samo je jedan čovjek spavao, a i on je ležao na podnožju stepenica, s mušketom na dohvat. Ostali su sjedili na strunjačama, što su ih uzeli s ležaja i bacili

na pod. Ozbiljno su razgovarali. Dva prazna vrča i razbacane velike limene čaše svjedočile su, da su obilno pili, no ipak nisu bili pijani kao obično. Svi su imali noževe, jedan ili dvojica i pištolje, a najednom ležaju ležalo im je na dohvat prilično mnogo mušketa.

Neko vrijeme prislušivali smo njihov razgovor i razmišljali, što da radimo, jer dosad nismo zaključili ništa određeno, osim da ćemo pokušati, kad bude vrijeme za napadaj, da spriječimo njihov otpor pojavom Rogersa. Raspravljali su o svojim gusarskim namjerama, te je, koliko smo čuli, bilo očito, da se žele udružiti s posadom škune *Homet*, i, ako bude moguće, zaposjesti škunu radi nekog većeg pothvata. Pojedinosti o tome nismo ipak mogli razumjeti.

Jedan od njih rekao je nešto o Petersu, a poručnik mu je odgovorio tako tiho, da nismo ništa razumjeli. Zatim je dodao glasnije, da »ne može razumjeti, što se toliko zadržava u pramnici s kapetanovim deranom, i da misli, da ih obojicu treba što prije baciti u more.« Na to nije nitko ništa odgovorio, no mogli smo opaziti, daje cijela družba zadovoljno primila taj prijedlog, osobito Jones. Ja sam bio veoma uzbuđen, videći, da se ni August ni Peters ne mogu odlučiti, da se nešto uradi. Stoga sam odlučio, da ću svoj život prodati što skuplje i da ne ću dopustiti da me svlada strah.

Strahovita tutnjava vjetra u oputi i pljuskanje mora preko palube priječilo nam je da čujemo što su govorili. Za vrijeme trenutnoga zatišja jasno smo čuli, kako je poručnik rekao jednome od ljudi, neka »ode u pramnicu i kaže onim prokletim klipanima, da dođu u kabinu«, gdje će mu biti na oku, jer ne želi nikakvih tajni na jedrenjaku. Srećom se brod u tren tako žestoko zaljuljao, da se ta zapovijed nije mogla odmah izvršiti. Kuhar je ustao sa strunjače, da ode po nas, kad ga strahoviti trzaj broda – mislio sam, da će nam se slomiti jarboli – baci naglavce, i on udari o vrata s lijeve strane kabine. Vrata se razbiše, i nastade zbrka. Srećom nitko od nas nije stradao, pa smo imali vremena, da se požurimo do pramnice, i u brzini, prije nego je stigao glasnik ili, bolje, prije nego je pomolio glavu iz kabine (jer uopće nije izišao na palubu), odlučismo, što ćemo poduzeti. Kuhar nije ni opazio, da nema *Aliena*, pa je zaurloao, ponovivši poručnikovu zapovijed. Peters je izmijenjenim glasom viknuo gromko »Ay, ay«, a kuhar je odmah sišao, ne pokazavši ni najmanje sumnje.

Sad su moja dva druga hrabro pošla u kabinu. Peters je za sobom pritvorio vrata onako, kako su i prije bila pritvorena. Poručnik ih je dočekao hinjenom srdačnošću. Augustu je rekao, da može stanovati u kabini i da ga primaju u svoje društvo, jer se u posljednje vrijeme tako dobro vladao. Tada mu do polovice napuni čašu rumom i pruži mu je, daje ispije. Ja sam sve to gledao i slušao, jer sam pošao za svojim prijateljima do kabine, čim su zatvorili, vrata, i zauzeo svoje staro mjesto na promatralištu. Sa sobom sam donio obje ručke od sisaljki. Jednu sam sakrio nedaleko ulaza u kabinu, kako bi mi u slučaju nužde bila pri ruci.

Zgodno sam se namjestio, kako bih mogao dobro vidjeti što se unutra događa. Pritom sam nastojao umiriti živce, kako bih, kad mi Peters dadne ugovoreni znak, sišao među pobunjenike kako treba. Peters je uspješno skrenuo razgovor na krvave prizore prilikom pobune, te je pomalo naveo ljude, da pričaju tisuće praznovjernih priča, koje su tako uobičajene među pomorcima. Nisam mogao čuti, što se sve govorilo, no jasno sam vidio učinak razgovora na licima prisutnih. Poručnik je bio veoma uzbuđen. Kad je netko spomenuo strahoviti izgled Rogersove lešine, činilo mi se, da će se poručnik onesvijestiti. Tada gaje Peters upitao, ne misli li, da bi bilo bolje, kad bi lešinu odmah bacili u more, jer je strašno gledati, kako se koprca u žlijebu. Nato je lupež počeo hvatati dah. Polagano je pogledao svoje drugove, kao da ih zaklinje, da tko od njih izvrši taj zadatak. Nitko se ni ne maknu. Bilo je jasno, da je sva družba do krajnosti uzbuđena. Tada mi Peters da znak. Odmah šikom otvorih vrata kabine i počeh silaziti ne progovorivši ni riječi, te stadoh usred družbe.

Lako je razumjeti snažan dojam, što ga je *izazvala* ta nenadana pojava, ako se uzmu u obzir sve okolnosti. U sličnim slučajevima obično gledalac može ipak malo posumnjati u stvarnost pojave. Ostaje nešto nade, premda slabe, da je to samo varka, i da pojava uistinu nije neki gost iz svijeta sjena. Nije pretjerano, ako kažemo, da gotovo u svakom takvom slučaju ipak ostane nešto sumnje, i da je razlog strave, više neka slutnja, da bi pojava mogla biti stvarnost, nego nepokolebljivo vjerovanje u njezinu stvarnost. U ovom slučaju, kao što ćemo odmah vidjeti, nije u glavama pobunjenika bilo ni traga sumnji. Svi su povjerovali, daje strašna lešina Rogersova doista oživjela, ili daje to barem njegov duh. Osamljenost jedrenjaka i nemogućnost, da mu se pri toj buri tko približi, sveli su mogućnost neke varke u tako uske i određene granice, da su pobunjenici držali, da bi morali opaziti svaku takvu mogućnost. Bili su na moru već dvadeset i četiri dana, a da nisu s nikakvim brodom imali druge veze osim dozivanja. I sva je posada – barem svi ljudi, za koje su znali, da su na brodu – bila sakupljena u kabini, osim stražara Aliena. Njegov golemi stas (bio je visok šest stopa i šest palaca) svi su veoma dobro poznavali, pa nitko nije mogao ni pomisliti, da je ta pojava on. Tome treba dodati tjeskobu zbog bure, pa razgovor, što ga je počeo Peters, zatim snažan dojam, što ga je ujutro kod njih ostavila lešina, pa moje izvrsno predstavljanje i nemirno svijetlo iz mutne svjetiljke, u kojem su me ugledali, i koje je na mene padalo i na mahove. Nitko se dakle ne će čuditi, što je učinak varke bio znatno veći, nego što smo očekivali. Poručnik je skočio sa strunjače, na kojoj je ležao, i odmah se, ne prozborivši ni slova, srušio mrtav na pod kabine. Pri snažnom ljuljanju jedrenjaka otkotrljao se u zavjetrinu kao klada. Od preostale sedmorice samo su trojica u početku zadržali nešto prisutnosti duha. Ostala četvorica sjedili su neko vrijeme, kao da su prirasli za pod – bio je to najjadniji prizor straha i očaja koji sam ikada vidio. Otpor su pružili samo kuhar, John Hunt i Richard Parker, no i to je bila slaba i neodlučna obrana. Prvu dvojicu Peters je odmah ustrijelio, a ja sam oborio Parkera udarcem ručke za sisaljku po glavi. Međutim, August je pograbio jednu od mušketa, koja je ležala po podu, i jednom je pobunjeniku, Wilsonu, prostrijelio prsa. Sad su ostala samo trojica. Kad su došli k sebi i vidjeli, da su prevareni, počeli su se boriti veoma odlučno i bijesno, pa nas je spasila samo golema snaga Petersovih mišića. Ta tri čovjeka bili su Jones, Greely i Absalom Hicks. Jones je bacio Augusta na pod, uboga na nekoliko mjesta u desnu ruku, i bio bi zacijelo brzo svršio s njim (jer se ni Peters ni ja nismo mogli odmah osloboditi naših protivnika), da nije na vrijeme pomogao jedan prijatelj, na čiju pomoć uopće nismo računali. To je bio Tigar. Uz tiho rezanje skočio je u kabinu u najopasnijem trenutku za Augusta, te se bacio na Jonesa i začas ga pritisnuo o pod. Moj je prijatelj bio ranjen, pa nam uopće nije mogao pomoći, a meni je toliko smetala moja odjeća, da sam se jedva micao. Pas nije nikako ispuštao Jonesovo grlo – a Peters bi bio i suviše jak za preostalu dvojicu, te bi ih se zacijelo brzo riješio, da je bilo više prostora i da nije bilo strahovitog nagibanja broda. Tada se dočepao jednog od nekoliko teških stolica, što su ležali na podu. Njim je razbio glavu Greelyju, upravo kad je Greely htio da u mene ispali hitac iz muškete, a zatim ga nagib jedrenjaka baci na Hicksa. Zgrabio gaje za grlo svom snagom i odmah ga zadavio. Tako smo za kraće vrijeme, nego što smo očekivali, zagospodarili jedrenjakom.

Od naših protivnika ostao je na životu jedino Richard Parker. Njega sam u početku napadaja oborio udarcem ručke za sisaljku. Sad je nepomično ležao kraj vrata porazbijane kabine, no kad ga je Peters gurnuo nogom, progovorio je i zamolio milost. Bio je malo ozlijeđen na glavi, no inače nije bio ranjen, jer se od udaraca odmah onesvijestio. Ustao je, a mi smo mu za svaki slučaj svezali ruke na leđima. Pas je mrtav ležao nad Jonesom. Kad smo bolje pogledali, ustanovili smo, da je i Jones mrtav. Krv mu je obilno tekla iz duboke rane na grlu, koja je potjecala od oštarih zuba životinje.

Bilo je oko jedan sat ujutro, a vjetar je još uvijek žestoko puhao. Jedrenjak se naporno valjao, više nego obično, pa je svakako trebalo učiniti nešto, da se olakša stanje. Gotovo pri svakom nagibu prema zavjetrini grabio je vodu, koja je za vrijeme naše tučnjave pomalo ulazila u kabinu. Budući da sam, kad sam silazio, ostavio otvor za krcanje otvoren, čitava ograda s lijeve strane bila je otplavljena. Jednako bijaše otplavljena i brodska kuhinja, zajedno s čamcem s krme. Škripanje i trzanje glavnoga jarbola bilo je upozorenje, da će se naskoro prevrnuti. Da se dobije više prostora za tovar u stražnjem spremištu, donji dio jarbola bio je utvrđen između gornje i donje palube, (postupak, koji katkada primjenjuju loši graditelji brodova), pa je prijetila neposredna opasnost, da će iskočiti iz uporišta. A kao kruna svih naših napora našli smo, začepivši rupu, ništa manje nego sedam stotina vode u brodu.

Lešine smo ostavili u kabini i odmah se prihvatili posla oko sisaljki. Parkera samo da kako oslobodili, kako bi nam pomogao. Augustu smo povezali ruku, kako smo najbolje mogli, pa je i on radio, koliko je mogao, no bez velike koristi. Ipak smo ustanovili, da možemo spriječiti jače prodiranje vode, ako jedna sisaljka bude stalno radila. Kako smo bili samo četvorica, bilo nam je teško, no mi smo nastojali da ne klonemo duhom, i željno smo očekivali jutro, nadajući se, da ćemo tada moći olakšati brod, ako odrežemo glavni jarbol.

Tako smo proveli napornu noć punu briga, a kad je napokon svanuo dan, bura nije jenjala, niti je bilo ikakva znaka, da će prestati. Izvukli smo lešine na palubu i bacali ih u more. Zatim smo se dali na posao, da se riješimo glavnoga jarbola. Izvršili smo potrebne predradnje, i Peters je prerezao jarbol (u kabini smo našli sjekire). Mi smo pazili na potpore i konope. Kad se jedrenjak nagnuo prema zavjetrini, prerezali smo, na zapovijed, konope, i čitava je komadina drva s oputom pljusnula u more. Jedrenjak se oslobodio bez ikakve štete. Brod se više nije tako naprezao kao prije, no naš je pokušaj još uvijek bio veoma opasan. Unatoč krajnjem naporu jedva smo, uz pomoć dviju sisaljki, zadržavali navalu vode. Augustova pomoć bila je doista neznatna. Da naša nevolja bude još veća, jedan veliki val udari o bok jedrenjaka i pomakne ga za nekoliko zraka od vjetra. Prije nego je brod mogao da se vrati u svoj položaj, drugi val ga sa svim prevrne na bok. Tovar u brodu naglo se pomakne prema zavjetrini (on se već neko vrijeme sasvim po volji pomicao). Ne koliko časaka činilo nam se, da nas ništa ne može spasiti, da ćemo se prevrnuti. Naskoro smo se ipak malo ispravili. Tovar je još uvijek ostao s lijeve strane, pa smo tako ležali na boku. U tom stanju bio bi beskoristan rad sisaljki, a ionako nismo više mogli raditi s njima, jer su nam ruke bile sasvim izranjene, od prevelikog napora, i strašno su krvarile.

Protivno Parkerovu savjetu prerezali smo, teškom mukom, prednji jarbol. Kad je padao u more, odnio je prikosnik, te nam je tako ostao samo trup broda.

Radovali smo se, što nam dosada valovi nisu otplovili s palube najveći brodski čamac, no ni to veselje nije potrajalo dugo.

Kako smo izgubili prednji jarbol, a s njim i prednje jedro, koje je nekako držalo ravnotežu jedrenjaka, počeli su nas preplavljivati valovi, pa je za pet časaka naša paluba bila pometena od pramca do krme. Najveći čamac i desna ograda bili su otkinuti, a vitao je bio razbijen u komade. Teško je i zamisliti bjedniji položaj od našega.

O podne se učinilo, kao da će bura jenjati, no grdno smo se razočarali, jer je zatišje trajalo samo nekoliko časaka. Bura je opet navalila dvostrukom snagom. Oko četiri sata poslije podne bilo je gotovo nemoguće izdržati žestinu vjetra, a kad je pala noć, izgubio sam svaku nadu, da bi brod mogao izdržati do jutra.

Okolno ponoći utonuli smo veoma duboko, a voda je dosizala do najdonje palube. Naskoro nam voda odnese krmilo, a more podigne stražnji dio jedrenjaka sasvim iz vode. Brod se tako zatresao, kao da će potonuti. Svi smo držali, da će krmilo izdržati do kraja, jer je bilo neobično čvrsto. Duž njegove glavne grede bio je niz jakih željeznih kuka, kao i na

krmi. Kroz te kuke bila je provučena veoma debela šipka od kovana željeza, i tako je krmilo bilo pričvršćeno o krmu, viseći slobodno na sipki. Strahovita snaga valova, koji su otkinuli krmilo, može se ocijeniti po tome, što su sve kuke na krmu bile iščupane iz tvrda drva, a bile su zabijene sasvim kroz drvo i zavinute s nutarnje strane.

Nakon toga žestokog udarca jedva smo imali vremena da odahnemo, kad se golemi val sruši na palubu i otplavi stepenice, što su vodile prema kabini, i navali u otvor za krcanje, te napuni vodom svaku stopu broda.

IX

Pred noć smo se, srećom, sva četvorica čvrsto svezali za ostatke vitla i potrbuške se ispružili na palubi. Samo to nas je spasilo od propasti. Od goleme težine valova, koji su nas preplavljivali, bili smo više ili manje omamljeni, a voda se povukla s nas tek kad smo bili gotovo sasvim iscrpljeni. Čim sam došao do daha, glasno sam dozvao svoje drugove. Odezvao se samo August:

– S nama je svršeno. Neka se bog smiluje našim dušama!

Malo po malo javiše se i druga dvojica opominjući nas, da ne gubimo hrabrosti, jer još uvijek ima nade. Tovar je u jedrenjaku takav, da brod ne može potonuti, a do jutra će jamačno prestati bura. Te su mi riječi ulile novu snagu. Kako se god čini neobično, sasvim sam bio smetnuo s uma, da brod s tovarom praznih bačava za ulje ne može potonuti, a baš sam taj tovar neko vrijeme držao opasnim. Čim je u meni opet oživjela nada, nastojao sam pojačati konop, kojim sam bio pričvršćen za ostatak vitla. Opazio sam, da to isto rade i moji drugovi. Noć je bila veoma tamna, te bi bio uzaludan pokušaj, da opišem strahovite zvižduke, štropot i zbrku oko nas. Naša paluba bila je u ravnini s površinom mora ili, bolje reći, bili smo okruženi visokim zidom pjene, koja se svakoga trenutka prelijevala preko nas. Nije pretjerano reći, da su naše glave u tri časka bile samo jedan tren izvan vode. Ležali smo sasvim blizu, no nismo mogli vidjeti jedan drugoga, a nismo vidjeli ni onaj dio jedrenjaka, po kojem smo se kotrljali. Na mahove smo se dozivali, da obnovimo nadu i hrabrost. Augustova slabost izazivala je naše saučešće, a kako on svojom ranjenom rukom nije mogao dosta čvrsto stegnuti konop, očekivali smo svakog trenutka, da će pasti u more. Ipak mu nismo nikako mogli pomoći. Na sreću, njegovo je mjesto bilo sigurnije od naših. Gornji dio njegova tijela ležao je upravo ispod dijela razbijenoga vitla, pa su valovi, valjajući se prema njemu, u znatnoj mjeri gubili snagu. U svakom drugom položaju (u sadašnji ga je položaj s opasnoga mjesta, na kojem se bio svezao, slučajno bacio neki val) poginuo bi svakako prije jutra. Kako je jedrenjak bio veoma nagnut, manje smo bili izloženi opasnosti, da nas valovi otplave. Jedrenjak je bio nagnut, kako sam prije ustanovio, na lijevu stranu, te je jedna polovica palube bila neprekidno pod vodom. Stoga su se valovi, koji su udarali s desne strane, razbijali o bok broda, pa su nas, koji smo ležali potrbuške, zahvaćali već sasvim raspršeni. Oni pak valovi, koji su dolazili s lijeva, bili su tzv. mrtvi valovi, koji zbog našeg položaja nisu imali dovoljno snage, da nas istrgnu iz naših konopa.

U tom smo strahovitom položaju ležali do zore, kad smo jasno mogli razabrati svu strahotu oko sebe. Jedrenjak je bio obična klada prepuštena na milost svakom valu. Bura je rasla. Bila je već pravi orkan, pa nam se činilo, da više nema nikakve nade u spas. Štjeli smo nekoliko sati očekujući svaki čas, da će popustiti naši konopi, da će se ostaci vitla prevrnuti u more, ili da će koji od golemih valova, koji su se valjali sa svih strana, gurnuti trup broda tako duboko pod vodu, da ćemo se udaviti prije, negoli opet izronimo. Milošću

božjom ipak smo izišli iz te neposredne opasnosti. Oko podne ohrabrilo nas je sunce. Odmah zatim opazili smo, daje snaga vjetra znatno manja. Tada je, prvi put od sinoć, August progovorio. Upitao je Petersa, koji mu je bio najbliži, ima li ikakve mogućnosti, da se spasimo. Kako nismo odmah čuli odgovor na to pitanje, zaključili smo, da se mješanac udavio, no on se, na našu veliku radost, naskoro odazva veoma slabim glasom. Rekao je, da mu je veoma mučno, jer su mu se konopi čvrsto zarezali oko želuca, pa ih mora na neki način otpustiti, ili će poginuti, jer tu muku više ne može izdržati. To nas je veoma ražalostilo, jer je bilo sasvim beskorisno i pomisliti, da bismo mogli nekako da mu pomognemo, dok nas more, kao sada, neprestano preplavljuje. Opominjali smo ga, neka hrabro podnosi patnje, i obećavali, da ćemo mu pomoći prvom prilikom. On je odgovorio, da će naskoro sve biti prekasno, da će sve biti svršeno prije, negoli mu uzmognemo pomoći. Još je neko vrijeme stenjao, a onda je umuknuo, pa smo zaključili, da je izdahnuo.

Navečer se more tako stišalo, da se u pet časaka jedva koji val prelio preko trupa broda. Vjetar je bio znatno slabiji, premda je još uvijek puhala oštra bura. Nekoliko sati nisam čuo ni glasa od svojih drugova, pa sam zazvao Augusta. On mi se odazvao veoma slabim glasom, pa nisam mogao razumjeti što je rekao. Zatim sam zvao Petersa i Parkera, no nijedan se od njih nije odazvao.

Naskoro sam i ja zapao u stanje djelomične besvjestice, za koje su mi se u mašti javljale najljepše slike: zelena stabla, polja lelujava zrela žita, povorke plesačica, čete konjanika i drugo. Sjećam se, da je u svemu, što mi se priviđalo, glavna zamisao bila kretanje. Nikako mi se u mašti nisu javljali nepokretni predmeti, kao kuća, brijeg ili što slično. Vjetrenjače, brodovi, velike ptice, baloni, ljudi na konju, kola u bijesnoj vožnji i slični predmeti u pokretu javljali su mi se, naprotiv, u beskrajnim nizovima. Kad sam se prenuo iz toga stanja, sunce je već bilo izišlo, i to, koliko sam mogao prosuditi, sat prije. Veoma teško mi je bilo sjetiti se različitih okolnosti u vezi s mojim stanjem, pa sam neko vrijeme bio čvrsto uvjeren, da sam još uvijek u prostoriji za tovar, nedaleko škrinje i da je Parkerovo tijelo Tigar.

Kad sam se napokon sasvim osvijestio, ustanovio sam, da vjetar nije više jači od blagog povjetarca a more daje razmjerno mirno. Tako se stišalo, daje preplavljivalo samo sredinu jedrenjaka. Lijeva mi se ruka izvukla iz konopa. Na njoj je bila, oko lakta, prilična ozljeda. Desna mi je bila sasvim utrnula, a šaka i zapešće jako su mi natekli od pritiska konopa, kojim sam bio zavezan ispod ramena. Osjećao sam jaku bol i od drugoga konopa, kojim sam bio nepodnošljivo čvrsto svezan oko pasa. Pogledao sam svoje drugove. Vidio sam, daje Peters još živ, premda mu je debeli konop tako snažno stezao slabine, da se činilo, da je gotovo prerezan na dvoje. Čim sam se pomaknuo, Peters mi je iznemoglom kretnjom ruke pokazao konop. August nije davao nikakva znaka života. Ležao je gotovo dvaput savijen oko odlomljenoga komada vitla. Parker je progovorio, kad je opazio, da se mičem, i upitao me, imam li dovoljno snage, da ga oslobodim iz toga položaja. Dodao je, da bismo se još možda mogli spasiti, kad bih ja mogao sabrati sve snage i odvezati ga, inače ćemo svi poginuti. Rekao sam mu, neka se hrabro drži. Ja ću pokušati da ga oslobodim. Napipao sam u džepu hlača svoj džepni nožić. Nakon više bezuspješnih pokušaja konačno mi je uspjelo da ga otvorim. Tada sam lijevom rukom oslobodio svoju desnu ruku, a zatim sam prerezao konop, kojim sam bio svezan. Pokušao sam da se maknem, ali sam pritom ustanovio, da su me noge sasvim iznevjerile i da ne mogu ustati. Ni desnu ruku nisam uopće mogao maknuti. Kad sam to rekao Parkeru, savjetovao mi je, neka mirno ležim nekoliko časaka držeći se za vitlo lijevom rukom, dok mi opet počne kolati krv. I doista, odmah je počela nestajati ukočenost, čim sam učinio, kako mi je savjetovao Parker. Najprije sam mogao micati jednom nogom, zatim drugom.

Naskoro sam se pomalo mogao služiti i desnom rukom. Veoma oprezno, ne ustajući, otpuzao sam do Parkera i prerezao sve konope, kojima je bio svezan, pa je naskoro i on

mogao djelomice upotrebiti sve svoje udove. Tada smo se brzo dali na posao, da oslobodimo Petersa. Konop mu se bio duboko zarezao u slabine, kroz pojas njegovih vunениh hlača i kroz dvije košulje, pa mu je iz slabina, kad smo skinuli konop, obilno potekla krv. Ipak je, čim smo uklonili konop, progovorio, i odmah se oporavio, jer se mogao lakše micati, lakše nego Parker i ja. Tome je zacijelo bio uzrok puštanje krvi.

Slabe su nam bile nade, da će se August osvijestiti, jer uopće nije davao znakova života. Kad smo mu se približili, vidjeli smo, da je samo u nesvijesti, jer je izgubio mnogo krvi. Zavoj, koji smo mu bili namjestili oko ranjene ruke, razderala je voda. Inače nijedan konop, kojim je bio svezan, nije bio tako čvrsto stegnut, da bi mogao prouzročiti smrt. Oslobodivši ga konopa i uklonivši komade vitla, odnijeli smo ga na suho mjesto u zavjetrini. Ondje smo mu glavu položili niže od tijela, a zatim smo mu sva trojica počeli trljati udove. Nekako pola sata kasnije on se osvijestio, ali nas je tek idućeg jutra mogao prepoznati. Tek je tada smogao snage da govori. Dok smo se oslobađali konopa, postojalo je tamnije i nabollačilo se, pa smo se počeli bojati, da se sprema bura, u kojoj ćemo – onako iscrpljeni – svakako poginuti. Srećom je vrijeme noću ostalo veoma mirno. More se svakog časa sve više smirivalo, pa smo se počeli nadati, da ćemo se ipak spasiti. Blagi vjetrovi puha je sa sjeverozapada, no nije bilo hladno. Augusta smo pomno zavezali u zavjetrini, da se pri lujanju broda ne bi okliznuo u more. Bio je preslab da se sam pridržava. Nama drugima nije to bilo potrebno. Sjedili smo jedan uz drugoga, držali smo se pomoću pokidanih konopa za vitlo i razmišljali, kako da izađemo iz toga strašnog položaja. Bilo je ugodno, što smo mogli svući odjeću i iz nje iscijediti vodu. Kad smo se zatim odjenuli, bilo nam je toplo. I Augusta smo svukli, iscijedili njegovu odjeću, te je i on osjetio jednaku ugodnost.

Naše glavne muke bile su sada glad i žeđ. Ogledali smo se za pomoći, no pritom nas obuze očaj, i već smo počeli žaliti, što smo izmaknuli manje strašnoj smrti u moru. Pokušali smo se utješiti nadom, da će nas naskoro naći neki brod. Hrabrili smo tako jedan drugoga, da lakše podnesemo zlo.

Napokon je svanulo jutro četrnaestoga. Vrijeme je još uvijek bilo vedro i blago, sa stalnim i veoma laganim povjetarcem sa sjeverozapada. More je sada bilo sasvim mirno. Ne znam zbog čega brod nije više bio tako nagnut kao prije. Paluba se uglavnom osušila, pa smo se po njoj mogli slobodno kretati. Više od tri dana i tri noći nismo ni jeli ni pili, pa je bilo krajnje vrijeme, da pokušamo odozdo nešto donijeti. Kako je jedrenjak bio pun vode, malodušno smo se dali na taj posao i jedva smo se nadali, da ćemo doći do nečega. Načinili smo neku vrst jaružara: u dva komada drva zabili smo čavle, koje smo našli na ostacima vrata. Zatim smo drva zajedno svezali krajem konopa. Tu smo napravu bacili u kabinu, te smo je vukli amo tamo nadajući se, da ćemo tako izvući što za jelo ili bar neki predmet, koji bi nam mogao dalje pomoći pri traženju hrane. Veći dio jutra proveli smo radeći bez uspjeha. Izvukli smo tek nekoliko pokrivača, koji su zapeli o čavle. Naša je naprava doista bila tako nespretna, da se bolji uspjeh jedva mogao i očekivati.

Tada smo pokušali u pramnici, no jednako bez uspjeha, i već smo bili očajni, kad Peters predloži, da njemu svežemo oko pasa konop. On će pokušati da zaroni i da donese štogod hrane iz kabine. Radosno smo prihvatili taj prijedlog. Opet se u nama probudila nada. On je odmah svukao kaput, a zatim smo mu svezali čvrsti konop oko tijela i preko remen tako, da se konop ne bi mogao izmaknuti. Taj pothvat bio je veoma težak i opasan. Koliko god je bilo nade, da će u kabini naći hrane, ronilac je morao najprije krenuti desno, a zatim proći pod vodom deset ili dvanaest stopa kroz uski prolaz, do spremišta hrane, i vratiti se, a da za to vrijeme uopće ne diše.

Kad je sve bilo spremno, Peters se spusti u kabinu po stepenicama, dok mu voda nije dosegla do brade. Tada naglavce zaroni, okrenuvši se na desno, kako bi krenuo prema spremištu hrane. Taj prvi pokušaj nije uspio. Za manje od pola časka osjetili smo snažni

trzaj konopa (to je bio ugovoreni znak, da želi da ga izvučemo). Odmah smo ga izvukli, no tako nespretno, da se sav izudarao o stepenice. Ništa nije donio, jer nije mogao da se pro- vuče kroz prolaz. Voda gaje neprestano dizala do stropa. Kad smo ga izvukli, bio je veoma iscrpljen i morao se odmarati petnaest časaka.

Drugi pokušaj prošao je još gore. Ostao je pod vodom i nije davao ugovoreni znak tako dugo, da smo se uplašili i izvukli ga. Ustanovili smo, daje bilo već krajnje vrijeme. On je, kako je rekao, nekoliko puta potezao konop, no mi nismo osjetili taj trzaj. Tome je valjda bio razlog, što se konop zapleo o ogradu na podnožju stepenica. Ta je ograda doista sme- tala, pa smo odlučili da je uklonimo, prije negoli nastavimo radom. Kako nismo imali dru- gog oruđa osim naših ruku, ušli smo svi u vodu, dokle smo mogli. Sjedinjenim smo snaga- ma gurnuli ogradu i slomili je.

I treći pokušaj bio je bezuspješan, kao i prva dva, pa je sada bilo očito, da se ništa ne može postići, ako ronilac ne bude imao težak predmet, koji bi ga pritezao na pod kabine, dok bude tražio hranu. Drugo smo uzalud tražili predmet, koji bi mogao poslužiti. Napo- kon smo, na našu veliku radost, otkrili, da je jedan od lanaca slabo pričvršćen, te smo ga lako skinuli. Kad smo lanac pričvrstili oko Petersovih gležanj a, on se po četvrti put spus- tio u kabinu. Ovaj put mu uspije da se probije do vrata spremišta hrane, no vrata su – na njegovu veliku žalost – bila zaključana, pa se morao vratiti a da nije ušao u spremište, jer više ni časa nije mogao izdržati pod vodom. Sad je naš položaj doista bio očajan, pa se ni August ni ja nismo mogli uzdržati od plača. Mislili smo na goleme nevolje što nas biju i na neznatne mogućnosti spasenja. Ta naša slabost ipak nije dugo potrajala. Pali smo na kolje- na i zamolili boga, da nas izvede iz svih tih mnogobrojnih opasnosti. Ustali smo puni nade i ohrabreni počeli razmišljati, što još može smrtnik učiniti, da se spasimo.

X

Naskoro zatim dogodilo se nešto, što je u prvi mah pružilo radost, a zatim me ispunilo većom stravom, nešto, što je bilo uzbudljivije, nego ikoji od mojih kasnijih doživljaja za dugih devet godina punih najstrahovitijih i često najnevjerojatnijih i najnerazumljivijih događaja. Ležali smo na palubi nedaleko stepenica i razgovarali kako bismo ipak mogli doći do spremišta hrane, kad pogledah Augusta, koji je ležao meni nasuprot, i opazih, da je iznenada smrtno problijedio, i da su mu usnice stale neobično i nerazjašnjivo drhtati. Ja se veoma uplaših. Pomislio sam, da je iznenada obolio, no tada spazih, da su mu oči nepo- mično uperene u neki predmet iza mene. Okrenuh glavu, i nikad ne ću zaboraviti onaj za- nos, što je prožeo svaki dio mojega tijela, kad sam ugledao neki golemi jedrenjak, kako – udaljen svega dvije milje – plovi prema nama. Skočih na noge, kao da me iznenada pogo- dilo u srce tane iz muškete. Ispružio sam ruke prema brodu i nepomično sam, nijemo sta- jao u tom položaju. Uzbudiše se i Peters i Parker, premda na različite načine. Peters je kao luđak stao plesati po palubi. Izgovarao je različite besmislice, isprekidane urlicima i kle- tvama, a Parker je briznuo u plač, te je nekoliko časaka jecao kao dijete.

Brod, koji se približavao, bio je veliki jedrenjak nizozemske gradnje, crno obojen, s neukusno pozlaćenim likom na pramcu. I taj je brod vjerojatno proživio mnogu buru i mnogo je, činilo nam se, podnio za vrijeme bure, koja je za nas bila tako kobna. Nije imao prednjega košnog nastavka jarbola, a ni dijela ograde s desne strane. Kad smo ga ugledali, bio je udaljen oko dvije milje sa strane vjetra, i plovio je prema nama. Povjetarac bijaše veoma blag, pa smo se najviše čudili tome, što brod nije imao razapeta druga jedra, osim

prednjega, glavnoga i prečke. Zato se vrlo polagano približavao, tako da smo od nestrpljivosti gotovo oboljeli. Bez obzira na uzbuđenost, ipak smo opazili i nespretno kretanje broda. Tako je odmicao od smjera, da smo jedamput ili dvaput pomislili, da je moguće, da nas nisu opazili, ili smo pak držali, da su nas, doduše, opazili, ali da nisu nikoga vidjeli na palubi, pa kane okrenuti i otploviti drugim smjerom. U svakom takvom trenutku vriskali smo i vikali, koliko smo god mogli, našto bi strani brod, kako nam se činilo, opet promijenio svoju namjeru i opet zaplovio prema nama. To se čudnovato vladanje ponovilo dvaput ili triput, pa smo napokon zaključili, da nema drugog tumačenja, nego da je krmilar pijan.

Na palubi nismo opazili nikoga, sve dok nam se brod nije približio na četvrtinu milje. Tada smo ugledali tri mornara, u kojima smo po odjeći prepoznali Nizozemce. Dvojica su ležala na nekom starom konopu nedaleko pramnice, a treći, koji kao da nas je veoma razdoznalo promatrao, stajao je naslonjen s desne strane nedaleko prikosnika. To je bio čvrst i visok čovjek veoma tamne kože. Činilo se, da nas svojim kretanjama želi ohrabriti, da budemo strpljivi. Veselo nam je kimao glavom, premda nekako neobično, i neprestano se smješкао pokazujući pri tom niz sjajno bijelih zubi. Kad se njegov brod još više približio, vidjeli smo, kako mu je kapa od crvena flanela najednom pala s glave u more. On se na to nije obazirao, već se i dalje smješкао kimajući glavom. Ja to pripovijedam potanko i točno onako, kako se sve to nama činilo.

Brod se polagano približavao, sada opet stalnije nego prije, i... ne mogu mirno govoriti o tom događaju... srca su nam divlje lupala, cijelom smo dušom klicali i zahvaljivali bogu za neočekivani i divni spas, koji nam je već nadomak. Iznenada dopre do nas sa stranog broda (koji nam je već bio sasvim blizu) neki miris, neki smrad, kojemu na cijelom svijetu ne bismo našli ime... za to nema predodžbe... pakleni, do krajnosti zagušljivi, nepodnošljivi, nepojmljivi smrad. Zapeo mi je dah a kad sam se okrenuo k svojim drugovima, opazio sam, da su bljeđi od mramora. Nismo, međutim, imali vremena da raspravljamo ili pitamo – jedrenjak je bio udaljen od nas samo pedeset stopa, te se činilo, da kani pristati uz nas kraj krme, da bismo se mogli ukrcati na spuštenu čamac. Potrčali smo prema krmi, kad najednom neki široki val potjera brod za punih pet ili šest zraka od njegova smjera. Dok je tako plovio dvadesetak stopa udaljen od naše krme, pružio nam se slobodan vidik na njegovu palubu. Hoću li ikada zaboraviti trostruku strahotu toga prizora? Dvadeset i pet ili trideset ljudskih lešina, od kojih nekoliko žena, ležalo je raštrkano u posljednjem i najodvratnijem stanju raspadanja između krme i brodske kuhinje. Jasno smo vidjeli, da na tom prokletom brodu nema ni žive duše! Ipak smo mrtvace zvali u Pomoć! Da, dugo smo i glasno, u trenutku bolne napetosti, molili te nijeme i odvratne likove, da nam pomognu, da ne dopuste, da i mi budemo nalik na njih, da nas prime u svoje jadno društvo! Mahnitali smo u stravi i očaju – sasvim smo bili ludi od boli zbog svojega gorkog razočaranja.

Kad smo po prvi put glasno vrisnuli od užasa, nešto se na stranom brodu, nedaleko prikosnika, odazove; glas je bio tako sličan ljudskom krik, da bi se i najosjetljivije uho moglo uplašiti i prevariti. U taj nam čas opet jedan nenadani trzaj broda otvori vidik na predjel oko pramnice. Odmah razabrasmo odakle dolazi onaj zvuk. Ugledasmo onaj snažni lik, još uvijek naslonjen na ogradu. Čovjek je neprestano klimao glavom, no sad mu nismo mogli vidjeti lice, jer je bilo okrenuto od nas. Ruke su mu bile raširene preko ograde, a dlanovi izvrnuti. Koljena su mu bila naslonjena na debeli, napeti konop, koji je vezao prikosnik s ogradom. Na golim leđima, s kojih je bio otkinut komad košulje, sjedio je golemi galeb. Marljivo je proždiraio ono meso. Kljun i čaporke duboko je zario u lešinu, a bijelo penje sasvim je poprskao krvlju. Kako se jedrenjak dalje okretao, ptica je, valjda ugledavši nas, s mnogo muke izvukla krvavo rumenu glavu. Čas nas je zaprepašteno gledala, zatim se lijeno digla s lešine, na kojoj se gostila. Poletjela je iznad naše palube, i lebdjela nad njom nekoliko trenutaka s nekim zgrušanim komadom u kljunu, s nečim što bijaše slično

jetri. Taj strahoviti zalogaj padne napokon uz neugodni pljesak do Parkerovih nogu. Neka mi bog oprost, no u prvi mi je čas mozgom sjevnula neka misao, misao, koju ne ću izreći. Pođoh prema toj krvavoj mrlji. Pogledah gore, i moje se oči sretoše s Augustovim očima, u kojima je bilo toliko snage i razuma, da sam se odmah osvijestio. Brzo sam skočio i uz strašan osjećaj jeze gurnuo u more taj odvratni predmet.

Lešina, s koje je galeb bio uzletio, bila je poduprta konopom i lagano se njihala, kako ju je kljuvala ptica mesožder. To su bile kretnje, zbog kojih nam se najprije činilo, daje čovjek živ. Kad se galeb digao, lešina se, olakšana, zaljuljala i okrenula, tako da smo joj ugledali liše. Doista, nikad nije bilo strasnije slike! Nije više bilo očiju, a ni mesa oko usta. Vidjeli su se sasvim goli zubi. To je dakle, bio smiješak, kojim nas je bodrio! To je... no bolje je, da prešutim. Jedrenjak je, kako sam već rekao, prošao kraj naše krme i nastavio polako i sigurno svoj put prema zavjetrini. S njim i s njegovom strašnom posadom nestala je sva naša radost, nestala su sva naša vedra priviđenja. Dok je brod polagano prolazio mogli smo možda naći načina, da se ukrcamo na nj – da nam nenadano i stravično razočaranje nije sasvim sputalo i duh i tijelo. Gledali smo i osjećali, ali nismo mogli misliti ni raditi... dok nije bilo prekasno! Koliko je taj događaj oslabio naš um, može čitalac ocijeniti po činjenici, da je brod bio već tako udaljen, da smo jedva vidjeli polovicu njegova trupa, kad je pao ozbiljan prijedlog, da pokušamo plivanjem dostići brod!

Ja sam otad uzalud nastojao da otkrijem strašnu tajnu sudbine toga broda. Njegov način gradnje i vanjski oblik, kako sam prije rekao, davao je dojam, daje to nizozemski trgovački brod, a to je mišljenje potvrđivala i odjeća posade. Lako smo mogli pročitati ime broda na krmi, a mogli smo vidjeti i mnogo štošta drugo, što bi nam otkrilo podrijetlo broda, da nas golemo uzbuđenje nije lišilo sposobnosti promatranja i mišljenja. Po šafra-
novoj boji onih tjelesa, koja se još nisu bila sasvim raspala, zaključili smo, daje cijela posada pomrla od žute groznice ili od koje druge strašne bolesti te vrste. Ako je to bio uzrok (a drugo ne mogu zamisliti), smrt je, sudeći prema položaju lešina, morala doći iznenada i silovito – sasvim različito od onih smrtonosnih bolesti, što ih poznaje ljudski rod. Možda je i neki otrov dospio u spremište hrane i prouzročio nesreću. Možda su jeli neku nepoznatu, otrovnu vrst riba, ili drugu koju morsku životinju, ili pticu. Svakako, sasvim je beskorisno nagađati, kad je sve obavijeno tajnom, pa će, nema sumnje, zauvijek ostati najstrašnija i nedokučiva zagonetka.

XI

Ostatak dana proveli smo u stanju potpune otupljenosti. Buljili smo u brod, koji je odlazio, dok ga mrak nije sasvim sakrio, a onda smo se opet donekle osvijestili. Tada se vrtiše muke gladi i žeđi, kraj kojih su nestale sve druge brige i misli. Do jutra nismo mogli ipak ništa učiniti, pa smo se smjestili, kako smo mogli, da se malo odmorimo. Meni je to uspjelo iznad očekivanja, te sam spavao sve dok me drugovi, koji nisu bili takve sreće, nisu u zoru probudili, da ponovo pokušamo doći do hrane iz spremišta.

Vrijeme je bilo sasvim mirno, a more glatko kao malo kada. Bilo je ugodno i toplo. Onaj jedrenjak nismo više vidjeli. Počeli smo raditi. Istrgli smo, uz malo muke, još jedan lanac. Oba lanca pričvrstili smo o Petersove noge, i on je opet pokušao doći do vrata spre-

mišta. Mislio je, da će ih moći razbiti, ako dosta brzo stigne do njih. Nadao se to više, jer je trup broda ležao uspravnije nego prije.

Doista je veoma brzo došao do vrata, skinuo s gležanja jedan od lanaca, pokušao razbiti ta vrata, no uzalud – građa je bila čvršća, nego što smo mislili. Već je bio sasvim iscrpljen od dugog ronjenja, pa je trebalo, da ga netko od nas zamijeni. Parker se odmah drgovoljno javio. Nakon trećeg uzaludnog pokušaja uvidio je, da nikako ne može stići do vrata. August, zbog ranjene ruke, ne bi mogao razbiti vrata, ni kad bi stigao do njih, pa sam tako ja bio na redu, da učinim nešto za naš zajednički spas.

Peters je dolje u prolazu ostavio jedan od lanaca, a ja sam zaronivši, ustanovio, da nemam dosta ravnoteže, da se održim pod vodom. Stoga odlučih da najprije potražim onaj drugi lanac. Tapajući po podu prolaza osjetih neki tvrdi predmet, te ga odmah zgrabih i vratih se na površinu. Sad smo vidjeli, da sam iznio neku bocu. Na našu radost, boca je bila puna portskogoga vina. Zahvalismo bogu za tu pravodobnu pomoć. Odmah smo mojim nožićem izvukli čep i svaki je potegao po jedan umjereni gutljaj. To nas je grijalo, to nam je jačalo tijelo i duh. Zatim smo pomnjivo bocu začepili i objesili je pomoću rupčića – tako da se ne razbije.

Odmorivši se malo nakon toga sretnog nalaza, opet zaronih. Sada našoh lanac i odmah izronih. Zatim sam svezao lanac i po treći put zaronio. Uvjerio sam se da nema sile, koja bi u tom položaju mogla razbiti vrata spremišta. Vratih se natrag očajan.

Činilo se, da više nema nikakve nade, a po držanju mojih drugova zaključih, da su se pomirili s tim, da će poginuti. Vino je u njima izazvalo neku vrst uzbuđenosti, koju ja nisam osjetio, valjda zbog ronjenja. Govorili su nesuvislo o stvarima, koje nisu bile ni u kakvoj vezi s našim stanjem. Peters me je neprestano zapitkivao o Nantucketu. Sjećam se, da mi je i August pristupio ozbiljna lica i zamolio me, da mu posudim džepni češalj, jer da mu je kosa puna ribljih ljusaka i da ih želi iščešljati prije nego se iskrca. Činilo se, da je Parker više pri svijesti. On me je molio, da se još jednom spustim u kabinu i da izvučem, što god nađem. Pristao sam na to. Roneći cijeli jedan čas, donio sam mali kožnati kovčeg, koji je pripadao kapetanu Barnardu. Odmah smo ga otvorili nadajući se da ćemo u njemu naći štogod za jelo ili piće, no našli nismo ništa, osim neke kutije s britvama i dvije lanene košulje. Zaronih ponovo, no vratih se praznih ruku. Kad mi je glava provirila iz vode, začuh kao da se nešto na palubi razbilo. Kad sam izišao iz vode, vidio sam, što je bilo. Moji nezahvalni drugovi iskoristili su moju odsutnost i ispili ostatak vina. Želeći staviti bocu na mjesto prije nego se vratim, ispustili su je. Ona je pala i razbila se. Kad sam im prigovorio zbog bezdušna vladanja, August je zaplakao. Ostala su se dvojica pokušala nasmijati, kao da se radi o nekoj šali, no nadam se, da nikada više ne ću vidjeti takav smijeh. Njihova nacerena lica bila su strašna. Vjerojatno je vino odmah i snažno djelovalo u njihovim praznim želucima, pa su bili potpuno pijani. Jedva sam ih nagovorio da legnu. Odmah su tvrdo zaspali. Disali su glasno i hroptavo.

Sada sam bio, da to kažem, sam na jedrenjaku, a misli su mi bile mračne. Nije bilo nikakve nade. Očekivao sam samo polaganu smrt od gladi ili, u najboljem slučaju, smrt u prvoj buri, koja će nas napasti, jer ovako iscrpljeni ne bismo mogli izdržati još jednu buru.

Muke od gladi, što sam ih sada osjećao, bile su gotovo nepodnošljive. Osjećao sam, da bih mogao učiniti sve, samo da ih ublažim. Nožem sam odrezao komadić kožnatog kovčega i pokušao da ga pojedem, ali sam ustanovio, da ne mogu progutati ni jedan zalogaj. Ipak mi se činilo, da mi je malo lakše već i od samoga žvakanja. Navečer su se moji prijatelji probudili. Svi su bili neopisivo slabi i prestrašeni, jer je prestalo djelovanje vina. Tresli su se kao u jakoj groznici i očajno zapomagali za vodom. Njihovo me stanje dirnulo. Ipak sam se istodobno radovao, što se sretnim stjecajem okolnosti nisam i ja prepustio užitku vina, i zapao u sjetu i klonulost. Ipak sam se zbog njihova stanja zabrinuo i uzrujao. Oni mi

uopće nisu mogli pomoći pri traženju hrane. Još nisam bio sasvim napustio zamisao, da se što donese iz kabine, no ništa se nije moglo pokušati, dok se barem jedan od njih sasvim ne oporavi, kako bi mogao držati jedan kraj konopa, kad budem ronio. Činilo se, da je Parker nekako više pri svijesti, nego ostali, pa sam nastojao, koliko sam god mogao, da ga dignem. Mislio sam, da bi mu voda mogla koristiti. Svezao sam mu dakle konop oko tijela, pa sam ga doveo do ulaza u kabinu (on je cijelo vrijeme bio sasvim bez volje), gurnuo sam ga u vodu i odmah ga izvukao. Taj mi je pokus dobro uspio. Parker se činio živahniji i osvježen, a kad sam ga izvukao iz vode, upitao me sasvim razumno, zašto sam to učinio. Kad sam mu razjasnio, zahvalio mi se i rekao, da se osjeća veoma dobro. Razborito je razgovarao sa mnom o našem položaju. Odlučili smo da jednaki postupak primijenimo kod Augusta i Petersa. To smo odmah učinili, i obojica su se poslije kupke osjećali znatno bolje. To sredstvo naglog uranjanja u vodu upamtio sam čitajući neku liječničku knjigu o izvrsnom djelovanju škropca u slučaju, kad bolesnik mahnita u pijanstvu.

Kad sam ustanovio, da opet mogu drugovima povjeriti, da drže konopac, zaronio sam tri ili četiri puta redom u kabinu, premda je već bilo sasvim tamno i premda su blagi, široki valovi sa sjevera počeli ljuljati trup broda. Kod tih pokušaja iznio sam dva noža u koricama, prazan vrč od tri galona i jedan pokrivač, ali nikakve hrane. Ronio sam, sve dok se nisam sasvim iscrpio, no iznio nisam ništa. Noću su ronili Parker i Peters, ali ni oni nisu ništa iznijeli, pa smo očajni napustili taj posao, jer smo se uvjerali, da samo uzalud trošimo snagu.

Ostatak noći proveli smo u duševnoj i tjelesnoj klonulosti. Napokon je svanulo jutro šesnaestoga, pa smo čeznutljivo pregledavali obzorje. More je još uvijek bilo mirno, sa širokim valovima sa sjevera, kao i jučer. To je bio šesti dan, otkako nismo okusili nikakve hrane ni pića, osim one boce portskog vina. Bilo je jasno, da možemo izdržati samo još kratko vrijeme, ne nađemo li što za jelo. Nikad prije nisam vidio, a i ne želim opet vidjeti ljude, koji bi izmršavjeli kao Peters i August. Da sam ih takve vidio gdje god na kopnu, ne bih rekao, da sam ih ikada poznao. Sasvim su im se izmijenile crte lica, pa nikako nisam mogao vjerovati, da su to isti ljudi, s kojima sam bio prije nekoliko dana. Premda je i Parker prilično oslabio i bio tako nemoćan, da ni glavu nije mogao podići, ipak se nije tako promijenio kao ova dvojica. Veoma je strpljivo podnosio muke, nije se tužio i želio je da nam ulije nadu, kako je god znao. Što se mene tiče, ja sam patio manje od ostalih, premda sam na početku putovanja bio slaba zdravlja. Mnogo sam manje smršavio, a um mi je bio u punoj snazi, dok su ostali bili sasvim iscrpljeni, te se činilo, da su nekako podjetinjili. Gledao sam njihova nacerena lica, s glupim smiješkom, i slušao njihove besmislice. Ipak bi se na mahove iznenada osvijestili i kao da bi razumjeli svoje stanje. Tada bi u nekom bljesku živahnosti pokušali da ustanu, i neko bi vrijeme govorili sasvim razborito, premda puni očaja, o svojim namjerama. Moguće je, da su moji drugovi jednako misli o svojem stanju, moguće je, da sam ja nesvjesno zapadao u jednake pretjeranosti i govorio besmislice kao i oni – no to ne mogu da utvrdim.

Oko podne Parker reče, da s lijeve strane broda vidi kopno, i jedva sam ga zadržao, da ne skoči u more sa željom da otpliva na kopno. Peters i August nisu se nimalo osvrtali na njegove riječi, jer su utonuli u mračne misli. Pogledao sam onamo, kamo je Parker pokazivao, no nisam mogao opaziti ni najmanjega traga obale. Predobro sam znao, da smo daleko od svakoga kopna, a da bih se mogao podavati takvoj nadi. Trajalo je dugo, dok sam uvjerio Parkera, da se vara. On je tada zaplakao, jecao je kao dijete, glasno se derao, uzdisao je dva ili tri sata, a onda je izmoren zaspao.

I Peters i August pokušali su da progutaju komadić one kože. Savjetovao sam im, da je samo prožvaču i ispljunu, no bili su preslabi za to. Ja sam međutim i dalje žvakao komade

kože i bilo mi je lakše. Najviše me mučila žeđ, pa me je samo sjećanje na strašne posljedice zadržalo, da ne popijem gutljaj morske vode.

Tako je prolazio dan, kad najednom opazih neko jedro na istoku, nama s lijeve strane. Činilo se, da je to veliki brod. Plovio je okomito na naš bok, udaljen oko dvanaest ili petnaest milja. Nitko od mojih drugova nije ga još opazio, a ja sam se suzdržavao, da im to zasa- da kažem, da se ne bismo možda opet razočarali. Napokon sam, kad se brod približio, jas- no razabrao, da plovi ravno k nama. Više nisam mogao da se suzdržim, pa sam pokazao brod svojim supatnicima. Oni odmah skočiše na noge, počеше se neizmjereno radovati, sta- doše vriskati, stadoše se glupo smijati, počеше skakati, tabati po palubi, čupati sebi kosu i naizmjenice moliti i psovati. Mene je uzbudilo i njihovo vladanje, uzbudila me i vjerojat- nost, da ćemo se spasiti, pa nisam mogao da i sam ne sudjelujem u tom ludovanju. Pustio sam maha nagonu zahvalnosti i zanosu, te sam se valjao po palubi, pljeskao rukama, vikao i radio slične stvari, dok se iznenada ne osvijestili. Osjetio sam očaj, jer nam je brod naje- denom okrenuo krmu i zaplovio gotovo u sasvim protivnom smjeru.

Trebalo je nešto vremena, dok sam uvjerio svoje bijedne drugove, daje nastao strašan obrat u našim izgledima. Na sva moja uvjeravanja odgovarali su ukočenim pogledima i kretnjama, kojima su pokazivali, da ne žele biti prevareni takvim iskrivljenim izvještajem. Osobito me dirnulo Augustovo vladanje. Usprkos svemu što sam govorio ili činio, on je us- trajao u tvrdnji, da nam se brod brzo približuje, te se spremao da se ukrca. Morsku travu, što je plovila uz naš jedrenjak, držao je za brodski čamac, te je htio – strašno urlajući i vi- čući – da se baci na nj. Jedva sam ga zadržao, da se ne baci u more.

Kad smo se malo umirili, gledali smo kako brod odmiče, dok nam napokon nije nestao s vida. Međutim se, uz laki povjetarac, počela spuštati magla. Čim je brod sasvim nestao. Parker se najednom okrenuo k meni. Izraz lica bio mu je takav, da sam zadržao. Činio se hladnokrvan kao nikada dotle. Prije nego što je i otvorio usta, moje mi je srce kazalo što će reći. Rekao je, da jedan od nas mora umrijeti, kako bi ostali mogli ostati živi.

XII

U posljednje vrijeme bio sam već razmišljao o toj krajnjoj strahovitoj nuždi, te sam u sebi odlučio, da ću radije umrijeti, nego da se poslužim takvim sredstvom. Tu odluku nisu nipošto poljuljale sadašnje muke zbog gladi. Ni Peters ni August nisu čuli Parkerov prijed- log. Odveo sam stoga Parkera na stranu i počeo sam, pozvavši u pomoć boga, prosvjedova- ti. Dugo sam ga molio – u ime svega, što mu je sveto – da odustane od te zamisli i daje uop- će ne spomene pred drugom dvojicom.

On me je slušao i nije pokušao da mi protuslovi, te sam se počeo nadati, da ću postići svrhu. Kad sam prestao govoriti, on mi, međutim, reče, da sve to dobro zna, daje sve isti- na, što sam rekao, i da čovjek ne može ni da zamisli strasnije rješenje, no da je on do sada izdržao, koliko god čovjek može podnijeti, te daje nepotrebno, da poginu svi, kad je mogu- će i vjerojatno, da smrt jednoga može spasiti ostale. Dodao je, da sam sebi mogao prište- djeti muku, da ga preobratim, jer je on već i prije pojave onoga broda o svemu dobro raz- mislio, te da je samo pojava broda odgodila objavu toga prijedloga.

Tada sam ga zamolio, da barem počeka još jedan dan, ako već ne će da odustane od svoje namjere, jer će nam možda neki brod donijeti spas. Opet sam ponavljao niz razloga, za koje sam držao da bi mogli utjecati na njegovu grubu narav. On mi odgovori, da do sada nije o tom govorio, no da više ne može izdržati bez hrane, jer bi, barem što se tiče njega, sve bilo prekasno, kad bi čekao do drugoga dana.

Kad sam ustanovio, da ga ne ću ganuti blagim načinom, počeo sam drugačije; rekao sam mu, da valjda vidi, da sam ja od svih nas najmanje pretrpio, da sam sada prema tome zdraviji i jači od njega, pa i od Petersa ili Augusta, ukratko, da ću znati silom da uspostavljam red, bude li potrebno, te da ću ga – pokuša li on obavijestiti ostale o svojim krvavim i ljudožderskim namjerama – bez oklijevanja baciti u more. Nato me je pograbio za grkljan, izvukao je nož, te je nekoliko puta, no bez uspjeha, pokušao da mi ga zabode u trbuh. Samo njegova slabost spriječila ga je da izvrši to krvoločno djelo. Ja sam se neobično naljutio, pa sam ga odvukao do ruba broda, da ga bacim u more. Od toga ga je spasilo Petersovo posredovanje. Peters je došao, rastavio nas i upitao za uzrok svađe. Prije nego što sam mogao ikako spriječiti, Parker mu je sve rekao.

Učinak njegovih riječi bio je strasniji, nego što sam očekivao. I August i Peters, koji su, čini se, i sami u sebi već nosili strahovitu zamisao, koju je Parker prvi izrekao, pristali su na njegov prijedlog, te su zahtijevali, da se ona odmah ostvari. Držao sam, da će barem jedan od njih imati toliko razuma, da mi pomogne pri otporu protiv izvršenja te ogavne odluke. Nisam sumnjao u svoj uspjeh, uz uvjet, da mi se koji od njih pridruži, ali sam se razočarao u tom očekivanju, pa sam morao najprije pomišljati na svoju sigurnost, jer bi ti ljudi svaki moj otpor mogli uzeti kao dovoljan razlog, da u tragediji, koja će se, znao sam, uskoro odigrati, sa mnom ne postupaju baš pošteno.

Rekoh im, da pristajem na prijedlog, tek bih htio, da se sve odgodi za jedan sat, koliko je potrebno, da se razide magla, jer je moguće, da tada opet ugledamo neki brod. Teškom sam mukom iznudio od njih obećanje, da će počekati. Magla se, kako sam i pretpostavljao, jer je naskoro zapuhao povjetarac, digla prije jednog sata, no broda nije na vidiku, pa smo se spremili, da vučemo ždrijeb.

S najvećom mukom opisujem strašan prizor, što sam ga doživio. Nikakvi kasniji događaji nisu mogli izbrisati iz mojega pamćenja taj prizor sa svim njegovim najsitnijim potankostima, i pomisao na njih trovala mi je svaki časak u mojemu kasnijem životu. Neka mi bude dopušteno, da taj dio svojeg izvještaja ispriповјedim što kraće, koliko dopušta prirodna događaja. Jedini mogući način ždrebavanja, u kojem ćemo svaki od nas okušati sreću, bilo je izvlačenje slamke. Male drvene trijeske poslužile su umjesto slame, a odlučeno je, da ću ih ja držati u ruci. Otišao sam na jedan kraj trupa broda, a moji su bijedni drugovi šuteći sjeli na drugom kraju, okrenuti leđima prema meni. U toj strašnoj drami podnosio sam, pripravljavajući ždrijeb, najteže muke. Malo je slučajeva smrtnih opasnosti, u kojima čovjek ne osjeti žarku želju, da očuva svoj život. Sada, kad sam uz taj tihi, određeni i nemili posao mogao razmisliti o neznatnoj mogućnosti da ću se očuvati od najstrašnije smrti – od smrti s najstrašnijom svrhom – svaki se djelić moje snage raspršio poput perja na vjetru, te me svladala najjadnija i najbjednija strava. Najprije nisam imao ni toliko snage, da prelomim i složim male trijeske. Prsti su mi sasvim otkazali poslušnost, a koljena su mi drhtala i udarala jedno o drugo. U mozgu mi je jurilo na tisuće besmislenih misli, kako bih mogao da se izvučem iz te ogavne igre. Htio sam da se bacim na koljena pred svoje drugove i da ih zamolim, da me poštede od toga posla. Zatim sam pomislio, da iznenada navalim na njih, da ubijem jednoga od njih, pa tako učinim nepotrebnim vučenje ždrijeba – ukratko, mislio sam na sve, samo ne na izvršenje onoga, što sam imao da izvršim. Tim glupim razmišljanjem izgubio sam već dosta vremena, kad me napokon dozove k svijesti Parkerov glas. Požurivao me, tražio je, da ih sve već jednom riješim strahovite tjeskobe, no ja ni tada još ni-

sam mogao da složim trijeske. Bilo je dogovoreno, da će onaj, koji iz moje ruke izvuče najkraću trijesku, umrijeti, da spasi ostale. Samo onaj, tko još nije bio u sasvim sličnom položaju, osudit će me zbog te očite bezdušnosti.

Napokon više nisam mogao odgađati, te pođoh – srce mi je htjelo probiti grudi – prema pramnici, gdje su me čekali moji drugovi. Ispružio sam ruku s trijeskama, te Peters odmah izvuče. Bio je slobodan – njegova trijeska nije bila najkraća. Vjerojatnost, da se ja neću spasiti, bila je sada veća. Skupio sam svu snagu i pružio trijeske prema Augustu. I on brzo izvuče. I on je bio slobodan. Sad je mogućnost za moj život ili smrt bila sasvim podjednaka. U tom trenutku osjetih u grudima svo bjesnilo tigra. Osjetih najžešću, najđavolskiju mržnju prema svojem bijednom drugu Parkeru, no taj osjećaj ne potraja dugo. Dršćući, grčeći se i zatvorenih očiju pružih mu ruku s dvije preostale trijeske. Prošlo je pet časaka, dok se odlučio da vuče, a za sve to vrijeme strahovitog čekanja ja nisam otvorio oči. Tada osjetih, kako mi je iz ruke naglo izvukao jednu od dvije trijeske. Sudbina je bila odlučena – nisam znao, da li u moju korist ili protiv mene. Nitko nije ništa rekao, a ja se nisam usudio pogledati trijesku, što sam je držao. Napokon me Peters uhvati za ruku, i ja prisilih sam sebe da otvorim oči. Po Parkerovu sam držanju odmah opazio, da sam spašen, a on je osuđen. Duboko udahnuh zrak, a zatim se bez svijesti sruših na palubu.

Osvijestio sam se na vrijeme, da vidim svršetak tragedije: smrt onoga, koji je bio začetnik te strahote. Nije se uopće opirao. Kad ga je Petersov nož pogodio u leđa, odmah se srušio mrtav. Neću se zadržavati pripovijedajući o strašnom obroku jela. To može čovjek samo zamisliti – riječi nemaju te snage, da opišu strahotu stvarnosti. Dosta će biti, ako kažem, da smo najprije utažili ludu žeđ napivši se Parkerove krvi, a zatim smo se složili, da odrežemo ruke, noge i glavu. Te smo dijelove zajedno s iznutricom bacili u more. Ostalo smo, komad po komad, pojeli u četiri dana, koje neću nikada zaboraviti: sedamnaestoga, osamnaestoga, devetnaestoga i dvadesetoga.

Devetnaestoga se spustio žestoki pljusak, koji je trajao petnaest ili dvadeset časaka. Dosjetili smo se, da ujedan od pokrivača, što smo ih nakon bure bili izvukli iz kabine, uhvatimo nešto vode. Uspjelo nam je uhvatiti u pokrivač jedva pola galona vode, no i ta ograničena zaliha ispunila nas je nekom snagom i nadom.

Dvadeset i prvoga našli smo se opet u krajnjoj nuždi. Vrijeme je još uvijek bilo toplo i ugodno, tu i tamo s maglami i lakim povjetarcem, obično sa sjevera prema zapadu.

Dvadeset i drugoga, dok smo zajedno sjedili i potišteno razgovarali o našem tužnom stanju, iznenada mi bljesne mozgom neka zamisao, koja me ispuni vedrom nadom. Sjetih se, da mijе Peters, kad smo rušili prednji jarbol, dao jednu od sjekira i da me zamolio, da je spremim po mogućnosti na neko sigurno mjesto. Nekoliko časaka prije, nego što su navalili veliki valovi i jedrenjak napunili vodom, ja sam tu sjekiru bio odnio u pramnicu i položio je na jedan od ležaja s lijeve strane. Sad pomislih da bi bilo moguće, da pomoću te sjekire probijemo palubu iznad spremišta hrane i da se tako lagano domognemo hrane.

Kad sam drugovima saopćio tu zamisao, oni kriknuše od veselja, i svi pođosmo prema pramnici. Tu su poteškoće pri silasku bile veće, nego kod silaženja u kabinu. Otvor je bio uži, jer je čitava ulazna vrata u kabinu odnijelo more, a tu, kod pramnice, iznosio je ulazni otvor, koji je ostao neoštećen, samo tri četvorne stope. Ipak nisam oklijevao. Svezao sam oko tijela konop, zaronio i brzo dopro do ležaja. Odmah nađoh sjekiru. Sjekira je dočekana sa zanosom i radošću, a lakoću, kojom smo pribavili sjekiru, smatrali smo znakom svojega konačnog spasa.

Sad smo svom snagom raspaljene nade počeli razbijati palubu. Naizmjenice smo radili Peters i ja. August, radi svoje ranjene ruke, nije mogao pomagati. Kako smo još uvijek bili toliko slabi, da smo jedva mogli stajati na nogama, nismo mogli ni raditi, a da se svakoga časa ne odmaramo, pa smo uvidjeli, da će proći mnogo drugih sati, dok svršimo posao – to

jest dok razbijemo dosta široki otvor, da bismo mogli ući u spremište hrane. To nas ipak nije obeshrabrilo. Radili smo pri mjesečini svu noć, te smo u zoru dvadeset i trećega uspjeli.

Sad se Peters sam javio, da će zaroniti. Opremio se kao i prije, spustio se kroz rupu i naskoro se vratio noseći mali lonac, koji je, na našu veliku radost, bio pun maslina. Kad smo ih među se razdijelili i pohlepno pojeli, spustili smo Petersa opet kroz rupu. Ovaj put je premašio sva naša očekivanja. Vratio se s velikim butom i bocom madeire. Iz boce smo svaki potegnuli po jedan umjereni gutljaj, jer smo iz iskustva znali, kakve su pogubne posljedice neumjerenosti. But, osim neke dvije funte oko kosti, nije bio dobar za jelo, jer se od slane vode bio sasvim pokvario. Sto se moglo jesti, podijelismo među se. Peters i August nisu mogli da se obuzdaju, te su svoje obroke odmah pojeli, no ja sam bio oprezniji, pa sam pojeo samo mali dio svojeg obroka, jer sam se bojao žeđe, koja će se, znao sam, pojaviti. Tada smo se odmarali od rada, koji je bio nepodnošljivo naporan.

Osjetivši se oko podneva opet nešto snažniji i svježiji, ponovo pokušasmo da se opskr-bimo hranom. Peters i ja naizmjenice smo ronili, s više ili manje uspjeha, sve do zalaza sunca. Za to smo vrijeme iznijeli još četiri mala lonca s maslinama, još jedan but, jednu bocu od gotovo tri galona izvrsne madeire i, čemu smo se još više obradovali, jednu malu kornjaču s otočja Galapagos. Kapetan Barnard je nekoliko komada takvih kornjača uzeo na brod, kad je prilikom izlaska *Grampus* iz luke uplovila škuna *Mary Pitts*, koja se upravo bila vratila s lova na tuljane u Tihom oceanu.

U nastavku ovog izvještaja imat ću često prilike da spomenem tu vrst kornjače. Ona se uglavnom nalazi, kako će možda većina čitalaca znati, na skupini otoka nazvanih Galapagos. Španjolska riječ *galipago* znači slatkovodnu golemu kornjaču, pa je po toj životinji i to otočje dobilo svoje ime. Tu kornjaču zovu katkada – zbog njezine veličine i snage – i slo-novska kornjača. Često su goleme. Vidio sam nekoliko tih kornjača, koje su bile teške dva-naest do petnaest stotina funti, no ne sjećam se, da je koji pomorac pripovijedao da je vi-dio primjerke teže od osam stotina funti. Izgled im je neobičan, gotovo odvratan. Kreću se veoma polagano, odmjereno i teško, i tijelo im je pri tom oko jednu stopu uzdignuto od tla. Vrat im je dug i veoma tanak, obično osamnaest palaca do dvije stope, no ja sam ubio kornjaču, kojoj je razmak od ramena do glave iznosio ništa manje nego tri stope i deset palaca. Glava je sasvim slična glavi zmije. Te kornjače mogu živjeti bez hrane nevjerovatno dugo. Ima primjera, da su živjele bez ikakve hrane u spremištu broda i dvije godine – a ipak su ostale jednako tuste. Te neobične životinje slične su u nečemu devi. U kesi pri dnu vrata nose stalnu zalihu vode. U kesama ubijenih kornjača znali su naći i do tri galona iz-vrsne i svježje vode, premda nisu cijelu godinu primile nikakvu hranu. Uglavnom se hrane divljim peršunom i celerom, pa sočnom morskom travom i divljim kruškama, od kojih divno uspijevaju. Divlje kruške rastu obično na obroncima brežuljaka nedaleko obale, gdje ima i kornjača. Te su kornjače izvrsne i veoma hranjive, te su spasile živote tisućama po-moraca, koji love kitove ili inače plove po Tihom oceanu.

Kornjača, koju smo izvukli iz spremišta hrane, nije bila baš velika. Bila je teška vjero-jatno šezdeset i pet ili sedamdeset funti. Bila je ženka, dobro uzdržana, veoma tusta. U kesi je imala više od kvarta bistre i slatke vode. To je doista bilo pravo blago, pa smo slož-no pali na koljena i gorljivo se zahvalili bogu za tu pravodobnu pomoć.

Veoma smo se izmučili, dok smo životinju provukli kroz rupu, jer se žestoko opirala, a snaga joj bijaše znatna. Gotovo se bila otela iz Petersovih šaka i spuzala natrag u vodu, no August joj je bacio na vrat konop s omčom, a ja sam skočio u otvor i pomogao Petersu daje digne na palubu.

Vodu iz kese pažljivo smo natočili u vrč, koji smo već prije donijeli iz kabine. Kad smo to učinili, odbili smo grlo jednoj boci, začepili ga čepom i tako dobili neku vrst čaše, koja

je sadržavala oko pola gilla. Zatim smo svaki ispili po jednu punu čašu vode i odlučili, da ćemo se te mjere držati kao dnevnog obroka, dok ne iscrpimo svu zalihu.

Kako je posljednja dva ili tri dana vrijeme bilo suho i ugodno, sasvim se osušila posteljina, koju smo izvukli iz kabine, i naša odjeća, pa smo proveli noć (to je bilo dvadeset i trećega) razmjerno ugodno i mirno, pošto smo večerali masline i but s malo vina. Bojali smo se, da nam se ne bi, dune li vjetar, noću nešto od naših zalih hrane otkotrljalo u more, pa smo sve svezali konopom uz ostatke vitla. Kornjaču smo prevalili na leđa i pomno smo je svezali, jer smo htjeli da što dulje ostane živa.

XIII

24. srpnja.

- Toga jutra probudismo se divno oporavljeni, i duševno i tjelesno. Opasnost nam je još uvijek prijetila – nismo znali, gdje smo, premda je bilo očito, da smo veoma udaljeni od kopna. Hrane smo imali samo za četrnaest dana, i to uz najveću štednju, vode gotovo ništa, a plutali smo na najobičnijoj trupini, izloženi na milost svakom vjetru i valu. Ipak smo, sjećajući se strasnijih nevolja i opasnosti, iz kojih smo se nedavno sretno izvukli, smatrali sadašnje stanje manjim zlom. Dobro ili zlo tako je relativno!

Čim je izišlo sunce, spremili smo se da opet pokušamo izvući štogod iz spremišta hrane, kad najednom udari jaki pljusak uz bljeskanje, pa smo se dali na hvatanje vode pomoću pokrivača, kako smo to već jednom bili učinili. Nismo imali drugog sredstva za skupljanje kišnice, imali smo samo taj razapeti pokrivač, koji smo u sredini opteretili komadom lanaca. Tako je voda tekla prema sredini pokrivača i curila u naš vrč. Na taj smo ga način gotovo sasvim napunili, kad sa sjevera udari snažan vjetar. Morali smo odustati od toga posla, jer se trup broda opet počeo strašno ljuljati, te nismo mogli stajati na nogama. Pošli smo prema pramcu i svezali se, kao i prije, za ostatke vitla. Taj smo događaj dočekali mnogo mirnije, nego što bi čitalac mislio s obzirom na te okolnosti. O podne je vjetar ojačao; a kad je pala noć, zapuhala je jaka bura uz pratnju strahovitih valova. Iskustvo nas je, međutim, naučilo kako treba urediti vezove, pa smo tu očajnu noć proveli prilično sigurni, premda nas je more gotovo neprestano zapljuskivalo, tako da smo bili mokri do kože, i premda smo se neprestano bojali, da će nas valovi otplaviti u more. Srećom, bilo je toplo, pa nam je voda gotovo godila.

25. srpnja.

- Bura je ujutro jenjala, puhao je vjetar brzinom deset uzlova, a more se prilično smirilo, pa nas valovi više nisu preplavljivali. Na našu veliku žalost ustanovismo, međutim, da nam je more otplovilo dva lonca s maslinama i cijeli but, premda smo sve to bili dobro svezali. Ipak odlučismo, da ne ubijemo kornjaču, te se zadovoljismo zajutarkom od nekoliko maslina i po jednom mjericom vode pomiješanom s pola vina. Ta nas mješavina veoma okrijepi, a ipak se ne opismo, kao kad smo pili portsko vino. More je još uvijek bilo previše burno, a da bismo opet mogli pokušati da izvadimo štogod hrane iz spremišta. Neki su

predmeti, koji nam u našem položaju nisu trebali, isplivali toga dana kroz otvor, a voda ih je odmah otplavila u more. Opazismo, daje trup broda sada jače nagnut, nego prije, pa smo neprestano morali biti svezani. Tako smo proveli tužan i neugodan dan. O podne se pojavi sunce gotovo okomito iznad nas, pa nije bilo sumnje, da nas je niz sjevernih i sjeverozapadnih vjetrova dognao u blizinu ekvatora. Predveče smo vidjeli nekoliko morskih pasa i prilično smo se uzбудili, videći, kako nam se neki veoma veliki morski pas drzovito približuje. Jednom se trup broda naglo nagnuo, pa je paluba uronila pod vodu. Onda je ne-man preplivala iznad nas, okrenula se upravo iznad ulaza u kabinu i repom je snažno udarila Petersa. Uvelike nam je odlanulo, kad je napokon jedan veliki val odnio morskoga psa s palube u more. Da je vrijeme bilo mirnije, lako bismo ga bili uhvatili.

26. srpnja.

- Vjetar je toga jutra prilično jenjao, a ni more nije bilo veoma burno, pa smo odlučili da nastavimo s radom u spremištu hrane. Radeći prilično teško cijeli dan, ustanovismo, da u tom dijelu broda ne možemo ništa više naći, jer su se noću srušili zidovi u toj prostoriji, pa je voda sve odnijela u tovarni prostor. To nas je otkriće ispunilo očajem.

27. srpnja.

- More je gotovo sasvim glatko. Lagani vjetar još uvijek puše sa sjevera i zapada. Kad je poslije podne prigrrijalo sunce, osušili smo svoju odjeću. žeđ smo utažili, kupajući se u moru, no pri tom smo morali biti veoma oprezni, jer smo se bojali morskih pasa, koje smo vidjeli oko jedrenjaka.

28. srpnja.

- Još uvijek lijepo vrijeme. Jedrenjak se sada tako opasno nagnuo, da smo se uplašili, da će se sasvim prevrnuti. Pripremili smo se, kako smo najbolje mogli, da izmaknemo toj opasnosti. Svezali smo kornjaču, vrč s vodom i preostala dva lonca s maslinama, što smo mogli dalje u privjetrini, s vanjske strane trupa, ispod glavnog lanca. More je cijeli dan veoma glatko s malo vjetra ili uopće bez vjetra.

29. srpnja.

- Vrijeme kao jučer. Augustova ranjena ruka pokazuje znakove obamiranja. On se tuži na pospanost i jaku žeđ, no nema znatnijih bolova. Nikako mu ne možemo pomoći, osim što mu ruku trljamo s malo octa iz lonca s maslinama, no čini se, da od toga nema nikakve koristi. Učinili smo sve što smo mogli, da mu bude ugodnije, i potrostručili smo njegov obrok vode.

30. srpnja.

- Neobično vruć dan bez vjetra. Golemi morski pas plivao je cijelo prije podne oko trupa broda. Pokušavali smo nekoliko puta, bez uspjeha, da ga uhvatimo petljom. Augustu je mnogo gore. On očito propada i zbog nedostatka dobre hrane i zbog posljedica rane. Ne-prekidno se moli, ne bi li se oslobodio svojih patnja, i želi sebi samo smrt. Te večeri pojeli smo posljednje masline, a voda u vrču bila je tako bljutava, daje bez vina nismo mogli piti. Ujutro smo odlučili da ubijemo kornjaču.

31. srpnja.

- Proveli smo veoma nemirnu i napornu noć, jer je položaj trupa broda bio kritičan. Ujutro smo ubili kornjaču i raskomadali je. Ustanovili smo, daje mnogo manja, nego što smo mislili, premda je bila dobro uzdržana – meso je bilo ukupno jedva deset funti. Da bismo meso što dulje održali upotrebljivim, razrezali smo ga u sasvim sitne komade i stavili ih u tri preostala lonca od maslina i u bocu od vina (samo to nam je od svega ostalo), a zatim smo meso zalili octom, koji nam je ostao u loncima od maslina. Tako smo spremili oko tri funte kornjačina mesa. Namislili smo da to ne diramo, dokle god ne pojedemo ostalo. Odlučili smo da smanjimo svoj dnevni obrok mesa na četiri unce – tako ćemo imati hrane za trinaest dana. U sumrak udari jak pljusak s grmljavinom i sijevanjem, no bio je tako kratak, da nam je jedva uspjelo da uhvatimo oko pola pinte vode. Uz opći pristanak svu smo tu vodu dali Augustu, koji je sada, činilo se, bio na kraju. On je ispio vodu iz pokrivača, kako smo je uhvatilo (držali smo pokrivač iznad njega, pa mu je voda tekla ravno u usta), jer nismo imali nikakve druge posude, a ni smo htjeli izliti vino iz boce ili bljutavu vodu iz vrča. Jedno od toga svakako bismo bili učinili, da je pljusak potrajao.

Bolesniku, čini se, nije bilo od vode mnogo lakše. Ruka mu je bila sasvim crna, od šake do ramena, a noge su mu bile hladne kao led. Svaki čas smo očekivali, da će izdahnuti. Bio je strašno omršavio. Kad smo isplovili iz Nantucketa, imao je stotinu dvadeset i sedam funti, a sada nije imao više od četrdeset ili najviše pedeset funti. Oči su mu bile duboko upale, te su se jedva i opazale. Koža na licu visjela je tako mlohavo, da mu je smetala, kad je žvakao hranu, a jedva je gutao i tekućinu.

1. kolovoza.

- Vrijeme je jednako toplo, sunce nenasno vruće. Trpjeli smo strahovitu žeđ, voda u vrču bila je sasvim gnjila, u njoj su vrvjeli nametnici. Ipak smo popili mjericu te vode pomiješane s vinom, ali smo samo malo utažili žeđ. Više nas je osvježilo kupanje u moru, no tim smo se sredstvom – zbog blizine morskih pasa – malokad mogli poslužiti. Sad nam je bilo jasno, da Augustu nema spasa – da umire. Nismo mogli da mu olakšamo patnje, koje su bile velike. Oko dvanaest sati izdahnuo je u jakim grčevima, a da već nekoliko sati uopće nije progovorio ni riječi. Njegova smrt ispunila nas je mračnim slutnjama i utjecala je na naše raspoloženje tako snažno, da smo cijeli dan nepomično prosjedili kraj lešine i razgovarali samo šaptom. Tek kad se sasvim smračilo, skupili smo hrabrost da ustanemo i da tijelo bacimo u more. Bilo je neizrecivo odvratno i već toliko gnjilo, da se otkinula noga, kad ju je Peters uhvatio, da digne tijelo. Kad je lešina, koja se raspadala, kliznula preko ograde u more, fosforno nam je svjetlucanje lešine otkrilo sedam ili osam golemih morskih pasa; a kad su morski psi stali trgati svoj plijen, čulo se, valjda na udaljenost od jedne milje, kako im zubi škljocaju. Mi smo se tresli od strave slušajući taj zvuk.

2. kolovoza.

- Jednako strašna tišina i vrućina. Zora nas je zatekla sasvim klonule i tjelesno iscrpljene. Voda u vrču bila je sada sasvim neupotrebljiva – pretvorila se u gustu želatinoznu tvar, u kojoj su se svijali ružni crvi. Ispraznili smo vrč i dobro ga oprali u moru, a onda smo u nj nalili malo octa iz naših posuda s kornjačinim mesom. Sad smo jedva podnosili žeđ, te smo uzalud kušali vinom; ono ju je samo pojačalo, a osim toga odmah smo se straš-

no opijali. Zatim smo pokušali ublažiti svoje muke miješajući vino s morskom vodom, ali smo odmah stali strašno povraćati, pa smo se odrekli toga sredstva. Cijeli smo dan vrebali priliku, da se okupamo, no bez uspjeha. Trup broda opkoliše sada sa svih strana morski psi. Bijahu to, nema sumnje, one iste nemani, koje su jučer proždrlle našega bijednog druga. Sada su čekale novu, sličnu gozbu. Ta nas je okolnost ispunila gorkim i tužnim slutnjama. Znali smo, daje kupanje neopisivo ugodno, i da nam je to sredstvo sasvim uskraćeno. Pomisao na to bila je nepodnošljiva. Nismo uopće bili sigurni, jer nas je i najmanje okliznuće ili kriva kretnja mogla baciti na dohvrat tih proždrljivih riba, koje su se, plivajući sve do ruba jedrenjaka, nagurale oko nas. Nikakva vika, nikakvo naše nastojanje nije ih plašilo. Štaviše, kad je Peters jednog od najvećih morskih pasa udario sjekirom i prilično ranio, taj je morski pas i dalje navaljivao na nas. U sumrak se pojavio oblak, ali je, na našu veliku žalost, prošao bez kiše. Gotovo je nemoguće razumjeti naše patnje od žeđi. Proveli smo noć bez sna, mučeni žeđom i strahom pred morskim psima.

3. kolovoza.

- Nikakve nade, da ćemo se spasiti. Jedrenjak se već tako nagnuo, da uopće nismo više mogli stajati na palubi. Požurili smo se, da osiguramo vino i kornjačino meso, da nam ne propadne, ako se prevrnemo. Izvukli smo dva klina i sjekirom ih zabili koje dvije stope iznad vode sa strane privjetrine, nedaleko kobilice broda, jer smo ležali gotovo već sasvim na boku. Za te klinove svezali smo hranu, jer je tu bila sigurnija, nego prije, ispod lanca. Cijeli dan smo strahovito trpjeli od žeđi – nije bilo nikakve prilike za kupanje, jer nas morski psi nisu ni načas ostavljali. Nismo mogli ni spavati.

4. kolovoza.

- Malo pred zoru opazismo, da se trup prevrće, te se spremismo, da spriječimo najgore. Trup se okretao ispočetka polagano i postepeno, pa nam je uspjelo da se uspnemo na uzdignutu stranu – po konopima, kojima smo svezali hranu za klinove. Nismo računali s ubrzanjem okretanja. Trup se stao ponovo okretati tako naglo, da se u taj tren nismo mogli ni po maknuti. Prije, nego što smo i znali što se događa, bili smo žestoko bačeni u more. Koprčali smo se nekoliko hvati ispod po vršine vode, a tik nad nama bio je golemi trup broda.

Kad sam potonuo, morao sam ispustiti konop, što sam ga držao. Ustanovio sam, da sam pod brodom, pa kako sam bio gotovo sasvim iscrpljen, jedva sam i pokušavao da se spasim, te sam se u nekoliko trenutaka pomirio s mišlju, da ću umrijeti. Ipak sam se i ovaj put prevario. Nisam uzeo u obzir prirodni odskok trupa. Vrtlog vode, koji je nastao od djelomičnog obratnog okretanja, izbacio me na površinu još snažnije, nego što sam bio uronjen. Kad sam izronio, bio sam, koliko sam mogao ocijeniti, dvadesetak yarda daleko od trupa broda. Jedrenjak je ležao s kobilicom prema gore i silno se ljuljao, a more je sa svih strana bilo veoma uzburkano i puno vrtloga. Nigdje nisam vidio Petersa. Jedna bačva za ulje plivala je nekoliko stopa od mene, a i različiti drugi predmeti s jedrenjaka plutali su naokolo.

Sad sam se bojao samo morskih pasa, za koje sam znao da su u blizini. Da mi se ne približe, lupao sam rukama i nogama po vodi okruživši se pjenom, i plivao prema trupu broda. Samo tome mogu, nema sumnje, zahvaliti svoj spas. More je, naime, prije nego se brod prevrnuo, bilo tako puno nemani, da sam se zacijelo morao plivajući sukobiti s kojim morskim psom. Ipak sam srećom stigao čitav do boka broda. Toliko sam oslabio od teškog napora, da mi bez Petersove pravodobne pomoći ne bi uspjelo uspeti se na brod. Peters se,

na moju veliku radost, pojavio (uspeo se na kobilicu s protivne strane trupa) i bacio mi kraj konopa, koji je bio svezan za klin.

Tek što smo izmaknuli toj opasnosti, morali smo obratiti pozornost na drugu strašnu pogibelj, koja nam je prijetila glad. Svu našu zalihu hrane odnijela je voda, koliko god smo se trudili da je osiguramo. Spoznavši, da više nema ni najmanje mogućnosti, da pribavimo novu hranu, obojica smo u očaju glasno zaplakali kao djeca, te nismo ni pokušali da utješimo jedan drugoga. Teško je razumjeti takvu slabost. Onome tko još nikada nije bio u sličnom položaju ona će se svakako činiti neobična, no treba se sjetiti, da je naš duh, zbog duge oskudice i straha, bio tako rastrojen, da nas nitko ne smije prosuđivati kao ostala razumna stvorenja. U kasnijim opasnostima, koje su bile jednake, ako ne i gore, hrabro sam podnosio sve muke, a Peters je, kako će čitalac vidjeti, pokazivao neku stoičku filozofiju, jednako nevjerojatnu, kao što je nevjerojatna ova djetinjasta tromost i slaboumnost – razlika je samo u duševnom raspoloženju.

Prevrnuće jedrenjaka, pa i njegove posljedice – gubitak vina i kornjačina mesa – ne bi zapravo toliko pogoršalo naš položaj, da nismo izgubili i pokrivače, kojima bismo mogli hvatati kišnicu, i vrč, u koji bismo mogli spremiti vodu. Cijeli donji dio broda – dvije do tri stope od ruba do kobilice, pa i sama kobilica – bio je gusto pokriven velikim školjkama, za koje smo ustanovili da su izvrsna i zdrava hrana. Tako se događaj, koji nam se činio tako strašan, pokazao više koristan nego štetan. Otkrio nam je zalihe hrane, koja će nam biti dovoljna za mjesec dana, budemo li je štedljivo trošili, a to je mnogo pridonijelo i našoj udobnosti, jer smo sada bili u znatno manjoj opasnosti nego prije.

Trebalo je, međutim, pribaviti vodu, ali kako? Ta nas je poteškoća učinila slijepima za sve prednosti našega novog stanja. Kako bismo u slučaju kiše bili spremni, skinuli smo košulje, da ih upotrebimo, kao što smo prije upotrebljavali pokrivače – no nismo se nadali, da ćemo, pa ni u najpovoljnijim okolnostima, uhvatiti na taj način više od polovice gilla vode. Cijeli dan nije bilo ni traga oblacima, a muke od žeđi bile su gotovo nepodnošljive. Peters je noću jedva jedan sat spavao nemirnim snom, no ja nisam ni na trenutak sklopio oči.

5. kolovoza.

- Danas je zapuhao ugodan povjetarac i natjerao nas kroz golemu površinu pokrivenu morskom travom, u kojoj smo sretno pronašli jedanaest malih rakova, pa smo si priuštiti nekoliko slasnih obroka. Ljuske tih rakova bile su sasvim mekane, te smo ih pojeli čitave. Od njih nismo bili tako žedni kao od školjki. Kako u travi nismo vidjeli ni traga morskim psi ma, usudismo se i okupati. Ostali smo u vodi četiri ili pet sati i znatno utažili žeđ. Veoma smo se dobro osvježili, i tako ugodnije proveli noć. Obojica smo malo spavali.

6. kolovoza.

- Nagla i neprekidna kiša blagosloвила je taj dan. Padala je od podneva do noći. Gorko smo žalili gubitak vrča i boce, jer bismo bili, unatoč nespretnom sredstvu za hvatanje kišnice, napunili barem vrč, ako ne i vrč i bocu. Ovako smo kušali utažiti žeđ izažimajući košulje natopljene vodom, cijedeći u kapima dragocjenu tekućinu u usta. Tako smo proveli cijeli dan.

7. kolovoza.

- Upravo u zoru smo istodobno obojica opazili na istoku jedro, koje je očito plovilo prema nama! Pozdravismo tu divnu sliku slabim, ali dugim i zanosnim krikom, te odmah počesmo davati sve moguće znakove. Mahali smo košuljama, skakali uvis koliko god smo onako oslabljeni mogli, a i vikali smo svom snagom svojih pluća, premda je brod bio udaljen najmanje petnaest milja. Ipak se brod približavao našem trupu. Znali smo, da mora doći do nas, da nas mora opaziti, nastavi li put tim smjerom. Sat kasnije jasno smo vidjeli ljude na palubi. To je bila duga, niska, gizdava škuna s vršnim jedrima, s crnom kuglom na prednjem vršnom jedru i s potpunom posadom. Najednom se prestrašismo, da će nas prepuštiti sudbini – koliko god nismo mogli ni zamisliti, da nas nisu opazili. To bi bio čin najvećeg divljaštva, a ipak, koliko se god činilo nevjerojatan, na moru je bio čest u sličnim prilikama. Takva su divljaštva znala izvršiti stvorenja, koja se ubrajaju u ljudski rod¹.) Mi smo u toj prilici, hvala bogu, bili sretniji, jer smo opazili živahno komešanje na brodu, koji je digao britansku zastavu. Po okretanju k vjetru zaključili smo, da plovi ravno prema nama. Pol sata kasnije bili smo u kabini broda. To je bio brod *Jane Guy*, koji je, pod zapovjedništvom kapetana Guya, isplovivši iz Liverpoola, plovio u Južno more i Tih ocean radi lova na tuljane i trgovine.

XIV

Jane Guy bila je lijepa škuna s vršnim jedrima, nosivosti stotinu i osamdeset tona. Bila je neobično vitkih bokova, a na vjetru pri blagom vremenu jedna od najbržih jedrenjača, što sam ih ikada vidio. Na uzburkanu moru nije bila baš zgodna, a s obzirom na svrhu, kojoj je bila namijenjena, preduboko je gazila. Za takvu su svrhu zgodniji široki brodovi, s razmjerno plićim gazom – recimo, brod od tri stotine do pet stotina tona. Škuna je trebala biti opremljena kao jedrenjak s tri jarbola, i trebala je biti građena različito od običnih brodova na Južnom moru. Svakako i dobro naoružana. Trebala je imati, recimo, deset ili dvanaest kratkih brodskih topova od dvanaest funti i dva ili tri duga, sa širokim mjedenim cijevima, a uz svaki top škrinju za oružje, koja ne propušta vodu. Sidra i čelični konopi trebali bi biti znatno čvršći, nego obično, a, što je najvažnije, posada bi morala biti mnogobrojna i sposobna. Brodu, kakav sam opisao, bila bi potrebna posada od barem pedeset ili šezdeset snažnih momaka. *Jane Guy* imala je posadu od trideset i pet sposobnih mornara, ne računajući kapetana i poručnika, no nije bila naoružana ni opremljena, kako

¹ Slučaj jedrenjaka *Poly* iz Bostona i njegova sudbina tako je očito slična našoj, da ne mogu, a da to ne spomenem. Taj je brod sa stotinu i trideset tona tovara drva i hrane isplovio 12. prosinca 1811., pod zapovjedništvom kapetana Casneaua, iz Bostona za Santa Croix. Osim kapetana bilo je na brodu osam ljudi: poručnik, četiri mornara i kuhar, te g. Hunt i njegova služavka, Crnica. Petnaestoga, kad su prošli plićak kod Georgesca, za snažnog jugoističnog vjetra brod dobije rupu, te se napokon prevrne, ili se slome, i brod se opet uspravi. Tako su ostali u tom položaju, s veoma malo hrane, stotinu devedeset i jedan dan (od 15. prosinca do 20. lipnja), kad je kapetana Casneaua i Samuela Badgera, koji su jedini bili živi, s trupine pokupio brod *Fame* iz Hulla. Taj je brod, pod zapovjedništvom kapetana Featherstonea, plovio iz Rio de Jeneira kući. Kad su ih našli, bili su na 28° sjeverne širine i 13° zapadne dužine - bili su dakle nošeni oko dvije tisuće milja! 9. srpnja *Fame* je susreo jedrenjak *Dromeo* pod zapovjedništvom kapetana Perkinsa, koji je oba patnika iskrcao u Kennebecku. Izvještaj, iz kojega sam sakupio ove podatke, svršava ovim riječima:

»Prirodno je, da ćemo se pitati, kako su tako dugo mogli plutati na-jpometnijim dijelom Atlantskog oceana, a da ih cijelo vrijeme nitko nije našao. Oni su prošli kraj više od dvanaestak brodova, od kojih im se jedan tako približio, da su jasno mogli vidjeti ljude na palubi i ljude, koji su ih promatrali s jarbola, pa ipak je posada broda - na neopisivo razočaranje gladnih i napola smrznutih ljudi - ugušila u sebi osjećaj sućuti i otplovila, prepustivši ih okrutno sudbini.«

bi trebalo i kako bi to poželio pomorac, koji poznaje sve poteškoće i opasnosti toga zanimanja.

Kapetan Guy bio je veoma uglađen gospodin i čovjek s velikim iskustvom u trgovini na Jugu, kojoj je posvetio veći dio svoga života, no nedostajalo mu je snage, pa prema tome i poduzetna duha, koji je tu svakako potreban. Bio je suvlasnik broda, kojim je zapovijedao, i bio je ovlašten, da na putovanju po Južnom moru ukrca svaki tovar, koji mu se nađe pri ruci. Vozio je, kao obično na takvu putovanju, krunice, ogledala, kresiva, sjekire, sjekirice, pile, bradve, blanje, dlijeta, žljebasta dlijeta, svrdla, turpije za kovinu, strugače, velike turpije, čekiće, čavle, noževe, nožice, britve, igle, konac, lončarsku robu, pamuk i druge lične predmete i tričarije.

Škuna je iz Liverpoola isplovila 10. srpnja, dvadeset i petoga prešla je Rakovu obratnicu na 20° zapadne duljine i stigla dvadeset i devetoga na Sjedan od Kapverdskih otoka, gdje je ukrcala sol i druge potrepštine za putovanje. 3. kolovoza napustila je Kapverdske otoke i zaplovila na jugozapad, prema obali Brazilije, te je prešla ekvator između 28° i 30° zapadne duljine. Tim smjerom obično plove brodovi iz Evrope prema Rtu Dobre Nade ili prema Istočnoj Indiji. Tako se brodovi uklanjaju bezvjetrini i jakim protivnim strujama, koje stalno prevladavaju uz obalu Gvineje, a to je napokon, i najkraći put, jer tu uvijek ima zapadnih vjetrova, uz pomoć kojih se dolazi do Rta. Kapetan Guy se namjeravao najprije zaustaviti kod Kerguelenove zemlje – ne znam zašto. Kad su nas bili pokupili, škuna je prošla kraj Rta St. Roque na 31° zapadne duljine. Prema tome smo ustanovili, da je trup našeg broda plutao od sjevera prema jugu čitavih 25°!

Na palubi *Jane Guy* postupali su s nama veoma ljubazno, kako je to zahtijevalo naše bijedno stanje. Nekako za četrnaest dana, dok smo uz blagi povjetarac i lijepo vrijeme plovili neprestano prema jugozapadu, Peters i ja sasvim smo se oporavili od posljedica nedavne oskudice i strašnih patnji, te smo se svega sjećali više kao nekoga jezovitog sna, iz kojega smo se sretno probudili, nego prave i gole zbjije. Kasnije sam ustanovio, da je obično ta pojava djelomičnog zaborava posljedica naglih prijelaza iz radosti u žalost ili iz žalosti u radost – stupanj zaborava odgovara stupnju razlike u promjeni osjećaja. Ja, na primjer, nikako ne mogu zamisliti punu mjeru bijede, što sam je podnosio u one dane na trupini. Sjećam se događaja, ali ne i osjećaja, što su ih ti događaji izazivali u ono doba. Znam samo to, da sam tada mislio, da ljudska priroda nikako ne bi mogla podnijeti veće patnje.

Putovali smo nekoliko sedmica, a da se nije dogodilo ništa značajnije od slučajnog susreta s nekim kitolovcima. Često bismo susreli kojeg crnog ili pravog kita, kako ga nazivaju za razliku od ulješure. Ulješura ima uglavnom južno od dvadeset i pete usporednice. 16. rujna, u blizini Rta Dobre Nade, škuna doživi prvu jaču buru, otkako je isplovila iz Liverpoola. U tom dijelu, no još češće južno i istočno od Rta (mi smo bili zapadno), pomorci se često moraju boriti sa strašnim burama sa sjevera. One uvijek uzburkaju more, a jedna je od njihovih najopasnijih značajki iznenada promjena smjera vjetra. To se obično dogodi, kad bura najsnažnije puše. Jedan trenutak puše pravi orkan sa sjevera ili sjeveroistoka, a onda se najednom iz toga smjera ne javi više ni dašak vjetra, već iznenada neopisivom snagom zapuše s jugozapada. Svijetla mrlja na jugu siguran je predznak promjene vremena, pa tako brod može poduzeti sve potrebne mjere opreza.

Bilo je oko šest uj, kad je zapuhao vjetar jakim udarcem i, kao obično, sa sjevera. Oko osam vjetar je ojačao i navalio na nas tako golemim valovima, kakvih nikada nisam vidio. Svaki predmet na brodu bio je osiguran, kako se najbolje moglo, no škuna se strašno narezala. Pokazala je pritom, kako je loše kakvoće, jer je svaki čas uranjala pramcem i teško se borila sa svakim valom. Naredni bi je val ipak opet zalio. Baš pred zalazak sunca pojavi se na jugozapadu svijetla mrlja, koju smo očekivali, i za jedan sat opazismo, da je malo glavno jedro mlitavo zalepršalo uz jarbol. Dva časa kasnije, usprkos svim mjerama, legli

smo kao začarani na bok, a pobješnjela pjena poletje preko nas. Jugozapadnjak je srećom tek jednom zapuhao, pa je uspjelo uspraviti brod bez gubitka križeva. Zatim smo se još nekoliko sati borili s uzburkanim morem, a prema jutru bilo je vrijeme opet gotovo jednako, kao prije bure. Kapetan Guy je rekao, da smo se samo čudom spasili.

13. listopada ugledasmo otok Princa Edwarda na 46° 59' južne širine, 37° 46' istočne duljine. Dva dana kasnije bili smo nedaleko otoka Possession, a tada smo prošli kraj otoka Crozet na 42° 59' južne širine, 48° istočne duljine. Osamnaestoga stigismo do Kerguelenova otoka ili Pustog otoka u južnom Indijskom oceanu, te se usidrismo u Božičnoj luci, u vodi dubokoj četiri hvata.

Taj otok, ili bolje, skup otoka, leži jugoistočno od Rta Dobre Nade. Od toga rta je udaljen gotovo osam stotina liga. Otkrio ga je 1772. Francuz barun de Kergulen ili Kerguelen, koji je mislio, da je taj otok dio nekoga velikog južnog kontinenta, te je tako i izvjestio. To je u ono doba pobudilo prilično zanimanje. Stoga je vlada uzela stvar u ruke, te je naredne godine poslala baruna, da svoje otkriće točno ispita. Tada se otkrila zabluda. Godine 1777. naišao je na isti skup otoka kapetan Cook. On je glavni otok nazvao Pustim otokom. To mu ime izvrsno pristaje, no kad se pomorac približuje tom otoku, čini mu se, da nije tako. Većina brežuljaka pokrivena je, od rujna do ožujka, divnim zelenilom. Uzrok je toj varavoj pojavi neka mala biljka, slična alpskoj saxifragi, koja bujno raste na širokim komadima zemlje, na nekoj vrsti razmrvljenog tresetišta. Osim te biljke na otoku nema ni traga nekom znaku biljnoga svijeta, izuzevši nešto krupne bujne trave u blizini luke, nešto lišaja i grmlja, koje je slično zelju, kad već nosi sjeme, i koje je gorka i ljuta okusa.

Površina otoka je brežuljkasta, no nijedan brežuljak nije visok. Ipak su vrhovi brežuljaka pokriti vječnim snijegom. Na otoku ima nekoliko luka, među kojima je najzgodnija Božična luka. Ta je luka prva po redu na sjeveroistočnoj strani otoka, a do nje se dolazi, kad se uz sjevernu obalu oplovi Rt Francois, koji svojim osobitim oblikom služi kao putokaz. Istaknuta točka rta svršava visokom klisurom, u kojoj je široka rupa i čini se kao neki prirodni svod. Ulaz je na 48° 40' južne širine, 69° 6' istočne duljine. Kad se tuda prođe, dolazi se do dobrog sidrišta, što ga okružuje nekoliko malih otoka, koji su dovoljna zaštita od svih istočnih vjetrova. Krenemo li od tog sidrišta dalje prema istoku, dolazimo u Osin zaljev – u glavni dio luke. To je mali basen, dubok četiri hvata, s dnom od tvrde gline, a sasvim je opkoljen kopnom. Brod tu može bez opasnosti ostati, usidren velikim sidrom, i godinu dana. Zapadno, kod ulaza u Osin zaljev, teče na dohvata mali potok s izvrsnom vodom.

Na Kerguelenovu otoku ima još uvijek nekih tuljana s dlakavim krznom, a ima i mnogo tuljana sa surlom, nazvanih morski slon. Ptica ima veoma mnogo. Osobito ima mnogo pingvina, i to iz četiriju različitih vrsta. Najveći je kraljevski pingvin – nazvan tako zbog veličine i lijepa perja. Gornji dio njegova tijela obično je siv, katkada nekako ljubičasto obojen, a donji je dio neopisivo bijel. Glava mu je sjajno, blistavo crna, a takve su mu i noge. Najljg su ipak dvije široke zlatne trake perja, koje idu od glave do grudi. Kljun mu je dug i ružičast ili skrletno crven. Te ptice hodaju uspravno i dostojanstveno. Glavu nose visoko, krila su im spuštена uz tijelo, kao ruke, a rep im strši od tijela usporedno s nogama. Stoga su veoma slični ljudskim stvorovima, pa će njihova pojava na prvi pogled ili u sumrak lako zavarati gledaoca. Kraljevski pingvini, što smo ih vidjeli na Kerguelenovu otoku, veći su od guske. Još ima makaronskih pingvina, magarećih pingvina i društvenih pingvina. Ti su pingvini mnogo manji, perje im nije tako lijepo, a i inače se razlikuju jedni od drugih.

Osim pingvina ima mnogo i drugih ptica. Treba spomenuti morske kokoši, modre zovoje, patke, portegmontske kokoši, kukmaste kormorane, golube, morske lastavice, morske galebove, burnice, velike zovoje i, napokon, albatrose.

Veliki zovoj velik je kao obični albatros i mesožder je. Često ga nazivaju i kostolomac ili morski orao. To su veoma neoprezne ptice. Kad su dobro skuhanе, tečna su hrana. Često lete nad površinom vode sasvim raširenih krila, te se čini, da uopće ne miču krilima.

Albatros je jedna od najvećih i najdivnijih ptica Južnog mora. To je vrst galeba. Svoj plijen hvata u letu. Nikada ne dolazi na kopno, osim da snese jaja. Između te ptice i pingvina postoji neobično prijateljstvo. Gnijezda grade zajedno. Albatrosovo je smješteno u sredini između četiriju pingvinskih gnijezda. Pomorci nazivaju skupove takvih gnijezda gnjezdištem. Ta su gnjezdišta opisana u mnogim knjigama, no ima čitalaca, koji zacijelo nisu još čitali te opise, pa ću ja nešto reći o pingvinu i albatrosu, o njihovom načinu građenja gnijezda i o njihovom životu.

Kad dođe doba ležanja na jajima, ptice se skupe u velikim jatima, te se čini, da se nekoliko dana dogovaraju. Napokon se daju na posao. Izaberu ravan komad tla, dosta širok, obično površinu od tri do četiri acra, što bliže moru, ali ipak dosta udaljenu, da ih more ne bi preplavilo. Kod izbora mjesta odlučuje ravnina površine. Mjesto mora biti što manje zakrčeno kamenjem. Kad je to pitanje riješeno, ptice u isti mah i nekako jednodušno matematskom točnošću nacrtaju četverokut ili pačetvorinu – prema tome, kako bolje odgovara prirodi tla, i dovoljno veliku, da se unutar nje lako mogu smjestiti sve udružene ptice, ali ni jedna više – vjerojatno zato, da se tu ne bi smjestile ostale ptice, koje nisu sudjelovale u građenju gnjezdišta. Jedna strana omeđenog tla ide usporedno s rubom vode, a otvorena je za ulazak i izlazak.

Kad su tako utvrđene granice gnjezdišta, prostor se očisti od svih otpadaka i smeća. Ptice odnesu kamen po kamen izvan granica, poslažu to kamenje tik uz granicu i tako s tri kopnene strane podignu zid. S unutarnje strane uza zid načine savršeno ravan i gladak put, širok šest do osam stopa, koji vodi oko cijelog gnjezdišta, i služi kao javno šetalište.

Tada podijele cijelu površinu u jednake male četverokute. To načine tako, da sagrađe uske, veoma glatke puteljke, koji u pravim kutovima vode po cijelom gnjezdištu. Na svakom raskršću tih puteljaka sagrađe po jedno albatrosovo gnjezdo, a u sredini svakoga četverokuta sagrađe pingvinovo. Tako je svaki pingvin opkoljen sa četiri albatrosa, a svaki albatros istim brojem pingvina. Pingvinovo gnjezdo sasvim je plitka rupa u zemlji, tek tolika, da spriječi, da se pingvinovo jedino jaje ne otkotrlja. Albatrosovo gnjezdo nije tako jednostavno. To je brežuljak visok jednu stopu, a u promjeru dvije. Taj brežuljak načinjen je od zemlje, morske trave i školjaka, a albatros se ugnijezdi na njegovu vrhu.

Ptice se posebno brinu, da im gnjezda nikada ne budu prazna, ni za vrijeme ležanja, ni dok mladi nisu dovoljno snažni, da se uzmognu sami brinuti za sebe. Dok je mužjak odsutan pribavljajući hranu, u gnjezdu je ženka, i tek kad se vrati njezin drug, ona izlijeće. Jaja nikad nisu nepokrivena – dok je jedna ptica izvan gnjezda, druga leži na jajima. Ta je mjera potrebna, jer se stanovnici gnjezdišta ne skanjuju da jedan drugome svakom prilikom ukradu jaja.

Premda u mnogim gnjezdištima žive jedino pingvini i albatrosi, ipak ima gnjezdišta, u kojima ima i različitih morskih ptica s jednakim pravima. Te ptice smjeste svoja gnjezda tamo, gdje nađu mjesta, no nikad se ne uguraju među gnjezda brojnije vrste ptica. Iz daljine je takvo gnjezdište neobično. Zračni prostor iznad takvih naselja sav je ispunjen mnogobrojnim albatrosima (među kojima ima i manjih ptica), koji neprekidno lebde nad gnjezdištem, odlijeću i vraćaju se kući. Istodobno gomila pingvina prolazi uskim puteljcima. Oni stupaju poput vojnika, ili šeću po glavnom šetalištu, koje okružuje gnjezdište. Ukratko, kako god promatrali taj prostor, moramo se diviti razumu tih pernatih stvorova, koji u svakom pogledu podsjećaju na dobro uređeno ljudsko društvo.

Sutradan, nakon našeg dolaska u Božičnu luku, uzeo je prvi poručnik, g. Patterson, čamac i (makar još nije bilo doba za to) pošao u potragu za tuljanima. Kapetan se, s nekim

svojim mladim rođakom, iskrcao na zapadnom, pustom dijelu otoka, jer je trebao obaviti neki meni nepoznat posao. Kapetan Guy uzeo je sa sobom bocu, u kojoj je bilo zapečaćeno pismo, i pošao prema jednom od najviših vrhunaca na otoku. Vjerojatno je htio ostaviti to pismo na nekoj uzvisini, za neki drugi brod, koji je tu imao kasnije pristati. Čim su nam oni nestali s vida, nastavili smo (Peters i ja bili smo u poručnikovu čamcu) plovidbu oko otoka, tražeći tuljane. Tim smo se poslom bavili tri sedmice. Veoma smo pažljivo ispitali svaki kutić ne samo Kerguelenove zemlje, već i nekoliko malih otoka u blizini. Sav nam je trud bio gotovo bezuspješan. Vidjeli smo mnogo krznatih tuljana, no bili su tako plašljivi, da smo se dočepali samo tri stotine i pedeset koža. Bilo je mnogo i morskih slonova, osobito na zapadnoj obali otoka, no ubili smo ih jedva dvadeset. Na manjim otocima našli smo dosta tuljana, no nismo ih dirali. Vratili smo se jedanaestoga na škunu. Tu smo našli kapetana Guya i njegovu sinovca, koji su nam priopćili veoma loših stvari o otoku. To je najpustiji i najneplodniji kraj na svijetu. Oni su na otoku ostali dvije noći, i to zbog nekog nesporazuma – drugi poručnik nije na vrijeme poslao po njih čun sa škune.

XV

Dvanaestoga isplovismo iz Božične luke prema zapadu, istim putem kojim smo došli. S lijeva nam je bio Marionov otok, jedan iz skupa Crozet. Zatim smo prošli kraj otoka Princa Edwarda, ostavivši ga također s lijeve strane. Tada smo zakrenuli malo prema sjeveru, te smo za petnaest dana stigli do skupa otoka Tristan d' Acunha na 38° 8' južne širine, 12° 8' zapadne duljine.

Taj skup, koji je danas dobro poznat i koji se sastoji od tri okrugla otoka, otkrili su Portugalci, a zatim su ga pohodili Nizozemci (1634) i Francuzi (1767). Ta tri otoka čine zajedno trokut, a udaljeni su jedan od drugoga desetak milja, te se između njih otvara lijep, širok prolaz. Površina tih otoka veoma je brdovita, osobito na Tristanu d'Acunha. To je najveći otok u skupu. Obodnica mu je petnaest milja, a tako je visok, da se pri lijepu vremenu vidi s udaljenosti od osamdeset ili devedeset milja. Jedan dio kopna sa sjeverne strane diže se strmo uz more više od tisuću stopa. Na toj visini širi se visoravan gotovo do sredine otoka, a s te visoravni diže se veoma visoki čunj, poput cunjca na Teneriffi. Donja polovica cunjca pokrivena je prilično visokim stablima, a gornji dio je goli kamen, obično zastrt oblacima i veći dio godine pod snijegom. Oko otoka nema pličina ni drugih opasnosti. Obale su strme, a voda duboka. Na sjeverozapadu je zaljev sa žalom od crna pijeska, gdje lako mogu pristati čamci, ako puše južnjak. Tu ima u izobilju izvrsne vode. Udicom se može loviti bakalar i druga riba.

Drugi otok po veličini je najzapadniji u skupu. Zove se Nepristupačni otok. Leži na 37° 17' južne širine, 12° 24' zapadne duljine. Obodnica mu je sedam ili osam milja, a obala je sa svih strana strašno strma. Najveći dio otoka sasvim je ravan, a cijela je površina neplodna. Samo na sjevernoj strani ima nešto kržljava grmlja.

Otok Slavuja najmanji je i najjužniji, a leži na 37° 26' južne širine, 12° 12' zapadne duljine. Na njegovoj južnoj strani visoko strše krševiti otočići, a ima ih nekoliko i sa sjeveroistočne strane. Tlo je neravno i pusto, a duboka dolina presijeca otok u dva dijela.

U određeno doba godine ima na obalama tih otoka dugogrivih tuljana, morskih slonova, tuljana krznaša i mnogih različitih morskih ptica. U blizini ima i mnogo kitova. Područje je prikladno za lov na te životinje, pa su ljudi marljivo pohađali te otoke. Najprije su dolazili Nizozemci i Francuzi. Godine 1790. bio je na Tristanu d'Acunha kapetan Patten s brodom *Industty* iz Philadelphije. On je ondje ostao oko sedam mjeseci (od kolovoza 1790. do travnja 1791.) loveći tuljane. Za to vrijeme sakupio je ništa manje nego pet tisuća šest stotina koža, te je pripovijedao, da bi za tri sedmice bez poteškoća mogao uljem nakrcati i kakav veliki brod. Kad je došao onamo, nije našao nikakvih četveronožaca, osim nekoliko divljih koza. Danas otok obiluje svim našim najvrednijim domaćim životinjama, koje su pomalo doveli pomorci.

Mislim da je kratko vrijeme nakon kapetana Pattena pohodio otoke kapetana Colquhoun s američkim jedrenjakom *Betsey* i da se zaustavio, radi vode, kod najvećeg otoka. On je tu zasadio luk, krumpir, zelje i mnogo drugog povrća, kojeg na otoku ima i danas.

Godine 1811. pošao je na Tristan neki kapetan Haywood s *Nereusom*. On je tamo zatekao tri Američanina, koji su na otoku prerađivali tuljanske kože i ulje. Jedan od njih, Jonathan Lambert, rekao je, daje on vladar te zemlje. Iskrčio je i obradio oko šest acra zemlje i trudio se da uzgoji kavovac i šećernu trsku, kojom ga je opskrbio američki poslanik u Rio de Janeiro. Ta je naseobina međutim napuštena, a otok je godine 1817. zaposjela britanska vlada, poslavši ovamo jedinicu vojske s Rta Dobre Nade. Ni ti vojnici nisu ostali dugo, jer je Britanija napustila posjed. Tada su se, neovisno od vlade, naselile ovdje dvije ili tri engleske obitelji. 25. ožujka 1824. stigao je ovamo kapetan Jeffrey s brodom *Benvick*, na putu iz Londona u Van Diemenovu zemlju. On je tu našao nekog Engleza, imenom Glass, bivšeg podčasnika britanskog topništva. Taj je Glass tvrdio, da je on vrhovni upravitelj otoka. Vladao je naseljem od dvadeset i jednoga muškarca i tri žene. Veoma je hvalio zdravu klimu i plodost zemlje. Pučanstvo se, uglavnom, bavilo sakupljanjem tuljanovih koža i ulja od morskih slonova, a trgovali su s Rtom Dobre Nade, jer je Glass imao malu škunu. U doba našeg dolaska Glass je još uvijek upravljao otokom, no njegova se mala zajednica povećala.

Na Tristanu je bilo pedeset i šest osoba, a na Otoku Slavuja malo naselje od sedam ljudi. Opskrbili smo se bez poteškoća svakovrsnom hranom, koju smo trebali – bilo je u izobilju ovaca, svinja, goveda, kunića, peradi, koza, različitih riba i povrća. Usidrili smo se blizu velikog otoka, u vodi dubokoj osamnaest hvati, te smo mogli zgodno ukrcati sve što smo htjeli. Kapetan Guy kupio je od Glassa i pet stotina tuljanovih koža i nešto slonove kosti. Ostali smo na otoku oko sedam dana, za koje su vrijeme prevladavali sjeverni i zapadni vjetrovi, a vrijeme je bilo nekako neodređeno. 5. studenoga otplovili smo prema jugozapadu, namjeravajući da potražimo skup otoka, nazvanih Auroras. Neki su držali, da tih otoka uopće nema.

Tvrđi se, da je te otoke još 1762. otkrio zapovjednik broda *Aurora*. Godine 1790. prošao je upravo između njih kako sam tvrdi, kapetan Manuel de Ovarvido na brodu *Princess*. Taj brod je pripadao Kraljevskom filipinskom društvu. Godine 1794. pošla je španjolska korveta *Atrevida* sa zadatkom, da utvrdi točan položaj tih otoka. U časopisu Kraljevskog hidrografskog društva u Madridu g. 1809. taj je pohod opisan ovako: »Korveta. *Atrevida* izvršila je, u vremenu od 21. do 27. siječnja, u neposrednoj blizini, sva potrebna promatranja, te je kronometrom izmjerila razliku duljine između tih otoka i luke Soledad na otocima Manilas. Tu su tri otoka. Gotovo su na istom meridijanu. Srednji je otok prilično nizak, a ostala dva mogu se vidjeti iz udaljenosti od devet liga.« Prema promatranjima, koja su izvršena s palube *Atrevida*, točan je položaj otoka ovaj: najsjeverniji leži na 52° 37' 24" južne širine" 47° 43' 15" zapadne duljine, srednji na 53° 2' 40" južne širine, 47° 55' 15" zapadne duljine, a najjužniji na 53° 15' 22" južne širine, 47° 57' 15" zapadne duljine.

27. siječnja 1820. pošao je, iz Staten Landa, kapetan britanske mornarice James Weddel također u potragu za otocima Auroras. On izvješćuje, daje najtočnije pretražio ne samo točke, što ih je naveo zapovjednik *Atrevide*, već daje pretražio i okolicu tih točaka, no da nije otkrio ni traga kopnu. Ti protuslovni izvještaji potaknuli su druge pomorce, da pođu u potragu za tim otocima. I začudo, dok su jedni preplovili svaku stopu mora, a da ih nisu našli, ima ih dosta, koji tvrde, da su ih vidjeli i da su čak bili sasvim blizu njihovih obala. Kapetan Guy je namjeravao na svaki način riješiti to toliko raspravljano pitanje.²⁾

Nastavili smo plovidbu jugozapadnim smjerom uz promjenljivo vrijeme. Dvadeset i prvoga stigli smo na 53° 15' južne širine, 47° 58' zapadne duljine, to jest u neposrednu blizinu mjesta, koje je zabilježeno kao položaj najjužnijeg otoka u skupu. Nismo opazili ni traga kopnu, pa smo plovili dalje prema zapadu usporedo s 53° južne širine do merdijana na 50° zapadne duljine. Tada smo pošli prema sjeveru usporedo s 52° južne širine, a zatim smo okrenuli, držeći se naše usporednice i merdijana prema istoku. Stigavši istočno do merdijana zapadne obale Georgije, vratili smo se do južne širine, s koje smo bili pošli. Još smo prošli dijagonalno cijeli opisani prostor, neprekidno pregledavajući okolicu s vrha nižeg jarbola, i tri sedmice sve točno promatrali. Vrijeme je neprestano bilo lijepo i vedro, bez imalo magle, pa smo se uvjerali, da otocima, ako ih je u tom dijelu ikada i bilo, sada više nema ni traga. Kad sam se vratio kući, saznao sam, da su isti predjel jednako pozorno pretražili 1822. kapetan Johnson, na američkoj škuni *Henry*, i kapetan Morrell, na američkoj škuni *Osa* – obojica s istim uspjehom, kao i mi.

Prvobitna namjera Kapetana Guya bila je, da riješimo pitanje otočja Auroras i da nastavimo plovidbom kroz Magellanov tjesnac sve do zapadne obale Patagonije. Obavijesti, što ih je međutim dobio na Tristanu dAcunha, utjecale su, da je zaplovio prema jugu, najući se, da će nabasati na neke male otoke, koji, kako su mu rekli, leže nekako na 60° južne širine i 41° 20' zapadne duljine. U slučaju pak, da ne nađe te otoke, namjeravao je, ako mu dopusti vrijeme, da pođe prema polu. Tako smo 12. prosinca zaplovili u tom smjeru. Osamnaestoga našli smo se otprilike u položaju, koji je bio označio Glass, pa smo tri dana krstarili u tom predjelu, ali nismo našli ni traga otocima, o kojima je on govorio. Budući da je vrijeme bilo neobično lijepo, dvadeset i prvoga zaplovili smo dalje prema jugu, kako bismo doprli što dalje. Prije nego počnem taj dio svojeg izvještaja, treba da ukratko spomenem malobrojne pokušaje, koji su dosada izvršeni, da se dopre do južnoga pola, jer ima čitalaca, koji su poklanjali malo pažnje istraživanju u tih krajeva.

Kapetan Cook prvi je to pokušao. Godine 1772. zaplovio je prema jugu na brodu *Resolution*, a pratio ga je poručnik Furneaux s broda *Adventure*. U prosincu je stigao do 58. usporednice južne širine i 26° 57' istočne duljine. Tu je naišao na uska ledena polja, debela oko osam ili deset palaca, koja su plovila prema sjeverozapadu i jugozapadu. Taj je led bio tako zbit, da se brod probijao teškom mukom. Kapetan Cook je držao, sudeći po golemim jati-ma ptica, a i po drugim znakovima, da je u blizini neko kopno. On je nastavio plovidbu prema jugu, premda je vrijeme bilo strahovito hladno, sve dok nije stigao do 64. usporednice, 38° 14' istočne duljine. Tu je pet dana vrijeme bilo blago, uz ugodan povjetarac, premda je toplomjer pokazivao 36 stupnjeva. U siječnju 1773. brod je prešao polarni krug, no dalje nije mogao prodrijeti. Kad je naime stigao do 67° 15' širine, spriječile su mu napredovanje goleme količine leda, koji se prostirao na južnom obzorju, dokle god je sezalo oko. Led je bio veoma različit – nekoliko milja široke sante leda tvorile su zbito brdo, koje

² Od kapetana brodova, koji su u različito doba tvrdili, da su pronašli otoke Auroras, treba spomenuti kapetana broda *San Miguel* (1769), kapetana broda *Aurora* (1774), kapetana jedrenjaka *Pearl* (1779) i kapetana broda *Dolores* (1790). Svi su naveli po prilici jednaki položaj otoka: 53° južne širine.

se dizalo osamnaest ili dvadeset stopa iznad vode. Godišnje doba bilo je već poodmaklo, te nije bilo nade, da bi se ta zapreka mogla oploviti. Stoga je kapetan Cook, premda nerado, opet okrenuo prema sjeveru.

U narednom studenome on je obnovio svoja istraživanja u Antarktiku. Na 59° 40' južne širine naišao je na jaku struju, koja ga je nosila prema jugu. U prosincu, kad su brodovi stigli na 67° 31' južne širine i 142° 54' zapadne duljine, studen je bila izvanredna, uz snažne vjetrove i maglu. I tu je bilo mnogo ptica: albatrosa, pingvina, a osobito zavoja. Na 70° 23' južne širine naišli su na neke velike ledene otoke, a malo zatim opaziše na jugu oblake bijele kao snijeg, koji su odavali blizinu ledenih polja. Na 71° 23' južne širine i 106° 54' zapadne duljine pomorce je, kao i prije, zaustavila golema smrznuta površina, koja se protezala po cijelom prostoru južnog obzorja. Sjeverni rub te površine bio je neravan i nabijen oko jednu milju prema jugu, no pojedini komadi leda bili su tako čvrsto spojeni, da se između njih ne bi moglo proći. Poslije toga vidjeli su neku glatku površinu, koja je, napokon, u daljini svršavala divovskim ledenim gorskim lancem. Kapetan Cook je zaključio, da ta golema površina dopire do južnoga pola, ili da je u vezi s nekim kontinentom. G. J. N. Reynolds, kojemu je, uz veliki napor i ustrajnost, uspjelo da se opremi naredna ekspedicija, ovako govori o pokušaju broda *Resolution*:

»Ne čudimo se, što kapetan Cook nije mogao doprijeti dalje od 71° 10', već smo iznenađeni, što je stigao do te točke na meridijanu 106° 54' zapadne duljine. Palmerova zemlja leži južno od Shetlanda, na 64° širine, i proteže se na jug i zapad dulje, nego što je ijedan pomorac mogao doprijeti. Cook je plovio prema toj zemlji, a led ga je zaustavio. To se mora na toj točki uvijek dogoditi, osobito u tako rano godišnje doba (6. siječnja). Ne bismo se iznenadili, kad bi se dokazalo, da dio opisanih ledenih bregova pripada Palmerovoj zemlji ili nekom drugom dijelu kopna, koje leži još južnije i zapadnije.«

Godine 1803. ruski car Aleksandar po slao je Kreutzensterna i Lisiauskoga, da oplove zemaljsku kuglu. Oni su želeći doprijeti na jug stigli jedva do 59° 58' južne širine, 70° 15' zapadne duljine. Naišli su na jake istočne struje. Vidjeli su mnogo kitova, ali leda uopće nije bilo. O tom putovanju kaže g. Reynolds, da bi Kreutzenstern svakako bio našao led, da je onamo stigao u ranije godišnje doba – jer je već bio ožujak, kad je stigao do navedene širine. Vjetrovi s juga i zapada, koji su prevladavali, odnijeli su sante leda, uz pomoć struja, u ledeni predjel, što ga omeđuju: Georgija sa sjevera, Sandwichska zemlja i Južni Orkneyji s istoka, a južni Shetlandski otoci sa zapada.

1882. godine dopro je James Weddel, kapetan britanske mornarice, sa dva veoma mala broda, prema jugu dalje, nego ijedan pomorac prije njega, a nije pritom naišao ni na kakve osobite poteškoće. On izvješćuje, da ga je često opkolio led još prije, nego što je stigao do 72. usporednice, no kad je stigao tamo, uopće nije našao led. Kad je stigao do 74° 15' južne širine, nije bilo nikakvih ledenih površina, osim tri ledena otoka. Vidio je doduše golema jata ptica i druge običajne znakove kopna. S jarbola je doduše, južno od Shetlandskih otoka, opažena na jugu neka nepoznata obala, no Weddel odbacuje svaku pomisao, da bi u južnim polarnim krajevima bilo kopna.

11. siječnja 1823. otplovio je kapetan Benjamin Morrell na američkoj škuni *Osa* iz Kerguelenove Zemlje, ne bi li prodro što dalje na jug. 1. veljače našao se na 64° 52' južne širine i 118° 27' istočne duljine. Tog je dana u njegovu dnevniku zapisano ovo:

»Vjetar je naskoro ojačao do brzine od jedanaest uzlova, pa smo iskoristili tu priliku i krenuli prema zapadu. Bili smo uvjereni, da dalje od 64° južne širine ima sve manje leda, pa smo krenuli malo prema jugu, dok nismo prešli polarni krug i doprli do 69° 15' istočne duljine. Na toj širini nije bilo nikakvih ledenih polja, a vidjeli smo veoma malo ledenih otoka.«

14. ožujka upisano je još ovo:

»Sad je more sasvim čisto od ledenih polja, a ne vidi se više od nekih dvadesetak ledenih otoka. Toplina zraka i vode barem je za trinaest stupnjeva više (i blaža), nego što smo ustanovili između 60. i 62. južne usporednice. Sad smo na 70° 14' južne širine, i toplina zraka je četrdeset stupnjeva, a toplina vode četrnaest stupnjeva. Na tom položaju ustanovio sam odklon magnetske igle za 14° 27' istočne duljine po azimutu... Nekoliko puta sam na različitim merdijanima prešao polarni krug i ustanovio, da su i zrak i voda sve topliji, što sam dalje prodirao iza 65° južne širine. Otklon magnetske igle smanjivao se u istom omjeru. Sjeverno od te širine, recimo između 60° i 65° južne širine, naš je brod, naprotiv, često veoma teško prolazio između golemih i gotovo nebrojenih ledenih otoka. Nekima je od tih otoka obodnica bila jednu do dvije milje, a stršili su iznad površine vode više od pet stotina stopa.«

Nisu imali dosta goriva i vode, bili su i bez potrebnih sprava, a i godišnje je doba bilo poodmaklo, pa se kapetan Morrell morao vratiti, a da nije ni pokušao doprijeti dalje na zapad, premda je pred njim bilo sasvim čisto more. On je rekao, da bi bio stigao barem do 85. usporednice, ako ne i do samoga pola, da nije bilo onih opravdanih razloga, zbog kojih se morao vratiti. Ja sam malo opširnije iznio njegove misli o tome, kako bi čitalac mogao prosuditi, koliko ih je kasnije potvrdilo moje iskustvo.

Godine 1831. otplovio je kapetan Briscoe, u službi gospode Enderby, vlasnika kitolovca iz Londona, u Južno more na jedrenjaku *Lively*, u pratnji kutera *Tula*. 28. veljače, našavši se na 66° 30' južne širine, 47° 13' istočne duljine, opazio je kopno, a »kroz snijeg su se jasno raspoznavali crni vrhovi gorskog lanca, koji se protezao od istoka prema jugoistoku.« On je ostao u tom kraju čitav naredni mjesec, no nije se mogao, zbog bure, približiti obali više od deset liga. Kad je ustanovio, da zbog godišnjega doba ne može ništa više otkriti, vratio se prema sjeveru, da prezimi u Van Diemenovoj zemlji.

Početakom 1832. opet je krenuo prema jugu, pa je 4. veljače opazio na jugoistoku kopno na 67° 15' južne širine i 69° 29' zapadne duljine. Naskoro je ustanovio, da je to neki otok u blizini kopna, koje je već prije bio otkrio. Dvadeset i prvoga istoga mjeseca uspjelo mu je da se tamo iskrca i da zauzme otok u ime Williama IV. U čast engleske kraljice dao mu je ime Adelaidin otok. Kad su ti podaci bili javljeni Kraljevskom geografskom društvu u Londonu, to je društvo došlo do zaključka, »da je to neprekidni dio kopna, koje se proteže od 47° 30' istočne duljine do 69° 29' zapadne duljine usporedno sa 66° do 67° južne širine.« S obzirom na taj zaključak g. Reynolds dodaje: »Ne možemo se složiti s tim zaključkom, a ni Briscoeova otkrića ne opravdavaju takav zaključak. Baš unutar tih granica napredovao je Weddel na jug po merdijanu istočno od Georgije, do Sandwichske zemlje, od južnih Orknevja i Shetlandskih otoka.« Moje će iskustvo bolje potvrditi netočnost zaključaka Kraljevskog geografskog društva.

To su bili glavni pokušaji, da se dopre što više na jug. Vidjet će se, daje do putovanja *Jane Guy* preostao još golemi prostor, preko kojeg uopće nitko nije prešao u polarnom krugu. Pred nama je bilo, dakako, široko polje otkrića, i ja sam s najnapetijim zanimanjem slušao kapetana Guya, kad je izjavio, da je odlučio smiono krenuti prema jugu.

XVII

Napustivši potragu za Glassovim otocima, plovili smo četiri dana prema jugu, no uopće nismo naišli na led. Dvadeset i šestoga o podne stigli smo na 63° 23' južne širine, 21° 25' zapadne duljine. Sad smo ugledali nekoliko golemih ledenih otoka ijedno ledeno polje,

koje nije bilo baš veliko. Vjetar je uglavnom puhao s jugoistoka ili sjeveroistoka, no nije bio jak. Kad god je puhao zapadni vjetar, što je malokad bilo, uvijek bi donio kišu. Svakog dana padalo bi nešto snijega. Dvadeset i sedmoga toplomjer je pokazivao trideset i pet stupnjeva.

1. siječnja 1828.

- Toga dana sasvim nas je opkolio led, pa su naši izgledi bili neveseli. Cijelo prijepodne puhao je snažan vjetar sa sjeveroistoka i tjerao velike sante leda, koje su tako jako udarale o krmilo, da smo svi bili zabrinuti zbog posljedica. Predvečer je vjetar još uvijek bijesno puhao. Jedna se golema santa leda otkinula, pa smo se uz pomoć jedra probili, između manjih santa leda, do otvorena mora. Približujući se otvorenom moru pomalo smo skraćivali jedra, a kad smo napokon bili sigurni, zaplovili smo samo sa skraćenim prednjim jedrom.

2. siječnja.

- Vrijeme je prilično lijepo. O podne smo došli do 69° 10' južne širine, 42° 20' zapadne duljine. Prešli smo polarni krug. Na jugu se opažalo veoma malo leda, premda su iza nas bila velika ledena polja. Upotrebivši veliki željezni lonac od dvadeset galona i konop od dvjesta hvati, načinili smo neku napravu za mjerenje vodene struje. Ustanovili smo, da struja teče prema sjeveru brzinom od oko četvrt milje na sat. Toplina zraka bila je oko trideset i tri stupnja. Tu smo ustanovili odklon magnetske igle 14° 28' prema istoku po azimutu.

5. siječnja.

- Još uvijek plovimo prema jugu bez većih zapreka. Toga jutra ipak nas je, na 73° 15' južne širine, 42° 10' zapadne duljine, opet zaustavila golema površina čvrsta leda. Na jugu smo vidjeli mnogo slobodnog mora, te smo vjerovali, da ćemo doći do njega. Ploveći prema istoku uz rub sante leda, stigli smo napokon do prolaza širokog oko jedne milje, kroz koji smo se o zapadu sunca povukli. Tada smo ušli u more puno ledenih otoka, no bez ledenih polja, pa smo hrabro krenuli dalje. Činilo se, da se studen ne pojačava, premda je često sniježilo, i premda bi od vremena do vremena zapuhao veoma snažan vjetar. Cijeli dan letjela su iznad škune, od jugoistoka prema jugozapadu, velika jata albatrosa.

7. siječnja

- More je još uvijek prilično čisto, pa nema nikakvih poteškoća kod plovidbe. Prema zapadu vidjeli smo nekoliko nevjerovatno visokih santa leda, a poslije podne prošli smo pokraj sante leda, koje je vrhunac stršio najmanje četiri stotine hvati iznad površine mora. Njezin obujam na podnožju bio je vjerojatno tri četvrtine lige. Iz pukotina sa strane sante teklo je nekoliko mlazova vode. Dva dana vidjeli smo taj otok, a tada nam je nestao iz vida – u magli.

10. siječnja.

- Rano ujutro pao je nesretnim slučajem u more jedan čovjek. Bio je to Američanin, imenom Peter Vredenburg, rodnom iz New Yorka, jedan od najboljih članova posade na škuni. Poskliznula mu se noga, kad je hodao po pramcu, i on je pao između dvije sante

leda, te se više nije pojavio. O podne bili smo na 78° 30' južne širine, 40° 15' zapadne duljine. Sad je studen bila strahovita, a vjetar s tučom neprekidno je udarao sa sjevera i istoka. U tom smo smjeru vidjeli još nekoliko golemih santa leda, a cijelo istočno obzorje kao da bijaše zakrčeno ledenim poljima, koja su se nizala jedno povrh drugoga. Navečer je pokraj nas plovilo naplavljeno drvlje, a mnoštvo ptica prelijetalo je iznad nas. U jatu je bilo zovnja, albatrosa i nekih velikih ptica sa sjajnim modrim perjem. Tu je odklon magnetske igle po azimutu bio manji nego kad smo prešli polarni krug.

12. siječnja.

- Opet se činilo neizvjesno, da li ćemo se probiti prema jugu, jer u smjeru pola nismo vidjeli ništa drugo do naoko beskrajnog polja leda, s pozadinom golemih isprekidanih ledenih bregova, koji su se prijeteci dizali jedan povrh drugoga. Plovili smo prema zapadu sve do četrnaestoga, nadajući se, da ćemo naći neki prolaz.

14. siječnja.

- Toga jutra stigli smo do zapadnoga ruba polja, koje nam je stajalo na putu. Mi smo ga oplovili i ušli u otvoreno more, u kojem nije bilo ni mrvica leda. Spustivši napravu za mjerenje do dubine od dvije stotine hvati, ustanovili smo, da neka struja teče prema jugu brzinom od pola milje na sat. Toplina zraka bila je četrdeset i dva stupnja, a vode trideset i četiri stupnja. Do šesnaestoga plovili smo bez ikakva prekida prema jugu, a tada smo oko podne stigli do 18° 21' južne širine, 42° zapadne duljine. Tu smo opet spustili napravu za mjerenje i ustanovili, da struja još uvijek teče prema jugu, no brzina joj je tri četvrtine milje na sat. Otklon magnetske igle po azimutu smanjio se a zrak bijaše blag, topao i ugodan. Toplomjer je pokazivao pedeset i jedan stupanj. U to vrijeme nismo opazili ni komadić leda. Svi smo se nadali, da ćemo doprijeti do pola.

17. siječnja.

- Taj dan bio je pun događaja. Iznad nas je preletjelo, prema jugu, golemo mnoštvo ptica, te smo s palube poubijali nekoliko njih. Jedna od tih ptica, neka vrst nesita, bila je izvrsna za jelo. Oko podne ugledali smo s vrha jarbola, na lijevo od pramca, malu santu leda, na kojoj je bila, kako se činilo, neka velika životinja. Kako je vrijeme bilo lijepo i gotovo bez vjetra, kapetan Guy zapovjedi, da se spuste dva čamca, da izvide stvar. Dirk Peters i ja pošli smo s poručnikom u većem čamcu. Kad smo stigli do sante, opazismo, da na njoj stoji divovski polarni medvjed, vjerojatno najveći od te vrste. Bili smo dobro naoružani, pa smo ga bez razmišljanja odmah napali. Ispalili smo brzo nekoliko hitaca u glavu i tijelo, od kojih je većina očito pogodila cilj. Neman se nije nimalo uplašila, već se sa sante bacila u vodu, te je otvorenih ralja zaplivala prema čamcu, u kojem smo bili Peters i ja. Taj nas je neočekivani obrat zbunio. Nitko nije bio spreman da ponovo odapne, i medvjedu je uspjelo da prebaci polovicu svojega golemog tijela preko ruba čamca. Jednoga je mornara dohvatio po križima, prije negoli je itko i pokušao da odbije napadaj. U toj krajnjoj opasnosti spasila nas je od propasti samo Petersova brzina i okretnost. Skočivši golemoj zvijeri na leđa, on joj jednim udarcem zabode nož u vrat do hrpteničine moždine.

Zvijer se bez otpora sruši mrtva u more i povuče sa sobom Petersa. On naskoro izroni, sveže konopom, koji smo mu bacili, medvjedu lešinu i vrati se u čamac. Tada smo se u slavlju vratili na škunu, tegleći za sobom svoj plijen. Medvjed je bio dug punih petnaest stopa. Krzno mu je bilo savršeno bijelo, s veoma oštrom i gustom dlakom. Oči su mu bile

crvene kao krv i veće, nego oči običnog sjevernog medvjeda. I njuška mu je bila oblija, više nalik na buldogovu njušku. Meso je bilo mekano, no veoma gorko i ribljeg okusa. Ipak su ga ljudi lakomo pojeli, čak su i pohvalili izvrsnu hranu.

Jedva smo smjestili svoj plijen na palubu, kad čovjek s vrha jarbola radosno uskliknu:
– Kopno s desne strane pramca!

Svi skočismo na noge. Kako je zapuhao veoma zgodan povjetarac sa sjeveroistoka, naskoro se približismo obali. Ustanovismo, da je to niski kameni otočić, obodnice oko jedne lige. Na njemu je rasla samo neka vrsta bodljikave kruške, a inače je bio posve pust. Približavajući se otoku sa sjevera, vidjeli smo neki neobični greben, veoma sličan svežnjevima pamuka svezanima konopom. Zapadno od toga grebena bio je mali zaljev, u kojem smo se lako iskricali iz svojih čamaca.

U kratkom smo vremenu pregledali cijeli otok, no nismo našli ništa, što bi bilo vrijedno naše pozornosti. Samo smo na južnom dijelu našli, nedaleko obale, komad drva, napola ukopan u hrpu kamenja. Bio je to, kako se činilo, pramac čamca. Na njemu su se vidjeli neki pokušaji rezbarije. Kapetan Guy je tvrdio, da je tu prikazan lik kornjače, no ja nikako nisam mogao opaziti neku sličnost. Osim toga pramca, ako je to doista bio pramac, nismo našli nikakvog drugog znaka, daje ovdje ikada prije bio neki živi stvor. Uz obalu smo gdjegdje našli male sante leda, no nije ih bilo mnogo. Točan položaj tog otočića (što ga je kapetan Guy nazvao Bennetov otočić, u čast drugog suvlasnika škune) je 82° 50' južne širine 42° 20' zapadne duljine.

Doprli smo na jug za osam stupnjeva dalje, nego što je dosada dopro ijedan pomorac, a pred nama je još uvijek bilo otvoreno more. Ustanovili smo i to, da se otklon magnetske igle smanjuje i da zrak i voda postaju u posljednje vrijeme, začudo, sve topliji, Vrijeme je bilo gotovo ugodno. Neprestano je puhao blagi povjetarac u sjevernom smjeru. Nebo je obično bilo vedro, tek se na južnom obzorju katkada pojavljivala rijetka para – no to bi uvijek potrajalo tek kratko vrijeme. Prijetile su nam samo dvije poteškoće: nismo imali dosta goriva, a kod nekih članova posade pokazali su se znakovi skorbuta. Te okolnosti opominjale su kapetana Guya, da je vrijeme povratku, i on je često govorio o tome. Sto se mene tiče, ja sam bio uvjeren, da bismo sadašnjim smjerom naskoro mogli doći do nekoga kopna, a mnogi su znakovi govorili, da ne bismo našli neku neplodnu zemlju, kao na Arktiku; stoga sam navaljivao, da ustraje barem još nekoliko dana i da nastavimo put u istom smjeru. Htio sam iskoristiti priliku, kakve još nikada nije bilo, kako bih riješio veliko pitanje antarktičkoga kontinenta, i priznajem, da sam prezirao strah i strašljive prijedloge kapetanove. Vjerujem, da sam, ne mogavši da se svladam, rekao kapetanu i neke nezgodne riječi, no čini se, da su ga upravo te riječi navele, da nastavimo putovanje. Pa premda ne mogu a da ne požalim nesretne i krvave događaje, koji su bili posljedica mojega savjeta, ipak sam donekle i zadovoljan, što sam upravo ja pomogao, iako samo posredno, da se znanosti otkrila najuzbudljivija tajna, koja je ikada zaokupljala pozornost učenjaka.

XVIII

18. siječnja.

- Toga jutro³ krenuli smo, po jednako lijepom vremenu, dalje prema jugu. More je bilo sasvim mirno, a zrak bijaše razmjerno topao. Duvao je sjeveroistočnjak, a temperatura vode bila je pedeset i tri stupnja. Opet smo ispitali smjer struje. Pomoću konopa od stotinu i pedeset hvati ustanovili smo, da struja teče prema polu stalnom brzinom od jedne milje na sat. Taj stalni smjer vjetra i struje prema jugu bio je povod, da su se neki na škuni zamislili, pa i uzbudili, a jasno sam opazio, da i kapetan Guy stoji prilično pod tim dojmom. Kako je on bio strašno osjetljiv, uspjelo mi je ipak da ismijavanjem razbijem njegovu zabrinutost. Otklon magnetske igle bio je sada sasvim neznatan. U toku dana vidjeli smo nekoliko velikih pravih kitova, a nebrojena jata albatrosa preletjela su iznad broda. Iz vode smo izvukli neki grm pun crvenih bobica, sličnih glogu, i strvinu neke neobične kopnene životinje. Bila je duga tri stope, a visoka samo šest palaca. Imala je četiri veoma kratke noge, a na šapama bili su joj dugi čaporci sjajno skrletne boje, slične boji koralja. Tijelo joj je bilo pokriveno glatkom svilenom, sasvim bijelom dlakom. Rep joj je bio šiljast kao u štakora, a dug oko stopu i pol. Glava joj je bila kao u mačke, samo što su joj uši bile preklopljene kao u psa. Zubi su bili jednako sjajno skrletni kao i čaporci.

19. siječnja.

- Danas, kad smo stigli na 83° 20' južne širine, 43° 5' zapadne duljine (more je bilo neobično tamne boje), opet smo s vrha jarbola ugledali kopno, te smo, nakon točnog ispitivanja, ustanovili, da je to skup nekih velikih otoka. Obala je bila strma, a unutrašnjost otoka činila nam se šumovitom. Tome smo se silno obradovali. Po prilici četiri sata pošto smo prvi put ugledali to kopno, spustili smo sidro jednu ligu od obale, u vodi dubokoj deset hvati, jer nam je jako udaranje valova o obalu priječilo da se više približimo. Tada smo spustili dva najveća čamca. Dobro naoružana četa (u kojoj smo bili Peters i ja) krene, da istraži, ima li neki prolaz među grebenima, koji su, kako se činilo, opkoljavali otok. Nakon nekoga vremena pronađosmo prolaz, kroz koji smo i prošli. Najednom ugledasmo četiri velika čuna, koji su se otiskivali s obale. Bili su puni očito dobro naoružanih ljudi. Počekali smo, da nam se približe, a kako su veoma brzo plovili, brzo su nam se primaknuli na domet glasa. Kapetan Gyu je tada digao bijeli rupčić svezan o veslo. Stranci se zaustaviše i počеше brzo i glasno nešto nerazumljivo brbljati, uzvikujući od vremena na vrijeme neke riječi, od kojih smo razabrali *Anamoo-moo!* i *Lama-Lama!* Tako su vikali najmanje pol sata, za koje vrijeme smo ih mogli dobro promotriti.

U ona četiri čuna - od kojih je svaki bio oko pedeset stopa dug i pet širok - bilo je ukupno stotinu i deset divljaka. Bili su obična stasa, kao u Evropljana, tek mišićaviji i jači. Put im je bila crna poput ugljena, a kosa duga, gusta i vunasta. Bili su odjeveni u dugodlako svileno krzno nepoznate crne životinje, vješto skrojeno. Dlaka krzna bila je okrenuta prema unutra, osim oko vrata, zapešća i gležanj a. Oružje su im bile uglavnom toljage od tamnog, očito veoma teškog drva. Opazismo i nekoliko kopalja sa šiljcima od kremenja i nekoliko praćaka. Dno čunova bilo je puno crnoga kamenja veličine većega jajeta.

Dovršivši onim brbljanjem svoje bodrenje (jer je ono brbljanje očito imalo tu svrhu), jedan od njih, vjerojatno poglavica, stane na pramac svojega čuna i pokaže nam znakovima, da se približimo. Učinili smo se, da to nismo razumjeli, jer smo držali, da je pametnije

³ Izrazi *jutro* i *večer*, koje upotrebljavam u svojem izvještaju, ne smiju se, dakako, uzimati u njihovu običnom značenju. Već dugo nije zapravo uopće bilo noći, već je neprestano trajao dan. Dani su navedeni prema nautičkom vremenu, a smjer prema kompasu. Ovdje bih htio napomenuti i to, da ne mogu tvrditi, da su dani, geografske širine i duljine u prvom dijelu mojeg izvještaja sasvim točne, jer nisam redovito vodio dnevnik, pa sam se u mnogo slučajeva morao osloniti samo na svoje pamćenje.

ostati po mogućnosti u nekoj udaljenosti. Ta bilo ih je četverostruko više od nas. Tada je poglavica zapovjedio, da tri čuna ostanu na mjestu, a on se sa svojim primakao k nama. Čim je stigao, skočio je u najveći od naših čamaca i sjeo kraj kapetana Guya. Pokazujući prstom na škunu ponavljao je riječi:

– *Anamoo-moo! Lama-Lama!*

Tada krenusmo prema brodu, a za nama u maloj udaljenosti i ona četiri čuna.

Kad smo stigli do broda, poglavica pokaže znakove velikog čuđenja i radosti. Pljeskao je rukama, udarao se po bedrima i prsima i bučno se smijao. Njegovi ljudi pridružiše se toj veselosti, pa je nekoliko časova galama bila upravo zaglušna. Kad se napokon buka smirila, kapetan Guy zapovjedi, da se za svaki slučaj dignu čamci, te razjasni poglavici (naskoro ustanovismo, da mu je ime Too-wit), da ne može pustiti na palubu više od dvadeset njegovih ljudi u isto vrijeme. Činilo se, da je poglavica bio s tim sasvim sporazuman, pa je nešto doviknuo činovima. Tada se približio jedan čun. Drugi su ostali udaljeni pedesetak yarda. Zatim je došlo na brod dvadeset divljaka. Počeli su lutati po palubi i penjati se po oputi. Ukratko, veoma su radoznalo pregledali svaki predmet.

Bilo je očito, da još nikada nisu vidjeli bijelaca – po njihovu izrazu lica zaključili smo, da se zgražaju. Vjerovali su, da je *Jane* živi stvor. Izgledalo je, da se boje, da je ne bi ozlijedili šiljcima koplja, pa su ih brižno okrenuli. Naše ljude veoma je zabavljalo Too-witovo vladanje. Kuhar je nedaleko kuhinje cijepao neko drvo i slučajno sjekinom prilično duboko zasjekao u palubu. Poglavica je odmah priskočio, grubo odgurnuo kuhara u stranu, i napola cvileći, napola urlajući, počeo davati znakove suosjećanja sa stradanjem škune, treptajući i gladeći trag udarca sjekire rukom i polijevajući ga morskom vodom iz kablića, koji je nedaleko stajao. Nitko od nas nije očekivao toliko neznanje, a ja sam čak mislio, daje to vladanje nekako i hinjeno.

Kad su posjetioci donekle udovoljili svojoj radoznalosti na gornjem dijelu broda, pustismo ih dolje, gdje je njihovo začuđenje prešlo sve granice. Bilo je prejako, da bi ga mogli iskazati riječima, pa su šutke lutali brodom prekidajući šutnju tihim usklikima. Mnogo su mozgali o oružju, koje smo im dali, da ga po volji razgledavaju i ispituju. Ne vjerujem, da su i naslutili njegovu pravu svrhu. Držali su ga valjda za idole videći, kako mi s oružjem brižno postupamo i kako ih pozorno promatramo, dok ga drže u rukama. Pred velikim topovima njihovo se divljenje podvostručilo. Prilazili su k topovima s očitim znakovima najdubljeg poštovanja i strahopočitanja, no suzdržali su svoju želju, da ih potanko pregledaju. U kabini su bila dva velika ogledala, i tu je njihovo začuđenje doseglo vrhunac. Too-wit im se prvi približio. Stajao je u sredini kabine, okrenut licem prema jednom, a leđima prema drugom ogledalu, i nije ih odmah opazio. Kad je slučajno podigao oči i ugledao u ogledalu sebe, pomislih, da će divljak poludjeti. Brzo se okrenuo, da pobjegne, no s druge je strane ponovo ugledao sebe! Uplaših se, da će odmah umrijeti. Nikako ga nismo mogli navesti, da ponovo pogleda u ogledalo. Bacio se na pod, lice je pokrio rukama i tako ležao, dok ga nismo odvukli na palubu.

Svi su divljaci redom, dvadesetorica po dvadesetorica, pregledali brod, a Too-wit je cijelo vrijeme ostao na palubi. Nismo opazili, da bi ti ljudi bili skloni krađi. Nakon njihova odlaska nije nam nedostajao nijedan predmet. Za vrijeme svojega pohoda vladali su se veoma prijateljski, no ipak je u njihovu držanju bilo nešto, što nikako nismo mogli razumjeti. Nismo ih, primjerice, mogli navesti, da se približe nekim sasvim bezazlenim predmetima, kao što su jedra, jaje, otvorena knjiga ili lonac s brašnom. Htjeli smo saznati, imaju li predmeta, koje bi rado zamijenili, no nismo se mogli sporazumjeti. Ipak smo saznali – a to nas je veoma iznenadilo – da otoci obiluju velikim kornjačama s Gallapagosa, od kojih smo jednu vidjeli u Too-witovu čunu. U rukama jednog divljaka vidjeli smo i *biche de mer*, koji ju je sirovu pohlepno jeo. Sve te izuzetnosti – jer bile su izuzetnosti, ako se uzme u obzir

stupanj širine – izazvale su u kapetana Guya želju, da pažljivo istraži taj kraj. On se nadao, da će od tog otkrića imati koristi. Što se tiče mene, i ja sam htio više saznati o tim otocima, no ipak sam znatno više želio, da bez odgađanja nastavimo putovanje prema jugu. Vrijeme je bilo lijepo, no nismo znali, kako će dugo potrajati. Bili smo već na 84. usporednici, pred nama bijaše otvoreno more, jaka struja vodila je prema jugu, a vjetar bijaše povoljan, pa nisam htio ni čuti, da bismo se zadržali dulje, nego što je najnužnije radi zdravlja posade i da nabavimo dovoljno zalihe goriva i svježih hrane. Predočili kapetanu, da se na tom otočju možemo zadržati i na povratku, da možemo ovdje i prezimiti, ako nam led zakrči put. On je napokon pristao uz moje mišljenje (imao sam, ne znam zašto, mnogo utjecaja na kapetana), pa je na koncu odlučeno, da ćemo – sve da i nađemo *biche de mer* – ostati ovdje samo sedam dana, da se oporavimo, a tada ćemo krenuti što dalje prema jugu. Spremismo dakle sve što je trebalo, i *Jane* – pod vodstvom Too-witovim – prođe između grebena i usidri se u nekom krasnom zaljevu s crnim pješčanim dnom, sasvim okruženim kopnom, oko jednu milju od jugoistočne obale glavnog otoka, u vodi dubokoj deset hvati. Na kraju toga zaljeva bila su (tako su nam rekli) tri sjajna izvora dobre vode, a u blizini smo vidjeli veliku šumu. Četiri čuna plovila su za nama u pristojnoj udaljenosti. Too-wit je ostao na brodu, a kad smo bacili sidro, pozvao nas je, da s njim pođemo na obalu i da pohodimo njegovo selo u unutrašnjosti otoka. Kapetan Guy pristade. Deset divljaka zadržasmo na brodu kao taoce, a dvanaest naših ljudi pazilo je na poglavicu. Pobrinusmo se, da se dobro naoružamo, a da pri tom ne pobudimo nikakvu sumnju. Na škuni su topovi bili izvučeni, podigli smo zaštitne mreže, i poduzeli sve druge mjere opreza, da nas ne iznenađe. Prvi poručnik dobio je zapovijed, da za naše odsutnosti nikoga ne pusti na brod. Ne vratimo li se za dvanaest sati, imao je da pošalje u potragu za nama kuter s pokretnim topom.

Stupili smo na tlo. Pri svakom koraku bilo nam je sve jasnije, da smo u zemlji, koja se bitno razlikuje od bilo koje druge zemlje, što su je do tada bili pohodili civilizirani ljudi. Nismo opazili ništa, što bi nam se činilo i malo poznato. Stabla nisu bila slična raslinstvu ni žarkoga, ni umjerenog, ni sjevernog ledenog pojasa, a nisu bila slična ni stablima, što smo ih vidjeli na drugim nižim južnim širinama. I klisure su bile nove po obliku, boji i slojnim naslagama, pa i sami potoci, koliko se god činilo nevjerojatno, tako su malo bili slični potocima u drugom podneblju, da smo se bojali okusiti njihovu vodu. Doista, jedva smo povjerovali, daje to sasvim prirodna voda. Kod nekoga malog potočića, koji je prosjecao naš put (bio je to prvi potočić, na koji smo naišli), Too-wit i njegovi ljudi stadoše, da piju. Nama se voda učinila neobičnom, pa ne htjedosmo da je kušamo držeći, da je zaprljana. Tek nakon nekog vremena razumjesmo, da su svi potoci na cijelom otočju takvi. U neprilici sam, kako da opišem tu tekućinu, i ne mogu to reći u nekoliko riječi. Voda teče doduše veoma brzo, kao i svaka obična voda niz strminu, a ipak se nikada, osim u slapu, ne čini bistra. Međutim, voda je ipak savršeno bistra, kao svaka voda u vapnencu, a samo je naoko drukčija. Na prvi pogled, osobito ako je strmina bila neznatna, voda se činila, što se gustoće tiče, kao gusta otopina gumiarabike u običnoj vodi, no to je bila najnevažnija od neobičnih kakvoća vode. Voda nije bila bezbojna, a ni inače jednobojna – kad je tekla, činila se purpurna u svim nijansama, kao boje neke osobite vrste svile. Te su promjene u nijansama jednako zaprepastile nas, kao što je ogledalo zaprepastilo Too-wita. Kad smo vodu zagrabili u zdjelu i počekali, da se smiri, opazismo, da se cijela tekućina sastoji od mnogo različitih žila, od kojih je svaka bila druge nijanse. Boje se nisu miješale jedna s drugom; čestice jedne žile savršeno su prijanjale, ali uz čestice susjednih žila nisu ni malo prijanjale. Kad smo oštricom noža prošli preko tih žila, voda se odmah prelila preko noža, kao i naša, a kad smo nož izvukli iz vode, u njoj je odmah nestao svaki trag noža. Ako smo nožem prošli točno između dviju žila, voda se savršeno razdvajala. Snaga prijanjanja bila

je za neko vrijeme slabija. Te pojave u vodi bile su prva karika u golemom nizu prividnih čuda, koja su me čekala.

XIX

Nakon gotovo tri sata hoda stigli smo do sela, koje je bilo udaljeno od obale više od deset milja. Put do njega bio je veoma neravan. Dok smo hodali, Too-witova se družba (svih stotina i deset divljaka iz čunova) neprestano povećavala. Kao slučajno pridruživali su nam se na pojedinim zavojima mali skupovi od dva do šest ili sedam ljudi. Činilo se, da u svemu tome ima neke sustavnosti, pa sam počeo pomalo sumnjati. Spomenuo sam to kapetanu Guyu, no bilo je prekasno da se vratimo, pa smo odlučili, da se – radi naše sigurnosti – pričinjamo kao da smo potpuno uvjereni u Too-witove poštene namjere. Budno smo, dakle, motrili sve pokrete divljaka, i nismo dopustili, da nas razdvoje. Tako smo, prolazeći kroz strme gudure, napokon stigli u selo, koje je, bar nam se tako činilo, bilo i jedino naselje na otoku. Čim smo ga ugledali, poglavica stane nešto vikati. Često je ponavljao riječ *Klock-klock*, pa smo mislili, da je to ime sela ili možda uopće naziv za selo.

Nastambe u selu bile su strašno jadne i uopće nisu bile slične ni najpriprostijem borištvu divljačkih plemena, što ih poznaje ljudski rod. Neke nastambe (pripadale su *Wampოსima* ili *Yampoosima*, poglavarima zemlje) sastojale su se od stabla odrezanog oko četiri stope iznad korijena. Preko debla bilo je prebačeno široko crno krzno, koje je visjelo u naborima. Ispod toga krzna stanovao je divljak. Druge nastambe bile su od granja s osušenim lišćem na granama. Grane su bile prislonjene u kutu od četrdeset i pet stupnjeva uz hrpu ilovače, koja je bila bezoblično nagomilana do visine od pet ili šest stopa. Bilo je i nastambi, koje su bile obična okomita rupa u zemlji, pokrivena granjem. To je granje trebalo pomaknuti, kad bi stanar ulazio, i opet ga namjestiti, kad bi ušao u stan. Nekoliko nastambi bilo je uređeno pod rašljastim granjem. Gornja grana bila je malo narezana, kako bi se mogla svinuti prema dolje, da bolje štiti od nevremena. Nastambe su, međutim, bile većinom male plitke rupe izdubene u okomitim crnim pećinama, kojima je cijelo selo bilo okruženo sa tri strane. Kod ulaza u svaku od tih rupa ležao je maleni kamen, koji bi stanar, kad bi odlazio, brižno prislonio na ulaz. Nisam mogao utvrditi, zašto to čini, jer kamen nije bio dovoljno velik da pokrije ma i trećinu otvora.

Selo, ako ga možemo tako nazvati, ležalo je u dolini. U nj smo mogli ući samo s juga. Strme pećine, o kojima sam već govorio, priječile su pristup s ostalih strana. Sredinom doline šumio je potok pun onako čarobno obojene vode, kakvu sam već opisao.

Među nastambama opazili smo nekoliko neobičnih domaćih životinja. Najveća od tih životinja bila je slična običnoj svinji – barem po obliku tijela i rilu – no rep joj je bio čupav, a noge vitke kao u antilope. Kretnje su joj bile nespretne i neodlučne, a nikada nisam vidio, da bi i pokušavala potrčati. Opazili smo još nekoliko sličnih životinja, no mnogo dulje-ga tijela i pokrivenih crnom vunom. Bilo je mnogo različite pitome peradi, koja je bila, kako nam se činilo, glavna hrana urođenika. Veoma smo se začudili, kad smo u tom mnoštvu peradi opazili sasvim pitoma, crna albatrosa, koji bi od vremena do vremena odlijetao na more po hranu i opet se vraćao kući, u selo. Kad je trebalo ležati na jajima, odlazio je na nedaleku južnu obalu. Tamo bi se albatrosima pridružili pingvini, no oni nikad ne bi s albatrosima dolazili u selo. U jatima peradi bilo je pataka, koje su se malo razlikovale od sjevero-američke patke. Bilo je tu i crnih nesita, pa nekih velikih ptica prilično sličnih škanjcu, no te ptice nisu bile mesožderi. Riba je, čini se, bilo u izobilju. Dok smo bili u po-

hodima, vidjeli smo mnogo sušenih lososa, bakalara, modrih dupina, skuša, crnih lososa, raža, velikih jegulja, trilja, listova i neobično mnogo drugih vrsta riba. Opazili smo i to, daje većina riba sličila ribama oko otočja Lorda Aucklanda na 51° južne širine. Bilo je mnogo i Gallapagos-kornjača. Vidjeli smo tek malo divljih zvijeri, a nijedna nije bila ni velika ni poznata. Jedna ili dvije strahovite zmije prešle su nam preko puta, no urođenici se na njih nisu gotovo ni osvrnuli, pa smo zaključili, da nisu otrovne.

Kad smo se s Too-witom i njegovom družbom približili selu, došla nam je ususret gomila ljudi. Glasno su klicali ponavljajući razgovjetno samo riječi *Anamoo-moo!* i *Lama-Lama!* Veoma smo se začudili, videći, da su, osim nekoliko iznimaka, svi bili goli. Samo ljudi iz čunova nosili su krzna. Činilo se, da je isto tako bilo i s oružjem, jer gotovo nitko od stanovnika sela nije imao oružja. Bilo je mnogo žena i djece. Žene nisu bile sasvim bez tjelesne ljepote. Bile su vitke, visoke, lijepo razvijene, hod im bijaše dražestan i gibak, što ni u civiliziranom društvu ne susrećemo često. Usnice su im bile, međutim, kao u muškaraca, debele i nezgrapne, pa im se nisu vidjeli zubi, ni kad bi se smijale. Kosa im je bila ljepša, nego u muškaraca. Najviše deset ili dvanaest stanovnika sela bilo je odjeveno kao članovi Too-witove družbe. Nosili su na sebi crna krzna, a bili su i naoružani kopljima i teškim toljagama. Ti su ljudi očito bili ugledniji od ostalih, koji su ih nazivali *Wampoo*. Stanovali su u palačama od crna krzna. Too-witova nastamba bila je u sredini sela, a bila je veća i nekako bolje načinjena od ostalih. Deblo bijaše odsječeno dvanaest stopa iznad korijenja, a na debelu bijaše ostavljeno i nekoliko grana, kako bi bolje držale krzno, da zastor ne leprši oko debla. I pokrov, koji su sačinjavala četiri velika krzna sastavljena drvenim štapićima, bio je na dnu pričvršćen kolčićima o zemlju. Na podu bijaše, umjesto saga, prostrto lišće.

Uveli su nas, veoma svečano, u tu kolibu, a za nama se naguralo urođenika, koliko god je stalo. Too-wit je sjeo na lišće i dao nam znak, da i mi sjednemo. Kad smo sjeli, našli smo se u veoma nezgodnom, ako ne i opasnom položaju. Nas dvanaestorica sjedili smo na podu, a oko nas se tako tijesno naguralo četrdesetak divljaka, da u gunguli ne bismo uopće mogli upotrebiti oružje, a ni ustati s poda. Gužva nije bila samo u šatoru, već i napolju, gdje je vjerojatno stajalo sve živo sa cijelog otoka, i samo nas je neprekidna vika Too-witova spasila, te nas mnoštvo nije pogazilo. Glavno jamstvo naše sigurnosti bio je Too-wit, pa smo odlučili da se prilijepimo što tješnje uz njega i da odmah pri prvom znaku neprijateljstva žrtvujemo njega.

Kad je nakon dosta poteškoća uspostavljen priličan red, poglavica započe prilično dugačak govor, veoma sličan govoru u čunu samo, što se sada češće čulo *Anamoo-moo!*, negoli *Lama-Lama!* Tiho smo saslušali njegov govor, a tada je progovorio kapetan Guy i stao uvjeravati poglavicu o vječnom prijateljstvu i dobrim namjerama. Završivši govor poklonio je poglavici nekoliko nizova modrih kuglica i jedan nož. Na naše iznenađenje poglavica je kuglice primio očito prezirno, no s nožem je bio izvanredno zadovoljan, pa je odmah zapovjedio, da donesu objed. Jelo su pružili u šator preko glava gledalaca. Objed se sastojao od crijeva neke nepoznate životinje, vjerojatno onakve tankonoge svinje, kakvih smo vidjeli, kad smo došli u selo. Vidjevši, da smo u neprilici, kako da počnemo, poglavica počne jesti. Proždirao je yard za yardom te zamamne hrane. Zbog očitih znakova pobune naših želudaca Njegovo se veličanstvo jedva manje iznenadilo, negoli onda, kad je vidjelo ogleдалa. Usprkos tome nismo htjeli da se poslužimo tom poslasticom. Pokušali smo mu razjantiti, da nikako ne možemo jesti, jer smo malo prije odlaska pojeli dobar zajuttrak.

Kad je vladar dovršio objed, počeli smo ga na najdomišljatije načine ispitivati o glavnim proizvodima zemlje, i da li bi se koji od proizvoda mogao iskoristiti. Napokon je, čini se, donekle razumio, te nam je ponudio, da će nas odvesti na obalu, gdje ima u izobilju *biche de mer* (pokazao nam je jedan primjerak te životinje). Bilo nam je drago, što ćemo se riješiti one gužve, pa smo pristali na to, da odmah pođemo. Izišli smo iz šatora, te smo, u

pratnji cijeloga sela, pošli za poglavicom na jugoistočnu obalu otoka, gdje je – nedaleko zaljeva – bio usidren naš brod. Tu smo čekali gotovo jo sat, dok je nekoliko divljaka dovezlo četiri čuna. Ukrcali smo se u jedan čun, i tada su nas odvezli uz greben, o kojem sam već govorio, do nekog drugog grebena, gdje smo vidjeli mnogo više *biche de mer*, nego što ih je i najstariji mornar među nama ikada vidio na otocima, koji su na glasu zbog te trgovačke robe. Neko vrijeme stajali smo na tom grebenu i uvjerali se, da bismo s lakoćom mogli nakrcati i dvanaestak brodova tim životinjama. Zatim su nas odvezli do škune, gdje smo se oprostili od Too-wita, koji nam je obećao, da će nam za dvadeset i četiri sata dovesti pataka i Gallapagos-kornjača, koliko god može stati u njegove čunove. Za sve to vrijeme nismo u vladanju urođenika opazili ništa, što bi moglo pobuditi našu sumnju, izuzmemo li ono sustavno povećanje Too-witove družbe, kad smo išli od škune prema selu.

XX

Poglavica je održao riječ, pa smo se naskoro opskrbili dovoljnim zalihama dobre hrane. Kornjače su bile izvrsne, a patke izvanredno mekane, sočne i tečne, uopće znatno bolje od naših najboljih vrsta pernate divljači. Divljaci su osim toga, na našu želju, donijeli goleme količine smeđega celera i trave protiv skorbuta, te pun čun svježih i nešto sušenih riba. Celer je bio veoma tečan, a trava je pomogla našim ljudima, kod kojih su se pojavili znakovi skorbuta. Za kratko vrijeme svi su ozdravili. Imali smo dovoljno i drugih vrsta svježih hrane, primjerice neku vrst školjkaša sličnih jestivoj školjci pučici, no teka ostrige. Bilo je mnogo i rakova kozica, albatrosovih i drugih ptičjih jaja s tamnom ljuskom. Utovarili smo i veliku zalihu svinjskoga mesa. Većini je naših ljudi to meso prijalo, no meni se činilo slično ribljem mesu, a i inače je bilo odvratno. U zamjenu za sve te dobre stvari poklonili smo urođenicima modre staklene kuglice, mjedene stvarce, čavle, noževe i komade crvene tkanine, za koju su se oduševili. Na obali, pod topovima škune, otvorili smo pravo tržište, gdje smo mijenjali robu za robu. Sve se odvijalo pošteno i u redu, čemu se, sudeći po vladanju divljaka u selu *Klockklock*, nismo nadali.

Ti prijateljski odnosi trajali su nekoliko dana. Često su na palubu škune dolazili skupovi urođenika, a naši su ljudi nesmetano odlazili na obalu i u unutrašnjost otoka. Zbog lakoće, kojom bi se brod mogao nakrcati mnoštvom *biche de mer*, zbog prijateljskog raspoloženja otočana i njihove spremnosti, da nam pomognu u sabiranju tih životinja, kapetan Guy je odlučio da stupi u pregovore s Too-witom, da bi se na obali sagradila prikladna zgrada, u kojoj bi se ta roba sušila u dimu, i da bi on i njegovo pleme sabralo te robe, koliko god uzmognu, dok bismo mi da iskoristimo povoljno vrijeme, nastavili putovanje prema jugu. Kad je to spomenuo poglavici, činilo se, daje poglavica s tim sporazuman. Na zadovoljstvo obiju strana sklopljena je pogodba, prema kojoj ćemo, nakon potrebnih priprema (izbor zgodnog zemljišta, podizanje dijela zgrade, i još neki radovi, za koje je potrebna sva naša posada) nastaviti svoje putovanje, ali ćemo ostaviti na otoku trojicu naših ljudi, da nadziru radove i poučavaju urođenike u sušenju *biche de mer*. Nagrada će biti obračunana naknadno, prema trudu divljaka za naše odsutnosti, a primat će ugovorenu količinu modrih staklenih kuglica, noževa, crvene tkanine i drugih predmeta, za određenu količinu *biche de mer*, koja će pri našem povratku biti prerađena.

Moje čitaoce zacijelo će zanimati opis te značajne trgovačke robe i način prerađivanja, pa je najzgodnije, da sada ovdje kažem nešto o tom. U jednom od suvremenih izvještaja o putovanju po Južnom moru ima o tom predmetu ovaj opširni zapis:

»To je mekušac iz Indijskog mora, koji je u trgovini poznat pod francuskim imenom *Bouche de mer* (morska poslastica)«. Ako se ne varam, slavni ga je Cuvier nazvao *gasteropeda pulmonifera*. Ima ga u izobilju na obalama otoka u Tihom oceanu, a osobito se lovi za kinesko tržište, gdje za nj plaćaju velike svote, možda iste kao i za glasovita jestiva ptičja gnijezda. Ta su gnijezda vjerojatno načinjena od želatinozne tvari, što je neka posebna vrst lastavice vadi iz tijela mekušaca. Ti mekušci nemaju ni ljuske, ni nogu, ni bilo kakvih istaknutih dijelova, osim ulaznog i izlaznog otvora, no oni svojim rastezljivim tijelom, kao gusjenice ili crvi, gmižu u plitkoj vodi. Tu ih može opaziti lastavica, koja onda u mekanu životinju zarine svoj oštri kljun i iščupa nešto ljepljive i vlaknaste tvari, pa je, kad se osuši, ugradi u čvrste zidove svojega gnijezda. Odatle i naziv *gasteropeda pulmonifera*.

Mekušac je duguljast, a veličina mu varira – dugačak je tri do osamnaest palaca, no vidio sam primjeraka dugačkih i malone dvije stope. Ti su primjerci bili gotovo okrugli, malo plosnati s one strane, koja je okrenuta prema morskom dnu, debeli jedan do dva palca. U određeno godišnje doba plivaju ti mekušci u plitkoj vodi udvoje, vjerojatno radi parenja. Kad je sunce najtoplije i kad voda bude sasvim mlaka, oni se približe obali. Često se nađu u tako plitkoj vodi, da za vrijeme oseke ostanu na suhu, izloženi sunčanom žaru. Oni ne legu mlade u plitkoj vodi, jer tamo nikada nismo vidjeli njihovo potomstvo, a kad dolaze iz duboke vode, već su sasvim odrasli. Hrane se uglavnom koraljnim životinjicama.

Biche de mer se obično lovi u dubini od tri do četiri stope. Kad ga izvuku na obalu, razrezu ga nožem na jednom kraju. Rez mora biti dug jedan palac ili više, prema veličini odnosnoga mekušaca. Kroz taj otvor istisnu utrobu. (Ti su mekušci veoma slični drugim malim stanovnicima dubina.) Zatim se životinju opere i skuha, no ne smije se kuhati ni previše ni premalo. Tada mekušce valja zakopati u zemlju na četiri sata. onda ih opet malo prokuhati, pa osušiti na vatri ili na suncu. Životinje, koje su sušene na suncu, u većoj su cijeni, no sušenje na dimu tridesetorostruko je brže. Kad se dobro osuše, možemo ih, bez opasnosti da će se kvariti, držati i po dvije ili tri godine na suhu mjestu. Ipak ih treba pregledati svakih nekoliko mjeseci, recimo četiri puta na godinu da se ne bi pokvarile od vlage.

Kao što je prije spomenuto, Kinezi cijene *biche de mer* kao osobitu raskoš i vjeruju, da ta hrana neobično jača i uzdržava tijelo, te da obnavlja snagu nakon neumjerene razbludnosti. Roba prve vrste u visokoj je cijeni. U Kantonu plaćaju devedeset dolara za svežanj. Za robu druge vrste plaćaju sedamdeset i pet dolara po svežnju, treća stoji pedeset dolara, četvrta trideset, peta dvadeset, šesta dvanaest, sedma osam, osma šest, a deveta četiri dolara po svežnju, no s jeftinijim vrstama često će se više zaraditi u Manili, Singapuru i Bataviji.«

Kad smo se tako o svemu sporazumjeli, odmah smo pošli na kopno, da sve pripremimo za gradnju zgrade i da očistimo zemljište. Izabrali smo širok ravan prostor nedaleko istočne obale zaljeva, jer je ondje bilo dosta drva i vode i jer nije bio udaljen od grebena, na kojemu se moglo loviti *biche de mer*. Svi smo se zdušno dali na posao, te smo naskoro, na veliko čudo divljaka, srušili potrebna stabla i priredili drvenu građu. Za dva ili tri dana toliko smo uznapredovali, da smo ostatak posla mogli povjeriti trojici ljudi, koji su imali ostati na otoku. To su bili John Carson, Alfred Harris i Peterson (mislim, da su svi bili iz Londona), koji su se sami bili prijavili za tu službu.

Koncem mjeseca bili smo sasvim spremni za odlazak. Obećali smo da ćemo prije odlaska još jednom pohoditi selo, a i Too-wit je tako tvrdoglavo zahtijevao, da održimo to obećanje, da smo mislili, da ne bi bilo zgodno, da ga uvrijedimo. Mislim, da tada nitko od nas nije ni najmanje sumnjao u iskrenost divljaka. Svi su se oni vladali veoma pristojno, najspremnije su nam pomagali, davali nam svoje proizvode, često i besplatno, a nikad nisu ništa ukrali, premda su, kad bismo im štogod poklonili, svojom radošću očito pokazivali,

kako visoko cijene takve predmete. Žene su bile osobito uslužne, pa bismo zbog svega toga morali biti najsumnjičaviji ljudi na svijetu, kad bismo i pomislili, da bi ti ljudi uopće mogli biti himbeni. Naskoro se ipak pokazalo, daje ta srdačnost bila samo posljedica dobro promišljene namjere, da nas unište, i da su ti otočani, koje smo tako cijenili, bili najbarbarskiji, najlukaviji i najkrvoločniji lupeži na svijetu.

1. veljače pošli smo na kopno, da pohodimo selo. Nismo sumnjali u divljake, ali ipak smo poduzeli sve mjere opreza. Šestoricu naših ljudi ostavismo na škudi. Dobili su upute, da ne smiju dopustiti, da se ijedan divljak za naše odsutnosti pod bilo kakvim izgovorom približi brodu, i da cijelo vrijeme moraju biti na palubi. Bile su podignute zaštitne mreže, topovi su bili nabiti sačmom i nabojima za karteče, a pokretni topovi pušćanim nabojima. Brod je bio usidren oko milju od obale, pa se nijedan čun nije mogao približiti, a da ne bude opažen i izložen vatri iz naših pokretnih topova.

Budući da je šest ljudi ostalo na brodu, naša je četa, koja je pošla na kopno, brojila ukupno trideset i dvije osobe. Svi smo bili do zubi naoružani mušketama, pištoljima i mornarskim sabljama. Osim toga svaki je imao dug mornarski nož, sličan lovačkom nožu, koji se mnogo upotrebljava u zapadnom i južnom dijelu naše zemlje. Kad smo se iskricali, dočekalo nas je stotinu ratnika u crnim krznima, koji će nas pratiti na našem putu. Iznenađeno se, međutim, kad smo opazili, da su svi nenaoružani; upitasmo Too-wita, što to znači, a on je odgovorio samo: *Mattee non we pa pa si*, što je značilo, da ne treba oružja, kad su svi braća. Uzeli smo dakle stvar s dobre strane i pošli.

Prošli smo izvor i potok, o kojem sam već govorio, i ušli u usku guduru, koja je vodila kroz klanac steatitskih brežuljaka, među kojima je ležalo selo. Gudura je bila puna pećina i neravna, te smo se tuda i prvi put mučno penjali prema Klock-klocku. Čitava gudura bila je duga oko podrug milje, možda i dvije. Vijugala se u svim smjerovima između brežuljaka (vjerojatno je u davno vrijeme nastala kao korito neke bujice), te je gotovo svakih dvadeset yardi oštro zakretala. Strane gudure dizale su se u cijeloj njenoj duljini okomito sedamdeset ili osamdeset stopa, a na nekim su mjestima bile tako visoke, daje danje svijetlo jedva prodiralo u prolaz. Prolaz bijaše širok oko četrdeset stopa, ali se mjestimice tako sužavao, da usporedo nije moglo prolaziti više od pet ili šest ljudi. Ukratko, nije moglo biti boljeg mjesta za zasjedu, pa smo, dakako, čim smo ušli u guduru, svi opipali oružje. Kad pomislim, kako smo bili nečuveno ludi, čini mi se neobično, da smo se tek tako predali u ruke nepoznatim divljacima i dopustili im, da u toj guduri stupaju i pred nama i iza nas. Taj smo način hodanja slijepo prihvatili, uzdajući se nerazumno u svoju snagu, u nenaoružanog Too-wita i njegove ljude, u djelovanje naših pušaka (koje urođenici nisu poznavali), a još više u prijateljstvo tih podmuklih lupeža. Petorica ili šestorica tih razbojnika išli su sprijeda, kao da nam pokazuju put, uklanjajući s puta veće kamenje i otpatke. Iza njih je išla naša četa. Stupali smo tijesno jedni uz drugog pazeći, da se ne odijelimo. Iza nas hodala je glavnina divljaka u neobičnom redu i pristojno.

Dirk Peters, neki Wilson Allen i ja išli smo s desne strane. Usput smo promatrali neobične slojeve i naslage u strminama iznad nas. Opazili smo neku pukotinu u glatkoj klisuri. Bila je dovoljno široka, da bi u nju mogao lako ući jedan čovjek. Pružala se ravno osamnaest ili dvadeset stopa, a onda je zakretala ukoso lijevo. Otvor bijaše visok šesnaest do sedamnaest stopa. U pukotini su rasla dva tri zakrčljala grma s nekim plodom sličnim lješnjaku. Zaželjeh da to pogledam izbliza, pa se za tren uvukoh u pukotinu i ubrah pet ili šest lješnjaka, koje sam mogao dohvatiti, a zatim se opet spremih za povratak. Okrenuvši se opazih, da su Peters i Allen pošli za mnom. Rekoh im, neka se vrate, jer nije bilo mjesta za dvojicu, i da ću im ja dati od svojih lješnjaka. Oni se okrenuše i stadoše se spuštati. Allen je došao do otvora pukotine. Iznenada osjetih potres, kakav još nikada nisam osjetio, te po-

mislih, ako sam uopće bio sposoban misliti, da se cijela zemaljska kugla raspuknula, i da je došao dan opće propasti.

XXI

Čim sam se osvijestio, ustanovih, da sam se gotovo ugušio i da ležim u potpunom mraku pod čitavom hrpom rahle zemlje, koja je još uvijek sa svih strana padala na mene kao da će me sasvim zatrpiti. Ta me misao strašno uplaši, te krajnjim naporom pokušah ustati, što mi napokon uspije. Nekoliko trenutaka stajao sam nepomično želeći ustanoviti, što mi se dogodilo i gdje sam. Tik svojega uha začuh teško stenjanje, a zatim mukli Petersov glas; zvaó me u pomoć. Pomakoh se jedan ili dva koraka naprijed, te se spotakoh o glavu i ramena svojega druga, koji je bio, kako sam naskoro ustanovio, napola zatrpan hrpom rahle zemlje, te se očajno naprezao da se iskopa. Stadoh svom snagom divlje kopati zemlju oko njega, te ga napokon i iskopah.

Kad smo se toliko oporavili od straha i iznenađenja, da smo mogli razumno razgovarati, zaključismo, da su stijene pukotine, u koju smo ušli, srušile zbog nekog prirodnog potresa ili možda zbog vlastite težine, te da smo prema tome živi pokopani i zauvijek propali. Dugo smo nepomično ležali, smrtno prestrašeni i očajni. Taj osjećaj ne može nitko ni zamisliti, tko sam nije bio u sličnom položaju. Uvjeren sam, da nikakav događaj ne može jače izazvati duševnu i tjelesnu klonulost, nego kad je čovjek živ zakopan. Crna tama, koja okružuje žrtvu, strahoviti pritisak na pluća, pa jezovita izvjesnost, da nema nikakve nade u spas, i da se jedino možemo nadati smrti – sve to ispunjuje ljudsko srce nepodnosivom stravom, koja se ne da ni zamisliti.

Napokon predloži Peters, da pokušamo utvrditi veličinu naše nesreće i opipom ustanoviti oblik naše tamnice, premda je gotovo nemoguće, rekao je, da ima neki izlaz, kroz koji bismo se mogli spasiti. U meni se odmah probudi nada, te pokušah probiti put kroz rahlu zemlju. Tek što zakoraknuh, spazih tračak svijetla, koji me odmah uvjeri, da ne ćemo umrijeti od ugušenja. Malo se ohrabrimo. Popesmo se preko hrpe zemlje, te počesmo napredovati prema svijetlu. Osjećali smo, da nestaje onog strašnog pritiska na pluća, koji nas je mučio. Naskoro smo počeli razlikovati i predmete oko sebe, a zatim smo otkrili, da se nalazimo nedaleko mjesta, gdje je pukotina skretala ulijevo. Još malo napora, pa stigismo do zavoja, gdje opazismo, na svoju veliku radost, neku dugu pukotinu, koja se širila visoko prema gore, uglavnom u kutu od oko četrdeset i pet stupnjeva. Katkada još i strmi je. Nismo mogli pogledom obuhvatiti čitav otvor, no sudeći po količini svijetla, koje je prodiralo kroz otvor, bili smo uvjereni, da ćemo na vrhu (ako uzmognemo nekako doći do vrha) naći prolaz na slobodan zrak.

Tada mi pade na um, da smo trojica ušli iz gudure u pukotinu, i da još ne znamo, što je s našim drugom Allenom. Odmah odlučismo da se vratimo i da ga potražimo. Nakon duga traženja i uz opasnost, da će nas zemlja ponovo zatrpiti, Peters napokon poviče, da je naišao na nogu našega druga, no da je njegovo tijelo tako duboko pod zemljom, daje nemoguće iskopati ga. Ustanovih, daje to, nažalost, istina, i daje čovjek, dakako, već davno mrtav. Tužna srca ostavismo lešinu i opet se počesmo probijati prema zavoju.

Širina te pukotine bila je jedva tolika, da smo stali u nju. Nakon nekoliko bezuspješnih pokušaja, da prodremo prema gore, počesmo opet očajavati. Prije sam spomenuo, da se lannac brežuljka kroz koji vodi gudura, sastoji od nekoga mekanog kamena, sličnog steatitu. Stijene raspukline, kroz koju smo se pokušali uspeti, bile su od istoga kamena, a bile su

tako skliske od vlage, da smo jedva našli oslonac za nogu, pa i na najmanje strmom dijelu. Na nekim mjestima, gdje je uspon bio gotovo okomit, bilo je, dakako, još teže. Neko smo vrijeme mislili, da je nemoguće svladati zapreke. Ipak smo se trgnuli iz očajja. Lovačkim noževima urezivali smo stepenice u mekanom kamenu i penjali se uz životnu opasnost do malih izbočina od škriljevca, koje su stršile iz zemlje, te smo napokon stigli do neke prirodne ravne plohe, s koje se vidio komadić modra neba iznad gusto pošumljene ravnice. Kad smo sada, dakako s olakšanjem, pogledali prolaz, kroz koji smo prošli, vidjeli smo po stijenama, da je nastao tek nedavno, pa smo zaključili, da nam je potres, koji nas je zatripao, istodobno otvorio i ovaj prolaz. Tako smo bili iscrpljeni od napora i slabi, da smo jedva mogli stajati na nogama i govoriti; stoga Peters predloži, da pokuša dozvati u pomoć drugove hicima iz pištolja, koje su nam ostale za pojasima (muškete i mornarski noževi propali su nam na dnu ponora u rahloj zemlji). Kasnije su događaji dokazali, da bismo se pokajali, da smo ispalili pištolje, no srećom nismo to učinili, jer sam u taj tren posumnjao u poštenje divljaka, pa nismo htjeli da ih obavijestimo o našoj blizini.

Odmarasmo se gotovo čitav sat, a zatim se počesmo polagano uspinjati iz pukotine. Bili smo prevalili tek malen dio puta, kad opet začusmo strahovitu tutnjavu. Napokon stigismo na neko mjesto, koje bismo mogli nazvati površinom tla. Otkad smo naime pošli s one ravne plohe, naš je put prema gore prolazio kroz svodove visokih klisura i zelenila. Dovukosmo se veoma oprezno do nekog uskog otvora, kroz koji smo jasno vidjeli okolicu, i u času otkrismo jezovitu tajnu potresa.

Mjesto, s kojega smo ugledali okolicu, bilo je nedaleko vrha najviše glavice u nizu steatitskih brežuljaka. Gudura, u koju je bila ušla naša četa od trideset i dva čovjeka, protezala se oko pedeset stopa lijevo od nas. U dubini od najmanje stotinu yarda korito gudure bilo je puno zemlje i kamenja: više od milijun tona zemlje i kamenja bilo je srušeno na umjetni način. Sredstva, kojima je srušena ta golema količina, bila su jednostavna. Još su se uvijek vidjeli tragovi toga zločinačkog djela. Na više mjesta uzduž istočne strane gudure (mi smo sada bili na zapadnoj strani) vidjeli smo drvene kolce zabijene u zemlju. Na tim mjestima zemlja nije popustila, no uzduž čitave strmine, s koje se srušilo kamenje i zemlja, jasno su se vidjeli tragovi u zemlji slični rupama pri potkopavanju klisura. To je dokazivalo, da su i tu bili zabijeni kolci, slični onima, što smo ih vidjeli. Tragovi su se opažali u duljini od kojih tri stotine stopa, po jedna rupa na svaki yard, desetak stopa iza ruba ponora. Za kolce na brežuljku bili su još uvijek svezani konopi spleteni od vinove loze, pa nam je bilo jasno, da su i za ostale kolce bili svezani takvi konopi. Već sam govorio o neobičnim naslagama tih steatitskih brežuljaka. Moj opis uske i duboke pukotine, kroz koju smo se spasili iz groba, još bolje razjašnjuje prirodu tih naslaga. Naslage leže tako, da se zemlja pri svakom, pa i prirodnom potresu, mora raspucati u okomitim, usporednim slojevima ili brazdama, a jednaki se uspjeh mora postići i sasvim čednim umjetnim potresom. Nema sumnje, da je niz kolaca izazvao djelomični prolom tla, a divljaci su, potežući za kraj onih konopa (konopi su bili svezani za vrhove kolaca i vodili preko ruba klisure), snagom poluge, odvalili na dani znak čitav gornji sloj brežuljka u guduru. Sad nam sudbina naših bijednih drugova nije više bila neizvjesna. Samo nas dvojica izmakli smo toj strahovitoj smrti. Bili smo jedini živi bijelci na otoku.

XXII

Naš nam se položaj sada učinio gotovo jednako strašan kao i tada, kad smo mislili, da smo zauvijek živi zakopani. Nije bilo nikakve nade. Bili smo uvjereni, da će nas divljaci po-ubijati ili da će nas zadržati kao zarobljenike. Mogli bismo se, dakako, neko vrijeme sakrivati među brežuljcima ili u pukotini, iz koje smo upravo izišli, no napokon bismo poginuli od studeni i gladi u dugoj polarnoj zimi, ili bi nas ipak otkrili.

Činilo nam se, da čitav otok vrví divljacima. Mnoštvo ih je dolazilo, kako smo opazili, na splavima s nekih otoka na jugu, zacijelo s namjerom, da pomognu zauzeti i opljačkati *Jane*. Brod je još uvijek mirno ležao usidren u zaljevu, a oni na brodu očito nisu ni slutili opasnost, koja ih čeka. Da smo sada mogli biti s njima, da im pomognemo pri bijegu, ili da s njima poginemo u pokušaju obrane! Nije bilo mogućnosti, da ih upozorimo na opasnost, a da ne upropastimo sebe – a nije se ni činilo, da bi od upozorenja bilo ikakve koristi. Hitac iz pištolja bio bi možda dovoljan, da ih obavijesti, da se dogodilo neko zlo, no ta im obavijest ipak ne bi mogla reći, daje jedina mogućnost spasa u tom, da odmah isplove iz luke – ne bi im mogla reći, da ih više ne veže poštenje, da ostanu u zaljevu, jer su njihovi drugovi mrtvi. Kad bi i čuli hitoni se ne bi mogli bolje pripremiti za obranu od neprijatelja, koji priprema napadaj. Hitac bi, dakle, mogao da donese samo zlo, pa smo, dobro razmislivši, odustali od toga.

Najbliža nam je bila pomisao, da pojurimo prema brodu, da dohvatimo jedan od četiri čuna, koji su ležali u dnu zaljeva, i da se pokušamo probiti na palubu. Naskoro uvidjesmo, da nema nikakve nade, da bi takav očajnički pothvat donio uspjeh. Kao što sam već rekao, otok je vrvio urođenicima, koji su se šuljali po grmlju i obroncima brežuljaka, kao da se skrivaju, da ih ne bi opazili sa škune. U našoj neposrednoj blizini, zaposjevši jedini put, kojim bismo mogli stići na obalu, nalazila se cijela četa ratnika u crnom krznu pod zapovjedništvom Too-witovim. Oni su vjerojatno čekali pojačanje, pa da zatim navale na *Jane*. I čunovi, koji su ležali na dnu zaljeva, bili su već krcati divljacima. Oni su doduše bili nenaoružani, no oružje im je zacijelo bilo na dohvat. Stoga smo morali, i protiv volje ostati u svojem skrovištu i kao obični gledaoci promatrati boj, koji će začas planuti.

Nakon nekih pola sata vidjesmo, kako šezdeset ili sedamdeset splavi i plosnatih čamaca s plovcima, punih divljaka, plovi južnim zaljevom luke. Činilo se, da nemaju nikakva oružja, osim kratkih toljaga i kamenja, koje je ležalo na dnu čamaca. Odmah zatim pojavila se, s protivnog kraja, još veća četa naoružana sličnim oružjem. Sad su se urođenci, dojurivši iz grmlja u zaljev, ukrcali na čunove, pa su se brzo otisnuli, da se pridruže drugim četama. Tako je za kraće vrijeme, nego što je meni trebalo da to ispriopovjedim, i kao nekom čarolijom, *Jane* bila opkoljena golemim mnoštvom opasnih razbojnika, koji su po svoj prilici bili odlučili, daje zauzmu.

Ni časa nije bilo sumnje, da će im to uspjeti. Ona šestorica na brodu, ma koliko odlučno branili brod, nisu mogli da poslužuju sve topove ili da se bilo kako održe u toj strašnoj borbi. Nisam gotovo mogao ni zamisliti, da bi se oni uopće mogli oduprijeti, a ipak – prevarih se! Naskoro ih vidjeh kako skaču po konopima i okreću desnu stranu broda prema čunovima, koji su se za to vrijeme približili na domet pištolja, dok su splavi bile udaljene gotovo četvrtinu milje. Ne znam zašto, no najvjerojatnije radi uzbuđenja naših prijatelja, koji su se našli u tako beznadnom položaju, hici nisu imali nikakva učinka. Nijedan čun nije bio pogođen, nijedan divljak ranjen. Hici su bili prekratki, ili su prozujali iznad njihovih glava. Jedini učinak bilo je iznenađenje zbog neočekivanog praska i dima. To iznenađenje bilo je tako snažno, da sam začas pomislio, da će divljaci sasvim odustati od namjere i vratiti se na obalu. Oni bi to vjerojatno bili i učinili, da su naši ljudi u njih ispalili puške. Čunovi su bili blizu, pa puščani hici zacijelo ne bi bili promašili, ili bi time bar spriječili divljake da se još više približe, pa bi dotle mogli ispaliti puške i na divljake u splavima.

Umjesto toga oni su dopustili, da se ljudi u čunovima oporave od straha. Vidjevši, da nitko nije ranjen, naši su pojurili na lijevu stranu broda, da dočekaju splavi.

Učinak hitaca, ispaljenih s lijeve strane, bio je strahovit. Hici iz velikih topova sasvim su smrvili sedam ili osam splavi, a poubijali kojih trideset ili četrdeset divljaka. Najmanje stotinu divljaka, većinom teško ranjenih, bačeno je u vodu. Ostali, izvan sebe od straha, počeli su se naglo povlačiti, ni ne pokušavši izvući iz vode osakaćene drugove, koji su plivali na sve strane, vrišćući, urlajući, vičući u pomoć. Taj veliki uspjeh došao je, međutim, prekasno, da bi se naši odani ljudi mogli spasiti. Oko sto i pedeset divljaka iz čunova bilo je već na palubi škune. Većina se popela po lancima i preko zaštitnih mreža prije, nego što su se naši ljudi mogli primaknuti topovima na lijevoj strani broda. Sad se ništa više nije moglo oduprijeti njihovu životinjskom bijesu. Naši su ljudi za tren oka bili oboreni, svladani, pregaženi i rastrgani u komade.

Kad su to vidjeli divljaci sa splavi, ohrabрили su se, pa su se i oni sjatili radi pljačke. Za pet časova *Jane* je bila tužna slika pravog pustošenja i silovitog uništavanja. Paluba je bila rasječena i raskomadana. Konopi, jedra i svaki pokretni predmet na palubi, sve bijaše uništeno kao nekom čarolijom. Napokon su trup broda – gurajući ga s krme, tegleći ga čunovima i vukući ga s bokova – dotjerali do obale (lanac sidra se odriješio) i predali ga na milost i nemilost Too-witu, koji je, kao neki iskusni general, za vrijeme cijelog pothvata bio na sigurnom mjestu na brežuljku. Sada, kad je pobjeda bila izvojevana na njegovo zadovoljstvo, udostojao se dohrliti na obalu sa svojim ratnicima u crnom krznu i sudjelovati u diobi pljačke.

Kad je Too-wit sišao, mi smo mogli izići iz svojega skrovišta i pregledati brežuljak u blizini pukotine. Pedesetak yarda od ulaza opazili smo mali izvor vode, pa smo utažili žeđ, koja nas je mučila. Nedaleko izvora našli smo nekoliko lješnjakovih grmova, o kojima sam prije govorio. Ustanovismo, da su lješnjaci veoma ukusni i da su gotovo jednaka teka kao obični engleski lješnjak. Napunismo šešire, spremismo lješnjake u pukotinu, te pođosmo, da ih još nabereмо. Dok smo marljivo brali lješnjake, uzbuni nas neko šuškanje u grmlju. Htjeli smo se već odšuljati u svoje skrovište, kad se neka velika crna ptica, slična bukavcu, nespretno i polagano digne iz grmlja. Bio sam tako iznenađen, da nisam znao što bih, ali Peters se snašao, potrčao je do nje i zgrabio je za vrat prije nego je mogla uteći. Strašno je kriještala i otimala se, pa smo već pomišljali, daje pustimo, jer smo se bojali, da će buka uzbuditi divljake, koji su još uvijek bili u blizini. Napokon je svladasmo udarcem lovačkog noža i ugurasmo je u pukotinu. Bili smo zadovoljni, što smo se opskrbili zalihom hrane za cijelu sedmicu.

Zatim smo opet izišli, da izvidimo okolicu, te smo se usudili djelomice spustiti niz južni obronak brežuljka, no nismo našli nikakve hrane. Sakupivši dovoljno suhih drva, vratili smo se, kad opazimo dva velika skupa urođenika, koji su se vraćali u selo, natovareni opljačkanim predmetima s broda i koji bi nas, prolazeći kraj brežuljka, mogli otkriti.

Najpreča nam je briga bila, da što bolje osiguramo svoje skrovište, pa smo grmljem pokrili otvor kroz koji smo bili, penjući se iz pukotine, ugledali komadić modroga neba. Ostavili smo samo malen otvor, tek toliki da smo mogli vidjeti zaljev, a da nas odozdo ne opaze. Kad smo to učinili, bijasmo zadovoljni svojim sigurnim položajem. Dokle god smo u pukotini, sigurni smo, da nas nitko ne može naći. Nigdje nismo opazili znakova, koji bi kazivali, da su divljaci ikada dolazili u blizinu te rupe. Sjetismo se, međutim, da je ta pukotina nastala tek nedavno, zbog pada suprotne klisure, i da nema nikakva drugog načina, da se do nje dopre. Ali se uplašismo, da nema nikakve mogućnosti ni da sidemo odatle. Odlučismo da pomno istražimo obroke brežuljaka, čim nam se pruži prilika. Sada smo kroz rupu promatrali kretanje divljaka.

Oni su već sasvim opljačkali naš brod, pa su se spremali da ga zapale. Naskoro opazimo, da se diže jaki dim iz glavnog otvora broda. Malo zatim bukne gusti plamen iz pramnice. Plamen odmah zahvati oputu, jarbole i ostatke jedra, i vatra se brzo proširi po cijeloj palubi. Još je uvijek veoma mnogo divljaka ostalo kod broda. Udarali su velikim kamenjem, sjekirama i topovskim kuglama po klinovima i drugim željeznim i bakrenim dijelovima broda. Na obali, u čunovima i na splavima, također u neposrednoj blizini škune, bilo je oko deset tisuća urođenika, ne računajući gomilu, koja je natovarena plijenom išla prema unutrašnjosti otoka i plovila na susjedne otoke. Znali smo, da će biti nesreće, i nismo se prevarili. Najprije se osjetio priličan udarac (jasno smo ga ovdje gore osjetili, kao da nas je lagano udarila struja), premda nismo čuli praska. Divljaci su se očito zaprepastili, te su načas prestali raditi i urlati. Upravo su htjeli ponovo da počnu, kad iz palube sukne gusti dim, nalik na crn i težak olujni oblak. Tada se, kao iz sredine oblaka, digne visoki mlaz žarkog plamena oko četvrtinu milje visoko, a zatim se vatra najednom raširi uokrug. Cijeli zračni prostor napuni se u trenu divljom zbrkom drva, kovine i ljudskih udova. Napokon se začu tutnjava. Silni potres obojicu nas naglo sruši. Po brežuljcima je odjekivala grmljavina, a gusta kiša najsitnijih dijelova broda padala je na sve strane oko nas.

Opustošenje divljaka bilo je mnogo strasnije, nego što smo očekivali. Oni su sada ubrali obilne plodove svoje izdaje. Barem tisuću ljudi poginulo je od eksplozije i najmanje isto toliko bilo je strašno osakaćeno. Cijela površina zaljeva bijaše posuta tim lupežima, koji su se koprčali i utapljali, a na kopnu je bilo još i gore. Činilo se, da su posve izgubili glavu zbog nenadanog i potpunog poraza, te nisu ni nastojali da drugima pomognu. Napokon opazismo, da se njihovo vladanje sasvim promijenilo. Iz potpune otupjelosti prešli su najednom u krajnju uzbuđenost i počeli bijesno juriti po obali. Na licima im se odražavala neobična smjesa strave, gnjeva i očite radoznalosti. Trčali su urlajući iz svega glasa:

– *Tekeli-li! Tekeli-li!*

Tada opazismo, da je jedan veliki skup otišao prema brežuljcima. Ti se ljudi naskoro vratiše noseći drvene kolce. Oduše ih tamo, gdje je gomila bila najgušća. Sada se gomila razdijelila, pa smo mogli ugledati ono, što ih je tako uzбудilo. Vidjesmo, da na tlu leži nešto bijelo, no nismo odmah mogli razabrati što je. Napokon ustanovismo, daje to strvina one neobične životinje skrletnih zubi i pandža, koju je škuna našla u moru 11. siječnja. Kapetan Guy je spremio strvinu, da ispuni njezino krzno i da ga dopremi u Englesku. Sjećam se, daje kapetan prije dolaska na otok dao neke upute o tome, da su strvinu odnijeli u potpalublje i da su je spremili u neku škrinju. Sad ju je eksplozija izbacila na obalu. Nikako nismo mogli razumjeti, zašto su se divljaci toliko zabrinuli. Stajali su veoma blizu strvine, no nitko, čini se, nije htio da se sasvim približi. Strvinu su pomalo ogradili kolcima koje su zabili naokolo, a kad je to bilo učinjeno, cijela golema rulja pojuri u unutrašnjost otoka glasno urlajući:

– *Tekeli-li! Tekeli-li!*

XXIII

Nakon toga ostali smo šest ili sedam dana u svojem skloništu. Samo bismo uz najveći oprez katkada izlazili po vodu i lješnjake. Na ravnoj plohi brežuljka načinili smo kolibicu, u kojoj smo uredili ležaje od suhoga lišća, a tri velika kamena služila su nam kao ognjište i stol. Vatru smo zapalili bez poteškoća. Trljali smo dva komada suhoga drva – jedno meko, a drugo tvrdo. Ptica, što smo je uhvatili, bila je izvrsna, premda ponešto žilava. To nije

bila morska kokoš, već neka vrst bukavca sa crnim i sivim perjem i razmjerno veoma malim krilima. Poslije smo u blizini gudure vidjeli tri takve ptice, koje su vjerojatno tražile onu, što smo je uhvatili. One se nisu spustile, pa ih nismo mogli uhvatiti.

Dok je bilo mesa od te ptice, nije nam nedostajalo hrane, no kad smo je pojeli, morali smo tražiti hranu. Lješnjaci nisu mogli utažiti glad. Od njih smo, osim toga, dobivali grčeve u crijevima, a kad bismo ih jeli više, zaboljela bi nas žestoko i glava. Nedaleko obale istočno od brežuljka opazismo nekoliko velikih kornjača. Lako bismo ih uhvatili, da smo mogli do njih a da nas ne opaze urođenici. Stoga odlučismo, da ćemo se pokušati spustiti s brežuljka

Spuštali smo se niz južni obronak, koji nam se činio najblaži, no jedva prijedosmo stotinu yarda (kako smo ocijenili prema udaljenosti glavnice brežuljka) kad nas zaustavi neki ogranak gudure, u kojoj su poginuli naši drugovi. Pođosmo dalje rubom oko četvrtinu milje, a tada nas zaustavi neki strmi golemi ponor. Dalje nismo mogli, pa smo se morali vratiti istim putem, kojim smo došli.

Tada krenusmo prema istoku, no uspjeh je bio sasvim jednak. Nakon cijelog sata penjanja, uz opasnost da ćemo slomiti vrat, nađosmo se u nekoj golemoj rupi u crnom granitu, s veoma sitnom prašinom na dnu. Iz rupe je vodio samo jedan putteški put, kojim smo sišli. Kad smo se opet uspeli tim putem, pokušasmo proći sjevernim rubom brežuljka. Tu smo morali paziti na svaki svoj pokret, jer nas je i najmanja nerazborita kretnja mogla izložiti pogledima divljaka u selu. Zato smo puzali na rukama i koljenima, a katkada smo se morali i sasvim ispružiti po tlu i tako se provlačiti kroz grmlje. Prođosmo tako tek malen dio puta, kad stigismo do nekog dubokog ponora, kakav još nismo vidjeli. Ponor je bio vezan s glavnom guduricom. Naš se strah pokazao opravdanim. Bili smo sasvim odsječeni od svijeta u dolini. Vratismo se u svoje skrovište potpuno iscrpljeni, i bacismo se na ležaje od lišća da prespavamo nekoliko sati.

Nakon toga besplodnog traženja bavili smo se istraživanjem svakoga dijela brežuljka, ne bismo li pronašli način, kako da se spasimo. Ustanovismo, da nema hrane, osim onih škodljivih lješnjaka i neke gorke trave, koja je rasla u malom komadiću zemlje od četiri metara, a koju smo brzo potrošili. 15. veljače, ako se točno sjećam, nije bilo više ni travke, a i lješnjaci su se prorijedili. Naš položaj bio je težak. (Toga dana opazismo na jugu nekoliko golemih trakova sivkaste pare.) Šesnaestoga obiđosmo opet prostor oko našega zatvora, nadajući se, da ćemo možda naći neki izlaz, no bez uspjeha. Spustili smo se i u pukotinu, u kojoj smo bili zatrpani, jedva vjerujući, da ćemo otkriti neki prolaz u glavnu guduru. I tu se razočarismo. Našli smo tek jednu mušketu i uzeli je sa sobom.

Sedamnaestoga pođosmo s namjerom, da bolje pregledamo rupu u crnom granitu, u kojoj smo bili, kad smo prvi put tražili izlaz. Sjetili smo se, da smo tek djelomice pregledali neku pukotinu u stijeni, pa je htjedosmo istražiti premda nismo očekivali, da ćemo pronaći neki otvor.

Spustismo se dakle bez velikih poteškoća na dno rupe, pa je stadosmo u miru pregledavati. To je doista bilo sasvim neobično mjesto. Čovjek bi jedva povjerovao, da je to djelo prirode. Rupa je, sa svim zavojima, bila duga oko pet stotine yarda. Udaljenost u ravnoj crti od istočnog do zapadnog kraja nije bila veća (kako mi se činilo, jer nisam mogao točno izmjeriti) od četrdeset do pedeset yarda. Pri vrhu rupe – to jest oko stotinu stopa ispod glavnice brežuljka – stijene rupe nisu bile jedna drugoj slične i vjerojatno nikad nisu činile neku cjelinu, jer je jedna stijena bila od steatita, a druga od lapora pomiješanog sa zrcima neke kovine. Prosječna širina ili razmak između obje stijene bio je tu oko šezdeset stopa, no činilo se, da nema pravilnih oblika. Kad smo se spustili niže, razmak se, međutim, naglo suzio. Stijene su bile usporedne, premda su i dalje bile nejednaka sastava i nejednaka oblika na površini. Spustivši se do pedeset stopa iznad dna, opazismo savršenu pravil-

nost. Stijene su bile sasvim jednaka sastava i boje. Bile su od sasvim crna i sjajna granita. Razmak između obje stijene bio je svagdje točno dvadeset yarda. Oblik rupe bit će nam jasniji, ako pogledamo crtež, koji je izrađen na samom mjestu. Srećom sam u dugom nizu pustolovina sačuvao bilježnicu i olovku, čemu zahvaljujem svoje bilješke o mnogim stvarima, koje bih inače zaboravio.

Crtež br. 1 prikazuje općenite obrise rupe bez manjih udubina u bokovima, kojima su s protivne strane odgovarale jednake izbočine. Dno rupe bilo je pokriveno veoma nježnom prašinom, debelom tri ili četiri palca, ispod koje smo također otkrili crni granit. S desne strane, na nižem dijelu, vidimo na crtežu odvojak malog otvora. To je pukotina, o kojoj sam prije govorio, i koju smo htjeli najpomnije ispitati pri drugom silasku. Uklonivši mnogo grmlja, koje nam je smetalo, i golemu hrpu oštrog kremenog kamenja, koje je nekako bilo slično šiljcima strelica, brzo smo ušli u tu pukotinu. Hrabro smo napredovali, to više, što smo u daljini opazili neko bljedilo svijetlo. Napokon se ugurasmo oko trideset stopa duboko u pukotinu i ustanovismo, da

Crtež br. 2

To je taj otvor nizak i pravilan svod; dno otvora bilo je i ovdje pokriveno sitnom prašinom, kao u glavnoj rupi. Tada prodre do nas jako svijetlo, i mi se, krenuvši kratkim zavojem, našosmo u visokoj šupljini, koja se od one, iz koje smo došli, razlikovala samo po duguljastom obliku. (Vidi crtež br. 2.)

Duljina te rupe od otvora *a*, pa zavojem *b* do krajnje točke *d* iznosi pet stotina i pedeset yarda. Kod *c* otkrismo malen otvor sličan onomu, kroz koji smo izišli iz prve rupe. I taj je otvor bio jednako zakrčen grmljem i hrpom bijelih kremenih šiljaka za strelice. Probivši se kroza nj, ustanovismo, da je dug oko četrdeset stopa i uđosmo u treću rupu. I ta je rupa bila sasvim jednaka prvoj, samo što je bila duguljasta. (Vidi crtež br. 3.)

Crtež br. 3

Treća rupa bila je duga tri stotine i dvadeset yarda. Kod točke *a* bio je otvor s promjerom od kojih šest stopa. On je u duljini od petnaest stopa ulazio u klisuru, u kojoj je svršavao slojem lapora. Dalje nije bilo nikakve druge rupe, kako smo i očekivali. Kad smo htjeli izići iz te pukotine, u kojoj gotovo nije bilo svijetla, Peters me upozori na niz neobičnih zarezna na površini lapora, kojim je svršavao taj slijepi otvor. Uz malo mašte mogao bi čovjek zarezati s lijeve strane, ili najsjevernije zarezati, smatrati za grubi crtež uspravnog ljudskog lika s ispruženom rukom. Ostali zarezni bili su slični nekim slovima. Peters je ustvrdio, da to i jesu slova. Napokon ga uvjerili, da se vara. Upozorili ga naime na nekoliko velikih komada lapora na podu, koji su se – očito za nekog potresa – otkinuli od stijene, na kojoj smo opazili one zarezne. Ti su komadi točno pristajali u rupe zarezna. Tako smo ustanovili, da je to prirodna pojava. Crtež br. 4 prikazuje točnu sliku zarezna.

Crtež br. 4 (nedostaje*)

Uvjerivši se, da nam te neobične lape ne pružaju nikakvu mogućnost bijega iz našega zatvora, vratismo se utučeni i potišteni na vrhunac našega brežuljka. Narednih dvadeset i četiri sata nije se dogodilo ništa, što bi bilo vrijedno spomena, osim što smo pri pregledavanju tla istočno od treće rupe našli dvije veoma duboke trokutne rupe, kojih su stijene bile također od crna granita. Nije nam se činilo vrijedno truda da pokušamo sići u te rupe, jer su bile, kako se činilo, prirodni okomiti rovovi bez izlaza. Svaka je rupa imala obodnicu od dvadesetak yarda, a njihov oblik i položaj prema trećoj rupi pokazuje crtež br. 5. (nedostaje*)

XXIV

20. veljače, ustanovivši, da se više ne možemo hraniti lješnjacima, od kojih smo dobivali tako strašne bolove, odlučismo, da pod svaku cijenu pokušamo sići niz južnu strminu brežuljka. Površina te strmine bila je od najmekšega steatita, premda je bila gotovo sasvim okomita (dubina je iznosila najmanje stotinu i pedeset stopa) i premda je na nekim mjestima, štoviše, dobivala oblik svoda. Nakon dugoga traženja otkrismo, dvadesetak stopa ispod ruba ponora, uski izbojak. Petersu je uspelo da skoči na taj izbojak, i to uz pomoć naših džepnih rupčića, što smo ih zajedno svezali. Nešto teže sišao sam i ja. Tada vidjemo, da bismo se mogli spustiti na onaj način, na koji smo se uspeli iz pukotine, u kojoj smo bili zatrpani – to jest tako, da urežemo noževima stepenice u površini steatita. Teško je opisati strašnu opasnost, koja nam je prijetila kod tog pokušaja, no nije bilo druge, pa se odlučismo na to.

Na izbojku, na kojemu smo stajali, raslo je nekoliko grmova lješnjaka, pa smo za jedan grm svezali kraj našega konopa od rupčića. Drugi kraj zavezali smo oko Petersova pasa, i ja sam ga onda spuštao niz strminu, dokle su dosizali rupčići. Tada je on iskopao duboku

rupu u steatitu (oko osam ili deset palaca), a zatim iznad rupe odbio komad stijene nekako u visini od jedne stope, pa je drškom pištolje zabio u stijenu prilično jak klin. Zatim sam ga povukao gore za koje četiri stope, gdje je on opet izrezao rupu i zabio klin, tako da se sada mogao oduprijeti nogama i prihvatiti rukama. Nakon toga sam odvezao rupčice s grma i dobacio Petersu kraj rupčica, koji je on zavezao za klin kod najgornje rupe. Peters se nato polagano spustio oko tri stope niže – to jest, koliko su dosizali rupčici. Tu je iskopao novu rupu i zabio klin. Zatim se opet digao do rupe, koju je izrezao, prihvativši se rukama o gornji klin. Sad je trebalo odvezati rupčice s najgornjega klina, kako bi ih mogao privezati o drugi klin. Pokazalo se daje pogriješio, što je pravio rupe u tako velikim razmacima. Ipak je, nakon nekoliko neuspjelih pokušaja, da dohvati uzao (držeći se samo lijevom rukom, dok je desnom odvezivao uzao), napokon prerezao konopac, ostavivši na klinu komadić od šest palaca. Svezavši nato rupčice za drugi klin, spustio se ispod trećega klina pazeći, da se ne spusti preduboko. Tako se (a to ja nikad ne bih smislio, i sve je zaslu-ga Petersove domišljatosti i odlučnosti) moj drug napokon – uz pomoć izbojaka u stijeni – sretno spustio na dno ponora.

Trebalo je dosta vremena, dok sam skupio hrabrosti, da pođem za njim. Napokon se odlučih. Peters je prije silaska skinuo košulju, pa sam od te i svoje košulje načinio konop za spuštanje. Bacivši mušketu, koju smo našli u pukotini, u ponor, privezah konop za grm i brzo se spustih nastojeći odlučnim kretnjama svladati drhtanje. To mi je kod prvih četiri ili pet stepenica prilično uspijevalo, no tada me strašno uzbudi pomisao na golemu visinu, koju moram prijeći, i na nesigurne klinove i rupe u steatitu, koje su mi jedino uporište. Uzalud sam pokušavao da ne mislim na to i da gledam samo u stijenu pred sobom. Što sam se više borio da ne mislim, to su moje predodžbe bile sve strahovitije i sve jasnije. Napokon nastupi onaj strašni sudbonosni čas, koji se pojavljuje u takvim slučajevima, sudbonosni čas, u kojem čovjek unaprijed počinje proživljavati osjećaje, s kojima će padati – počinje zamišljati mučninu, vrtoglavicu i krajnje naprezanje, polunesvjesticu i konačno strahotu strmoglavog padanja. Sve te misli kao da se u trenu pretvoriše u stvarnost. Spopala me strava. Osjetih, kako mi strahovito dršću koljena. Zahvat mojih prstiju doista je pomalo popuštao. U ušima mi je zvonilo, te rekoh sam sebi:

– To je moje smrtno zvonilo!

Tada me obuzme neodoljiva želja, da pogledam dolje. Nisam mogao, nisam htio da gledam u stijenu pred sobom, već pogledah nekako divlje, neopisivo uzbuđen, napola pres-travljen, napola potišten, dolje u ponor. Prsti su mi načas grčevito obuhvatili uporište. U tom trenutku nejasno pomislih, kao u magli, na mogućnost spasa, a zatim mi svu dušu proze želja, da padnem. Bijaše to želja, čežnja, neka sasvim neodoljiva strast. Ispustili klin i zateturah, okrenuvši se napola od ponora. Tada mi se zavrtje u mozgu. U ušima mi prodorno i sablasno zakrešti neki glas. Tik ispod mene stajaše neki mrki, neprijateljski i mutni lik. Osjećajući kako mi udara srce, udahnuh, potonuh i – zaronih u naručaj onoga lika.

Onesvijestio sam se. Peters me je uhvatio u padu. On me je s dna ponora promatrao. Opazivši daje opasnost blizu, pokušao me ohrabriti na sve moguće načine, no moja je svijest bila tako zamućena, da nisam ništa čuo i nisam znao, daje uopće što govorio. Napokon se, vidjevši da teturam, brzo popeo prema meni. Stigao je u pravi čas. Da sam pao svom težinom, svakako bi konop od košulja popustio, i ja bih se strmoglavio u ponor. Ovako me Peters polagano spustio, pa sam visio na konopu, dok se nisam osvijestio. Nesvjestica je potrajala petnaest časaka. Kad sam se osvijestio, sasvim je nestalo straha. Osjećao sam se kao neko novo biće, i uz neznatnu pomoć svojega druga, sretno sam stigao na dno ponora.

Sad smo bili nedaleko gudure, u kojoj su poginuli naši prijatelji. To je bilo južno od mjesta, gdje se srušio brežuljak. Ovdje se činilo neobično divlje, te se sjetih opisa putnika, koji opisuju tužno mjesto, na kojem je stajao srušeni Babilon, a da i ne govorim o ruševi-

nama srušene klisure, koje su sa sjevera činile neurednu pregradu. Površina tla je na sve strane bila posuta golemim humcima, očito ostacima nekih golemih građevina, ma da se svaki pojedini humak nije činio kao umjetna tvorevima. Bilo je mnogo pepela, lave i golemih nepravilnih komada crnoga granita pomiješanih s komadima lapora (i lapor je bio crn, na otoku nismo vidjeli baš ništa, što bi bilo svijetlije boje), a sve je bilo pomiješano sa zrcima kovine. Nije bilo ni traga biljnom svijetu – dokle god je sezao pogled. Vidjesmo nekoliko golemih štipavca i drugih gmazova, kojih nema na tako visokim geografskim širinama.

Kako nam je hrana bila najveća briga, odlučismo poći prema obali, koja jeLa udaljena jedva pola milje. Namjeravali smo uhvatiti koju od kornjača, što smo ih opazili iz našega skrovišta na brežuljku. Kročeći oprezno između velikih klisura i humaka, prešli smo oko stotinu yarda. U tom času iskočilo je iz neke spilje na nas pet divljaka. Zakrenuvši oko ugla baciše se na nas i oboriše Petersa toljagom. Čim je pao, svi pojuriše na nj, pa je meni ostalo vremena da se oporavim od iznenađenja. Još sam uvijek imao mušketu, no cijev joj se nešto oštetila, kad sam je bacio niz strminu. Zato sam je odbacio. Oslonio sam se na pištolje, koji su bili brižno sačuvani. Poletjeh na napadače i brzo ispalih iz obiju pištolja. Dva divljaka padnu, a jedan, koji je upravo htio da probode Petersa kopljem, skoči na noge. Sad je moj drug bio oslobođen, pa se nismo više bojali. I on je imao pištolje, no razumno je odustao od toga da ih upotrebi. Pouzdavao se u svoju golemu snagu, kakve doista nisam nikada vidio. Peters uzme toljagu jednom od mrtvih divljaka i za tren smrska glave trojici preživjelih. Tako zavladasmo bojnim poljem.

To se dogodilo tako brzo, da smo jedva vjerovali, da se uopće nešto i zbililo. Stajali smo nekako glupo zamišljeni nad lešinama, kad nas dozove k svijesti zvuk uzvika u daljini. Bilo je jasno, da je pucnjava uzбудila divljake, a malo je bilo vjerojatnosti, da nas neće otkriti. Da se dočepamo klisure, trebalo bi poći u smjeru, odakle su se čuli uzvici, a kad bismo i uspjeli stići do podnožja klisure, nikako se ne bismo mogli neopaženo uspeti. Bili smo u velikoj opasnosti. Nismo se mogli odlučiti na koju stranu da potrčimo, kad jedan od divljaka, u kojega sam pucao, i za kojega sam mislio da je mrtav, skoči na noge i pokuša pobjeći. Ipak ga još na vrijeme uhvatismo. Htjeli smo već da ga ubijemo, kad Peters reče, da bi nam on možda mogao poslužiti, kad bismo ga prisilili da pođe s nama. Odvukosmo ga dakle s nama i zaprijetismo mu, da ćemo ga ustrijeliti, bude li se opirao. On se za nekoliko časova pokori i potrči s nama između klisura prema obali.

Neravnina tla zatvarala nam je, osim malih prekida, vidik prema moru, a kad smo ga napokon ugledali, bili smo udaljeni možda dvije stotine yarda. Kad smo stigli na obalu, zaprepastismo se. Golema rulja urođenika jurila je iz sela, i iz svih vidljivih dijelova otoka, bijesno mašući rukama prema nama i urlajući poput divljih zvijeri. Već smo htjeli da se okrenemo i da se povučemo u bregoviti dio otoka, kad spazih dva čuna, koji su virili iz vode iza nekog velikog grebena. Potrčasmo svom brzinom k čunovima. Nitko ih nije čuovao. Bili su gotovo prazni. U njima bijahu samo tri Gallapagos-kornjače i običajna oprema za šezdeset veslača. Odmah skočismo u jedan čun, povukosmo unutra i svojega zarobljenika, te se svom snagom otisnusmo od obale.

Jedva smo odmakli pedeset yardi, kad opazismo, da smo učinili veliku pogrešku, što smo drugi čun ostavili divljacima. Oni su za to vrijeme bili samo dvaput dalje od obale, nego mi i brzo su se primicali. Nismo smjeli gubiti vrijeme. Naša nada bila je neznatna, no ipak bila je nada. Malo je bilo vjerojatnosti, da bismo mogli stići prije njih i zauzeti čun, no nije bilo sasvim nemoguće. Ako nam to uspije, mogli bismo se spasiti, a ako ne pokušamo, moramo se pomiriti sa sudbinom. Sigurno će nas poklati.

Pramac i krma čuna bijahu jednaka oblika, pa smo, umjesto da se okrenemo, jednostavno promijenili položaj vesala. Čim su divljaci to opazili, podvostručili su urlanje i brzi-

nu, te su se stali brzo približavati. Ali i mi smo veslali očajnom snagom. Kad stigismo na cilj, dočekao nas je samo jedan urođenik. Taj je čovjek skupo platio svoju neobičnu žustri-
nu. Peters mu je prostrijelio glavu hicem iz pištolja, čim smo se približili obali. Najbliži od
ostalih divljaka bio je, kad smo se dočepali čuna, udaljen možda dvadesetak ili tridesetak
koraka. Najprije htjedosmo gurnuti čun u duboku vodu, kako ga divljaci ne bi mogli do-
hvatiti, no kad ustanovismo, da je čun predaleko izvučen na obalu, i da nemamo vremena,
Peters razbi, zamahnuvši jedanput ili dvaput kundakom muškete, veliki komad pramca i
boka. Tada se otisnusmo. Dvojica urođenika zgrabe naš čamac, i nisu ga htjeli ispustiti,
dok ih nismo otjerali noževima. Sad smo bili slobodni, te zaplovismo na more. Glavnina
divljaka, stigavši do razbijenoga čuna, počne strahovito bijesno i očajno urlati. Koliko sam
mogao upoznati te lupeže, čini se, da je to najpokvareniji, najlicemjerniji, najosvetljiviji,
najkrvoločniji i uopće najpaklenskiji soj ljudi na zemaljskoj kugli. Jasno je, da za nas ne bi
bilo milosti, da smo im pali u ruke. Luđački su pokušali da pođu za nama u razbijenom
čunu, ali su ustanovili, da je to beskorisno, pa su opet dali oduška svojem bijesu ružnim
urlanjem. Napokon odjuriše u brda.

Tako smo izmaknuli neposrednoj opasnosti, no naš je položaj još uvijek bio mračan.
Znali smo, da divljaci imaju četiri takva čuna, kakav je naš, no nismo znali (kasnije smo to
saznali od našega zarobljenika), da su dva čuna stradala prilikom eksplozije *Jane Guy*. Mi
smo dakle računali, da će naši neprijatelji poći za nama, čim stignu na drugu stranu zalje-
va (oko tri milje), gdje su im obično bili čamci. Bojeći se toga, nastojali smo, da se svakako
što više udaljimo od otoka, pa smo brzo plovili – prisilivši i zarobljenika, da vesla. Oko
pola sata kasnije, prešavši pet ili šest milja prema jugu, vidjesmo kako od zaljeva dolazi
mного plosnatih čunova ili splavi, očito u potjeri za nama. Videći da nas ne će doći, na-
skoro su se vratili.

XXV

Sad smo bili na širokom i pustom Antarktičkom moru, na širini od kojih osamdeset i
četiri stupnja, u krhkom čunu sa ukupno tri kornjače, kao jedinom hranom. Osim toga
treba uzeti u obzir, da se približavala duga polarna zima, pa je trebalo dobro promisliti o
smjeru, kojim ćemo zapravo zaploviti. Na vidiku nam je bilo šest ili sedam otoka, koji su
pripadali skupu, a bili su jedan od drugoga udaljeni oko pet ili šest liga. Nismo namjerava-
li da se iskrcamo ni na jednom od tih otoka. Kad smo na *Jane Guy* dolazili sa sjevera, osta-
vili smo pomalo iza sebe najhladnije ledene krajeve – to možda nije u skladu s općenitim
pojmovima o Antarktiku, no to je činjenica, koju potvrđuju naša iskustva. Pokušati stoga
da krenemo natrag, bila bi ludost – osobito u tako kasno godišnje doba. Činilo se, da nam
samo jedan smjer daje neku nadu. Odlučismo da krenemo prema jugu, jer smo samo na-
predujući u tom smjeru mogli očekivati, da ćemo otkriti neko kopno, odnosno – što je još
vjerojatnije – da ćemo naći neko blaže podneblje.

Dosada smo ustanovili, da na Antarktiku, kao i na Sjevernom moru, gotovo nema
snježnih bura ili jačih valova. Naš čun je bio velik, ali prilično krhak, pa smo nastojali, da
ga svojim ograničenim sredstvima što bolje učvrstimo. Trup čamca bio je od kore – od
kore nekoga nepoznatog stabla. Rebra su bila od neke žilave vrbe, koja je za to bila zgod-
na. Od pramca do krme, bio je pedeset stopa dugačak, širok četiri do šest stopa, a dubok,
po cijeloj duljini, četiri i pol stope. Ti čamci se prilično razlikuju po obliku od čamaca dru-
gih poznatih stanovnika Južnoga mora. Nikako nismo vjerovali, da su te čunove izradili

oni neuki otočani, koji su ih imali. I doista, nekoliko dana zatim otkrismo, ispitujući našeg zarobljenika, da su ih načinili urođenici nekog otočja na jugozapadu, te da su slučajno pali u ruke naših divljaka. Veoma smo malo mogli učiniti za sigurnost našega čamca. Blizu krajeva smo pronašli nekoliko širokih pukotina, koje smo začepili komadima vunenoga haljetka. Uz pomoć suvišnih vesala, kojih je bilo mnogo, načinili smo neku vrst okosnice oko pramca, kako bi se o nju razbijali valovi, ako bi bilo opasnosti da nas zaliju. Upotrebili smo i dvije ploštice vesala kao jarbole. Postavili smo ih jednu nasuprot drugoj uz rub ograde čamca, te smo tako uštedjeli križ jarbola. Na te jarbole pričvrstili smo jedro načinjeno od naših košulja. To nas je stajalo dosta truda, jer nam zarobljenik nije pri tom pomagao, koliko je god inače u svakom drugom poslu dragovoljno sudjelovao. Činilo se, da je pogled na platno na nj djelovao veoma neobično. Nikako ga nismo mogli nagovoriti, da dodirne platno, ili da mu se približi. On je odmah počeo drhtati i vrištati:

– Tekeli-lil

Kad smo tako učinili sve što je bilo moguće da osiguramo čun, zajedrili smo prema jugu-jugoistoku, s namjerom da oplovimo najjužniji otok u skupu što smo ga vidjeli. Vrijeme nije bilo neugodno. Neprestano je puhao blagi vjetar sa sjevera, more je bilo glatko, a dan nije prestajao. Nigdje nismo vidjeli leda. Uopće nismo vidjeli ni komadić leda, otkada smo prešli usporednicu Bennetova otoka. Voda je bila pretopla, a da bi moglo biti u njoj leda. Ubili smo najveću od naših kornjača i od nje dobili ne samo hrane, već i obilno vode. Nastavili smo put u istom smjeru. Sedam ili osam dana ništa se značajno nije dogodilo. Prevalili smo veliki put prema jugu, jer je vjetar neprestano puhao u našem smjeru, a nosila nas je jaka struja u smjeru, kojim smo plovili.

1. ožujka.⁴⁾

– Mnoge neobične pojave kazivale su, da ulazimo u predjel pun novoga i neobičnoga. Na južnom obzorju vidjeli smo cijelo vrijeme neki visoki krug svijetlosive pare, koji bi katkada zabljesnuo veoma visokim trakama (čas sunuvši od istoka prema zapadu, čas od zapada prema istoku, pa opet u ravnoj i jednoličnoj crti) – ukratko u svim neobuzdanim promjena ma polarnoga svijetla. Prosječna visina te pare mogla je biti oko dvadeset i pet stupnjeva. Činilo se, da toplina vode svakoga časa raste, a bilo je veoma zamjetljivih promjena i u boji vode.

2. ožujka.

– Danas smo ponovo ispitivali našeg zarobljenika i saznali mnoge potankosti o onom otoku krvoprolića, o njegovim stanovnicima i običajima – no zar da sada time zadržavam čitaoca? Ipak ću reći, da smo saznali, da u skupu ima osam otoka, da njima vlada zajednički kralj *Tsalemon ili Psalemon*, koji stoluje na jednom od najmanjih otoka, da crno krzno, koje je odora ratnika, potječe od neke goleme životinje, koja se zadržava samo u nekoj dolini nedaleko kraljeva dvora, da stanovnici tog otočja izrađuju samo splavi, da su ona četiri čuna jedina te vrste, i da su do njih došli slučajno na nekom velikom otoku na jugozapadu, daje ime našeg zarobljenika Nu-Nu, da on uopće ne zna za Bennetov otočić, i da je ime otoka, s kojega je on došao, *Tsalal*. Početak riječi *Tsalemon i Tsalal* izgovarao je dugim sikta-

⁴ S razumljivih razloga ne mogu tvrditi, da su dani točno označeni. Navedeni su samo radi jasnoće u izvještaju, i kako sam ih olovkom bilježio u svojoj bilježnici.

njem, koje nikako nismo mogli oponašati, premda smo to nekoliko puta pokušali. Taj je zvuk bio sasvim jednak glasu crnog bukavca, što smo ga pojeli na vrhu brežuljka.

3. ožujka.

- Toplina vode bila je sada doista znatna, a i boja se brzo mijenjala. Voda više nije bila prozirna, već gusta i bijela kao mlijeko. U našoj neposrednoj blizini bila je neobično mirna. Nikad nije bila tako uzburkana, da bi ugrozila čun – no često bismo se iznenadili, opazivši, kako bi se površina vode i desno i lijevo od nas u različitoj udaljenosti, nenadano i snažno uzburkala. Napokon smo opazili, daje tomu uvijek prethodilo neobuzdano treptanje one pare na jugu.

4. ožujka.

- Kad smo danas htjeli povećati jedro, jer je povjetarac sa sjevera osjetljivo jenjao, izvadio sam iz džepa bijeli rupčić. Nu-Nu je sjedio kraj mene, i platno mu je slučajno zalepršalo po licu. On se počeo savijati, kao da su ga spopali strašni grčevi. Nakon toga sjedio je kao u polusnu. Tupo je i tiho mrmljao: »Tekeli-li! Tekeli-li!«

5. ožujka.

- Vjetar je sasvim prestao, no mi smo ipak, nošeni snažnom strujom, jurili prema jugu. Bilo bi razumljivih razloga, da se uzbudimo zbog onoga, što će se dogoditi, no mi se uopće nismo uzbudili. Petersovo lice nije pokazivalo straha, premda sam mu na licu kada opazio neki izražaj, koji nisam mogao sebi razjasniti. Činilo se, da dolazi polarna zima – no bez strahota studeni. Osjećao sam neku omamljenost tijela i duše, neku pospanost i to je bilo sve.

6. ožujka.

- Siva para digla se sada znatno više iznad obzorja i pomalo je gubila sivu boju. Vrućina vode bila je tolika, da je bilo neugodno dodirnuti je, a mliječna gustoća bila je još očitija. Danas se voda snažno uzburkala veoma blizu čuna. Opazili smo, kao obično, i neobuzdano bliještanje na vrhu pare, dok se para pri dnu za trenutak razdijelila. Kad je prestalo bliještanje u pari i kad se sleglo komešanje u moru, padao je u čun i na široku po vršinu vode nježni bijeli prah, sličan pepelu – no to zacijelo nije bio pepeo. Nu-Nu se bacio licem na dno čuna i nikako ga nismo mogli nagovoriti, da ustane.

7. ožujka.

- Danas smo upitali Nu-Nua, zašto su njegovi zem ljacii poubijali naše drugove, no on je očito bio tako prestrašen, da nije mogao razumno odgovoriti. Tvrdokorno je ležao na dnu čamca. Kad smo ga ponovo upitali o onom događaju, on je samo idiotski mahao rukama i kažiprstom dizao svoju gornju usnicu, da su mu se vidjeli zubi. Zubi su mu bili crni. Nikada prije nismo vidjeli zube stanovnika Tsalala.

8. ožujka.

- Struja je danas kraj nas pronijela onakvu bijelu životinju, zbog kakve je nastalo na obali Tsalala ono žestoko komešanje među divljacima. Htio sam je povući u čun, no iznenada me obuzela neka mlitavost, pa sam odustao od toga. Vrućina vode neprestano je rasla, pa nisam mogao ni ruku umočiti u vodu. Peters je malo govorio. Nisam znao, odakle ta njegova ravnodušnost. Nu-Nu je tek disao.

9. ožujka.

- Sad je oko nas neprestano padala, u velikim količinama, ona tvar slična pepelu. Krug pare na jugu strašno je porastao iznad obzorja i počeo dobivati jasniji oblik. Mogao bih ga opisati jedino kao neki beskrajni vodopad, koji se s nekog neizmjernog i veoma udaljenog nebeskog nasipa tiho ruši u more. Taj golemi zastor protezao se čitavim južnim obzorjem. Nije se odatle čuo nikakav zvuk.

21. ožujka.

- Sad je iznad nas lebdjela neugodna tama – no iz mliječnih dubina mora dizao se neki svjetlucavi sjaj i prikrađao se bokovima čamca. Kiša bijeloga pepela, koja je padala po nama i u čun, gotovo nas je zasula, no u vodi se otapala. Vrhunac vodopada sasvim je nestao u tami i daljini. Ipak smo se približavali tom vodopadu, i to strašnom brzinom. Na trenutke vid jeli bismo u vodopadu široke pukotine, a iz tih bi pukotina, u zbruci lepršavih i nejasnih slika, navaljivali snažni, no bezglasni vjetrovi, koji su burkali more.

22. ožujka.

- Tama je porasla. Samo odsjev bijeloga zastora u vodi razbijao je donekle taj mrak. Mnoge goleme i bijele ptice neprestano su dolijetale iza onog zastora, a kad su nestajale, ostao bi iza njih vječni krik *Tekeli-li!* Nu-Nu se pomaknuo na dnu čamca, a kad smo ga doirnuli, ustanovili smo, daje izdahnuo. Zatim smo pojurili u naručaj onog vodopada, u kojem se upravo raširila neka pukotina, da nas propusti. U tom se času pojavio pred nama neki zakukuljeni ljudski lik – mnogo veći od stanovnika Zemlje. Boja kože toga lika bila je savršeno bijela kao snijeg.

NAPOMENA

Novine su već obavijestile javnost o nedavnoj nenadanoj i tužnoj smrti g. Pyma. Bojimo se, da je onih nekoliko preostalih poglavlja, koja su trebala dovršiti njegovu pripovijest, i koja je zadržao, dok je ostalo već bilo u tisku, da ih pregleda, izgubljeno u nepovrat u nesreći, u kojoj je i on poginuo. No ako se papiri ipak pronađu, bit će naknadno objavljeni.

Ništa nije propušteno, da bi se nadoknadio taj gubitak. Gospodin, čije je ime spomenuto u predgovoru, i koji bi prema onome, što je ondje rečeno, možda mogao ispuniti prazninu, odbio je poziv, da to učini – s opravdanim razlogom: zbog netočnosti podataka i zbog nevjerojatnosti posljednjega dijela izvještaja. Peters, od kojega bi javnost mogla što god saznati, još je živ i boravi u državi Illinois, no nije ga bilo moguće odmah naći. Možda ćemo ga kasnije pronaći, pa će on, bez sumnje, dati gradivo, da se dovrši priča g. Pyma.

Treba žaliti, što su izgubljena dva ili tri zaključna poglavlja, to više, što su ona zacijelo sadržavala podatke o polu ili barem o predjelu u blizini pola. I piščeve tvrdnje s obzirom na taj predjel mogle bi se ispitati prilikom istraživačkog putovanja u Južno more, što ga sada sprema vlada.

Jednoj točki izvještaja moglo bi se ipak nešto dodati. Piscu ovoga dodatka bilo bi veoma drago, kad bi čitaoci poklanjali više pažnje i vjere neobičnim podacima u ovoj knjizi. Tu mislimo na rupe na otoku Tsalal i na crteže u dvadeset i trećem poglavlju.

G. Pym je dao crteže onih rupa bez tumačenja i odlučno rekao, da su zarezi, što ih je našao u istočnom dijelu tih rupa, neobično slični abecednim znakovima, ali da to nipošto nisu neka slova. Ta je tvrdnja izrečena tako jednostavno, a potkrepljena je tako uvjerljivim zaključkom (da komadi nađeni u prašini točno pristaju u zareze na zidu), da piscu moramo vjerovati. Nitko ne će ni posumnjati u to, no stvarna veza između svih znakova upravo je neobična (osobito, ako uzmemo u obzir neke tvrdnje u izvještaju), pa bi se moglo o tom nešto reći – to više, što su neke činjenice očito izmakle pozornosti g. Poa.

Spojimo li crteže br. 1, 2, 3 i 5 onim redom, kojim se javljaju rupe, i ispustimo li male pobočne ogranke ili hodnike (koji su, kakao znamo, služili samo kao prolazi između glavnih rupa, te su se od njih i razlikovali), vidjet ćemo, da ti crteži daju etiopski glagolski korijen: a A «» = »biti sjenovit« odakle se izvode riječi sjena ili tama.

Što se tiče zarez a »s lijeve strane ili prema sjeveru« na crtežu br. 4, više je nego vjerojatno, daje bilo ispravno Petersovo mišljenje, i da je hijeroglifski lik doista umjetno načinjen, i da je pisar htio prikazati ljudski lik. Pogledamo li crtež, opazit ćemo sličnost. Ostali zarezi potvrđuju Petersovu misao. Gornji je red očito arapski glagolski korijen: ^AXX /E] = »biti bijel« odakle se izvode riječi sjaj i bjelina.

Donji red nije tako jasan. Znakovi su nekako prekinuti i nepovezani; ipak nema sumnje, da u izvornom stanju tvore egipatsku riječ: HM^AVPHC – »južni predjel«.

Očito je, da ovo tumačenje potvrđuje Petersovo mišljenje u pogledu »najsjevernijeg« znaka. Ruka je ispružena prema jugu.

Ti zaključci ostavljaju široko polje razmišljanju i uzbudljivom nagađanju. Možda ih treba dovesti u vezu s nekim događajima u izvještaju, koji su tek površno istaknuti. Iako nema vidljive veze, lanac je potpun. Tekeli-li! bio je usklik urođenika na Tsalalu, kad su našli strvinu *bijele* životinje, što ju je izbacilo more. To je bio i jezoviti usklik zarobljenika s Tsalala, kad je opazio neki *bijeli* predmet u g. Pyma. To je bio krik brzih, *bijelih*, golemih ptica, koje su izlijetale iz *bijelog* zastora pare na jugu. Na Tsalalu ništa nije bilo *bijelo*, kao ni na cijelom prostoru do kraja putovanja. Nije nemoguće, da bi jezikoslovci točnim ispitivanjem ustanovili, daje »Tsalal«, ime otoka s onim rupama, u nekom srodstvu s rupama ili s etiopskim slovima, s onim vijugavim znakovima, koji su bili tako tajanstveno urezani. »Ukopah ga u bregove i osvećujem se prašini u klisuri.«

CRNI MAČAK

Ovoj silno fantastičnoj, a ipak silno jednostavnoj pripovijesti, koju sam nakan prenijeti na papir, niti očekujem niti zahtijevam da tko vjeruje. Zaista bih bio bezuman da to očekujem u slučaju gdje mi i sama ćutila odbacuju vlastito svjedočenje. A ipak, lud nisam – i vrlo je sigurno da ne sanjam. Ali sutra mi je umrijeti, i danas želim odteretiti svoju dušu. Neposredna mi je namjera podastrijeti svijetu, jednostavno, sažeto i bez popratnih primjedbi, niz običnih, svakidanih zbivanja. Svojim su me posljedicama ta zbivanja užasavala – ta su me zbivanja mučila – ta su me zbivanja uništila. A ipak, neću uznastojati da ih protumačim. Za mene su ona predstavljala gotovo samo stravu – mnogima se neće učiniti toliko užasna koliko *baroques*. Kasnije će se možda pronaći neki um koji će moje tlapnje svesti na nešto svakidašnje – neki um mirniji, logičniji i znatno manje razdražljiv od mojeg, koji će spoznati, u ovim događajima što ih iznosim s jezom, tek običan slijed vrlo naravnih uzroka i posljedica.

Od djetinjstva bijah poznat po popustljivosti i čovječnosti svoje ćudi. Nježnost moga srca bijaše toliko uočljiva daje izazivala porugu mojih sudrugova. Posebno sam volio životinje, i moji su mi roditelji ugađali nabavkom najraznolikijih mezimaca. S njima sam proveo gotovo sve vrijeme, i nikad nisam bio sretniji no kad bih ih hranio i milovao. Ta je osebnost moga značaja rasla zajedno sa mnom, i u mojoj muževnoj dobi bijaše mi jednim od glavnih izvora užitka. Onima koji su gajili sklonost prema kakvom vjernom i mudrom psu, jedva se moram potruditi da tumačim narav ili snagu zadovoljstva, koje se na taj način može osjetiti. Postoji nešto u toj nesebičnoj i požrtvovnoj ljubavi zvijeri što dira ravno u srce onoga koji je često imao prilike iskušati ništavno prijateljstvo i krhku vjernost pukog Čovjeka.

Oženih se rano, i bio sam sretan što u svojoj ženi našoh narav veoma srodnu mojoj. Zapazivši moju privrženost kućnim mezimicama, nije propuštala nijedne prilike da pribavi one najugodnije vrste. Držali smo ptice, zlatne ribice, krasnog psa, kuniće, maloga majmuna i *jednog mačka*. Ovo posljednje bijaše neobično velika i krasna životinja, potpuno crna, i upravo zaprepastivo mudra. Govoreći o njegovoj inteligenciji, moja je žena, koja je u dnu duše bila nemalo prožeta praznovjerjem, često spominjala ono drevno vjerovanje u narodu po kojemu su sve mačke zapravo prerusene vještice. Ne da je o tome ikad *ozbiljno* razglabala – a i ja ne spominjem tu okolnost ni s kakvog boljeg razloga nego što je slučajno, u ovom trenutku, iskrsla u sjećanju.

Pluton – to bijaše ime mačke – bio mi je najmiliji mezimac i drug u igri. Sam sam ga hranio, i on me slijedio kamo god sam se kretao po kući. Tek sam ga s mukom mogao spriječiti da me ne prati i po ulicama.

Naše je prijateljstvo trajalo tako nekoliko godina, tijekom kojih je moja opća ćud i značaj – djelovanjem onoga đavla Neumjerenosti u pilu – pretrpjela (stid me je i priznati) korjenitu promjenu nagore. Postajao sam iz dana u dan mrzovoljniji, razdražljiviji, bezobzirniji prema tuđim čuvstvima. Dopustio sam sebi da se služim neumjerenim riječima govoreći sa svojom ženom. Napokon, podvrgnuo sam je čak i nasilju. Moji su mezimci, daka-ko, bili prisiljeni osjetiti promjenu u mojoj naravi. Nisam ih samo zanemarivao, već i grubo s njima postupao. Prema Plutonu sam, međutim, zadržao dovoljno poštovanja, koje me obuzdavalno da ga ne zlostavljam onako kao što sam bez ikakvih obzira zlostavljao kuniće,

majmuna, pa čak i psa, kad bi mi se slučajno, ili iz privrženosti, našli na putu. Ali moja me bolest sve više obuzimala – jer koja je bolest nalik alkoholu? – i napokon čak i Pluton, koji je sad već ostario, pa tako postao i ponešto razdražljiv – čak i Pluton stade dolaziti u priliku da iskusi posljedice moje zle volje.

Jedne noći, vrativši se kući veoma pijan s jednog od mojih lutanja po gradu, učini mi se da mačak izbjegava moju nazočnost. Ščepah ga; kad mi on, ustravljen mojom nasilnošću, zubima zadade sitnu ranicu na ruci. Demonsko bjesnilo obuzme me istog časa. Više sam sebe nisam poznavao. Moja nekadašnja duša kao da je odjednom umakla iz tijela; i više no sotonska opačina, pothranjena rakijom, proze svako vlakno moje građe. Izvukoh iz džepa prsluka nožić, rasklopih ga, ščepah bijednu životinju za vrat i hotimično joj izrezah jedno oko iz očne duplje! Rumenim, gorim, drhtim, dok bilježim to kletu zvjerstvo.

Kad mi se s jutrom vratio razum – kad mi je san raznio isparenja tog noćnog razvrata – oćutjeh kako me obuzima napola užas, a napola kajanje zbog zločina koji sam počinio; ali bijaše to u najboljem slučaju tek slabašno i neodređeno čuvstvo, i duša pri tom nije bila ganuta. Ponovno se odah neumjerenosti, te ubrzo utopih u vinu svekoliko sjećanje na taj čin.

U međuvremenu, mačak se polako oporavio. Duplja izgubljenog oka predstavljala je, istina, stravičan prizor, ali činilo se da više ne trpi nikakvu bol. Kretao se po kući kao obično, ali je, kao što se moglo i očekivati, bježao u silnom strahu čim bih se ja približio. Toliko mi je još preostalo starih čuvstva da sam isprva bio rastužen tom očiglednom nesklonošću stvorenja, koje me nekoć toliko ljubilo. Ali taj osjećaj ubrzo ustuknu pred razdraženošću. I tada naiđe, kao da mi priprema posljednji i neopozivi poraz, duh nastranosti. O tom duhu filozofija ne vodi brigu. A ipak kao što sam siguran da moja duša živi, tako vjerujem da je nastranost jedan od najiskonskijih poriva ljudskoga srcajedan od onih nedjeljivih prvotnih činilaca, ili čuvstva, koji usmjeruju značaj čovjeka. Tko se još nije stotinu puta zatekao kako čini nešto opako ili budalasto, ni iz kojeg drugog razloga nego zato što zna da *ne bi smio*? Ne osjećamo li trajnu sklonost, uprkos razlozima zdravog razuma, da kršimo ono što je *Zakon*, naprosto zato što poimamo da on to jest? Ovaj duh nastranosti, rekoh, uzrokovao je moju konačnu propast. Bijaše to ona nedokučiva čežnja duše da *samu sebe izjeda* – da vrši nasilje nad vlastitom prirodom – da čini zlo samo radi zla sama – koja me tjeraše da nastavim i da napokon okončam zlo koje nanesoh nedužnoj životinji. Jednoga jutra, posve hladnokrvno, nabacih mu omču oko vrata i objesih ga o granu nekog drveta – objesih ga dok su mi suze ćurkom curile iz očiju, i s najgorčim kajanjem u srcu – objesih ga *zato što sam znao da me ljubi*, i *zato što sam znao da se nije ničim o mene ogriješio* – objesih ga *zato što sam znao da time činim grijeh* – smrtni grijeh, koji će toliko ugroziti besmrtnu mi dušu da će se naći – ako je to uopće moguće – van dosega beskrajnog milosrđa Najmilosrdnijega i Najstrašnijega Boga. U noći onoga dana, kad je to okrutno djelo počinjeno, trgnuo me iz sna povik »Vatra!« Zavjese oko moga kreveta proždrali su plamenovi. Čitava je kuća buktala. S velikom smo mukom moja supruga, sluga i ja uspjeli umaći požaru. Pustošenje je bilo potpuno. Čitavo je moje zemaljsko bogatstvo bilo izgubljeno, i otada nadalje prepustio sam se očaju.

Ne bi bilo dostojno da pokušam ustanoviti neki slijed uzroka i posljedica između te katastrofe i onog okrutnog zvjerstva. Ali ovdje iznosim lanac činjenica, i ne želim ostaviti ni jednu jedinu moguću kariku nesavršenu. Dan poslije požara posjetio sam razvaline. Zidovi su se, osim jedne iznimke, urušili. Iznimka se sastojala od jednog pregradnog zida, ne vrlo debelog, koji se zadržao otprilike na sredini kuće, i na koga se prisanjalo uzglavlje moga kreveta. Žbuka je ovdje u velikoj mjeri odoljela djelovanju vatre – što sam pripisao činjenici da je bila tek nedavno nanesena. Oko toga zida okupila se gusta gomila, i činilo se da veći broj osoba razgleda jedan njegov posebni dio s vrlo podrobnom i napetom pažnjom.

Riječi »čudnovato!« »neobično!« i drugi slični izrazi pobudili su moju znatiželju. Pristupio sam i ugledao, kao urezan u bareljefu na bijeloj površini, lik divovskog mačka. Dojam je bio izazvan uistinu začudnom vjernošću. Oko vrata životinje nalazilo se uže.

Kad prvi put spazih to priviđenje – jedva sam mogao i pomisliti da bi moglo biti nešto drugo – moja zaprepašćenost i strava bili su neizmjerne. Ali napokon mi u pomoć priskoči razmišljanje. Mačak je, sjetio sam se, bio obješen u vrtu tik uz kuću. Na znak uzbune za vatru, vrt je smjesta ispunila gomila – od koje je netko zacijelo odsjekao životinju od staba i ubacio je, kroz otvoreni prozor, u moju odaju. To je vjerojatno bilo učinjeno s namjerom da me probude oda sna. Rušenje ostalih zidova utisnulo je žrtvu moje okrutnosti u masu svježe razmazane žbuke; a vapno je iz nje, uz pomoć plamena i *amoniae* iz lesa, izvelo zatim portret onako kako sam ga ja vidio.

Premda sam tako spremno objasnio svom razumu, ako ne u cijelosti i svojoj savjesti, začudnu činjenicu koju sam netom iznio, ona je ipak ostavila traga u mojoj mašti. Mjesecima se nisam mogao osloboditi priviđenja mačka; i tijekom toga razdoblja u duhu mi se ponovno pojavilo neko polučuvstvo koje se činilo kao kajanje, ali to nije bilo. Pošao sam tako daleko da sam čak tugovao zbog gubitka životinje, te počeo tražiti oko sebe, u onim odvratnim sredinama koje sam sad redovito posjećivao, drugog mezimca iste vrste, i ponešto slična obličja, koji bi zauzeo njegovo mjesto.

Jedne noći dok sam sjedio, napola omamljen, u nekoj jazbini više no sramotnoj, moju pažnju iznenada privuče neki crni predmet, koji je počivao na vrhu jedne od golemih bačvi džina, ili ruma, što sačinjavahu glavni namještaj prostorije. U vrh sam te bačve gledao neprestano već nekoliko minuta, i ono što me sad iznenadilo bijaše činjenica da ranije nisam primijetio taj predmet na njoj. Pristupih mu i dodirnuh ga rukom. Bijaše to crni mačak – vrlo velik – jednako tako velik kao Pluton, i potpuno nalik njemu u svakom pogledu osim u jednom. Pluton nije imao bijele dlake ni najednom dijelu tijela; ali taj je mačak imao veliku, premda neodređenu, mrlju bijeloga, koja je prekrivala gotovo cijelo područje prsa.

Kako ga dodirnuh, on smjesta ustade, počne glasno presti, protrlja mi se o ruku, naizgled presretan što sam ga zapazio. To je dakle bilo upravo ono stvorenje za kojim sam tražio. Smjesta sam ponudio da ga otkupim od krčmara; ali ta osoba nije polagala nikakva prava na nj – nije ništa znala o njemu – nikad ga ranije nije vidjela.

Nastavio sam ga milovati, i kad sam se pripremio da krenem kući, životinja iskaže sklonost da me prati. Dopustio sam joj: povremeno se saginjući i tapšući je dok sam se kretao. Kad je stigla kući, smjesta se udomaćila, i odmah postala veliki miljenik moje žene.

Što se mene tiče, ubrzo osjetih kako se u meni budi nesklonost prema njemu. Bilo je to upravo suprotno od onoga što sam očekivao; ali – ne znam kako ili zašto – njegova očigledna privrženost meni ispunjala me znatnom odvratnošću i jedom. Polako i postupno ta čuvstva odvratnosti i jeda prerastoše u gorčinu mržnje. Izbjegavao sam to stvorenje; stanoviti osjećaj stida i spomen na ono prijašnje zvjersko djelo branio mi je da ga fizički zlostavljam. Nekoliko ga tjedana nisam udario ili mu bilo kako nasilno naudilo; ali postupno – vrlo postupno – stadoh ga promatrati s neizrecivim gađenjem i šutke bježati iz njegove ogavne nazočnosti, kao od kužna daha.

Ono što je nedvojbeno povećalo moju mržnju prema životinji bijaše otkriće, onoga jutra pošto sam je donio kući, da je, poput Plutona, i ona također lišena jednog oka. Zbog te je okolnosti međutim samo još više omiljela mojoj ženi, koja je, kako već rekoh, posjedovala u velikoj mjeri onu ljudskost čuvstva koja je nekoć bila moja bitna odlika, i izvor brojnih najčudnijih i najčistijih užitaka.

S mojom odvratnošću prema tom mačku, međutim, kao da je rasla njegova privrženost meni. Slijedio je moje stope upornošću koju je teško čitaocu učiniti shvatljivom. Gdje

god bih sjeo, zavukao bi mi se pod stolac, ili bi mi skočio na krilo namećući mi svoje odvratno umiljavanje. Ako bih ustao da zakoračim, zašao bi mi među noge, i tako me gotovo oborio na tie, ili bi mi se, zakačivši se svojim dugim i oštrim kandžama za moju odjeću, uspeo na taj način do prsa. U takvim bi me trenucima, premda sam čeznuo da ga umorim jednim udarcem, ipak nešto u tome priječilo, djelomično spomen na moj nekadašnji zločin, ali ponajviše – odmah ću priznati – apsolutna *strava* pred tom zvijeri.

Ta strava nije bila zapravo strava od tjelesnog zla – a ipak, našao bih se u nedoumici kako daje drugačije odredim. Gotovo se stidim priznati – da, čak i u ovoj ćeliji zločinca, gotovo se stidim priznati – daje strava i groza kojom me ta životinja ispunjala bila pojačana jednim od najluđih priviđenja koje je moguće zamisliti. Moja mi je supruga skrenula pažnju, više no jednom, na narav one mrlje bijele dlake o kojoj sam govorio, i koja je predstavljala jedinu vidljivu razliku između ove nepoznate zvijeri i one koju sam nekoć umorio. Čitalac će se prisjetiti da je ta mrlja, premda velika, isprva bila vrlo neodređena; ali, postupno i sporo – sporo tako da to bijaše gotovo neosjetno, te se moj razum dugo vremena borio da to odbaci kao plod mašte – ona je napokon poprimila vrlo strogu određenost obrisa. Bio je to sad prikaz jednog predmeta koji mogu imenovati samo s jezom – i zbog toga sam iznad svega mrzio toga monstruma, i strahovao, i bio bih ga se oslobodio da sam *imao hrabrosti* – bila je to sad, kažem, slika jedne jezive – jedne grozovite stvari – slika VJEŠALA! – oh, tog sumornog i strašnog oruđa užasa i zločina – oruđa samrtne muke i smrti!

I sad sam zaista zapao u toliki čemer da je to prelazilo običan ljudski jad. A jedna *nijema životinja* – koje sam sudruga nisko umorio – *jedna nijema životinja* da pričinja meni – meni, čovjeku, stvorenom na sliku i priliku Velikog Boga – toliko nepodnošljiva jada! Jao! ni danju ni noću više nisam znao za blagoslov odmora! Tijekom prvoga, to me stvorenje nije ostavljalo ni časka samog; a za drugoga trzao sam se, svakog sata, iz snova neizrecive jeze, da bih osjetio vrući dah *te stvari* na svom licu, i njenu golemu težinu-utjevljenu moru koju nisam u stanju sresti sa sebe – koja mi je vječno ležala na srcu!

Pod pritiskom muka poput ove, podlegao je i posljednji slabašni ostatak dobra u meni. Opake misli postadoše mi jedini prisni drugovi – misli beskrajno mračne i opake. Zlovolja mog uobičajenog raspoloženja prerasla je u mržnju na svekolike pojave i svekoliko čovječanstvo; dok je od iznenadnih čestih i nesavladivih, provala bijesa kojima sam se sada sljepo prepuštao, moja strpljiva supruga, na žalost! trpjela ponajčešće i bez mrmljanja.

Jednog me dana pratila po nekom kućnom poslu u podrum stare zgrade, u kojoj nas je naša bijeda prisilila da obitavamo. Mačak me slijedio niz strme stepenice i, zamalo me oborivši naglavce, razdražio do ludila. Podigavši sjekiru, i zaboravivši u svom gnjevu djetinjastu grozu koja mi dotle zadržavaše ruku, usmjerio sam na životinju udarac, koji bi se, dakako, pokazao trenutno smrtonosnim da je pao onako kako sam ja želio. Ali taj je udarac zaustavila ruka moje žene. Natjeran tim miješanjem u bjesnilo više no demonsko, izvukao sam ruku iz njena stiska i ukopao joj sjekiru u mozak. Pala je mrtva na mjestu, bez glaska.

Pošto sam izvršio to jezivo umorstvo, smjesta sam se latio, i to savršeno promišljeno, zadatka da sakrijem truplo. Znao sam da ga iz kuće ne mogu iznijeti, ni danju ni noću, a da se ne izložim opasnosti da me susjedi primijete. Mnoge su mi se osnove rađale u glavi. U jednom sam razdoblju razmišljao da sasiječem truplo na sićušne djeliće i uništim ih vatom. U drugom, odlučio sam da mu iskopam raku u podu podruma. Onda sam opet smišljao da ga bacim u zdenac u dvorištu – ili da ga spremim u sanduk, kao neku robu, po uobičajenom postupku, te onda pozovem nosača da ga odnese iz kuće. Napokon sam naišao na rješenje koje mi se učinilo mnogo boljim od dotadašnjih. Odlučio sam da ga zaidam u podrumu – kako su, prema zapisima, redovnici u srednjem vijeku zazidavali svoje žrtve.

Za svrhu poput ove podrum je bio vrlo prikladan. Zidovi su mu bili labavo građeni, i nedavno su bili potpuno ožbukani grubom žbukom, kojoj je vlaga u ozračju priječila da se skrutne. Štoviše, u jednom se zidu nalazilo ispupčenje, uzrokovano lažnim dimnjakom ili kaminom, koje je bilo ispunjeno tako da bi izgledalo poput ostalih dijelova podruma. Uvjerio sam se da na tom mjestu mogu lako razmaknuti cigle, umetnuti leš, i sve ponovno zazidati kao ranije, tako da nijedno oko ne bi moglo otkriti ništa sumnjivo.

I u tom se proračunu nisam prevario. Pomoću motke lako sam uklonio cigle i, pošto sam truplo pažljivo položio uz unutarnji zid, podupro sam ga u tom položaju dok sam, bez velike muke, ponovno podigao cijelu građevinu onako kako je izvorno izgledala. Pošto sam nabavio vapna, pijeska i strune, uza sve moguće mjere opreza pripremio sam žbuku koja se nije mogla razlikovati od stare, i njom sam vrlo pažljivo premazao novu naslagu cigle. Kad sam završio, uvjerio sam se da je sve kako valja. Na zidu se ni po čemu nije moglo primijetiti da ga je netko dirao. Smeće je s poda uklonjeno s najtemeljijom pažnjom. Pobjedonosno sam se osvrnuo i rekao sam sebi: »Dakle, ovdje, u najmanju ruku, moj trud nije bio uzaludan.« Slijedeći mi je korak bio da potražim zvijer, koja je bila uzrokom tolikoj nevolji; jer napokon sam čvrsto nakanio da je umorim. Da sam je mogao susresti u tom trenutku, o njenoj sudbini ne bi bilo nikakve dvojbe; ali činilo se da je lukavu životinju preplašila silina mog prijašnjeg gnjeva, te se klonila da mi se pokaže u mom trenutnom raspoloženju. Nemoguće je opisati, ni zamisliti, dubok, blažen osjećaj olakšanja koji mi je odsutnost te omražene životinje izazvala u grudima. Nije se pojavila tijekom noći – i tako sam barem jednu noć, od njena uvođenja u kuću, čvrsto i mirno spavao; da, *spavao*, čak i s teretom umorstva na duši!

Prošao je drugi i treći dan, a moga mučitelja još uvijek ne bijaše. Iznova sam stao disati kao slobodan čovjek. Monstrum je u užasnom strahu pobjegao iz ovih prostora zauvijek! Nikad mi se više neće pojaviti pred očima! Moja sreća bijaše neizmjerena! Grijeh mog crnog čina tek me malo uznemirivao. Bilo je postavljeno nekoliko upita, ali je na sve spremno odgovoreno. Došlo je čak do pretrage – ali ništa se dakako nije moglo otkriti. Držao sam svoje buduće blaženstvo osiguranim.

Četvrtog dana nakon umorstva, odred policajaca došao je posve neočekivano u kuću, i ponovno stao vrlo temeljito pretraživati prostorije. Siguran, međutim, u nemogućnost da se moje skrovište otkrije, nisam čutio ni najmanje nelagode. Policajci su mi naložili da ih pratim pri njihovu traganju. Nisu mimoišli ni jedan ugao ili zakutak. I napokon, po treći ili četvrti put, spustili su se u podrum. Ni jedan mišić nije mi zatreptao. Srce mi je udaralo mirno, kao u čovjeka koji sniva u nedužnosti. Koračao sam s kraja na kraj podruma. Prekrstio sam ruke na grudima, i lagodno šetao amo-tamo. Policajci su bili potpuno uvjereni, te su se pripremali za odlazak. Radost u mom srcu bijaše suviše jaka da bi se mogla obuzdati. Gorio sam od želje da izrečem bar jednu riječ, da pokažem svoju pobjedu i dvostruko učvrstim njihovo osvjedočenje o mojoj nekrivnji.

»Gospodo«, prozbiorih napokon, dok se skupina uspinjala stepenicama, »presretan sam što sam otklonio vaše sumnje. Želim vam najbolje zdravlje, i nešto više uljudnosti. Uzgred rečeno, gospodo, ovo je – ovo je veoma dobro zidana kuća.« (U toj mahnitoj želji da kažem nešto neusiljeno, jedva sam znao što uopće izgovaram.) »Mogao bih reći, *izvanredno* dobro zidana kuća. Ovi zidovi – zar odlazite, gospodo – ovi su zidovi vrlo masivno građeni«; i tu sam, iz puke bjesomučnosti razmetanja, snažno pokucao, bambusovim štapićem koji sam držao u ruci, točno po onom dijelu redova cigle iza kojih je stajao leš moje rođene supruge.

Ali neka me Bog zaštiti i izbavi iz kandža Sotone! Netom je odjek mojih udaraca utonuo u tišinu, kad mi odgovori glas iz nutrine groba! – plač, isprva prigušen i isprekidan, poput jecanja djeteta, a zatim naglo prerastao u jedan dugačak, glasan i neprekinut vri-

sak, potpuno neprirodan i neljudski – urlik – bolan krik, napola užasnut a napola pobjedonosan, krik štono bi mogao odjeknuti samo iz pakla, istodobno iz grla prokletih u njihovim smrtnim mukama, i zlih duhova koji uživaju u tom prokletstvu.

Budalasto je govoriti o mojim vlastitim mislima. Izgubivši ravnotežu, zateturao sam k suprotnom zidu. U jednom je trenutku skupina na stepenicama stajala nepomično, obuzeta silinom užasa i strahopočitanja. U slijedećem, tuce je snažnih ruku već trgalo zid. Srušio se u cjelini. Leš, već u stanju znatnog raspadanja i oblijepjen zgrušanom krvlju pojavio se uspravan pred promatračima. Na njegovoj glavi, crvenih razjapljenih usta i s jednim jedinim rasplamsanim okom, sjedila je ona jeziva zvijer koje me prepredenost namamila u umorstvo, i koje me izdajnički glas izručio krvniku. Zazidao sam tog monstruma unutar grobnice!

JAMA I NJIHALO

*Impia tortorum longos hic turba furores
Sanguinis innocui, non satiata, aluit
Sospite nunc patrid, fracto nunc funeris antro,
Mors ubi dira fuit vita salusque patent⁵*

(Četvorostih sročan za natpis na vratnicama tržnice koja treba da se podigne na mjestu nekadašnjeg Jakobinskog kluba u Parizu.)

Bilo mi je zlo – užasno zlo od tih dugotrajnih muka, a kad su me napokon odvezali i dopustili mi da sjednem, osjetio sam kako gubim svijest. Osuda – strašna osuda na smrt – bila je posljednja razumljiva rečenica koja mi je doprla do ušiju. Nakon toga glasovi inkvizitora kanda su se stopili u nejasan žamor. To mi je izazvalo u glavi pomisao na *revoluciju* – možda zato što me taj žamor podsjetio na kloparenje vodeničnog kola. To je vrlo kratko potrajalo, jer uskoro nisam više ništa čuo. Ipak sam još vidio, ali sve strašno preuveličano! Vidio sam usne sudaca u crnim haljama. Usne su mi se učinile bijele – bijelje od papira na kojem pišem ove riječi – i upravo groteskno tanke; tanke od snažnog izraza odlučnosti, nepokolebljivosti, strogog preziranja ljudskih patnji. Vidio sam kako te usne još izgovaraju odluku koja je za mene značila Usud. Vidio sam kako se krive od smrtonosne rečenice. Vidio sam kako oblikuju slogove mog imena i prezimena, i protrnuo sam jer nisam čuo glasa. Vidio sam, također, u ono nekoliko trenutaka bjesomučne strave, lagano i gotovo neprimjetno lelujanje crnih zastora kojima bijahu zastrti zidovi prostorije. A tada mi pogled pade na sedam visokih svijeća na stolu. U prvi mah dojmile su me se kao oličenje milosrđa, kao bijeli vitki anđeli koji će me spasiti; ali mi tada odjednom spopade dušu nekakva smrtna muka, i osjetih kako mi svaka žilica u tijelu zatreperi, kao da sam dotaknuo žicu galvanske baterije, a anđeoski se likovi prometnuše u sablasti koje ništa ne znače, sablasti plamenih glava, te uvidjeh da se od njih ne mogu nadati nikakvoj pomoći. A zatim mi se u uobrazilju uvuče, kao kakva divna melodija, pomisao na to kako li mora biti slatko počivati u grobu. Ta mi je pomisao došla na um nježno i kradomice, te mi se čini da mi je trebalo podosta vremena dok je nisam potpuno shvatio; ali, upravo kad mi ju je duh napokon potpuno dokučio i prihvatio, likovi sudaca rasplinuše mi se pred očima kao kakvom čarolijom; visoke svijeće utonuše u ništavilo; plameni im se posve ugasiše; nastade mrkli mrak; sve osjećaje kao da proguta nekakva pomamna struja što mi odvuče dušu u had. Zatim svijet postade tišina, i mir, i noć.

Obeznanio sam se, ali ne bih rekao da sam potpuno izgubio svijest. Neću ni pokušati da odredim, pa čak ni da opišem, koliko mijе svijesti ostalo, ali je nisam potpuno izgubio. Ni u najdubljem snu, ni u bunilu, ni u nesvjestici, ni u smrti, pa čak ni u grobu, *ne izgubi se* ona sasvim. Inače ne bi za čovjeka bilo besmrtnosti. Budeći se iz najdubljeg sna, kidamo tanahnu koprenu *nekakva* snivanja. Ali već trenutak kasnije (možda je ta koprena toliko slabašna) ne sjećamo se više da smo sanjali. U vraćanju iz obeznanjenosti u život ima dvije

⁵ Ovdje je dugo bjesnjela bezbožnička rulja mučitelja, nikad sita krvi nevine. Sad kad je spašena domovina i razvaljeno leglo ubojica, ondje gdje je vladala okrutna smrt otvara se put životu i spasu.

faze; prva faza – osjećaj duševnog ili duhovnog postojanja, i druga – osjećaj tjelesnog postojanja. Čini mi se vjerojatnim, kad bismo se u toj drugoj fazi mogli prisjetiti dojmova iz prve, da bi nam ti dojmovi rječito govorili o uspomenama iz svijeta s onu stranu ponora. A što je taj ponor? Kako da bar lučimo njegove sjene od sjene u grobu? Ali, ako se dojmova onoga što sam nazvao prvom fazom i ne možemo prisjetiti kad god želimo, ipak, zar se ne pojave ti dojmovi, nakon duljeg vremena, i sami, pa se čudimo odakle nam dolaze? Tko se nije nikad obeznanio, taj neće vidjeti neobične dvore ni čudnovata poznata lica u užarenu ugljevlju; neće gledati kako u zraku lebde tužna priviđenja koja većina ljudi ne može vidjeti; neće premišljati o mirisu nekog neznanog cvijeta; i neće mu se u glavi zamutiti od značenja neke muzičke kadence koja mu nikad dotle nije bila privukla pozornost.

Sred čestih i brižljivih nastojanja da se nečeg prisjetim, sred ozbiljnog napora da prikupim po koji spomen na prividno ništavilo u koje mi je duša bila zapala, bilo je trenutaka kad sam sanjao da sam uspio; bilo je kratkih, vrlo kratkih razdoblja kad sam do zvao u pamet uspomene koje su se, kako me uvjerava zdrav razum kasnijih dana, mogle odnositi samo na ono stanje prividne nesvijesti. Te sjene sjećanja nejasno govore o visokim spodobama koje su me podigle i nijemo ponijele dolje – dolje sve niže i niže – sve dok me nije spopala grozna vrtoglavica od same pomisli na beskonačnost toga spuštanja. Isto mi tako govore o nekoj mutnoj zebnji oko srca zato što mi je srce bilo neprirodno mirno. Tada slijedi osjećaj nenadane nepomičnosti u svim stvarima; baš kao da su oni koji su me nosili (sablasna pratnja!) u svom silaženju prešli granice bezgraničnog i zastali da otpočinu od silnog napora. Zatim se sjećam ravnine i vlage; a onda je sve *ludilo* – ludilo sjećanja koje je zabavljeno zabranjenim stvarima.

Neobično naglo vratio mi se u duh osjećaj pokreta i šumova – burno lupanje srca, a u uši njegovi otkucaji. Zatim nastaje prekid u kojem se sve gubi. Zatim opet šumovi, i pokreti, i dodir sveg me prožima nekakva jeza. Zatim samo osjećam da postojim, bez misli – ovo je stanje dugo potrajalo. Zatim, neobično naglo, *pomisao*, i grozna strepnja, i silno upinjanje da pojmem svoje pravo stanje. Zatim snažna želja da me obuzme neosjetljivost. Zatim mi duša naglo oživljava, i polazi mi za rukom da se pomaknem. I tada se prisjećam svega – suđenja, sudaca, crnih zastora, osude, mučnine, nesvjestice. Zatim potpuno zaboravljam sve što je slijedilo; tek kasniji dani i vrlo ozbiljno naprezanje pomogoše mi da se svega mutno prisjetim.

Sve dotle nisam još bio otvorio oči. Osjećao sam da ležim na leđima, odriješen. Ispružih ruku i ona teško pade na nešto vlažno i tvrdo. Ostavio sam je da tako leži više minuta, upinjući se da se dosjetim gdje li sam i što li sam. Zudio sam, ali se nisam usuđivao da se poslužim vidom. Zazirao sam od prvog pogleda na predmete oko sebe. Nije da sam se bojao gledati strašne stvari, nego sam strahovao da neću imati što vidjeti. Naposljetku, s ludim očajem u srcu, brzo otvorih oči. Obistinise se moja najgora predviđanja. Oko mene je bila tmica vječne noći. Jedva sam disao. Činilo mi se da me mrklina mraka pritišće i guši. Bilo je užasno zagušljivo. Još sam mirno ležao i naprezao se da pokrenem svoj um. Prisjetih se postupka inkvizicije i pokušah odatle izvući zaključke o svom pravom stanju. Osuda je bila izrečena, a činilo mi se da je od tada prošlo vrlo mnogo vremena. Pa ipak, nisam ni na tren pomislio da sam uistinu mrtav. Takva pomisao, ma što čitali o tome u pričama, nikako se ne slaže sa stvarnim postojanjem. Ali, gdje sam bio, i u kakvu stanju? Znao sam da osuđeni na smrt obično svršavaju na *autodafe*-u⁶, a jedan je bio tako spaljen one večeri uoči

⁶ *autodafé* - izricanje i izvršavanje osuda srednjovjekovne inkvizicije, osobito spaljivanje osuđenih heretika i njihovih djela na lomači.

dana kad sam bio osuđen. Da me nisu možda vratili u tamnicu da čekam dan kad će opet prinijeti žrtvu, što znači tek za nekoliko mjeseci? Odmah sam uvidio da je to nemoguće. Žrtve su se tražile bez odlaganja. Osim toga, u mojoj je ćeliji, kao i u svim samicama u Toledu, pod bio od kamena i u nju je ipak dopirala svjetlost.

Odjednom jedna grozna pomisao natjera mi svu krv u srce, te za kratko vrijeme ponovo izgubih svijest. Čim se povratih, skočih na noge drhtureći grčevito cijelim tijelom. Mahnito sam zamahao rukama iznad sebe i oko sebe. Ništa nisam napipao, ali sam strepio da zakoračim da ne bih naišao na zidove kakve *grobnice*. Znoj me svega obli i hladne krupne kapi orosiše mi čelo. Muke zbog neizvjesnosti postadoše napokon nepodnosive, pa oprezno zakoračih, ispruženih ruku, a oči samo što mi nisu iskočile iz duplja od napora da uhvate koju slabašnu zraku svjetlosti. Prođoh podosta koraka, ali svejednako sama tama i praznina. Počeh slobodnije disati. Činilo mi se da me ipak nije snašla najgroznija sudbina.

I dok sam i dalje oprezno koračao, navriješe mi u sjećanje na tisuće neodređenih glasila o toledskim grozotama. O tamnicama se svašta pričalo – oduvijek sam držao da su to puke priče, ali čudne i odviše jezive da bi se mogle ponoviti drukčije osim šapatom. Jesu li me ostavili da skapam od gladi u ovom podzemnom svijetu mraka? Ili, kakva me, možda još užasnija, sudbina očekuje? Da me na kraju čeka smrt, i to smrt gorka preko svakog običaja, o tome nisam sumnjao jer sam dobro poznao karakter svojih sudaca. Samo me zanimala i zaokupljala misao kako će me i kada smaknuti.

Naposljedku moje ispružene ruke naiđoše na nekakvu tvrdu zapreku. Bio je to zid, činilo mi se od kamena – vrlo gladak, ljigav i hladan. Pođoh duž njega; koračao sam vrlo oprezno i nepovjerljivo, imajući na umu neke stare priče koje sam negda čuo. Na taj način nisam, međutim, mogao utvrditi dimenzije svoje ćelije, jer sam je mogao svu obići i vratiti se na polaznu točku, a da to i ne primijetim – toliko mi se jednolik činio taj zid. Stoga potražih nož koji mi je bio u džepu kad su me povelili u sudnicu inkvizicije, ali ga više nije bilo; odijelo mi je bilo zamijenjeno haljetkom od grube vunene tkanine. Pomislio sam bio da zabijem oštricu u koju usku pukotinu u zidu i tako obilježim mjesto odakle sam pošao. Poteškoća je, doduše, bila ništavna, ali se u prvi mah, u mojoj poremećenoj uobrazilji, činila nesavladiva. Otkinuh napokon dio poruba sa svog haljetka i postaviti ga u cijeloj dužini pod pravim kutom prema zidu. Pipajući oko sebe, morao sam naići na tu krpku, kad običem cijelu ćeliju. Tako sam bar mislio, ali nisam računao na veličinu ćelije i na svoju malaksalost. Pod je bio vlažan i sklizak. Glavinjao sam neko vrijeme, a onda se spotakoh i padoh. Prekomjerni zamor natjera me da ostanem ležati; i ubrzo me, onako na podu, srva san.

Kad se probudih i ispružiti ruku, nađoh pokraj sebe kruh i vrč vode. Bio sam suviše iscrpljen da razmišljam otkud sad to, samo sam pohlepno jeo i pio. Ubrzo nakon toga nastavih obilaziti ćeliju i jedva nekako stigoh do onog komadića tkanine. Do trenutka kad sam pao, nabrojao sam bio pedeset dva koraka, a otkako sam nastavio obilazak, nabrojio sam još četrdeset osam. Ukupno je, dakle, bilo stotinu koraka; a ako uzmemo da su dva koraka jedan metar, izračunao sam da ćelija ima oko pedeset metara u krugu. Naišao sam, međutim, na više uglova u zidu, pa nisam mogao predočiti sebi kakva je oblika ta podrumaska prostorija; jer, nisam se mogao oteti dojmu da sam pod zemljom.

U tom svom istraživanju nisam imao bogzna kakva cilja, a svakako nimalo nade, ali me nekakva neodređena radoznalost tjerala da nastavim. Odmaknuvši se od zida, nakanio sam da prođem kroz cijelu prostoriju. Isprva sam išao neobično oprezno, jer je pod, iako očito od tvrdog materijala, bio nepouzdan zbog skliskosti. Napokon se odvažih i bez krzmanja krenuh čvrstim korakom, nastojeći da prođem kroz prostoriju u pravoj liniji. Tako sam prevalio desetak-dvadesetak koraka kad mi se ostatak otkinutog poruba s haljetka zaplete među noge. Stadoh na njega i tresnuh svom snagom licem na pod.

Onako zbunjen zbog pada, nisam odmah uočio jednu prilično neobičnu okolnost, koja mi je tek nakon nekog vremena, dok sam ležao ničice, privukla pozornost. Bilo je to ovo – brada mi je počivala na tamničkom podu, ali usne i gornji dio glave, iako mi se činilo da su niže od brade, nisu ništa dodirivale. U isto vrijeme čelo kao da mi se parilo u nekakvoj ljepljivoj pari, a do nosa mi je dopirao neobičan miris trulih gljivica. Ispružih ruku i protrnuh kad pojmih da sam pao na sam rub okrugle jame, veličinu koje nisam, naravno, mogao procijeniti u tom trenutku. Pipajući zid ispod samog ruba, uspio sam otkinuti komadić zida te ga bacih u ponor. Nekoliko sam sekunda osluškivao kako udara o strane provalije; napokon potmulo bučne u vodu, a zatim uslijediše glasni odjeci. U isti tren začuh nekakav šum nalik na brzo otvaranje i isto tako hitro zatvaranje vrata, negdje gore, a kroz tamu iznenada blijesnu slabašan tračak svjetlosti i isto se tako nenadano ugasi.

Sad mi je bilo jasno kakvu su mi sudbinu spremili, i čestitah sam sebi što mi se u pravi čas dogodila nezgoda koja me spasila. Da sam bio pošao još samo korak dalje, ne bi me više bilo među živima. A smrt kojoj sam netom umakao bila je upravo onakva kakvu sam do tada smatrao pukom izmišljotinom u pričama o inkviziciji. Žrtve njene tiranije mogle su birati između smrti od najgroznijih tjelesnih muka i smrti od najužasnijih duševnih patnji. Meni su bili namijenili ovu drugu. Živci su mi od pretrpljenih muka bili toliko oslabili da bih zadrhtao i kad bih začuo vlastiti glas, pa sam bio u svakom pogledu prikladna žrtva za vrstu mučenja koja me čekala.

Tresući se kao prut na vodi, odvukao sam se natrag do zida, pošto sam bio odlučio da radije tu skapam nego da se izvrgnem strahotama jame. U mašti sam već vidio mnoštvo tih jama na različnim mjestima u ćeliji. Možda bih u nekom drukčijem duševnom stanju smogao hrabrosti da dokrajčim svoje muke tako da skočim u jednu od tih jama, ali sam sad bio prava pravcata kukavica. A nisam mogao ni zaboraviti ono što sam bio pročitao o tim jamama – da *naglo* ugasnuće života nije predviđeno tim jezovitim planom.

Nisam mogao sate i sate usnuti zbog duševnog uzbuđenja, ali sam napokon opet zadrijemao. Kad se prenuh, nađoh pokraj sebe, kao i prije, kruh i vrč s vodom. Morila me strašna žeđ, pa ispih vrč nadušak. Mora da je u vodi bilo nekih opojnih sredstava jer, čim sam je popio, obuze me nekakva neodoljiva snenost. Utonuh u dubok san – pravi mrtvački san. Dakako da ne znam koliko sam dugo spavao; ali, kad sam ponovo otvorio oči, vidio sam predmete oko sebe. Zahvaljujući nekom čudnovatom sumporastom sjaju, kojem nisam mogao u prvi mah odrediti izvor, vidio sam kolika je i kakva moja tamnica.

Bio sam se grdno prevario u njenoj veličini. Cijeli opseg njenih zidova nije bio veći od dvadeset pet metara. Ta mi je činjenica zadala na nekoliko minuta cio roj uzaludnih briga; uistinu uzaludnih! Jer, što je u tim strahovitim prilikama u kojima sam se nalazio moglo biti nevažnije od pukih dimenzija moje ćelije? Ali, duša mi se živo zanimala za sitnice, pa sam se trudio da dokučim u čemu sam se prevario pri mjeranju. Napokon mi pukne pred očima istina. U prvom pokušaju mjerenja izbrojio sam pedeset dva koraka do trenutka kad sam pao; tada sam zacijelo bio svega korak-dva od komadića tkanine; zapravo sam bio obišao gotovo cijelu ćeliju. Tada sam zaspao, a kad sam se probudio, zacijelo sam krenuo natrag, pa sam tako zaključio da je opseg gotovo dvostruko veći nego što je doista bio. Onako smućen, nisam zapazio da mi je zid bio s lijeve strane kad sam pošao, a s desne kad sam završio obilazak.

Prevario sam se i što se tiče oblika prostorije. Pipajući po zidu, naišao sam na više uglova, pa sam odatle zaključio da je vrlo nepravilna oblika; eto kako mrkli mrak može djelovati na čovjeka kad se budi iz obamrlosti ili sna! Uglovi su jednostavno bili bridovi nekolikih plitkih udubina ili niša na nejednakim razmacima. Inače je ćelija imala oblik kvadrata. Ono što sam smatrao za zid od opeke činilo mi se sad da je od željeza, ili od neke druge kovine, u golemim pločama, a njihovi su spojevi ili sastavci tvorili te udubine. Sva je

ta metalna površina bila grubo išarana ružnim i odvratnim crtežima, koji svoj nastanak imaju zahvaliti grobničkim praznovjericama fratara. Likovi zloduha punih prijetnje, u obliku kostura, i druge još strasnije slike pokrivala su i nagrđivale zidove. Zapazio sam da su obrisi tih čudovišta prilično jasni, ali da su boje izbljedjele i zamućene, kao daje na njih djelovala vlaga. Sad sam primijetio i pod koji je bio od kamena. U sredini je zjapila okrugla jama, čijim sam raljama izmakao; ali to je bila i jedina jama u ćeliji.

Sve sam to vidio nejasno i na jedvite jade, jer se položaj mog tijela bio znatno promijenio dok sam spavao. Sad sam ležao poleđuške, koliko sam dug i širok, na nekakvu nisku ležaju od letava. Za nj sam bio čvrsto vezan dugačkim remenom nalik na kolan. Njime su mi tijelo i udovi bili više puta omotani tako da su mi samo glava i lijeva ruka ostale slobodne, i to tek toliko da sam jedva nekako mogao dohvatiti jelo iz zemljane posude što je ležala pokraj mene na podu. Opazio sam, na svoj užas, da vrča više nema. Kažem na svoj užas zato što me morila nesnosna žeđ. Čini se da su moji mučitelji i željeli da ožednim, jer je jelo u posudi bilo meso – vrlo oštro začinjeno.

Uz gledavši, promatrao sam strop svoje ćelije. Bio je desetak-dvanaestak metara visok i izrađen slično kao i zidovi. Nekakav čudnovat lik na jednoj ploči prikova mi svu pozornost. Bijaše to slika Vremena, onako kako se obično prikazuje, samo što je, umjesto kose, držalo u ruci nešto što mi se na prvi pogled učinilo da je golemo njihalo kakvo se može vidjeti na starinskim satovima. Ipak, bilo je nečega na toj spravi što me nagna da je bolje promotrim. Dok sam gledao gore, pravo u nju (jer je bila točno iznad mene), učinilo mi se da se kreće. Trenutak kasnije taj se moj dojam potvrdi. Njihaji klatna bili su kratki i, naravno, polagani. Motrio sam ga nekoliko minuta, pomalo u strahu, još više u čudu. Zamoren napokon promatranjem njegova jednoličnog njihanja, svrnuh pogled na druge predmete u ćeliji.

Lagan šum privuče mi pozornost, pa pogledah na pod i spazih nekoliko golemih štakora kako trčkaju po njemu. Izišli su bili iz jame koju sam vidio desno od sebe. I na moje oči penjali su se iz jame hrpimice, užurbano, pohlepni očiju, primamljeni mirisom mesa. Ulagao sam mnogo truda i pažnje da ih otjeram odjela.

Možda je bilo prošlo pola sata, a možda i sat (jer nisam imao točne predodžbe o vremenu) prije nego što sam ponovo digao pogled. Ono što tada ugledah zbuni me i osupnu. Njihaj klatna povećao se bio za otprilike jedan metar. Prirodna je posljedica toga bila da mu je i brzina znatno porasla. Ali, najviše me zabrinulo to što se njihalo bilo osjetno *spustilo*. Tada zapazih – nije ni potrebno da kažem koliko sam se zgrozio – da mu je donji kraj, od sjajnog čelika u obliku polumjeseca, oko trideset centimetara dugačak od jednog vrška do drugog; izvijeni vršci i donji rub bijahu, očito, oštri kao britva. Isto tako kao britva bio je masivan i težak, jer se od ruba naviše sve više širio i završavao čvrstim i širokim hrptom. Visio je teškoj brončanoj šipci, a cijelo je njihalo *fjukalo* njišući se u zraku.

Više nisam mogao sumnjati kakvu su mi sudbinu spremili redovnici, dosjetljivi u izmišljanju muka. Izvršitelji inkvizicije znali su da sam otkrio jamu – *jamu* koje su strahote bile namijenjene tako drskom otpadniku kao što sam ja – *jamu*, sliku sama pakla, o kojoj se pričalo daje Ultima Thule⁷ svih njihovih kazni. Samo pukim slučajem nisam pao u tu jamu, a znao sam da je iznenađenje ili hvatanje u zamku važan dio grotesknog ubijanja po tamicama. Pošto nisam sam pao u jamu, njihovim paklenskim planom nije bilo predviđeno da me bace u ponor, pa me stoga (tu više nisam mogao birati) čekala drugačija i blaža smrt. Blaža! Umalo što se nisam osmjehnuo u svojim mukama pri pomisli na ovakvu upotrebu ovakva izraza.

⁷ *Ultima Thule* - posljednje naseljeno mjesto na svijetu, kraj svijeta

Što vrijedi pričati o dugim, dugim satima više no smrtnog užasa, u kojima sam brojio žestoke njihaje čelika! Palac po palac, red po red, postupnim poniranjem uočljivim samo u vremenskim razmacima što su bili dugi kao vječnost, spuštalo se njihalo sve niže i niže. Prolazili su dani – možda je i mnogo dana prošlo – prije no što se zanjihalo toliko blizu iznad mene da me hladilo svojim jetkim dahom. Miris britka čelika prodro mi je u nosnice. Molio sam se – preklinjao nebo svojim molitvama da se njihalo što prije spusti. Pomahnitao sam i upinjao se da se izdignem do oštrice te strašne krivošije. A tada se iznenada smirih i ležah smiješeći se blistavoj smrti, kao što se dijete smiješi rijetkoj igrački.

Ponovo me obuzela nesvjestica, ali je kratko trajala jer, kad sam se opet povratio, njihalo se nije bilo primjetno spustilo. A možda je nesvjestica i dulje trajala, jer znam daje ondje bilo zloduha koji su zapazili da sam se onesvijestio i koji su mogli po volji zaustaviti njihanje. Kad sam se osvijestio, bio sam vrlo, o, neizrecivo slab i iznemogao, kao nakon duga gladovanja. Čak i u samrtnim mukama ljudska je priroda u meni hlepila za hranom. Jedva nekako ispružih lijevu ruku koliko mi je remen dopuštao, i dohvatili ono malo jela što su mi ga štakori bili ostavili. Kad sam prinio komadić mesa ustima, sijevne mi u glavi napola uobličena misao puna radosti... i nade. Ali otkud u *mene* nada? Bila je to, kako rekoh, napola uobličena misao – čovjeku padne na um mnogo misli koje nikad ne dovrši. Osjećao sam da je bila radosna i puna nade; ali sam isto tako osjećao da se zatrla dok se stvarala. Uzalud sam se naprezao da je upotpunim... da je ponovo ulovim. Duge patnje gotovo su potpuno poremetile moje normalne umne sposobnosti. Bio sam slaboumnik... idiot.

Njihalo se njihalo pod pravim kutom prema mom tijelu. Vidio sam da će me oštrica presjeći oko srca. Najprije će iskrzati grubu tkaninu moga haljetka – pa će se vraćati da nastavi svoje djelo – opet, i opet... Usprkos strahovito širokom luku (oko deset metara ili čak i više) i fijukavoj snazi njihala koja je mogla presjeći i same željezne zidove, ipak će njihalo u idućih nekoliko minuta samo iskrzati moj haljetak. I na toj se misli zaustavih. Nisam se usuđivao poći dalje u razmišljanju. Uporno sam se zadržavao na toj misli, baš kao da ću, ostajući pri njoj, zaustaviti i spuštanje čelika. Silio sam se da mislim na to kako će oštrica fijukati kad bude prolazila kroz moju odjeću – na čudnovat, uzbudljiv osjećaj koji izaziva trenje tkanine. Premišljao sam o svim tim ispraznim stvarima dok me nisu podišli srsi.

Niže – sve niže klizilo je njihalo. Bjesomučno sam uživao uspoređujući brzinu njegova spuštanja s brzinom njihanja. Lijevo – desno – daleko u stranu – cvileći kao ukleta duša; primičući se mom srcu pritajenim korakom tigra! Naizmjenice sam se cerio i urlao, kako je koja misao u meni prevladavala.

Sve niže – neizbježno, nemilosrdno sve niže! Njihalo se njihalo na svega tri palca od mojih prsa! Upinjao sam se žestoko, bijesno, ne bih li oslobodio lijevu ruku. Bila mi je slobodna samo podlaktica. Mogao sam je pružiti, jedva jedvice, od posude pokraj sebe do usta, ali nikako dalje. Da sam mogao prekinuti remen iznad lakta, bio bih zgrabio njihalo i pokušao ga zaustaviti. Ali, isto bih tako mogao pokušati da zaustavim lavinu!

Sve niže – neprekidno, neumitno sve niže! Drhtao sam i trzao se pri svakom njihaju. Grčevito sam se skupljao pri svakom zamahu. Očima sam napeto pratio kako se njihalo naglo udaljava i penje, obuzet najluđim očajem; oči su mi se grčevito sklapale kad bi se njihalo spuštalo, iako bi mi smrt bila dobro došla, oh, i te kako dobro došla! Ipak su mi živci drhtali pri pomisli kako bi i najmanje popuštanje te sprave bilo dovoljno da mi ta britka, blistava sjekira padne na prsa. *Nada* mi je tjerala živce da drhte, i tijelo da se skuplja. *Nada* – nada koja slavi pobjedu i na mučilištu – tješi šapatom čak i osuđene na smrt u tamnicama inkvizicije.

Vidio sam kako njihalo treba da se još deset do dvanaest puta zanjiše pa da mi čelik dodirne haljetak, a kad sam to pojmio, iznenada mi obuzme dušu intenzivna, staložena mirnoća rođena iz očaja. Prvi put sam nakon više sati – a možda i dana – *razmišljao*. Palo mi je na pamet da je remen, ili kolan, kojim sam bio vezan, *od jednog* komada. Nisam bio sputan nikakvim drugim uzetom. Čim bi oštrica, britka kao britva, zahvatila bilo koji dio ramena, rasjekla bi ga pa bih se mogao sam lijevom rukom odriješiti. Ali kako bi strašna bila, u tom slučaju, blizina čelika! Kako bi i najmanji trzaj bio smrtonosan! I zar je moguće, uostalom, da sluge mojih mučitelja nisu predvidjeli i preduhitrili tu mogućnost? Zar je moguće da je remen na mojim prsima na putu njihala? Strepeći da mi ta slabašna i, kako mi se činilo, posljednja nada ne propadne, pridigao sam glavu toliko da razgledam svoja prsa. Kolan mi je čvrsto obavijao udove i trup na svim mjestima – *osim na onom koji je bio na putu pogubnoj oštrici*.

Tek što sam ponovo spustio glavu u prvotni položaj, pade mi na um nešto što ne bih mogao bolje opisati nego kao onu neuobličenu polovicu misli o oslobođenju koju sam već spomenuo, a čija mi je polovica samo nejasno promaknula mozgom kad sam prinio jelo svojim vrelim usnama. Sad je čitava misao bila tu – slabašna, jedva daje bila razumna, je-dva daje bila određena – ali je bila čitava. Prožet nervoznom snagom rođenom iz očaja, pokušah odmah da provedem tu misao u djelo.

Već je sate i sate neposredna okolina niskog drvenog ležaja na kojem sam ležao doslovno vrvjela od štakora. Bili su divlji, drski, lakomi; mjerkali su me svojim užagrenim očima kao da samo čekaju da se smirim, pa da navale na plijen. »Na kakvu li su samo hranu navikli u jami?« – pomislih.

Požderali su bili, unatoč svim mojim naporima da ih u tome spriječim, sve što je bilo u posudi, osim nekoliko mrvica. Bilo mi je prešlo u naviku da rukom mlatim ili mašem oko zdjelice – ali naposljetku je nesvjesna jednoličnost mojih pokreta izgubila sav učinak. Gamad je u svojoj proždrljivosti počesto zarivala svoje oštre očnjake u moje prste. Ostacima masnog i začinjenog mesa dobro sam namazao remen dokle sam god mogao doku čiti; zatim sam digao ruku s poda i nepomično ležao susprežući dah.

Isprva su proždrljive životinje bile iznenađene i zaplašene tom promjenom – prestankom svakog pokreta. Usplahireno su ustuknule; mnoge su potražile utočište u jami. Ali to je potrajalo samo trenutak-dva. Nisam uzalud računao na njihovu proždrljivost. Primijevši da nepomično ležim, jedan ili dva od najodvažnijih skočiše na ležaj i počеше njuškati remen. To kao da je bio znak za opći juriš. Povrvješe iz jame u novim čoporima. Puzili su uz drveni ležaj, preplavili ga, i na stotine njih đipalo je po meni. Odmjereno kretanje klatna nije ih nimalo smetalo. Izmičući njegovim udarcima, navalili su na umašćeni remen. Tiskali su se, vrvjeli po meni u sve većim gomilama. Koprčali su mi se po vratu; njihove hladne njuške tražile su moje usne. Umalo što se nisam ugušio od te silne navale; gađenje za koje na svijetu nema imena nadimalo mi je prsa, a srce mi se ledilo od nekakve ljepljive težine. Ali slutio sam da će za koji trenutak borba biti okončana. Lijepo sam osjećao kako remen popušta. Znao sam da na više mjesta samo što nije pukao. Ležao sam i dalje *nepomično* svladavajući se nadljuskom snagom.

I nisam se prevario u računu niti sam uzalud trpio. Napokon sam osjetio da sam *slobodan*. Kolanje s mog tijela visio u komadima. Ali klatno mi je već bilo nadomak prsima. Pre-rezalo je bilo grubu vunenu tkaninu. Presjeklo je košulju ispod nje. Još se dva puta zanji-halo, te me žignuo oštar bol u svakom živcu. Ali kucnuo je čas da se oslobodim. Na jedan moj pokret rukom moji se osloboditelji razbježaše kud koji. Neprestano se pomičući – oprezno, porebarke, polagano, sav skutren – izvukao sam se iz zagrljaja remena i izvan dohvata krivošije. Na trenutak sam bar bio *slobodan*.

Slobodan, a u vlasti inkvizicije! Tek što sam bio stupio sa svoje drvene postelje za mučenje na kamenu pod zatvora, paklenska se sprava zaustavi, i vidjeh kako je neka nevidljiva sila povuče kroz strop u vis. To mi je bila pouka koju sam teško primio k srcu. Nesumnjivo su svaki moj pokret budno pratili. Slobodan! Izbjegao sam smrti u jednom obliku muka samo da budem izručen gorem od smrti, u nekom drugom obliku. Pri toj pomisli unezvjereno sam mjerkao očima zapreke što su me opkoljavale. Nešto neobično, neka promjena, koju u prvi mah nisam mogao jasno procijeniti, očito se zbila u toj prostoriji. Nekoliko sam se minuta, obuzet nekakvom sanjarskom i ustreptalom zanesenošću, bavio jalovim, nesuvislim nagađanjima. Dotle sam prvi put zapazio odakle dopire ono sumporasto svjetlo u ćeliju. Prodiralo je kroz pukotinu, oko centimetar široku, što se protezala oko cijele ćelije na dnu zidova, koji su stoga izgledali, i doista bili, potpuno odvojeni od poda. Pokušao sam, ali naravno uzalud, da zavirim kroz taj otvor.

Dok sam se nakon tog pokušaja pridizao, iznenada mi pukne pred očima otkud ta promjena u prostoriji. Već sam napomenuo da su obrisi likova na zidovima bili prilično jasni, ali da su boje bile nekako zamucene i neodređene. Te su boje sad poprimile, i svakim su časom sve više poprimale, začudan i vrlo živ sjaj, koji je onim sablasnim i demonskim prilikama pridavao izraz koji bi možda uzdrmao i jače živce od mojih. Demonske oči, bjeso-mučne i avetinjski žive, piljile su u mene sa tisuću strana, gdje ih prije uopće nije bilo, i krijesile se od groznog odbleska nekakve vatre koju nisam, ni pored najbolje volje, mogao smatrati za nestvarnu.

*Nestvarnu.*⁸ Udišući, osjetio sam u nosnicama dah pare od užarena željeza! Zagušljiv zadah ispunio je ćeliju! Oči koje su me gledale u mojim mukama bivale su svakim trenutkom sve užagrenije! Po naslikanim krvavim strahotama širilo se sve jarce rumenilo. Pre-disao sam! Hvatao dah! Nije moglo biti dvojbe o namjerama mojih mučitelja – o, tih najnemilosrdnijih, o, tih najdemonskijih od svih ljudi! Uzmicao sam od usijanog metala prema središtu ćelije. Usred misli o tome kako ću živ izgorjeti, predodžba o studenoj vodi u jami pala mi je na dušu kao melem. Pohitah prema njenu kobnom rubu. Pogledah u nju naprežući oči. Sjaj od užarenog stropa obasjavao je i najskrovitije zakutke. Ali, u trenutku izbe-zumljenosti, razum mi nikako nije htio pojmiti smisao onoga što sam vidio. Naposljetku se taj smisao probijeprokrči sebi put do moje duše – utisne se kao plameni žig u moju ustreptalu svijest. O, gdje je glas da progovori! O, strahote! O, strahote nad strahotama! Kriknuvši, uzmaknuh od ruba jame i zarih glavu u šake plačući gorko.

Žar je naglo rastao, pa još jednom uzgledah drhtureći kao da me trese groznica. Zbila se još jedna promjena u ćeliji, a ta se promjena očito ticala njena oblika. Kao i prije, uzalud sam u prvo vrijeme nastojao proniknuti ili pojmiti što se zbiva. Ali nisu me dugo ostavili u nedoumici. Pošto sam se već dva puta izvukao, inkvizicija se žurila da se osveti. Nije više bilo šale s majstorom strahota. Prostorija je do tada imala oblik kvadrata. Sad sam pak vidio da su joj dva željezna kuta oštra, a druga su dva, prema tome, bila tupa. Ta se užasna razlika brzo povećavala praćena nekakvim tihim tutnjanjem ili stenjanjem. Učas je prostorija poprimila oblik romba. Ali to još nije bio kraj promjeni – a nisam se ni nadao ni želio da to bude kraj. Poželjeh da prigrlim užarene zidove kao ruho vječnog mira. »Smrt«, rekoh, »Bilo kakva smrt, samo ne u jami!« Budala! Zar nisam već morao znati daje cilj usijanog željeza da me natjera u jamu? Zar sam mogao odoljeti užarenosti? A romb se, eno, sve više i više sužavao, toliko brzo da nisam imao vremena da razmišljam. Njegova sredina i, naravno, najveća širina bila je upravo ondje gdje je zjapio ponor. Ustuknuo sam, ali su me zidovi što su se zatvarali neodoljivo gurali dalje. Naposljetku mom oprženom i zgrčenom tijelu nije ostalo ni stope slobodnog prostora na čvrstom tlu ćelije. Nisam se više

⁸ Sir Thomas Browne, Pokapanje u urnama*

opirao, ali su moje duševne muke našle oduška u glasnom, dugom i očajnom posljednjem vrisku. Osjetio sam kako se njišem na samu rubu... odvratih pogled...

Začuh graju ljudskih glasova! Začuh glasnu jeku, kao da trube mnoge trublje! Začuh oštro struganje, kao da pucaju gromovi! Užareni se zidovi naglo razmaknuše! Netko ispruži ruku i uhvati me dok sam, gubeći svijest, padao u ponor. Bio je to general Lasalle.⁹

Francuska je vojska ušla u Toledo. Inkvizicija je pala u ruke svojih neprijatelja.

⁹ *General Lasalle* (1775-1809) - slavni Napoleonov general.

UMORSTVA U ULICI MORGUE

Koju su pjesmu pjevale sirene, ili koje je ime uzeo Ahil kad se krio među ženama pitanja su, što, premda zbunjuju, ipak ne isključuju svako nagađanje.

Duhovne osobine koje opisujemo kao analitičke same su po sebi tek malo podložne analizi. Možemo ih ocijeniti samo po njihovim posljedicama. O njima znamo, među ostalim, da su svom posjedniku, kad ih posjeduje u velikoj mjeri, vazda izvor najživahnijeg užitka. Kao što se snažan čovjek raduje svojoj fizičkoj moći, te uživa u onim zadacima koji zahtijevaju napor svih njegovih mišića, tako se analitičar s veseljem predaje onoj moralnoj aktivnosti koja *razrješava*. On nalazi zadovoljstvo čak i u najbeznačajnijim zanimanjima koja će uposliti njegove talente. On voli zagonetke, pitalice, hijeroglif: pokazujući, pri rješavanju svakog pojedinog od njih, stupanj pronicavosti koji se običnom poimanju čini nadnaravnim. Njegovi rezultati, do kojih je došao samom biti i jezgrom metode zapravo nam se prikazuju kao čista intuicija. Sposobnost raščlambe zacijelo se može veoma ojačati proučavanjem matematike, a posebno one njene najviše grane koja se, nepravedno, i isključivo na temelju njenih retrogradnih operacija, naziva, kao *par excellence*, analitikom. A ipak, proračunavati ne znači samo po sebi analizirati. Igrač šaha, na primjer, čini jedno i ne trudeći se da pokuša drugo. Iz toga slijedi daje igra šaha, s obzirom na njen utjecaj na duhovni značaj, u velikoj mjeri pogrešno shvaćena. Ne pišem sada raspravu, već naprosto uvodim u ponešto osebujnu pripovijest zapažanjima, koja su posve usputna; stoga ću iskoristiti ovu priliku da utvrdim kako su uzvišenije sposobnosti refleksivnog intelekta određenije i korisnije zaokupljene nepretencioznom igrom dame nego čitavom zamršenom izvještačenošću šaha. U ovom potonjem, u kojem su kretnje figura različite i *bizarne*, s raznolikim i varijabilnim vrijednostima, ono što je naprosto zamršeno pogrešno se drži (prilično uobičajena zabluda) nečim što je dubokoumno. *Pažnja* je ovdje zaokupljena u najvećoj mjeri. Ako popusti samo na tren, dolazi do propusta, koji će uroditi gubitkom ili porazom. Budući da mogući potezi nisu samo mnogobrojni već i zamršeni, šanse se za takve propuste umnožavaju; i u devet od deset slučajeva pobijedit će sabraniji, a ne oštroumniji igrač. U dami naprotiv, gdje su potezi jedinstveni i mogu tek malo varirati, vjerojatnost se neopreza umanjuje i, budući da puka pažnja ostaje relativno nezaposlena, svaka prednost koju neka strana stekne stečena je većom *pronicaošću*. Da budemo manje apstraktni – zamislimo igru dame u kojoj su figure svedene na četiri kralja i gdje se, dakako, ne može očekivati nikakav propust. Očigledno je da pobjedu ovdje može odlučiti (budući da su igrači u svemu jednaki) samo neki *recherche* potez, rezultat određenog intelektualnog npora. Lišen uobičajenih sredstava, analitičar se udubljuje u duh svoga protivnika, identificira se s njim, i nerijetko na taj način, na prvi pogled, spoznaje jedine metode (ponekad zaista nevjerovatno jednostavne) kojima može navesti na grešku, ili natjerati na pre nagluno i pogrešno prosuđivanje.

Vist je odavno poznat po svom utjecaju na ono što se naziva moć prosuđivanja; i poznato je daje bilo ljudi na najvišoj intelektualnoj razini koji su u njemu nalazili naizgled neprotumačivi užitak, dok su šah odbacivali kao frivolan. Nema sumnje da ne postoji ništa slične prirode što u tolikoj mjeri napreže sposobnost raščlambe. Najbolji šahist na kršćanskom svijetu nije ništa drugo do najbolji igrač šaha; ali vještina u vistu znači sposobnost u svim onim značajnim pothvatima u kojima se um bori s umom. Kad kažem vještina, mis-

lim ono savršenstvo u poznavanju igre što uključuje obuhvaćanje svih izvora iz kojih se može izvući zakonita prednost. Oni nisu samo mnogobrojni, već poprimaju i različite oblike i često se kriju u onim zakucima misli koji su potpuno nepristupačni običnom poimanju. Promatrati pažljivo znači pamtiti razgovijetno; i, do tog trenutka, sabran će se šahist snalaziti vrlo dobro u vistu, dok su Hoyleova pravila¹⁰ (koja se sama temelje na pukom mehanizmu igre) dovoljno i općenito shvatljiva. Tako su posjedovati dobro pamćenje i postupati »po knjizi« momenti koji se obično drže dovoljnim za dobru igru. Ali upravo se u pitanjima onkraj granica pukih pravila očituje vještina analitičara. On šutke prikuplja zalihu zapažanja i zaključaka. To isto možda čine i njegovi drugovi, i razlika u opsegu stečene informacije ne krije se toliko u valjanosti zaključaka, koliko u kakvoći zapažanja. Nužno je znati što valja promatrati. Naš se igrač uopće ne ograničuje; niti ne odbacuje dedukcije iz stvari nebitnih za igru premda mu je igra cilj. On proučava izraz lica svoga partnera, pažljivo ga uspoređujući s licem svakoga od svojih protivnika. Promatra način slaganja karata u svakoj ruci; često brojeći adut za adutom, i jednu po jednu najjaču kartu, pomoću pogleda koje na njih bacaju oni koji ih drže. On zapaža svaku promjenu na licu dok je igra u toku, prikupljajući zalihu mišljenja na temelju razlika u izrazu sigurnosti, ili iznenađenja, ili trijumfa, ili zlovolje. Po načinu na koji uzima štih, on ocjenjuje može li osoba koja ga je dobila napraviti još jedan u toj partiji. On prepoznaje blef po izrazu lica uz koji je bačen na stol. Slučajna ili neoprezna riječ; nehotično ispuštanje ili okretanje neke karte, s popratnom strepnjom ili nemarom s obzirom na njeno prikrivanje; prebrajanje štihova, i red po kojem su složeni; nelagoda, oklijevanje, gorljivost ili uzrujanost – sve to predstavlja, za njegovo prividno intuitivno shvaćanje dvije ili tri runde, on u cijelosti poznaje sadržaj onoga što svaki pojedini igrač drži u ruci, te otada nadalje odlaže svoje karte s jednakom određenosti svrhe, kao da su svi ostali igrači okrenuli svoje na pravu stranu.

Analitičku moć ne valja brkati s pukom dosjetljivošću; jer, dok je analitičar nužno dosjetljiv, dosjetljiv je čovjek često čudesno nesposoban za analizu. Sposobnost uočavanja redosljeda, te kombiniranja po kojoj se dosjetljivost obično očituje, i kojoj su frenolozi¹¹ (rekao bih zabludom) pripisali poseban organ, pretpostavljajući da je riječ o nekoj primitivnoj sposobnosti, tako se često susreće u onih kojih intelekt inače graniči s idioterijom da je privukla pažnju svekolikih pisaca o etici. Između dosjetljivosti i analitičke moći uistinu postoji razlika znatno veća nego između mašte i imaginacije¹², ali po svojoj naravi uočljivo analogna. Ustanovit će se, zapravo, da su dosjetljiviji uvijek maštoviti, a *istinski* imaginativni da ne mogu biti drugo do analitičari.

Pripovijest koja slijedi možda će se čitaocu učiniti pomalo kao komentar netom iznesenim tvrdnjama.

Boraveći u Parizu tijekom proljeća i dijela ljeta 18., upoznao sam ondje Monsieura C. Augustea Dupina. Taj je mladi gospodin bio iz odlične – štoviše iz vrlo slavne obitelji, ali je, zbog niza nepovoljnih zbivanja spao na takvo siromaštvo da mu je energija njegova značaja potpuno podlegla, te se prestao kretati u svijetu, ili nastojati da ponovno povрати svoj imetak. Susretljivošću nekih vjerovnika, u njegovu se posjedu još zadržao mali ostatak njegove očevine; i iz prihoda koji mu je odatle pritjecao on je uspijevaao, pomoću najstrože štednje, pokrivati najnužnije životne potrebe, ne brinući se za suvišnosti. Knjige su mu, zaista, bile jedina raskoš, a do njih je u Parizu lako doći.

¹⁰ Hoyleova pravila - kartaška pravila koja je formulirao Englez Edmond Hoyle

¹¹ frenologija - proučavanje karakternih i mentalnih osobina na te melju oblika lubanje, koje je bilo rašireno u Poeovo doba i izazvalo njegovo posebno zanimanje

¹² Poe se ovdje služi poznatom romantičnom podjelom poetskih osobina na maštu (*fancy*), površnu i ukrasnu pjesničku djelatnost, i imaginaciju (*imagination*), duboku stvaralačku snagu koja pjesniku daje gotovo nadnaravno značenje i moć.

Prvi se susret zbio u nekoj zabitnoj knjižnici u Rue Montmartre, gdje nas je slučajna okolnost što smo obojica tražili isti vrlo rijedak i vrlo poseban primjerak knjige dovela do prisnijeg druženja. Vidali smo se vrlo često. Mene je iskreno zainteresirala mala obiteljska povijest, koju mi je on ispriповjedio s onom otvorenošću, tako karakterističnom za Francuza, kad god je predmet razgovora isključivo njegovo ja. Bio sam zaprepašten, također, golemim opsegom njegove načitanosti; a iznad svega sam osjećao kako me neobuzdani žar i živahna svježina njegove imaginacije uzbuđuje do dna duše. Znajući što tražim i za čim težim tada u Parizu, osjećao sam da bi mi društvo takvog čovjeka predstavljalo neprocjenjivo blago; i to sam mu čvrsto iskreno povjerio. Napokon je bilo dogovoreno da ćemo stanovati zajedno tijekom mog boravka u gradu; a budući da su moje životne okolnosti bile nešto sređenije od njegovih, bilo mi je dopušteno da se dadem u trošak unajmljivanja, te opremanja, u stilu koji je odgovarao prilično fantastičnoj sumornosti naše zajedničke čudi, zubom vremena nagrizene i groteskne zgradurine, davno napuštene zbog praznovjerica o kojima se nismo raspitivali, i naherene prema konačnom padu u povučenom i usamljenom dijelu Faubourga St. Germaina.

Da je svakodnevnica našega života u toj kući bila poznata svijetu, držali bi nas za luđake – premda možda za luđake bezazlene naravi. Naša je osama bila savršena. Nismo dopuštali nikakvih posjeta. Zaista, i samo je mjesto naše povučенosti brižljivo držano u tajnosti pred mojim nekadašnjim znancima; a mnogo je godina prošlo otkako je Dupin prestao bilo kog poznavati ili biti poznat u Parizu. Postojali smo sami za sebe.

Bio je poseban hir mog prijatelja (jer kako da to inače nazovem?) da bude zaljubljen u Noć zbog nje same; i to sam se *bizarrerie*, kao i svim ostalima, bez riječi priklonio; predajući se bez ikakvih ograda njegovim mahnitim hirovima. Ta tmasta božica nije vazda htjela sama prebivati uz nas; ali mogli smo patvoriti njenu prisutnost. Pri prvom tračku zore zatorčili bismo sve masivne kapke na našoj staroj zgradi; upalili bismo dvije voštanice koje su, intenzivno namirisane, zračile tek vrlo sablasnim i vrlo slabašnim svjetlom. Njihovom pomoću uposlili smo tada svoje duše sanjarijama – čitali, pisali ili razgovarali, dok nas ura ne bi upozorila da nastupa prava Tmina. Tada bismo išetati na ulice, rukom pod ruku, nastavljajući razgovor o temama dana, ili lutajući na daleko i široko do u kasne sate tražeći, posred neobuzdanih svjetala i sjena tog gusto naseljenog grada onaj beskraj duhovnog uzbuđenja kojim može uroditi mirno promatranje.

U takvim trenucima morala mi je upasti u oči i zadiviti me (premda sam, po njegovom bujnom idealizmu, bio pripravan da je očekujem) osebujna analitička sposobnost Dupina. Činilo se također da on gorljivo uživa da se njome koristi – ako ne baš da je pokazuje – i nije oklijevao da prizna zadovoljstvo koje je na taj način postizao. Hvalisao se preda mnom, tiho se smijuckajući, kako većina ljudi, s obzirom na njega, nosi prozore na svojim grudima, i bio je sklon dodati tim tvrdnjama izravne i upravo nevjerovatne dokaze njegova duboka poznavanja moje nutrine. Držanje mu je u takvim trenucima bilo hladno i odsutno; oči bezizražajne; dok mu se glas, inače puni tenor, uzdizao do diskanta, koji bi zvučao mrzovoljasto da nije bilo odmjerenosti i savršene razgovijetnosti izgovora. Promatrajući ga u tim raspoloženjima, često sam se u mislima zadržavao na drevnoj filozofiji *Dvodjelne duše*, te sam se zabavljao zamišljajući dvostrukog Dupina – stvaralačkog i rastvaračkog.

Ne treba pretpostaviti po onome što sam netom ispriповjedio da iznosim nekakvu tajnu, ili bilježim neku romantičnu priču. Ono što sam u tom Francuzu opisao bio je naprosto posljedak uzbuđene, a možda čak i bolesne inteligencije. Ali kakve su prirode bile njegove primjedbe u dotičnim razdobljima najbolje će pokazati jedan primjer.

Jedne smo noći šetkali dugačkom, prljavom ulicom u blizini Palais Rovala. Kako smo obojica očigledno bili zaokupljeni mislima, ni jedan od nas nije prozborio ni slovca barem petnaest minuta. Odjednom je Dupin naglo izgovorio ove riječi:

»Zaista, on je vrlo malen rastom i bolje bi pristajao u *Theatre des Varietes*.«

»O tome nema nikakve dvojbe«, otpovrnuo sam nehotice, isprva i ne primijetivši (koliko sam bio udubljen u meditacije) čudesan način na koji se govornik saglasio s mojim razmišljanjima. Čas kasnije sam se sabrao, i moje je zaprepaštenje bilo silno.

»Dupine«, rekoh ozbiljno, »Ovo prelazi moje poimanje. Ne oklijevam da kažem kako sam zapanjen, i kako jedva vjerujem svojim ćutilima. Po čemu si ti uopće mogao znati da ja mislim o?« Tu sam zastao da utvrdim izvan svake sumnje znade li on zaista o kome sam mislio. »– o Chantillyju«, reče on, »zašto si zastao? Govorio si sam sebi kako ga njegova sićušna pojava onemogućuje u tragediji.«

A upravo je to bio predmet mojih razmišljanja. Chantilly bijaše *quondam* postolar iz Rue St. Denis, koji se, pomahnitavši za pozornicom, okušao u ulozi Kserksa u istoimenoj Crebillonovoj¹³ tragediji, te su ga obasuli podrugljivim pamfletima zbog tog pokušaja.

»Reci mi, za ime božje«, uskliknuh, »ta metoda – ako metoda uopće postoji – koji ti je omogućio da dokučiš o čemu mislim.« Uistinu sam bio još zaprepašteniji nego sam bio voljan iskazati.

»Bio je to piljar« odvrati moj prijatelj, »koji te naveo na zaključak da onaj krpač potplata nije dovoljno visok za *Kserksa et id genus omne*¹⁴.«

»Piljar!« – ti me iznenađuješ – »ja uopće ne poznajem nikakva piljara.«

»Onaj čovjek koji je naletio na tebe kad smo ulazili u ulicu – to je moglo biti prije petnaest minuta.«

Sad sam se sjetio da me zaista neki piljar, noseći na glavi veliku košaru jabuka, zamalo slučajno oborio dok smo izlazili iz Rue C. u veliku ulicu u kojoj smo sada stajali; ali kakve je to veze imalo sa Chantillyjem nisam nikako mogao dokučiti.

U Dupinu nije bilo ni trunka *charlatanerie*. »Objasnit ću ti«, reče on, »a da bi sve jasno shvatio, ponajprije ćemo slijediti trag tvojih meditacija unatrag, od onog trenutka kad sam ti se ja obratio do časa *rencontre-a* s dotičnim piljarom.

Veće karike toga lanca nižu se ovako. – Chantilly, Orion, Dr. Nichols. Epikur¹⁵, sterotomija¹⁶, ulična kaldrma, piljar.«

Malo je ljudi koji se nisu, u nekom razdoblju svoga života, zabavljali na taj način da korak po korak unatrag slijede put kojim su došli do određenih zaključaka u svom duhu. To je zanimanje ponekad silno interesantno; i onaj koji se u njemu prvi put okuša zapanjen je naizgled neizmjernom udaljenošću i nepovezanošću početne točke i cilja. Koliko je dakle moralo biti moje zaprepaštenje kad sam čuo Francuza da govori ono što je netom izrekao, i kad nisam mogao, a da ne priznam kako govori istinu. Nastavio je:

»Razgovarali smo o konjima, ako me pamćenje ne vara, čas prije nego smo izišli iz Rue C. To je bio posljednji predmet o kojem smo raspravljali. Kad smo prešli u ovu ulicu, piljar, s velikom košarom na glavi, hitro je prošao pokraj nas i gurnuo te na veliku gomilu kamenih kocaka, naslaganih na mjestu gdje se popravljaju pločnik, Ti si nagazio na jedan labavi djelić, okliznuo se, malo nategnuo članak, napravio si ljutito ili mrzovoljasto lice, pro-

¹³ Prosper Crebillon (1674-1762) - francuski dramatičar. Dramu o perzijskom kralju *Kserksu* napisao je 1714. godine.

¹⁴ *et id genus omne* (lat.) - i sve što je od te vrste

¹⁵ *Epikur*, starogrčki filozof, sljedbenik Demokritov. Prema Epikuru svijet se sastoji od atoma i praznine.*

* Atomi vertikalno padaju kroz prazninu dok se jednom, slučajno, jedan ne otkloni od svoje vertikalne putanje i tako izazove sudaranje atoma i stvaranje svjetova.

¹⁶ sterotomija - nauka rezanja kamena

mrmrljao nekoliko riječi, okrenuo se da pogledaš hipu kamenja, i zatim šutke nastavio put. Nisi obraćao posebnu pažnju na ono što činiš; ali zapažanje je u mene u posljednje vrijeme postalo neka vrsta nužnosti.«

»Oči su ti bile oborene – pogledavajući, s mrzovoljastim izrazom na rupe i brazde u pločniku (tako da sam vidio kako još uvijek misliš na kamenje) dok nismo stigli do male uličice zvane Lamartine, koja je popločena, u pokusne svrhe, pločama što gusto naliježu jedna na drugu, učvršćene zakovicama. Tu ti se lice razvedrilo i, primijetivši kako ti se usnice pomiču, nisam ni trenutka dvojio da si promrmrljao riječ »stereotomija«, naziv koji se vrlo izvještačeno primjenjuje na ovu vrstu pločnika. Znao sam da nisi mogao sam sebi reći »stereotomija«, a da ti misli ne krenu u smjeru atomija, a odatle i Epikurovih teorija: a budući da sam, kad smo ne tako davno, raspravljali o tome predmetu, spomenuo kako su začudno, a ipak kako neprimijećeno, neodređena nagađanja toga plemenitog Grka našla potvrdu u najnovijoj nebularnoj kozmogoniji¹⁷, osjetio sam da ne možeš izbjeći da baciš pogled uvis, na veliku *nebulu*¹⁸ u Orionu¹⁹, i svakako sam očekivao da ćeš to učiniti. Ti jesi pogledao u nebo; i sad sam bio osvjedočen da sam pravilno slijedio tvoj trag. Ali u onoj jetkoj *tí-rade-i* o Chantillyju, koja je objavljena u jučerašnjem »*Musee*«, satiričar je, neukusno aludirajući na postolarevu promjenu imena pošto je stao na koturne, citirao latinski stih o kojem smo često razgovarali. Mislim na stih.

Perdidit antiquum litera prima sonum²⁰

Već sam ti rekao da se to odnosi na Orion, koji se nekad pisao Urion; i zbog određene zajedljivosti povezane s tim tumačenjem, bio sam svjestan da ga nisi mogao zaboraviti. Bilo je stoga jasno da nećeš propustiti da povežeš ta dva pojma Oriona i Chantillyja. Da si ih doista i povezao, uočio sam po naravi smiješka koji ti je zaigrao na usnama. Pomislio si kako je žrtvovan bijedni postolar. Do tada je tvoje držanje bilo pogureno; ali sada sam vidio kako si se uspravio u svojoj punoj visini. Tada sam se osvjedočio da razmišljaš o sličnoj pojavi Chantillyja. U tom sam trenutku prekinuo tvoje meditacije primjedbom da bi, budući daje on u stvari *zaista* vrlo malen čovječuljak – taj Chantilly – pristajao mnogo bolje u *Theatre des Varietes*.

Nedugo poslije toga pregledavali smo jedno večernje izdanje *Gazette des Tribunanx*, kad su nam pažnju privukli slijedeći stupci.

»Čudnovata umorstva. – Danas ujutro, oko tri sata, stanovnike Quartiera St. Rocha trgnuo je iz sna niz jezivih krikova, što su, kako se čini, dopirali iz četvrtog kata jedne kuće u Rue Morgue, u kojoj, kako je poznato, prebivaju isključivo neka Madame L'Esplanave i njena kći Mademoiselle Camille L'Esplanave. Poslije stanovitog zatezanja, uzrokovanog bezuspješnim pokušajem da se u kuću uđe na uobičajeni način dveri su provaljene željeznom polugom i ušlo je osam do deset susjeda u pratnji dvaju *gendarme-a*. U to su doba krikovi već umuknuli; ali, dok je skupina hitala uz prvi niz stepenica, razabrala je dva ili više grubih glasova u ljutitoj prepirci, koji kao da su dopirali iz gornjeg dijela kuće. Kad su stigli do drugog odmorišta, i ti su glasovi umuknuli, i zavlada je savršena tišina. Skupina se podijelila i žurila od prostorije do prostorije. Pošto su dospjeli do velike stražnje sobe na četvrtom katu (koje su vrata, budući da su zaključana s ključem iznutra, bila nasilu provaljena) zatekli su prizor koji je u svakom od prisutnih izazvao ne samo zaprepaštenje već i užas.

Stan je bio u bjesomučnom neredu – namještaj polomljen i razbacan na sve strane. Bio je samo jedan krevet; a s njega je bila podignuta krevetnina i bačena nasred poda. Na jed-

¹⁷ kozmogonifa - teorija ili opis nestanka svemira

¹⁸ nebula - u astronomiji nebeska, obično svijetla maglica

¹⁹ Orion - zvijezde na sjevernom dijelu neba

²⁰ Perdidit antiquum litera prima sonum (lat.) - prvo je slovo izgubilo svoj starinski zvuk

nom stolu ležala je britva, umazana krvlju. Na kaminu su bila dva ili tri dugačka i gusta pramena sijede ljudske kose, također oblijepljena krvlju, i očigledno iščupana s korijenom. Na podu su nađena četiri napoleondora, jedna naušnica od topaza, tri velike srebrne žlice, tri manje od *metal d'Alger*, i dvije vrećice, koje su sadržavale gotovo četiri tisuće franka u zlatu. Ladice *bureau-a*, koji je stajao u jednom kutu, bijahu otvorene te su očigledno bile opljačkane, premda su brojni predmeti ipak ostali u njima. Malena je čelična blagajna otkrivena pod *krevetnikom* (ne pod krevetom). Bila je otvorena, a ključ je još uvijek bio u bravi. Nije sadržavala ništa do nekoliko starih pisama, i ostalih papira bez veće važnosti.

Nigdje ne bijaše traga Madame L'Espanave; ali budući da je u kaminu primijećena ne-uobičajena količina čađi, pretražen je dimnjak i (užasno je i ispričati!) leš kćeri, glavom nadolje, izvučen je iz njega; tako je naime bio utisnut u uski otvor do prilične visine. Truplo je bilo još prilično toplo. Pri pregledu uočena su brojna mjesta na kojima je koža bila oguljena, nedvojbeno zbog nasilnog načina na koji je bilo ugurano u dimnjak i izvučeno. Na licu je bilo mnogo ružnih ogrebotina, a na grlu tamnih modrica i dubokih tragova noktiju, kao daje pokojnica bila udavljena.

Nakon pomnog pretraživanja svakog dijela kuće bez daljnjih novih otkrića, skupina se zaputila u malo popločeno dvorište na začelju kuće, gdje je ležao leš stare gospođe tako potpuno prerezana grkljana daje, pri pokušaju daje podignu, glava otpala. Tijelo je, kao i glava, bilo strahovito osakaćeno – tijelo u tolikoj mjeri da je jedva zadržalo neki izgled ljudskosti.

U ovoj se jezivoj zagonetki, vjerujemo, još ne nazire ni traga nekom rješenju.«

Novine slijedećega dana donijele su još ove pojedinosti.

»*Tragedija u Rue Morgue*. Brojni su pojedinci ispitani u vezi s ovom vrlo čudnovatom i jezivom aferom« (riječ »*affaire*« u Francuskoj još nema onaj frivolni smisao koji je poprimila u nas), ali nije rečeno ništa što bi na nju moglo baciti neko svjetlo. Donosimo ovdje sve iskaze svjedoka.

Pauline Dubourg, pralja, izjavljuje da je poznavala obje pokojnice tri godine, jer je za njih tijekom toga razdoblja prala rublje. Činilo se da su stara gospođa i njena kći u vrlo dobrim odnosima – vrlo nježne jedna prema drugoj. Plaćale su izvanredno. Ne može ništa reći u pogledu njihova načina života ili sredstava za život. Vjeruje da se Madame L. izdržavala proricanjem sudbine. Govorilo se da ima uštedenog novca. Nikad nije susrela nikoga u kući kad bi donosila rublje ili ja odnosila kući. Sigurna da nisu imale nikakve stalne posluge. Činilo se da nema namještaja ni u kojem dijelu kuće osim na četvrtom katu.

Pierre Moreau, trafikant, izjavljuje daje gotovo četiri godine običavao prodavati male količine duhana i burmuta Madame L'Espanave. Rođenje u susjedstvu te tu oduvijek prebiva. Pokojnica i njena kći nastavale su kuću, u kojoj su nađeni leševi, više od šest godina. Ranije je u njoj stanovao neki draguljar, koji je gornje sobe davao u podnajam različitim osobama. Kuća je bila vlasništvo Madame L. Postala je nezadovoljna zbog toga što njen stanar zloupotrebljava kuću u kojoj stanuje, te se sama uselila u nju, ne želeći iznajmljivati ni jedan jedini dio. Stara je gospođa bila djetinjasta. Svjedok je vidio kćerku kojih pet ili šest puta tijekom tih šest godina. Njih su dvije živjele osobito povučeno – govorilo se da imaju novaca. Čuo je kako se među susjedima govorka da Madame L. proriče sudbinu – nije u to vjerovao. Nikad nije vidio nikoga da ulazi na vrata osim stare gospođe i njene kćeri, nekog nosača jednom ili dva puta, te liječnika kojih osam do deset puta.

Mnoge druge osobe, susjedi, svjedočili su u istom smislu. Nije spomenuto daje tko posjećivao tu kuću. Nije poznato jesu li Madame L. i njena kći imale živih rođaka. Kapci na prednjim prozorima rijetko su se otvarali. Oni u začelju bili su uvijek zatvoreni, osim velike stražnje odaje na četvrtom katu. Kuća je bila dobra kuća – ne tako stara.

Isidore Muset, gendarme, izjavljuje daje bio pozvan u kuću oko tri sata ujutro, te je na ulaznim dverima zatekao dvadesetak do tridesetak osoba, koje su pokušavale ući u kuću. Napokon ih nasilu otvori, bajunetom – ne motkom. Gotovo da nije imao teškoća pri otvaranju jer su dveri bile dvostruke ili složive a uz to nisu bile zasunute ni dolje ni gore. Krikovi nisu prestajali sve dok se vrata nisu otvorila – onda su odjednom umukli. Činilo se da su to vriskovi neke osobe (ili osoba) u strahovitoj mucu – bili su glasni i otegnuti, ne kratki i isprekidani. Svjedok je prvi krenuo uza stepenice. Dospjevši na prvo odmorište, čuo je dva glasa kako se glasno i ljutito prepiru – jedan osoran, drugi mnogo prodorniji – vrlo neobičan glas. Mogao razabrati neke riječi prvoga glasa, koji je pripadao Francuzu. Siguran da glas nije bio ženski. Mogao razabrati riječi »Sacre« i »diable«. Prodorni je glas pripadao nekom strancu. Nije mogao sa sigurnošću utvrditi je li to glas muškarca ili žene. Nije mogao razumjeti što se govori, ali vjeruje da je jezik bio španjolski. Stanje prostorije i trupla ovaj je svjedok opisao kao što smo ih mi 'opisali jučer.

Henry Duval, susjed, i po zanimanju srebrar, izjavljuje da je bio u skupini koja je prva ušla u kuću. Potvrđuje u glavnim crtama iskaze Museta. Čim su silom ušli u kuću, ponovno su zatvorili vrata da spriječe ulaz gomili, koja se okupila vrlo brzo, bez obzira na kasni sat. Prodorni glas je po mišljenju ovog svjedoka bio glas nekog Talijana. Uvjerenje da nije bio Francuz. Ne može sa sigurnošću reći da je glas bio muški. Mogao je biti i ženski. Ne poznaje talijanski jezik. Nije mogao razabrati riječi, ali je po intonaciji govornika uvjeren da je govornik bio Talijan. Poznao je madame L. i njenu kćer. Često je s obje razgovarao. Uvjeren da prodorni glas nije pripadao nijednoj od pokojnica.

Odenheimer, restaurateur. Ovaj je svjedok dobrovoljno dao iskaz. Budući da ne govori francuski, ispitivan je putem tumača. Rođen je stanovnik Amsterdama. Prolazio kraj kuće u doba kad su se čuli krikovi. Potrajali su nekoliko minuta – po svojoj prilici deset. Bili su otegnuti i glasni – vrlo strašni i potresni. Bio među onima koji su ušli u zgradu. Potvrđuje iskaze prethodnih svjedoka u svakom pogledu, osim u jednome. Siguran da je prodoran glas pripadao muškarcu – Francuzu. Nije mogao razabrati riječi koje su izrečene. Bile su glasne i brze – neujednačene – izgovorene očigledno u strahu, kao i u srdžbi. Glas je bio hrapav – ne toliko prodoran koliko hrapav. Ne bi ga mogao nazvati prodornim glasom. Osorni je glas nekoliko puta rekao »sacre«, »diable« i jednom »monDieu«.

Jules Mignaud, bankar iz tvrtke Mignaud et Fils, Rue Deloraine. Stariji je Mignaud. Madame L'Españave posjedovala je nešto imutka. Otvorila je račun u njegovoj banci u proljeće godine – (prije osam godina). Često je ulagala male svote. Nije ništa podizala sve do trećeg dana prije svoje smrti, kad je osobno podigla svotu od 4 000 franaka. Svota je isplaćena u zlatu, i službenik otposan njenoj kući s novcem.

Adolphe Le Bon, službenik u banci Mignaud et Fils, izjavljuje da je navedenog dana oko podneva pratio Madame L'Españave do njena boravišta s 4 000 franaka, podijeljenih u dvije vreće. Pošto su se vrata otvorila, pojavila se Mademoiselle L. i uzela mu iz ruku jednu vrećicu, dok ga je stara gospođa oslobodila druge. On se zatim poklonio i otišao. Nije vidio ni jednog čovjeka na ulici u to vrijeme. Ulica je sporedna – vrlo pusta.

William Byrd, krojač, izjavljuje da je bio među onima koji su ušli u kuću. Englez je. Živi u Parizu dvije godine. Bio jedan od prvih koji su se uspeli stepenicama. Čuo glasove u prepirci. Osoran je glas bio glas Francuza. Mogao je razabrati nekoliko riječi, ali više ih se ne može svih sjetiti. Razgovijetno je čuo »sacre« i »mon Dieu«. Po buci koja se u tom trenutku čula činilo se kao da se nekoliko osoba bori – kao da nešto straže ili se vuče po podu. Prodoran je glas bio veoma glasan – glasniji od onog osornog. Siguran je da to nije mogao biti glas Engleza. Činilo mu se daje glas Nijemca. Možda je bio i ženski glas. Ne razumije[^] njemački.

Četvorica od gore navedenih svjedoka, ponovno pozvani, izjavljuju da su vrata odaje u kojoj je nađeno tijelo Mademoiselle L. bila zaključana iznutra kad su svjedoci stigli do njih. Sve je bilo svršeno tiho – niotkud ni stenjanja ni bilo kakva šuma. Pošto su vrata silom provaljena, na vidiku nije bilo ni žive duše. Prozori, kako u stražnjoj tako i u prvoj sobi, bijahu spuštjeni i čvrsto zakračunani iznutra. Vrata između dviju soba bila su zatvorena, ali ne i zaključana. Vrata koja vode iz prednje sobe u hodnik bila su zaključana, i ključ je bio iznutra. Mala sobica na prednjoj strani kuće, na četvrtom katu, na dnu hodnika, bila je otvorena, zapravo odškrnutih vrata. Ta je sobica bila zatrpána starim krevetima, sanducima i sličnim. Sve je pažljivo pomaknuto i pretraženo. Nema ni jednog pedlja u bilo kojem dijelu kuće koji nije bio pažljivo pretražen. Čistači su provučeni gore i dolje kroz dimnjake. Kuća je četverokatnica, s tavanskim stanovima (*mansardes*). Zaklopna vrata na krovu bijahu čvrsto zabijena čavlima – činilo se da nisu godinama otvarana. Svjedoci su različito prikazali vrijeme koje je proteklo između trenutka kad su čuli glasove u prepiru i nasilnog otvaranja vrata sobe. Po nekima je trajalo jedva tri minute – po nekima čak pet. Vrata su otvorena s mukom.

Alfonzo Carcio, pogrebnik, izjavljuje da prebiva u Rue Morgue. Rođeni je Španjolac. Bio u skupini koja je ušla u kuću. Nije pošao dalje uza stepenice. Osjetljivih je živaca, te strepio od posljedica uzrujavanja. Čuo glasove koji se prepiru. Osoran je glas bio glas Francuza. Nije mogao razabrati što se govori. Prodoran je glas pripadao Englezu – u to je uvjeren. Ne razumije engleski jezik, ali sudi po intonaciji.

Alberto Montani, slastičar, izjavljuje da je bio među prvima koji će se popeti uza stepenice. Čuo glasove o kojima je riječ. Osoran je glas bio glas Francuza. Razabrao nekoliko riječi. Činilo se da se govornik s nekim pravda. Nije mogao razabrati riječi izrečene prodornim glasom. Bile su brze i neujednačene. Misli da glas pripada nekom Rusu. Potvrđuje ostala svjedočenja. Talijan je. Nikad nije razgovarao s rođenim Rusom.

Nekoliko svjedoka, ponovno pozvano, posvjedočilo je na ovom mjestu da su dimnjaci svih soba na četvrtom katu suviše uski da bi propustili ljudsko biće. Pod »čistačima« se razumijevaju cilindrične četke kakvima se služe dimnjačari. Te su četke provučene u oba smjera kroz svaki dimnjak i odvod u kući. Nema nikakvoga stražnjeg prolaza kojim se netko mogao spustiti dok se skupina uspinjala stepenicama. Tijelo Mademoiselle L'Españve bilo je tako čvrsto uglavljeno u dimnjak da se nije moglo izvući dok četvero ili petero prisutnih nije udružilo snage.

Paul Dumas, liječnik, izjavljuje da je negdje u zoru bio pozvan da pregleda trupla. I jedno i drugo ležalo je tada na gruboj platnenoj podlozi kreveta u odaji u kojoj je pronađena Mademoiselle L. Leš te mlade dame bio je strahovito natučen i izguljen. Činjenica daje bio uguran u dimnjak zacijelo dovoljno objašnjava tu pojavu. Grlo je bilo veoma našuljano. Točno pod bradom nalazilo se nekoliko dubokih ogrebotina, uz niz pomodrijelih tragova, koji su očigledno bili otisci prstiju. Lice je bilo strahovito iznakaženo, a očne jabučice izbuljene. Jezik je bio djelomično pregrizen. Velika masnica pronađena je u dubini trbuha, nastala, kako se čini, pritiskom koljena. Po mišljenju M. Dumasa, Mademoiselle L'Españve zadavila je neka nepoznata osoba, ili osobe. Leš majke bio je strahovito osakaćen. Sve su kosti desne noge i ruke bile manje ili više smrskane. Lijeva *tibia* gotovo potpuno skrhaná, kao i sva rebra na lijevoj strani. Čitavo tijelo strahovito isprebijeno i iznakaženo. Nije bilo moguće ustvrditi kako su ozljede nanesene. Kakav teški drveni štap ili neka široka željezna motka – stolac – bilo kakvo omašno, teško i tupo oruđe imalo bi takvo djelovanje, ukoliko bi njime rukovao vrlo snažan čovjek. Žena ne bi nikako mogla zadati te udarce bilo kakvim oruđem. Glava pokojnice, kad ju je svjedok ugledao, bila je potpuno odijeljena od tijela, te također silno razmrskana. Vrat je očigledno bio prerezan nekim vrlo oštrim instrumentom – vjerojatno britvom.

Alexandre Etienne, kirurg, bio je pozvan da s M. Dumasom pregleda trupla. Potvrđuje svjedočenje i mišljenje M. Dumasa.

Nikakvi daljnji važni podaci nisu izišli na vidjelo, premda je ispitano još nekoliko osoba. Umorstvo tako tajanstveno, tako zamršeno u svim svojim pojedinostima nikad prije nije počinjeno u Parizu – ako je umorstvo uopće počinjeno. Policija tapka u potpunom mraku – vrlo neobična pojava u događajima ovakve vrste. Na vidiku, međutim, nema ni traga nekom rješenju.«

Večernje izdanje novina objavilo je da u Quartier St. Roch i dalje vlada silno uzbudjenje – da su prostorije zgrade o kojoj je riječ još jednom pažljivo pretražene, i da su svjedoci iznova ispitani, ali bez ikakva rezultata. U jednoj se pripomeni, međutim, navodi da je Adolphe Le Bon uhapšen i sproveden u zatvor premda se ne čini da ga bilo što tereti, osim već iznesenih činjenica.

Dupina kao da je neobično zanimao razvoj te zagonetke – barem sam tako zaključio po njegovu vladanju, jer nije izrekao ni jednu primjedbu. Tek pošto je objavljeno da je Le Bon uhapšen, upitao me on što mislim o tim umorstvima.

Mogao sam se tek složiti s cijelim Parizom u tome da ih držim nerješivom tajnom. Nisam vidio načina na koji bi bilo moguće ući u trag ubojici.

»Ne smijemo suditi o načinu« rekao je Dupin, »na temelju ovoga nesavršenog saslušanja. Pariška policija, koju toliko hvale zbog njene *Pronicavosti*, lukava je, ali ništa više. U njenim postupcima nema metode, osim metode trenutka. Ona se naveliko šeperi raznim mjerama; ali su one vrlo često toliko neprilagođene postavljenim ciljevima da nas moraju podsjetiti na Monsieu-ra Jourdaina, koji traži svoju *robe-de-chambre – pour mieux entendre la musique*.²¹ Rezultati koje ona postiže često iznenađuju, ali se do njih ponajviše dolazi pukom marljivošću i energijom. Kad ta svojstva nisu svrsishodna, njeni planovi propadaju. Vidocq je, na primjer, dobro pogađao, i bio je uporan čovjek. Ali, bez pomoći obrazovana mišljenja, neprestano je griješio upravo s prevelika intenziteta svojih istraživanja. On je sužavao svoje vidno polje zato što je predmet držao preblizu. Mogao je možda vidjeti jednu ili dvije pojedinosti neobično jasno, ali je pri tom nužno gubio iz vida pojavu kao cjelinu. Postoji dakle mogućnost da se u nešto i suviše udubljuje. Istina se ne nalazi uvijek u zdencu. Zapravo, što se tiče značajnijih spoznaja, čvrsto vjerujem da je ona vazda na površini. Dubina se nalazi u dolinama gdje tragamo za njom, a ne na planinskim vrhuncima gdje se otkriva. Za oblike i izvore te vrste zablude vrlo je karakteristično promatranje nebeskih tijela. Pogledavati u zvijezdu – motriti je iskosa, okrenuvši prema njoj vanjske dijelove *redne* (prijemljivije za slabašne dojmove svijetla od unutaršnjih) znači vidjeti zvijezdu jasno – znači najbolje ocijeniti njen sjaj – sjaj koji jenjava razmjerno tome kako pogled skrećemo *ravno* na nju.

U posljednjem slučaju veći broj zraka stvarno dospijeva u oko, ali u prvom postoji profinjenija mogućnost shvaćanja. Nepotrebnim udubljivanjem zbunjujemo i oslabljujemo misao; i moguće je postići da čak i sama Venera nestane s nekog svoda promatranjem suviše upornim, suviše usredotočenim, ili suviše izravnim.

Što se ovih umorstava tiče, upustimo se načas sami u istraživanje, prije nego o njima stvorimo neko mišljenje. Istraga će nas zabaviti »(učinilo mi se da je to pomalo neobičan izraz, primijenjen u ovom smislu, ali nisam ništa rekao)« a osim toga, Le Bon mi je jednom učinio uslugu za koju mu dugujem zahvalnost. Otići ćemo i svojim očima pogledati zgradu

²¹ *Jourdain* – komični junak Moliereove komedije *Građanin plemić*. Moliere se izruguje skorojeviću koji pokušava oponašati plemiće, pa glupavo misli da će u kućnom ogrtaču bolje čuti muziku.

u pitanju. Poznajem G-a, prefekta policije, i pribavljanje potrebnog dopuštenja neće predstavljati teškoću.«

Dopuštenje je nabavljeno i smjesta smo krenuli u Rue Morgue. To je jedan od onih bijednih prolaza koji su se ispriječili između Rue Richelieu i Rue St. Roch. Bilo je kasno popodne kad smo onamo stigli; ta je četvrt, naime veoma udaljena od one u kojoj smo boravili. Kuću smo našli bez muke; jer brojni su prolaznici još uvijek s dokonom znatiželjom zurili uvis u zatvorene kapke sa suprotne strane ulice. Bila je to obična pariška kuća, s ulaznim dverima na kojima je sjedne strane stajala ostakljena čuvarska kućica, s pomičnim kapkom na prozoru, nagovještavajući *loge de concierge*. Prije nego smo ušli u kuću, pošli smo pješice do kraja ulice, skrenuli u jedan uski prolaz i onda, ponovno skrenuvši, prošli uz zadnju stranu zgrade – dok je Dupin razgledao cijelu okolinu, kao i kuću, s podrobnom pažnjom kojoj nikako nisam mogao vidjeti svrhe.

Vrativši se istim putem, ponovno smo došli pred pročelje zgrade, pozvonili i, pošto smo pokazali svoje isprave, agenti na straži pustili su nas da uđemo. Pošli smo gore – u odaju u kojoj je pronađeno tijelo Mademoiselle L'Espanave, i gdje su obje pokojnice još uvijek ležale. U nered u sobi nije, kao obično, nitko dirao. Nisam vidio ništa do onoga što je već ranije izneseno u *Gazette des Tribunaux* Dupin je sve pomno pretražio – ne izuzimajući ni tijela žrtava. Tada smo krenuli u druge prostorije, i u dvorište; cijelim putem pratio nas je *gendarme*. To nas je istraživanje zaokupilo do mraka, kad smo se spremili na odlazak. Putem kući moj se pratilac na trenutak zaustavio u uredništvu jednoga dnevnika.

Već sam rekao da su hirovi moga prijatelja bili mnogobrojniji, i da *Je les menageais* – jer za tu frazu u engleskom jeziku nema odgovarajućeg izraza. Sada mu je bilo po čudi da otklanja svaki razgovor na temu umorstva, sve otprilike do popodneva idućeg dana. Tada me upitao, iznenada, jesam li opazio nešto osebujno na onom poprištu užasa.

Sam način na koji je naglasio riječ »osebujno« izazvao je u meni zbog nečega jezu, a da nisam pravo znao zbog čega.

»Ne, ništa osebujna«, rekao sam, »u najmanju ruku, ništa više nego što smo obojica mogli vidjeti u novinama.«

»Gazette«, odvratio je on, »nije, na žalost, ulazila u neobičnu strahotu samog događaja. Ali odbacimo dokone zaključke toga glasila. Imam dojam da se ta tajna drži nerazrješivom upravo s onog razloga zbog kojega bi je valjalo držati vrlo rješivom – to jest, zbog *outré* naravi njenih svojstava. Policiju zbunjuje prividan nedostatak motiva – ne za samo umorstvo – već za krvoločnost umorstva. Zbunjuje ih također prividna nemogućnost da izmire glasove koji su se čuli u prepirci s činjenicama da gore nije pronađen nitko osim umorene Mademoiselle L'Espanave, i da nije bilo nikakve mogućnosti izlaska, a da to ne bi primijetila skupina koja se uspinjala stepenicama. Suludi nered u sobi; leš uguran glavom nadolje u dimnjak; strahovito osakaćenje tijela stare gospođe; te okolnosti, uz one koje sam netom spomenuo, i ostale koje ne moram spomenuti, dostajale su da potpuno paraliziraju sposobnosti vladinih službenika, dovodeći njihovu proslavljenu *proncavost* u nedoumicu. Pali su žrtvom krupne ali česte zablude da brkaju neobično s teško razumljivim. Ali upravo po tim odstupanjima od razine uobičajenog pipka razum tražeći put, ako ga uopće traži, u potrazi za istinom. U istragama kakvu mi sada vodimo ne bi se smjelo pitati toliko »što se zbilo« već »što je to što se zbilo, a da se nije zbilo nikad prije«. Zapravo lakoća kojom ću doći, ili sam već došao, do rješenja ove zagonetke, u upravnom je razmjeru s njenom prividnom nerješivošću u očima policije.«

Zurio sam u govornika u nijemom zaprepaštenju.

»Sada očekujem«, nastavio je on, gledajući prema vratima našeg stana – »sada očekujem osobu koja je, premda možda nije počinitelj ovoga pokolja, morala do neke mjere biti umiješana u taj čin. U najgorem je dijelu počinjenih zločina on vjerojatno nedužan. Na-

dam se daje ta moja pretpostavka točna; jer na njoj se temelji moja nada da shvatim čitavu zagonetku. Očekujem tog čovjeka ovdje – u ovoj sobi – svakog trenutka. Istina je, mogao bi i ne doći; ali sva je prilika da hoće. Dođe li, bit će ga potrebno zadržati. Evo pištolja; a obojica se znamo njime koristiti kad to prilika zahtijeva.«

Uzeo sam pištolje, a da sam jedva znao što činim, ili vjerovao svojim ušima, dok je Dupin nastavio govoriti, gotovo kao da drži monolog. Već sam spomenuo kako mu je u takvim trenucima izraz bio odsutan. Njegovo je izlaganje bilo namijenjeno meni; ali glas mu je, premda ni u kojem slučaju glasan, imao onu intonaciju kojom se obično služimo kad razgovaramo s nekim na veliku udaljenost. Njegove su oči, potpuno bezizražajne, promatrala samo zid.

»Da glasovi koje su svjedoci na stepenicama čuli kako se prepiru«, rekao je, »nisu bili glasovi samih žena, iskazi su svjedoka u cijelosti dokazali. To nas oslobađa svake sumnje s obzirom na pitanje je li stara gospođa mogla najprije umoriti kćer, a poslije počiniti samoubojstvo. Govorim o tom momentu isključivo za volju metode; jer snaga Madame L'Españave ne bi ni izdaleka bila dorasla zadatku da ugura leš svoje kćeri u dimnjak onako kako je bio nađen; a narav ozljeda na njenoj vlastitoj osobi potpuno isključuje pomisao na samouništenje. Umorstvo je dakle počinila neka treća osoba; i glasovi te treće osobe bijahu oni koji su se čuli u prepirci. Dopusti sada da ti skrenem pažnju – ne na čitavo svjedočenje koje se odnosi na te glasove – već na ono što je *osebujno* u tom svjedočenju. Jesi li primijetio bilo što *osebujno* u njemu?«

Spomenuo sam daje, premda su se svi svjedoci slagali u tome da je osoran glas bio glas Francuza, veliko neslaganje izazvao prodoran ili, koliko ga je jedan pojedinac opisao, hrpavi glas.

»To je bilo samo svjedočenje«, rekao je Dupin, »ali to nije bila osebujnost svjedočenja. Ti nisi zapazio ništa karakteristično. Nešto je ipak valjalo zapaziti. Svjedoci su se, kao što si spomenuo, složili u pogledu osornog glasa; u tome su bili jednodušni. Ali s obzirom na prodoran glas, osebujno je – ne da se nisu slagali – već da je, dok su ga jedan Talijan, jedan Englez, jedan Španjolac, jedan Nizozemac i jedan Francuz pokušavali opisati, svaki od njih govorio o njemu kao o *glasu stranca*. Svaki je od njih siguran da to nije bio glas njegova zemljaka. Svaki ga prispodablja – ne glasu pripadnika bilo koje nacije u čiji je jezik dobro upućen – već obrnuto. Francuz pretpostavlja da je to glas Španjolca, i bio bi mogao razabrati neke riječi *da poznaje španjolski* Nizozemac tvrdi daje pripadao nekom Francuzu; ali vidjet ćemo da stoji napisano kako je, budući da ne razumije francuski, ovaj svjedok ispiti- van putem tumača. Englez misli da je posrijedi glas Nijemca, a *ne razumije njemački*. Španjolac, je 'siguran' daje to bio glas Engleza, ali 'sudi po intonaciji' u cijelosti, zato što ne razumije engleski jezik. Talijan vjeruje daje glas bio glas Rusa, ali nikad nije razgovarao s rođenim Rusom. Drugi se Francuz, štoviše, razilazi u mišljenju s prvim, i osvjedočenje da je glas pripadao Talijanu, ali *budući da mu taj jezik nije poznat*, uvjerila ga je, jednako kao Španjolca, intonacija. Koliko je, dakle, čudesno nesvakidašnji morao zapravo biti taj glas o kojemu su se mogli pojaviti iskazi poput ovoga! – kojemu ča'k ni u *tonovima* stanovnici pet velikih dijelova Evrope nisu mogli otkriti ništa poznato! Reći ćeš da je to mogao biti glas nekog Azijca ili Afrikanca. Pariz ne obiluje ni Azijcima ni Afrikancima; ali, ne poričući takvo zaključivanje, naprosto ću ti sada skrenuti pažnju na tri momenta. Jedan je svjedok opisao taj glas kao »hrpav više nego prodoran«. Druga su ga dvojica predočila kao »hitar i *neujednačen*«. Nikakve riječi – nikakve glasove nalik riječima – ni jedan svjedok ne spominje kao razgovijetne. Nije mi poznato«, nastavio je Dupin, »kakav sam dojam do sada mogao ostaviti na tvoje rasuđivanje; ali ne oklijevam da kažem kako su ispravne dedukcije čak i iz ovog dijela svjedočenja – dijela koji se odnosi na jedan osoran i jedan prodoran glas – same po sebi dovoljne da pobude sumnju koja bi morala usmjeriti čitavo daljnje is-

traživanje ove tajne. Rekoh »ispravne dedukcije«, ali time nisam dokraja izrazio ono što mislim. Želio sam nagovijestiti kako su te dedukcije jedine pravilne, i kako ta sumnja iz njih *neizbježno* proistječe kao jedini rezultat. Koja je to sumnja, međutim, za sada još neću kazati. Želio bih samo da držiš na umu kako je za mene ona bila dovoljno snažna da dade određeni oblik – izvjesnu tendenciju – mojim ispitivanjima u onoj odaji.

Prebacimo se sada u mašti u tu odaju. Što ćemo u njoj ponajprije potražiti? Način izlaska kojim su se ubojice poslužile. Nije pretjerano kazati da ni jedan od nas dvojice ne vjeruje u nadnaravna zbivanja. Madame i Mademoiselle L'Esplanave nisu ubili duhovi. Počinitelji toga djela bijahu zbiljski i zbiljski su umakli. Dakle, kako? Srećom, postoji samo jedan način razmišljanja o toj pojedinosti, i taj nas način *mora* dovesti do određenog zaključka. – Razmotrimo, jednu po jednu, prihvatljive mogućnosti izlaska. Jasno je da su ubojice bile u sobi gdje je pronađena Mademoiselle L'Esplanave, ili barem u susjednoj sobi, kad su se svjedoci uspinjali stepenicama. Moramo dakle tražiti izlaz samo iz tih dviju prostorija. Policija je podrobno pregledala podove, stropove, samu građu zidova do u najmanju pojedinost. Nikakav *tajni* izlaz nije mogao promaknuti njihovoj budnosti. Ali ne pouzdajući se u *njihove* oči, razgledavao sam vlastitim. Nije, dakle, bilo nikakvih *tajnih* izlaza. I jedna i druga vrata koja vode iz soba u hodnik bila su dobro zaključana, s ključem iznutra. Obratimo sada pažnju na dimnjake. Oni, premda uobičajene širine do kojih osam do desetak stopa iznad kamina, ne mogu propustiti, u cijeloj svojoj dužini, čak ni tijelo velike mačke. Kako je nemogućnost izlaska na već navedene načine time konačno utvrđena, preostaju nam još samo prozori. Kroz one iz prednje sobe nitko nije mogao umaći, a da ga ne zapazi gomića na ulici. Ubojice su dakle *morale* proći kroz prozore stražnje sobe. Sada, dovedeni do tog zaključka na tako nedvosmislen način, nije na nama, kao misliocima, da ga odbacimo zbog prividne nemogućnosti. Na nama je samo da dokažemo kako te prividne »nemogućnosti« u stvarnosti to nisu.

U odaji postoje dva prozora. Jedan od njih nije zaklonjen pokućstvom i potpuno je vidljiv. Donji je dio drugoga sakriven od pogleda uzglavljem nezgrapnog drvenog kreveta, koji je natisnut tik do njega. Prvi je prozor zatečen čvrsto zakračunan iznutra. Odupro se krajnjem naporu onih koji su ga pokušali podići. Velika rupa bila mu je prosvrdlana na lijevoj strani okvira, gdje je vrlo krupan čavao bio zatjeran u drvo gotovo do glavice.

Kad je pregledan i drugi prozor, uočen je sličan čavao, slično zatjeran u okvir; i snažan pokušaj da se podigne to okno također nije uspio. Policija je sad bila potpuno uvjerena da nitko nije izlazio s te strane. I *stoga* su držali kako bi pretjerali u izvršavanju dužnosti da izvlače čavle i otvaraju prozore.

Moje je istraživanje bilo nešto detaljnije, i to iz razloga koji sam netom naveo, jer sam znao da će se upravo ovdje *morati* dokazati kako sve prividne nemogućnosti u stvarnosti to nisu.

Stao sam razmišljati ovako – *a posteriori*. Ubojice *jesu* umakli kroz jedan od tih prozora. Budući da je tome tako, oni nisu mogli iznova pričvrstiti okna iznutra, onako kako su kasnije nađena; – pojedinost, koja je svojom očiglednošću obustavila istraživanja policije u tom smjeru. A ipak, okna su *bila* učvršćena. U njih dakle *mora* postojati neka mogućnost da se sama zakračunaju. Tome se zaključku nije bilo moguće oteti. Prišao sam onom nezaklonjenom prozoru, izvukao čavao uz stanovite teškoće i pokušao podići okno. Oduprlo se svim mojim naporima, kao što sam i očekivao. Neko skriveno pero mora postojati, to mi je sad bilo jasno; i ta potvrda moga mišljenja uvjerila me kako su moje pretpostavke, u najmanju ruku, bile točne, ma kako se tajnovito još uvijek doimale okolnosti u vezi s čavlima. Pažljivo pretraživanje ubrzo je iznijelo na vidjelo sakriveno pero. Pritisnuo sam ga i, zadovoljan tim otkrićem, uzdržao sam se od toga da podignem okno.

Sada sam ponovno umetnuo čavao i pažljivo ga promotrio. Osoba koja je prošla kroz taj prozor mogla ga je ponovno zatvoriti, i pero bi škljocnulo – ali čavao nije mogao biti nanovo zakucan. Zaključak je bio jasan, i ponovno je suzio polje mojih istraživanja. Ubojice su *morale* pobjeći kroz drugi prozor. Pretpostavivši zatim da su pera na oba okna jednaka, kao što je bilo vjerojatno, *mora* biti pronađena neka razlika između čavala, ili, u najmanju ruku, između načina na koji su učvršćeni. Uspevši se na platnenu podlogu kreveta potanko sam preko uzglavlja pregledao drugi prozor. Spustivši ruku iza kreveta smjesta sam pronašao i pritisnuo pero koje je, kao što sam i pretpostavljao, bilo po tipu potpuno isto-vjetno sa svojim susjedom. Sada sam pogledao čavao. Bio je jednako čvrst kao i onaj prvi, i očigledno zabijen na isti način – zatjeran gotovo do glavice.

Reći ćeš da sam bio zbunjen; ali, misliš li tako, zacijelo si pogrešno shvatio prirodu ovih indukcija. Da se poslužim izrazom iz sporta, nisam ni jedanput »napravio faul« Trag nije bio izgubljen iz vida ni na jedan trenutak. Nije bilo pukotine ni u jednoj kariki toga lanca. Slijedio sam tajnu do njena konačna rezultata – a taj je rezultat bio čavao. On je, kažem, u svakom pogledu izgledao poput svog para u drugom prozoru; ali ta je činjenica bila apsolutno nevažna (ma koliko se mogla činiti konačnom) kad se usporedi s okolnošću da ovdje, na ovoj točki, trag koji vodi do ključa tajne završava. »Nešto *mora* da nije u redu«, rekao sam, »u vezi s čavlom.« Dodirnuo sam ga; i glavica mi je, zajedno s otprilike pola centimetara kraka, ostala u ruci. Ostatak se kraka nalazio u rupi izbušenoj svrdlom, gdje se nekad slomio. Prijelom je bio star (jer su mu rubovi bili obloženi rđom) i očigledno je bio rezultat udarca čekićem, koji je djelomično zatjerao glavicu čavla u vrh donjeg okna. Sad sam pažljivo ponovno položio taj gornji dio čavla u udubinu odakle sam ga izvukao, i sličnost s čitavim čavlom bila je potpuna – prijelom nije bio vidljiv. Pritisnuvši pero, blago sam podigao okno za nekoliko palaca; glavica se podigla s njim, i dalje čvrsto uglavljena u svoju podlogu. Zatvorio sam prozor, i privid je cijelog čavla bio ponovno savršen.

Zagonetka je, dakle, do te točke bila odgonetnuta. Ubojica je umakao kroz prozor koji gleda na krevet. Spustivši se sam od sebe kad je on izišao (ili možda namjerno zatvoren), prozor se zakračunao pomoću pera; i djelovanje je toga pera policiju dovelo u zabludu tako daje pomislila daje prozor zadržan čavlom – stoga se daljnje istraživanje smatralo nepotrebnim.

Naredno je pitanje način silaska. To sam pitanje na zadovoljavajući način riješio kad sam s tobom obilazio zgradu. Otprilike metar i tri četvrt od dotičnog prozora ide munjovod. S toga bi munjovoda bilo nemoguće uopće dosegnuti sam prozor, a da o ulaženju tim putem i ne govorimo. Zapazio sam, međutim, da su kapci na četvrtom katu od one osebujne vrste koju pariški stolari zovu *jerrack's* – vrsta koja se dan-danas rijetko izrađuje, ali se često viđa na vrlo starim zgradama u Lvonsu i Bordeauxu. Po obliku oni su nalik običnim vratima (jednokrlnim, ne dvokrlnim vratima) osim što je gornja polovica rešetkasta ili izrađena s ornamentalnim letvicama – te tako predstavlja izvanredan rukohvat. U ovom su slučaju ti kapci široki čitav metar. Kad smo ih vidjeli sa začelja kuće, oba su bila otprilike dopola otvorena – to jest, stajali su u pravom kutu od zida. Vjerojatno je policija, jednako kao i ja, razgledala začelje stambene kuće; ali, ako jest, promatrajući te *ferrades* postance u liniji njihove širine (a drukčije nije ni mogla), nije spoznala kolika je zapravo ta širina ili je, u svakom slučaju, nije uzela u obzir. U stvari, pošto se jednom uvjerila da nikakav izlazak nije moguć s te strane, sasvim je prirodno da ju je podvrgla samo vrlo površnom ispitivanju. Menije međutim bilo jasno da bi se kapak koji pripada prozoru uz uzglavlje kreveta, ako se dokraja otvori tako da dodirne zid, našao na tek dvije stope daleko od munjovoda. Bilo je također očigledno da je, primjenom posve neuobičajene mjere spretnosti i smionosti, bilo moguće na taj način uspješno unići kroz prozor s munjovoda. Ispruživši raku na udaljenost od dvije i po stope (sada pretpostavljamo da je kapak otvo-

ren do krajnjih granica), provalnik se mogao čvrsto uhvatiti za rešetkasti dio. Odvojivši se zatim od munjovoda, oduprijevši se stopalima čvrsto o zid i hrabro se odbacivši od njega, mogao je zamahnuti kapkom tako da ga zatvori i, ako zamislimo da je prozor u to doba bio otvoren, mogao se čak istim zamahom ubaciti u sobu.

Želio bih da posebno držiš na umu kako neprestano govorimo o *veoma* neuobičajenom stupnju okretnosti kao uvjetu za uspjeh tako pogibeljna i tako teška pothvata. Namjera mi je da ti pokažem prvo, daje to bilo moguće izvesti: – ali drago, i *najvažnije*, želim posebno nametnuti tvom shvaćanju *vrlo neobičan* – gotovo nadnaravan karakter te okretnosti, koja je to mogla izvesti.

Reći ćeš, nema sumnje, služeći se pravničkim jezikom, kako bih »da bih obranio svoju tezu« morao radije potcijeniti nego uporno zahtijevati točnu ocjenu okretnosti koju je ovaj slučaj zahtijevao. Možda je to pravnička praksa, ali to nije postupak razuma. Moj je konačni cilj samo istina. Neposredna mi je svrha navesti te da usporedo, jedno uz drago, razmotriš *vrlo neobičnu* okretnost, o kojoj sam netom govorio, i onaj *vrlo osebujni prodorni* (ili hrapavi) i neujednačeni glas, o čijoj se nacionalnoj pripadnosti ni dva čovjeka nisu mogla složiti, i u čijem se izričajima nije mogla razabrati nikakva tvorba slogova.«

Pri tim mi je riječima mozgom proletjelo neodređeno i napola oblikovano poimanje onoga što je Dupin želio reći. Činilo mi se da sam na granici shvaćanja, a nemoćan da shvatim – kao što se ljudi povremeno nalaze na samom rubu sjećanja, a da se na kraju ipak nisu u stanju sjetiti. Moj je prijatelj nastavio svoje izlaganje.

»Zapaziti ćeš«, rekao je, »da sam pitanje načina izlaska prebacio na pitanje ulaska. Namjera mi je bila da nagovijestim kako se oboje zbilo na isti način, na istom mjestu. Vratimo se sada unutrašnjosti sobe. Promotrimo kako stvari tu izgledaju. Ladice komode bile su, kako je rečeno, opljačkane, premda su mnogi odjevni predmeti ipak ostali u njima. Taj je zaključak na ovom mjestu besmislen. To je puko nagađanje – vrlo glupo – i ništa više. Kako možemo znati da predmeti pronađeni u ladicama nisu sve što su te ladice od samog početka sadržavale? Madame L'Esplanave i njena kći živjele su izvanredno povučeni životom – nisu primale društvo – rijetko su izlazile – nisu imale potrebe da često mijenjaju ruho. Ono što je pronađeno takve je kakvoće da nešto bolje te gospođe nisu mogle ni posjedovati. Ako je tat uzeo nešto od toga, zašto dakle nije uzeo najbolje – zašto nije uzeo sve? Jednom riječju, zašto je ostavio četiri tisuće franaka u zlatu da bi se opteretio hrpom rublja? Zlato je *bilo* ostavljeno. Gotovo cijela svota koju je spomenuo Monsieur Mignaud, bankar, pronađena je na podu u vrećama. Želim da stoga isključiš iz svoga razmišljanja pomisao na *motiv*, koja te mora zavesti na pogrešan put, a u mozgu je policije potaknuta onim dijelom svjedočenja što govori o novcu dostavljenom na vrata kuće... Podudarnosti deset puta uočljivije od ove (dostava novca i umorstvo počinjeno tri dana pošto ga je ta osoba primila) događaju nam se svakog časa našeg života, a da ne privuku čak ni trenutnu pažnju. Podudarnost je općenito veliki kamen smutnje na putu one vrste mislilaca koji su odgojeni tako da nemaju pojma o teoriji vjerojatnosti – onoj teoriji kojoj najveličajnji ciljevi ljudskog istraživanja duguju najveličajnije ilustracije. U našem slučaju, daje zlato nestalo, činjenica daje dostavljeno tri dana ranije predstavljala bi nešto više od puke podudarnosti. Ona bi potkrijepila ovu misao o motivu. Ali, u stvarnim okolnostima ovoga slučaja, ako pretpostavimo daje zlato motiv ovoga nasilja, moramo također zamisliti daje počinitelj tako kolebljiv idiot da je istodobno odbacio i svoje zlato i svoj motiv.

Držeći sada neprestano na umu momente na koje sam ti skrenuo pažnju – ovaj osebujni glas, onu neobičnu okretnost, i onu zapanjujuću odsutnost motiva u umorstvu koje je tako izuzetno stravično kao ovo – osvrnimo se na sam pokolj. Nalazimo jednu ženu ugušenu na smrt snažnim rukama, i uguranu u dimnjak glavom nadolje. Obične se ubojice ne služe takvim načinom umorstva. Ponajmanje će se na taj način pokušati osloboditi umore-

noga. U tom postupku uvlačenja lesa u dimnjak, priznat ćeš, postoji neka *pretjerano outre* crta – nešto potpuno nespojivo s našim uobičajenim pojmovima o ljudskim postupcima, čak i ako pretpostavimo da su počinitelji najizopačenije osobe. Zamisli također kolika je to morala biti snaga koja je u taj otvor mogla truplo ugurati *nagore* tako silovito da je udružena sila nekolicine bila jedva dovoljna da ga povuče *dolje!* Obrati sad pažnju na ostale znakove primjene upravo čudesne sile. Na kaminu su se nalazili pramenovi – vrlo gusti pramenovi – sijede ljudske kose. Bili su iščupani s korijenom. Poznata ti je velika snaga koja je potrebna da se iz glave na taj način iščupa čak i dvadeset ili trideset vlasi istodobno. Vidio si uvojke o kojima je riječ isto kao i ja. Korijeni su im (o jeziva li prizora!) bili oblijepljeni djelićima mesa s tjemena – siguran znak goleme snage koja je bila primijenjena da bi se izvuklo možda pola milijuna vlasi u jednom zamahu. Grkljan stare gospođe nije bio naprosto presječen, već je glava bila potpuno odijeljena od tijela: instrument je bila obična britva. Želio bih također da promotriš *brutalnu* žestinu tih djela. O tragovima udaraca na tijelu u Madame L'Esplanave ne govorim. Monsieur Dumas i njegov uvaženi pomoćnik Monsieur Etienne izjavili su da su bili zadani nekim tupim oruđem; i utoliko su ta gospođa imala u cijelosti pravo. Tupo je oruđe očigledno bilo kamenom popločeno dvorište na koje je žrtva pala kroz prozor koji gleda na krevet. Ta je pomisao, ma kako sada izgledala jednostavna, promakla policiji iz istog razloga iz kojega im je promakla širina kapaka – zato što su, zbog situacije s čavlima, njihova shvaćanja bila hermetički zatvorena pred bilo kakvom mogućnošću otvaranja prozora uopće.

Ako si sada, uza sve to što sam nabrojio, temeljito razmislio o neobičnom neredu odatje, stigli smo tako daleko da možemo povezati predodžbe o okretnosti koja zapanjuje, o snazi koja prelazi ljudsku, o žestini *upravo* brutalnoj, o pokolju bez motiva, o *grotesquerie* koja je po strahoti potpuno tuđa ljudskosti, i o glasu koji zvuči strano pripadnicima mnogih naroda, te koji je lišen svake razgovijetne i razumljive tvorbe slogova. Kakvim je to dakle posljedom urodilo? Kakav sam dojam izazvao u tvojoj mašti?»

Osjetio sam kako mi se koža ježi kad je Dupin postavio to pitanje.

»Luđak je«, rekao sam »počinio to djelo – neki pomahnitali manijak, izmakao iz obližnje *Maison de Sante*.« »U stanovitom pogledu«, otpovrnu on, »Tvoja ideja nije irelevantna. Ali glasovi luđaka, čak i u njihovim najbjesomučnijim provalama, nikad se neće poklapati s onim osebnim glasom koji se čuo sa stepenica. Luđaci pripadaju nekom narodu i njihov jezik, ma kako nepovezan u riječima, nikad ne gubi suvislost silabizacije. Osim toga, kosa luđaka nije nalik ovoj koju sad držim u ruci. Ovaj sam čuperak izvukao iz kruto stegnutih prstiju Madame L'Esplanave. Reci mi kako ti to tumačiš?«

»Dupine«, rekao sam, potpuno obeshrabren: »ova je kosa veoma neobična – to nije *ljudska* kosa.«

»Nisam ni tvrdio da jest«, reče on; »ali prije nego odlučimo o tom momentu, želio bih da baciš pogled na malu skicu koju imam ovdje pri ruci. *To je facsimile*, crtež onoga što je u jednom dijelu iskaza svjedoka bilo opisano kao »tamne modrice i duboke ogrebotine od noktiju« na grlu Mademoiselle L'Esplanave, a u dragom iskazu Messrs, Dumasa i Etiennea kao »niz pomodrijelih tragova, koji su očigledno bili otisci prstiju«.

»Zapazit ćeš«, nastavio je moj prijatelj, rasprostrvši papir na stol pred nama, »da ovaj crtež stvara dojam snažnog i čvrstog zahvata. Nije vidljivo nikakvo *popuštanje*. Svaki je prst zadržao – po svoj prilici do smrti žrtve – jezivi stisak, kojim se već na početku utisnuo u meso. Pokušaj sada postaviti sve svoje prste istodobno na dotične otiske, onako kako ih vidiš.«

Pokušao sam, ali uzalud.

»Možda ovu pojavu ne razmatramo posve pravično«, rekao je »Papir je prostrt po ravnoj površini; ali ljudski je vrat cilindričan. Ovdje imamo jednu drvenu cjepanicu, koje je opseg otprilike ravan opsegu vrata. Omotaj crtež oko nje, i izvedi još jednom pokus.«

To sam i učinio; ali teškoće su bile još očiglednije nego Prije.

»Ovo, rekoh, »nije nikako trag ljudske rake«.

»Pročitaj sada«, odvrati Dupin, »ovaj odlomak iz Cuviera²²«.

Bio je to podroban anatomski i općenito opisni prikaz velikog crvenkastožutog Ourang-Outanga s Istočno-indijskih otoka. Divovski stas, golema snaga i okretnost, divlja okrutnost i sposobnost oponašanja kojima se ti sisavci odlikuju svima su dobro poznati. Smjesta sam pojmio svu strahotu onoga umorstva.

»Opis pristiju«, rekoh, kad sam završio sa štivom, »potpuno se podudara s ovim crtežom. Vidim da ni jedna životinja osim Ourang-Outanga, od vrste ovdje spomenute, nije mogla ostaviti ovakve otiske kakve si tu skicirao. Taj čuperak smeđaste dlake također je identičan s dlakom Cuvierove zvijeri. Ali ne mogu nikako shvatiti pojedinosti te stravične tajne. Osim toga, dva su se glasa čula u prepirci, a jedan je od njih nedvojbeno bio glas Francuza.«

»Istina; i prisjetit ćeš se jednog izraza, koji su svjedoci gotovo jednoglasno pripisali tom glasu – izraz »*mon Dieu*«. Taj je izraz, u ovim okolnostima, jedan od svjedoka (Montani, slastičar) okarakterizirao kao prijekor ili opomenu. Na te sam dvije riječi stoga uglavnom i gradio svoje nade u potpuno rješenje zagonetke. Neki je Francuz znao za to umorstvo. Moguće je – uistinu, čak je više nego vjerojatno – da nije ni po čemu umiješan u krvave događaje koji su se odigrali. Ouran-Outang je možda pobjegao od njega. On je možda slijedio njegov trag do one odaje; ali, u uzbudljivim okolnostima koje su uslijedile, nikako ga nije mogao ponovno uhvatiti. Zvijer je još uvijek na slobodi. Neću se dalje upuštati u svoja nagađanja – zato što nemam prava da ih drugčije nazovem – jer su nijanse razmišljanja na kojima se temelje jedva toliko jasne da ih moj intelekt može ocijeniti, i jer ne mogu preuzeti na sebe da ih razjasnim drugome. Nazvat ćemo ih, dakle, nagađanjima, i govoriti o njima kao o takvima. Ako je dotični Francuz zaista, kao što pretpostavljam, nedužan u toj strahoti, ovaj oglas, koji sam sinoć kad smo se vraćali kući ostavio u uredništvu *Le Monde*a (lista posvećenog pitanjima moreplovaca i veoma traženog među mornarima), dovest će ga u naš stan.«

Pružio mi je novine, i pročitao sam ovo:

UHVAĆEN – U Bois de Boulogne, rano ujutro – tekućeg mjeseca (na dan umorstva) vrlo velik, žutosmeđi Ourang-Outang borneanske vrste. Vlasnik (za koga je utvrđeno da je mornar s nekog malteškog broda) može ponovno dobiti životinju, pošto je na zadovoljavajući način identificira te isplati stanovite troškove nastale pri njenom hvatanju i čuvanju. Javiti se na br. –, Rue Faubourg st. Germain – au troisieme.

»Kako si mogao znati«, upitao sam, »da je taj čovjek mornar, i da pripada nekom malteškom brodu?«

»Ja to ne znam«, reče Dupin. »Nisam u to siguran. Ovdje, međutim, imam mali komadić vrpce koja je, sudeći po obliku te po masnom izgledu, očigledno služila za vezivanje kose u onaj dugački *queue*, toliko omiljen među mornarima. Osim toga, taj je čvor one vrste koju zna vezati malo tko osim mornara, a karakterističan je za Maltežane. Pronašao sam tu vrpču na podnožju munjovoda. Nije mogla pripadati ni jednoj od pokojnica. Međutim, ako sam usprkos svemu, pogriješio u izvođenju zaključaka na temelju te vrpce, još uvijek ni-

²² Fredric Cuvier (1773–1838) – francuski prirodosnanstvenik koji je proučavao život životinja.

sam učinio nikakvu štetu time što sam onako sastavio oglas. Ako sam u zabludi, on će na-prosto pretpostaviti da sam zaveden nekom okolnošću u koju se neće potruditi da ulazi. Ako sam u pravu, stekli smo važnu prednost. Upoznat s umorstvom, premda nedužan, Francuz će razumljivo oklijevati da odgovori na oglas – da zahtijeva Ourang-Outanga. On će razmišljati ovako: – »Ja sam nedužan; ja sam siromašan; moj je Ourang-Outang veoma vrijedan – za čovjeka mojih mogućnosti pravi imutak – zašto bih ga izgubio zbog ispraz-nih strahovanja od opasnosti? On je ovdje, nadohvat ruke. Pronađen je u Bois de Boulogne – na golemoj udaljenosti od poprišta onog pokolja. Kako bi itko uopće mogao i pomisliti da je nerazumna zvijer počinila to djelo? Policija je u nedoumičinije im uspjelo da prona-đu ni najmanji trag. Kad bi čak i uspjeli ući u trag životinji, bilo bi nemoguće dokazati da ja znam za umorstvo, ili me proglasiti sukrivcem zbog toga. Iznad svega, *mene poznaju*. Oglašivač me opisuje kao vlasnika zvijeri. Nisam siguran do koje bi se granice moglo pro-tezati njegovo znanje. Izbjegavam li da tražim povrat imovine tako velike vrijednosti, za koju je poznato da je posjedujem, u najmanju ću ruku izložiti životinju sumnji. Javit ću se na oglas, uzet ću Ourang-Outanga, i negdje ga kriti dok se prašina ne slegne.«

U tom smo trenutku začuli korak na stepenicama. »Budi spreman«, reče Dupin, »sa svojim pištoljima, ali ih nemoj ni upotrijebiti ni pokazati dok ti ja ne dam znak.«

Ulazna smo vrata kuće ostavili otvorena, i posjetilac je ušao ne pozvonivši te se uspeo nekoliko stepenica. Sada se, međutim, činilo da oklijeva. Nakon nekog vremena čuli smo kako silazi. Dupin se hitro približio vratima kad smo ponovno čuli kako se uspinje. Drugi put se nije vratio, već je odlučno zakoraknuo i zakucao na vrata naše odaje.

»Naprijed«, rekao je Dupin, veselim i srdačnim tonom.

Ušao je jedan muškarac. Bio je mornar, očigledno – visoka, krupna i mišićava pojava, prilično pustolovna izraza lica, ne sasvim neprivlačna. Obrazi su mu veoma opaljeni od sunca, bili više od polovice sakriveni zaliscima i *mustachio-m*. Sa sobom je nosio golemu to-ljagu od hrastovine, ali činilo se da je inače nenaoružan. Nespretno se naklonio i zaželio nam »dobro večer« francuskim jezikom, koji je, premda s ponešto neufchatelskim¹⁷ nagla-skom, ipak u dovoljnoj mjeri otkrivao pariško porijeklo.

»Sjednite, prijatelju«, reče Dupin. »Pretpostavljam da ste nas posjetili zbog Ourang-Outanga. Časne mi riječi, gotovo da sam vam zavidan na tome što ga posjedujete; izvan-redno krasna, a zacijelo i veoma vrijedna životinja. Sto mislite, koliko mu može biti godi-na?«

Mornar je duboko udahnuo, kao čovjek koji se oslobodio nekoga nepodnošljivog tere-ta, te odgovorio samopouzdanim glasom:

»To vam nisam u stanju reći – ali ne može biti stariji od četiri ili pet godina. Imate li ga ovdje?«

»Ah, ne; ovdje nismo imali prikladnih prostorija da ga zadržimo. On je u konjušnici u Rue Dubourg, posve u blizini. Možete ga uzeti ujutro. Vi ste dakako spremni da identifi-ci-rate svojinu?«

»Razumije se da jesam gospodine.«

»Bit će mi žao da se od njega rastanem«, reče Dupin.

»Ne želim da sav ovaj vaš trud bude zaludan, gospodine«, reče čovjek. »Ne bih to mo-gao ni očekivati. Potpuno sam spreman da platim nagradu što ste našli životinju – ali, u što razumnijim granicama.«

»Pa«, odvrati moj prijatelj, »mora se priznati da je to pošteno. Da razmislim! – što bih ja tražio? Ah! Reći ću vam. Moja će nagrada biti slijedeća. Vi ćete mi dati sva obavještenja kojima raspolazete o onim umorstvima u Rue Morgue.«

Dupin je posljednje riječi izgovorio vrlo tihim glasom, i vrlo mirno. Isto je tako mirno pošao prema vratima, zaključao ih, i spremio ključ u džep. Tada je iz njedara izvukao pištolj i položio ga, bez i traga uzrujanosti, na stol.

Mornarovo je lice porumenjelo kao da će se ovaj čas ugušiti. Napola je ustao i stegao svoju toljagu; ali u idućem se trenutku ponovno srušio u svoj stolac, žestoko se tresući, sa samrtničkim izrazom na licu. Nije progovorio ni jedne jedine riječi. Zalio sam ga iz dna duše.

»Prijatelju moj«, reče Dupin prijaznim glasom, »nepotrebno se uznemirujete – zaista nepotrebno. Mi vam ne želimo nikakva zla. Dajem vam časnu riječ kao džentlmen i kao Francuz kako nam nije namjera da vam bilo čime naudimo. Vrlo dobro znam da ste vi nedužni u strahotama u Rue Morgue. Ne bi, međutim, vrijedilo da poričete kako ste do stanovite mjere u njih umiješani. Po onome što sam već rekao, morali biste shvatiti kako imam izvore obavještenja o ovom slučaju – izvore o kojima vi ne biste mogli ni sanjati. Stvari sad stoje ovako. Vi niste učinili ništa što ste mogli izbjeći – ništa, u svakom slučaju, što bi vas činilo krivcem. Ne možete biti optuženi čak ni za pljačku, premda ste mogli pljačkati nekažnjeno. Vi nemate što kriti. Nemate nikakva razloga da nešto krijete. S druge strane, svako vas načelo časti obavezuje da priznate sve što znate. Jedan je nedužan čovjek sada zatočen, optužen za onaj zločin u kojemu vi možete ukazati na počinitelja.«

Mornar je u velikoj mjeri povratio prisutnost duha dok je Dupin izgovarao te riječi; ali njegova je prvotna smionost u držanju iščezla.

»Tako mi Bog pomogao«, reče on nakon kratke stanke, »zaista ću vam reći sve što znam o tom događaju; – ali ne očekujem da povjerujete ni polovicu onoga što kažem bio bih prava luda da to i pomislim. Ipak, ja *jesam* nedužan, i skinut ću taj teret s duše, pa makar umro.«

Ono što je izjavio bilo je, ukratko, slijedeće. Nedavno je plovio do Indijskog otočja. Jedna se skupina, kojoj je on pripadao, iskrcala na Borneu te pošla na izlet u unutrašnjost otoka. On i neki drug uhvatili u Ourang-Outanga. Kad je taj drug kasnije umro, životinja je prešla isključivo u njegovo vlasništvo. Poslije silnih neprilika tijekom plovidbe prema domovini, izazvanih neukrotivom divljinom njegova zarobljenika, uspio gaje napokon smjestiti u svoj stan u Parizu, gdje ga je, da ne bi izazivao neugodnu radoznalost susjeda, držao pažljivo izdvojena dok se potpuno ne oporavi od rane na nozi, zadobivene od ivera na brodu. Njegova je konačna namjera bila da ga proda.

Pošto se vratio s neke mornarske veselice na noć, ili bolje reći, u jutro umorstva, zatekao je zvijer gdje boravi u njegovoj spavaćoj sobi, kamo je provalila iz susjedne komorice u kojoj je, kako se vjerovalo, bila dobro zatvorena. S britvom u ruci i potpuno nasapunana, sjedila je pred zrcalom pokušavajući da izvede operaciju brijanja, za koje je zacijelo već više puta promatrala svog gospodara kroz ključanicu u komorici. Užasnut pri pogledu na tako opasno oružje u posjedu životinje tako divlje, i tako sposobne da ga upotrijebi, čovjek na trenutak nije znao što da čini. Bio je, međutim, navikao da bičem umiruje to stvorenje čak i u njegovim najbjesomučnijim trenucima i tome se i sada utekao. Čim je ugledao bič, Ourang-Outang je smjesta nagnuo kroz vrata sobe, niz stepenice i odatle kroz prozor, na nesreću otvoren, na ulicu.

Francuz ga je slijedio sav očajan; majmun, još uvijek s britvom u ruci, povremeno je zastajao da bi se osvrnuo na svog progonitelja i živo gestikulirao, sve dok ga on nije zamašlo dostigao. Tada je ponovno umakao. Na taj je način potjera dugo trajala. Ulice su bile potpuno mirne jer je bilo već oko tri sata ujutro. Prolazeći jednom uličicom iza Rue Morgue, pažnju je bjegunca privuklo svjetlo koje je sjalo s otvorenog prozora odaje Madame L'Esplanave, na četvrtom katu njene kuće. Poletjevši prema zgradi zapazio je munjovod, popeo se nevjerovatno okretno po njemu, dohvatio kapak, koji je bio potpuno raskriljen

tako da je dodirivao zid, te se pomoću njega odbacio ravno na uzglavlje kreveta. Čitav pot-hvat nije trajao ni jednu minutu. Ourang-Outang je ponovno raskrilio kapak pošto je uskočio u sobu. Mornar je, u međuvremenu, osjetio istodobno i radost i zbunjenost. Ozbiljno se ponadao da će sada ponovno uhvatiti zvijer, jer je teško mogla pobjeći iz stupice u koju se upustila, osim preko munjo-voda, gdje ju je mogao predusresti kad bude silazila. S druge strane, imao je mnogo razloga da strahuje od onoga što bi ona mogla u kući učiniti. Pomisao na to nagonila je čovjeka da i dalje slijedi bjegunca. Čovjek, a posebno mornar, može se bez teškoća uspeti uz munjovod; ali kad je dosegao visinu prozora, koji mu je bio daleko s lijeva, njegovo je napredovanje prekinuto; nije mogao učiniti ništa drugo nego da se ispruži toliko da uzmogne baciti pogled u unutrašnjost sobe. Pri tom se pogledu od silnog užasa gotovo srušio sa svoga uporišta. Upravo su se u tom trenutku kroz noć razlegli oni jezivi krici, koji su trgli iz sna stanovnike Rue Morgue. Madame L'Esplanave i njena kći, odjevene u noćnu odjeću, uređivale su, kako se čini, i neke papire u već spomenutoj željeznoj škrinji, koja je na kotačima bila dovučena na sredinu sobe. Bila je otvorena, ali sa-držaj je ležao pokraj nje na podu. Žrtve su zacijelo sjedile leđima okrenute prozoru; i su-deći po vremenu koje je proteklo između ulaska zvijeri i krikova, čini se vjerojatnim da nije bila odmah primijećena. Kloparanje kapka moralo je dakako biti pripisano vjetru.

Kad je mornar pogledao unutra, divovska je životinja zgrabila Madame L'Esplanave za kosu (koja je bila raspuštena, jer ju je prije toga češljala) i vitlala je britvom oko njena lica, oponašajući kretnje brijacha. Kćerka je nepomično ležala ispružena na podu; pala je u ne-svijest. Krici i otimanje stare gospođe (za vrijeme kojih joj je kosa bila čupana s glave) us-pjeli su pretvoriti zacijelo miroljubive ciljeve Ourang-Outanga u gnjevne. Jednim odluč-nim zamahom svoje mišićave ruke gotovo joj je odrubio glavu od tijela. Pogled na krv ras-plamsao je njegov gnjev u bjesomučnu mahnitost. Škrgućući zubima, dok mu je vatra sijeva-va iz očiju, bacio se na tijelo djevojke i zario joj svoje stravične kandže u grlo, ne popu-štajući stisak sve dok nije izdahнула. Njegov nemirni i izbezumljeni pogled pao je u tom trenutku na uzglavlje kreveta, iznad kojega se moglo upravo razaznati lice njegova gospo-dara, ukočeno od užasa. Bijes zvijeri, koja je zacijelo još uvijek pamtila omraženi bič, istog se trenutka pretvorio u strah. Svjesna da je zaslužila kaznu, činilo se kao da želi sakriti svoja krvava djela, i skakala je po sobi u strahovitom stanju uzrujanosti; bacajući i lomeći pokušstvo dok se kretala, i povlačeći krevetninu s kreveta. Na koncu je zgrabila najprije leš kćeri i ugurala ga u dimnjak, onako kako je nađen; zatim tijelo stare gospođe, koje je smjesta naglavce zavrtila kroz prozor.

Dok se majmun približavao oknu sa svojim unakaženim teretom, mornar se užasnut pripio uz munjovod i, više skliznuvši nego spustivši se niz njega, smjesta pohitao kući – strepeći od posljedica pokolja, te bez razmišljanja odbacujući svu brigu za sudbinu Ourang-Outanga. Riječi koje su svjedoci čuli na stepenicama bili su Francuzovi usklici užasa i strave, izmiješani sa sotonskim blebetanjem životinje.

Jedva da ovome mogu još nešto dodati. Ourang-Outang je zacijelo umakao iz sobe pre-ko munjovoda, neposredno prije nego su vrata provaljena. Mora daje zatvorio prozor kad se kroz njega izvukao. Kasnije gaje uhvatio sam vlasnik, koji je za njega dobio veliku svotu u *Jardin des Plantes*²³. Le Bon je smjesta oslobođen pošto smo mi ispriповjedali ta zbivanja (s nekoliko Dupinovih popratnih primjedbi) u *bureau* prefekta policije. Taj uglednik, ma koliko naklonjen mom prijatelju, nije mogao potpuno prikriti svoju zlovolju što su događaji krenuli tim smjerom, te je bio sklon uteći se ponekoj sarkastičnoj primjedbi o tome kako se svakoj osobi pristoji da se bavi svojim poslom.

²³ *Jardin des Plantes* – pariški botanički i zoološki vrt. ^B *Laverna* – starolatinska božica, možda jedan od du-hova mračnog podzemlja, koju su smatrali zaštitnicom kradljivaca (koji krađu u mraku!)

»Neka govori«, reče Dupin, koji nije držao potrebnim da odgovori. »Neka raspravlja; to će mu olakšati savjest. Zadovoljan sam što sam ga porazio na njegovom vlastitom području. Uprkos tome, činjenici što nije uspio riješiti tu tajnu ni u kojem se slučaju ne treba čuditi kao što on pretpostavlja; jer uistinu, naš je prijatelj prefekt ponešto suviše lukav da bi bio dubokouman. Njegovoj mudrosti nedostaje stamen. Sve je to sama glava bez tijela, kao one slike božice Laverne¹⁹ – ili, u najboljem slučaju, sve sama glava i ramena, kao u bakalara. Ali on je uprkos svemu dobro stvorenje. Drag nije posebno zbog svog talenta za prazne riječi, kojima je sebi priskrbio glas dosjetljiva čovjeka. Mislim na sposobnost kojom znade »de nier ce qui est, et d'expliquer ce qui n'est pas«²⁴.

²⁴ *de nier ce qui est, et d'expliquer ce qui n'est pas* – da niječe (zanemaruje) ono što jest, a tumači ono što nije. Poe bilježi da je to citat iz Nove Heloize J. J. Rousseaua.

KRABULJA CRVENE SMRTI

Dugo je već Crvena Smrt²⁵ pustošila zemljom. Nikad nije kuga bila toliko kobna ni toliko grozna. Krv joj je bila oličenje i pečat – rumenilo i užas krvi. Najprije bi nastupili oštri bolovi i iznenadna vrtoglavica, a zatim obilato krvarenje na sve pore i napokon svršetak. Skrletne pjege po cijelom tijelu, a napose po licu, bijahu simptomi bolesti zbog kojih su žrtve ostajale bez pomoći i suosjećanja bližnjih. A cijela bolest, od samog početka do kobnog kraja, ne bi trajala dulje od pola sata.

Ali knez Prospero bio je sretan i neustrašiv i mudar. Kad su mu posjedi bili napola opustjeli, pozvao je tisuću krepkih i bezbrižnih ljudi, koje je izabrao među vitezovima i damama na svom dvoru, i povukao se s njima u duboku osamu jedne od svojih utvrđenih opatija. Bila je to prostrana i velebna građevina, sagrađena po kneževu hirovitu, ali profinjenu ukusu. Bila je opasana debelim i visokim zidinama, a vratnice su bile od željeza. Kad su se dvorani uselili, dopremili su peći za taljenje i teške čekiće, pa su zavarili sve zasune. Htjeli su tako spriječiti ulazak onima izvana koje bi iznenada zahvatio očaj, i izlazak onima iznutra koje bi obuzela mahnitost. Opatija je svime bila dobro opskrbljena. Zahvaljujući takvim mjerama opreza, dvorani su mogli prkositi zarazi. Ostali svijet neka se pobrine sam za sebe! A dotle bi bilo ludo tugovati ili umovati. Knez je pripremio sve što treba za razonodu. Bilo je tu lakrdijaša, improvizatora, baletnih plesača, bilo je glazbenika, ljepotica, vina. Svega je toga, pa i sigurnosti, bilo unutra. A vani je bila Crvena Smrt.

Negdje potkraj petog ili šestog mjeseca živovanja u tom utočištu, dok je kuga vani najžešće harala, knez Prospero priredi za svojih tisuću gostiju neobično veličanstven krabuljni ples.

Ta je maskerada bila doista zamaman prizor. Ali, da vam najprije opišem odaje u kojima se održavala. Bilo ih je sedam – carski niz odaja. U mnogim palačama, međutim, odaje se pružaju u dugom i ravnom redu, vrata se širom otvore i krila im se priljube gotovo uza sam zid, te se jednim pogledom mogu vidjeti gotovo sve odaje. Ali ovdje je bilo sasvim drukčije, kao što se moglo i očekivati, s obzirom na kneževu sklonost *bizarnosti*. Dvorane su bile tako nepravilno raspoređene da se pogledom moglo obuhvatiti jedva nešto više od jedne. Iza svakih dvadeset–trideset metara čovjek bi naišao na oštar zavijutak, a iza svakog zavijutka pukao bi sasvim nov prizor. Lijevo i desno, usred svakog zida, visok i uzak gotski prozor gledao je na zatvoren hodnik koji je pratio zavijutke niza odaja. Ti su prozori bili od obojena stakla, a boja se mijenjala u skladu s bojom koja je prevladavala u toj odaji. Krajnja odaja na istočnoj strani, primjerice, bila je urešena plavim tkaninama, pa su joj i prozori bili jarkoplavi. U drugoj su sobi ukrasi i tapiserije bili purpurni, pa su i okna bila purpurna. Treća je bila potpuno zelena, pa su takvi bili i prozori. Četvrta je bila namještena i osvjetljena narančasto, peta bijelo, šesta ljubičasto. Sedma je odaja bila sva u crnim baršunskim tapiserijama koje su pokrivala cijeli strop i visile po zidovima, padajući u teškim naborima na sag od iste tkanine i boje. Ali samo u ovoj sobi boja prozora nije se slagala s bojom dekoracija. Ovdje su okna bila skrletna – crvena kao krv. Međutim, ni u jednoj od tih sedam odaja, usred svega tog obilja zlatnih uresa što su ležali razasuti na sve

²⁵ Kod nas je zapravo kuga poznata pod nazivom Crna Smrt, ali je ovdje ostavljena Crvena Smrt prema izvorniku, zbog važnosti boja u cijeloj pripovijetki.

strane ili su visili sa stropa, nije bilo nijedne svjetiljke ni svijećnjaka. U cijelom tom nizu odaja nije bilo svjetla koje bi potjecalo od svjetiljke ili svijeće. Ali u hodnicima duž odaja stajao je, nasuprot svakom prozoru, po jedan težak tronožac, na kojem je bila žeravica iz koje su se širile zrake kroz obojeno staklo i na taj način jarko obasjavale dvoranu. Tako se stvaralo mnoštvo šarenih i fantastičnih slika. Ali u zapadnoj ili crnoj odaji učinak odsjaja vatre, što je kroz krvavo obojena okna padao na crne zastore, bio je jezovit preko svake mjere, i pridavao je licima onih koji su ulazili toliko mahnit izraz da ih je malo bilo koji su se usuđivali da stupe u nju. U toj je odaji stajala, uza zapadni zid, i golema ura od ebanovine. Njeno se klatno njihalo amo-tamo proizvodeći potmulu, tešku, jednoličnu zveku; a kad bi velika kazaljka obišla cijeli brojčanik pa bi došlo vrijeme da izbije sat, iz mjedene utro- be razlegao bi se zvuk koji je bio jasan, i zvonak, i dubok, i neobično muzikalan, ali tako posebna tona i izraza da su svirači u orkestru morali svaki sat namah prekinuti svirku da bi oslušnuli taj zvuk; a plesači su bili primorani da se prestanu vrtjeti; i cijela bi se vesela družina zakratko uznemirila; i dok je ura otkucavala, moglo se zapaziti kako i oni najo- bjesniji blijede, a postariji i staloženiji ljudi prelaze rukom preko čela, kao da su utonuli u zbrkano sanjarenje ili razmišljanje. Ali, čim bi odjeci potpuno utihnuli, cijeli bi skup pras- nuo u veseo smijeh, svirači bi se zgledali i nasmiješili, kao da im je smiješna bila vlastita uznemirenost i ludost, pa su se šapatom zaricali jedan drugome da iduće otkucavanje sata neće u njima izazvati slično uzbuđenje; a onda, nakon isteka šezdeset minuta (koje sadrže tri tisuće i šest stotina sekunda vremena što leti), ura bi ponovo počela otkucavati te bi zavladala ista onakva uznemirenost i strepnja i zamišljenost kao i prije.

Ali, unatoč svemu tome, bila je to vesela i veličanstvena zabava. Knez je imao poseban ukus. Imao je dobro oko za boje i efekte. Nije mnogo držao do pomodnog jeftinog sjaja. Uvijek se zanosio smionim planovima, a zamisli su mu bile barbarski blistave. Bilo je ljudi koji su mislili da je sumanut, ali njegove su pristaše držale da nije. Trebalo je da ga- čovjek čuje i vidi i dotakne pa da bude *siguran* da nije.

Ukrasi u sedam odaja za ovu veliku zabavu bili su izrađeni uglavnom po njegovim uputama, a njegov je osobni ukus odredio i karakter prerušavanja. Dakako da su krabulje bile groteskne. Bilo je tu mnogo šarenila i sjaja i duhovitosti i opsjenarstva – mnogo od onoga što se poslije vidjelo u *Hernaniju*²⁶. Bilo je šarolikih figura s neprikladnim udovima i opremom. Bilo je prilika koje kao da su bile plod luđačke mašte. Bilo je mnogo lijepog, mnogo razuzdanog, mnogo bizarnog, ponešto groznog, a nije bilo malo ni onoga što može izazvati gađenje. Amo-tamo po svim tim odajama kočoperilo se zapravo mnoštvo likova iz snova. A oni – ti likovi – uvijali su se na sve strane poprimajući boju od soba, i reklo bi se da je pomamna svirka orkestra samo jeka njihovih koraka. Pa ponovo počinje otkucavati ura od ebanovine, što stoji u dvorani zastrtoj baršunom, i načas se sve umiri i sve zanimi osim glasa ure. Likovi iz snova skamenili su se u položaju u kojem su se zatekli. Ali odjeci otkucavanja ure zamiru – razlijevali su se samo trenutak-dva i lak, napola prigušen smijeh odjekuje za njima. I svirka opet nabuja, i likovi iz snova ožive, i uvijaju se na sve strane ve- selije nego ikad, poprimajući boju od šarenih prozora kroz koje prodiru zrake svjetla s tronožaca. Ali nijedna se krabulja ne usuđuje više stupiti u onu odaju što leži na zapadnoj strani, na samom kraju, jer noć je na izmaku i kroz krvavo obojena okna navire ponešto rumenije svjetlo; i mrklina crnih zastora zastrašuje čovjeka; i onome tko stupi nogom na crni sag čini se prigušeno otkucavanje obližnjeg sata od ebanovine nekako svečanije i zna- čajnije nego onima koji se vesele u udaljenijim odajama.

²⁶ Hernani - pjesnička drama francuskog književnika Victora Hugoa (1802-1885). Praizvedba je te drame u Pari- zu izazvala senzaciju i izgrede (1830. god.).

Međutim, te druge odaje bile su dupkom pune i u njima je grozničavo lupalo srce života. I pirovanje se vrtoglavo nastavljalo, sve dok nije sat počeo otkucavati ponoć. A tada glazba, kako rekoh, umukne, i plesači se prestadoše vrtjeti, i zavlada nekakvo nelagodno zatišje, kao i prije. Zvono je na satu trebalo da otkuca dvanaest puta, pa se tako dogodilo, možda, da su oni zamišljeniji među gostima, zato što su imali više vremena, dublje utonuli u razmišljanje nego prije. I tako se, također, možda dogodilo da su mnogi pojedinci u toj svjetini, prije no što je posljednji odjek posljednjeg udarca dokraja zamro, dospjeli zapaziti prisutnost jedne zakrabuljene osobe koja nije do tada bila privukla ama baš ničiju pozornost. I pošto se glas o tom došljaku šapatom posvuda pronio, iz cijelog se društva napokon diže nekakav žamor, gundanje, što izražavaše neodobravanje i čuđenje – pa najzad i stravu, užas i odvratnost.

U takvom jednom skupu fantastičnih likova, kakav sam opisao, nikakva obična pojava zacijelo ne bi mogla izazvati takvo uzbuđenje. Sloboda u prerušavanju bila je te noći uistinu gotovo neograničena, ali krabulja o kojoj je riječ prevršila je svaku mjeru i prešla je čak i onu daleku granicu pristojnosti koju je knez bio postavio. I u srcima najlakoumnijih ljudi ima struna u koje se ne smije dirati. Čak i u najvećih očajnika, kojima su i život i smrt podjednako šala, ima stvari s kojima se ne smije šaliti. I zaista, reklo bi se da je cijelo društvo bilo prožeto mišlju da u neznančevu kostimu i držanju nema ni duha ni pristojnosti. Bila je to visoka i suhonjava spodoba umotana od glave do pete u mrtvački pokrov. Krabulja koja mu je sakrivala lice toliko je nalikovala na lice ukočena mrtvacu da se i najpomnijim promatranjem teško mogla otkriti opsjena. Pa ipak, sve bi to možda još nekako podnijeli, ako ne i odobrili, ljudi sudionici ovog pira, da nije zakrabuljeni neznanac išao tako daleko da je uzeo lik Crvene Smrti. Odjeća mu je bila poštropljena *krvlju* – a široko čelo, pa i cijelo lice bijahu mu osuti groznim skrletnim pjegama.

Kad je pogled kneza Prospera pao na ovu avetinjsku priliku (koja se polagano i svečano, kao da želi što uvjerljivije odigrati svoju ulogu, šepurila tamo-amo među plesачima), svi primijetiše kako se grči, obuzet u prvi mah jakom drhtavicom od strave ili gađenja, i zatim kako mu čelo pocrvenje od bijesa.

– Tko se to usuđuje? – zapita promuklim glasom dvorane što su stajali oko njega. – tko se to usuđuje da nas vrijeđa tom bogohulnom porugom? Uхватite ga i strgnite mu masku s lica da vidimo koga ćemo sutra u osvit zore objesiti niz bedem!

Dok je to govorio, knez Prospero stajao je u istočnoj ili plavoj odaji. Njegove su riječi odjekivale jasno i glasno kroz svih sedam odaja – jer je knez bio odvažan i kršan čovjek, a glazba je na njegov mig bila umuknula.

U plavoj je odaji stajao knez, sa skupinom blijedih dvorjana pored sebe. U prvi mah, dok je govorio, činilo se da će ta skupina krenuti na nezvanog gosta, koji je u tom trenutku također stajao u blizini, a zatim se odmjerenim i dostojanstvenim korakom zaputio prema govorniku. Iz nekoga neodređenog straha, koji je luda preuzetnost zakrabuljenog uljeza ulijevala u cijelo društvo, nitko se nije našao da pruži ruku da ga zgrabi, tako da je neometan došao na korak do kneza; i, dok je golemi skup, kao po nekom nagonu, uzmicao iz sredine odaja do zidova, zakrabuljeni neznanac nastavi svoj put bez zadržavanja, istim onim svečanim i ujednačenim korakom kojim se isticao od sama početka, kroz plavu odaju u skrletnu, kroz skrletnu u zelenu, kroz zelenu u narančastu, kroz ovu opet u bijelu, pa odatle u ljubičastu, a da nitko nije ni prstom maknuo da ga zaustavi. Tada, međutim, knez Prospero, izbezumljen od bijesa i stida zbog svoga trenutnog kukavičluka, projuri brže-bolje kroz šest odaja; ali nitko ne pođe za njim, iz smrtnog straha koji ih je sve bio obuzeo. Nosio je visoko u ruci bodež i primakao se, naglo i žestoko, na dva-tri koraka spodobi što je uzmicala, kad se ova, stigavši do kraja baršunaste odaje, iznenada okrene i pogleda ga u lice. Razlegne se oštar krik – i bodež, sijevnuvši, pade na crni sag, a za njim se odmah sruši

mrtav knez Prospero. Tada, pomamno ohrabrena očajem, nagrne gomila gostiju u crnu odaju. Zgrabiše zakrabuljena neznanca, čija je visoka prilika stajala uspravno i nepomično u sjeni ure od ebanovine, i zinuše od neizreciva užasa kad vidješe da u mrtvačkom pokrovu i mrtvačkoj krabulji, koje su tako žestoko i grubo šćepali, nema nikakva opipljiva lika.

I tada svi spoznaše daje Crvena Smrt među njima. Uvukla se bila noću kao lopov. Ijedan za drugim padahu gosti po krvlju poprskanim dvoranama u kojima su se veselili, i svatko je umirao u onom očajničkom položaju u kojem se zatekao. A kad i posljednji član vesele družine izdahne, stade i ura od ebanovine. I ugasiše se plamenovi na tronošcima. I tmica i raspadanje i Crvena Smrt zadobiše nad svime neograničenu vlast.

PAD KUĆE USHER

*Son coeur est un luth suspendu;
Sitdtgu'on le touche Uresonne.'*
De Beranger

Cijelog jednog sumornog, sumračnog i bezvučnog dana, u jesenje doba godine, dok su oblaci visjeli nelagodno nisko s nebesa, prolazio sam sasvim sam, jašući na konju, kroz jedinstveno turobni dio krajolika; i naposljetku, kad su se stale spuštati večernje sjene, nađoh se na vidiku melankolične Kuće Usherovih. Ni sam ne znam kako se to zbilo – ali, s prvim pogledom na to zdanje, osjećaj nepodnošljive snuđenosti obuzeo mi je duh. Kažem nepodnošljive, jer taj osjećaj nije bio ublažen ni jednim od onih poetičnih, i stoga napola ugodnih, primisli, s kojima duh obično prima čak i najnemilije prirodne prizore pustoši ili užasa. Promatrao sam prizor pred sobom – osamljenu kuću, neugledan krajolik okolnog imanja – tmurne zidove – prazne okolice, prizore – nekoliko stabljika močvarnog šaša – i nekoliko golih bijelih debala istrula drveća – s posvemašnjom pogruženošću duše, koju ne mogu ispravnije usporediti ni s jednim drugim zemaljskim doživljajem nego s bunovnim buđenjem čovjeka opijenog opijumom – gorko tonuće u svakodnevicu – odvratno spadanje vela. Osjetih lednost, propadanje, gnušanje u srcu – ničim olakšanu tugu u mislima, koju ni mučiteljsko poticanje mašte nije moglo primorati da se vine u išta uzvišenije. Što me je to zastadoh na čas da razmislim – što me je to toliko obespokojilo u kontemplaciji Kuće Usherovih? Bila je to tajna posve nerješiva; niti se mogoh uhvatiti ukoštac sa sjenama iz mašte, koje nahrupiše na me, zadubljenog u misli. Bio sam prisiljen da se oslonim na nezadovoljavajući zaključak, da zbilja, nema sumnje, *postoje* sprege veoma običnih prirodnih predmeta koje imaju moć da ovako na nas djeluju, ali da se ipak raščlamba te moći krije u za nas predubokim promišljanjima. Može biti, razglabao sam, da bi već puki različit raspored pojedinosti ovoga prizora, sitnica na slici, bio dovoljan da izmijeni, ili možda i poništi njegovo svojstvo izazivanja sumorna dojma i, pod utjecajem ove misli, pritegnuh uzdu svoga konja tik pred strmoglavim rubom crnog i sablasnog jezera, što je ležalo u nenamreškano zrcaljenju uz nastambu, i zagledah se dolje – ali stresavši se od jeze još tjeskobnije no prije – u preudešene i preokrenute slike sivog šaša, i avetnih debala, i praznih prozora, nalik očima.

Unatoč tome, upravo u ovim dvorima tjeskobe ja sam se namjeravao skrasiti na bora-vak od nekoliko tjedana. Njihov vlasnik, Roderick Usher, bio mi je u djetinjstvu jedan od

najbližih drugova; ali mnoge godine protekoše od našega posljednjeg susreta. Svejedno, nedavno mi je stiglo pismo, u udaljenom kraju zemlje – njegovo pismo – koje, svojom bezobzirnom tvrdokornošću, nije dopuštalo da mu se odgovori nikako drukčije no osobno. Rukopis je pružao dokaze o živčanu uzbuđenju. Pisac je govorio o akutnoj tjelesnoj bolji – duševnom rastrojstvu koje gaje hrvalo – i o živoj želji da me vidi kao svoga najboljeg i, zaista, jedinoga osobnog prijatelja, s nakanom da pokuša veselošću moga društva nekako olakšati svoju boljeticu. Način na koji je sve ovo, i još mnogo više od toga, bilo rečeno – njegov je zahtjev tako očigledno izvirao iz srca – nije mi ostavljalo nimalo slobode da oklijevam i ja, u skladu s time, smjesta poslušah poziv, koji sam držao veoma neobičnim.

Iako smo kao dječaci drugovali čak vrlo prisno, zapravo sam malo znao o svom prijatelju. Njegova je zakopčanost bila običajna i pretjerana. Ostalo mi je ipak u pameti da je njegova veoma stara obitelj poznata, od pamtivijeka, po osobitoj osjećajnosti temperamenta, koja se stoljećima iskazivala u mnogim djelima uzvišene umjetnosti, a u posljednje se vrijeme očitovala u opetovanim činima širokogrudnog a neupadljivog milodarja, kao i u strastvenoj predanosti zamršenostima, možda čak više nego pravovjernim i lako prepoznatljivim ljepotama, glazbene znanosti. Bio sam saznao, isto tako, i veoma značajnu činjenicu da obiteljsko stablo Ushera, iako je prebrodilo tolike vjekove, nije ni u jednom razdoblju izbacilo kakav trajni ogranak; drugim riječima, da se cijela obitelj nasljeđuje po izravnoj liniji potomstva, i da je uvijek, uz sasvim nevažne i sasvim privremene varijacije, tako i opstojala. Taj nedostatak, prosudih, dok sam u mislima prebiraio po savršenu podudaranju značajki ovoga mjesta sa značajkama pripisanim vlasnicima i dok sam mudrovao o mogućnostima utjecaja, što ga je jedno, u dugom tijeku stoljeća, moglo vršiti na druge – taj nedostatak bočnih potomaka, možda, i, kao posljedica toga, izravno prenošenje, s oca na sina, baštinjena imena, naposljetku je toliko poistovjetilo to dvoje da se izvorno ime posjednika stopilo u čudan i dvosmislen naziv Kuća Usherovih – naziv koji kao da uključuje, u duhu seljaka koji ga upotrebljavaju, i obitelj i obiteljsku palaču.

Rekao sam da je jedini posljedak mog ponešto djetinjastog opita – što sam zavirio do lje u jezero – da se samo produbio moj prvotni neobični dojam. Nema nikakve sumnje da je svijest o hitrom bujanju mog praznovjerja – jer zašto da ga tako ne imenujem? – poslužila uglavnom tek da ubrza samo to bujanje. Takav je, kao što odavno znam, paradoksalni zakon svih osjećaja, kojima je u osnovi strah. I može biti da se samo s tog razloga, kad sam ponovo podigao oči s odraza kuće u jezeru na kuću samu, u mojoj mašti raskrilio čudan privid – privid zacijelo tako smiješan da ga ja i spominjem tek da bih pokazao zornu snagu osjećaja koji su me obuzeti. Uspio sam toliko uzburkati svoju maštu da sam povjerovao kako zaista oko cijela dvorca i imanja lebdi ozračje svojstveno samo njima i njihovoj neposrednoj okolini – ozračje koje nije u srodstvu sa zrakom nebeskim, već koje isparava iz trulih stabala, sivih zidova, iz šutljivog jezera – zaraznu i tajanstvenu paru, gustu, sporu, jedva razaznatljivu, olovno sivu.

Stresavši sa svog duha taj privid, koji mora da sam sanjao, detaljnije sam proučio istinski izgled zdanja. Glavna značajka kao da mu je bila izvanredna starost. Stoljetna izbljedjelost je bila golema. Sićušne gljivice prekrile su sve vanjske zidove, i visile su kao tanko zamršeno mrežasto pletivo sa strehe. A ipak je sve to bilo daleko od neke znatnije ruševnosti. Ni jedan zidani dio nije pao; i činilo se kao da ima neka neobjašnjiva nedosljednost između još uvijek savršena prijanjanja svih dijelova i stanja raspada a u kojem se nalazi svaki pojedini kamen. Sve me to podsjetilo na tobožnju neoštećenost kakve stare drvenarije, koja godinama truli u zapuštenom podrumu, a da je ne uznemiri ni dašak vanjskog zraka. Ali osim te načetosti sveopćim truljenjem građa nije davala drugih znakova nestabilnosti. Možda je samo oko pažljivog promatrača moglo primijetiti jedva uočljivu

pukotinu, koja je, spuštajući se s krova na prednjoj strani zgrade, krivudavo probijajala svoj put niza zid sve dok se nije izgubila u sumornim vodama jezera.

Zamjećujući ove stvari, prejahao sam kratkim nasipom do kuće. Sluga mi je prihvatio konja, a ja uđoh u gotsko lukovlje predvorja. Sobar nečujna koraka proveo me odatle, u šutnji, kroz mnoge mračne i zamršene hodnike na putu u *studio* svoga gospodara. Mnogo toga što sam putem vidio doprinijelo je, ni sam ne znam kako, pojačanju nejasnih osjećaja, o kojima sam već govorio. Dok su predmeti oko mene – dok su rezbarije na stropovima, tamne tapiserije na zidovima, ebanska crnoća podova i avetni oružni trofeji što zvekeću od mojih koraka – bili stvari na koje sam, ili na njima slične, navikao od djetinjstva i dok ne oklijevah da samom sebi priznam kako mi je sve to poznato – svejedno bijah zapanjen videći kako tako obični prizori bude u mojoj mašti tako neobične slike. Na jednom od stubišta sretoh obiteljskog liječnika. Izraz njegova lica, pričinilo mi se, iskazivao je mješavinu prostačke prepredenosti i zbunjenosti. Pozdravio se sa mnom uznemireno, a zatim produžio. Sobar je nakon toga otvorio jedna vrata i uveo me u nazočnost svog gospodara.

Soba, u kojoj se našah, bila je veoma prostrana i visoka. Prozori bijahu dugi, uski i zašiljeni, a na tako golemoj udaljenosti od crnoga hrastovog poda da su iznutra bili posvema nepristupačni. Slabašni zračci grimizna svjetla probijali su se kroz rešetkasta okna i služili su tek da učine razaznatljivim najistaknutije predmete u sobi, ali oko se uzalud naprezalo da dosegne udaljenije kutove ili udubljenja zakrivljenog i izrezbarenog stropa. Tamne su draperije visile po zidovima. Glavni su komadi pokućstva bili golemi, neudobni, starinski i otrcani. Mnoge knjige i glazbala ležali su razbacani uokolo, ali nisu uspijevali unijeti ni malo živahnosti u ovaj prizor. Osjećao sam da udišem atmosferu tuge. Oblak ozbiljne, duboke i neiskupljive sjete lebdio je nad svime i prožimao sve.

Na moj ulazak, Usher je ustao s divana, gdje je ležao, ispružen koliko je dug, i pozdravio me sa živahnim toplinom, koja je u sebi krila, kao što u prvi čas pomislih nešto od pretjerane srdačnosti – od prevladanog napora svjetskog čovjeka, koji je *ennuye*. Ali pogled na izraz njegova lica uvjerio me u njegovu potpunu iskrenost. Sjeli smo, i u nekoliko časaka njegove šutnje, zagledah se u njega s osjećajem napola sućuti, napola straha. Jamučno, nitko se živ nije nikada prije izmijenio tako strašno, u tako kratko vrijeme, kao Roderick Usher! Samo se s teškoćom mogoh natjerati da priznam istovjetnost blijeda stvora preda mnom s drugom moje rane mladosti. Ipak, značaj njegova lica bio je uvijek izuzetan. Mrtvačko bljedilo puti; oko krupno, bistro i neusporedivo sjajno; usne ponešto tanke i vrlo blijede, ali izvanredno lijepo zacrtane; nos nježne hebrejske građe, ali sa širinom nozdrva neobičnom pri sličnom oblikovanju! fino zaobljena brada, koja nedostatkom istaknutosti govori o nedostatku moralne snage; kosa mekša i tanja od paučine; ove crte lica, s nerazmjerno velikim prostorom iznad područja sljepoočica, tvorile su obličje koje se ne zaboravlja lako. A sada je, već u pukom pretjeravanju dominantnog značaja tih crta, i izraza što su ga obično pokazivale, bilo toliko promjene da sam posumnjao s kime razgovaram. Bljedilo kože, sada sablasno, i sjaj oka, sada natprirodan, zaprepastili su me i ustrašili prije svega drugog. I svilenastoj kosi dopustio je da raste bez ikakve njega, te kako je ona, po svojoj neposlušnoj paučinstoj kakvoći, više lebdjele nego padala oko njegova lica, nisam mogao, čak ni s naporom, taj njen arabeskni²⁷ izgled povezati s bilo kakvim pojmom o jedinstvenoj ljudskosti.

U ponašanju moga prijatelja smijesta mi je upala u oči stanovita nepovezanost – neka nedosljednost; uskoro otkrih da ona proizlazi iz cijelog niza slabačkih i uzaludnih borbi da se prevlada kronična uzrujanost – pretjerano živčano uzbuđenje. Bio sam odista na nešto

²⁷ Arabeska - šara na arapski način, isprepleteni geometrijski i stilizirani biljni crteži. Nazvavši neke od svojih pčna arabeskama, Poe je naglasio njihovu egzotičnost, romantičnost i fantastičnost.

slično pripravljen, ne samo njegovim pismom, nego i sjećanjima na stanovite njegove dječake osobitosti, te zaključcima izvedenim iz njemu svojstvene prirodne građe i temperamenta. Njegovi su postupci bivali naizmjenično živahni i potišteni. Glas mu je hitro prelazio s drhtave neodlučnosti (kad se činilo da su mu duševni sokovi u posvemašnjem mrtvulu) na onu vrstu energične sažetosti – onaj odsječni, teški, odmjereni i šuplje zvučni izričaj ono olovno, uravnoteženo i savršeno oblikovano grleno glasanje kakvo se može primijetiti u beznadnom pijancu, ili nepopravljivom uživaocu opijuma, u razdobljima najintenzivnijeg uzbuđenja.

Evo, na takav je način govorio o svrsi moga posjeta, o svojoj vrućoj želji da me vidi, i o utjehi koju očekuje da mu pružim. Zavezao je, prilično opširno, u to kako on sam zamišlja narav svoje bolesti. Rekao je daje to urođeno i obiteljsko zlo, za koje on upravo očajnički nastoji pronaći lijek – samo obična nervna rastrojenost, smjesta je dodao, koja će nesumnjivo uskoro proći. Ona se očituje u cijelom nizu neprirodnih osjeta i dojmova. Neki od njih, kad ih je podrobnije opisao, zanimali su me i zbunjivali; premda su im možda tek pojmovi i opći način pripovijedanja dali težinu. Veoma je patio od morbidne izoštrenosti čula; podnošljiva mu je bila tek posve bljutava hrana; mogao je nositi samo odjeću od stonovitih tkanina; miris svega cvijeća bio mu je mučan; oči su mu patile čak i od jedva primjetna svjetla; i samo neki osobiti zvukovi, i to oni od gudačkih glazbala, nisu ga ispunjali grozom.

Vidjeh da je rob okovan nenaravnom vrstom patnje. »Uništiti će me«, rekao je, »mora me uništiti ova žalosna ludost. Eto tako, tako, ću, i nikako drukčije, propasti. Užasavam se budućih događaja, ne zbog njih samih, nego zbog njihovih posljedica. Drhtim od pomisli na bilo kakav, pa čak i najtrivijalniji, događaj koji bi mogao djelovati na ovo moje nepodnošljivo duševno uzbuđenje. Zaista, nemam nikakve bojazni pred opasnošću, osim u krajnjem njenom djelovanju – tjeskobi. U ovom iznerviranom – u ovom bijednom stanju – osjećam da će prije ili kasnije doći razdoblje kad ću morati napustiti zajedno i život i razum, u borbi s mrkom sablašću, STRAHOM.«

Saznao sam, štoviše, u razmacima, i kroz izlomljene i dvosmislene nagovještaje, još jednu osobitu značajku njegova duševna stanja. Bio je sputan stanovitim praznovjernim dojmovima u vezi s nastambom u kojoj boravi, i odakle se već mnoge godine ne usuđuje izaći – u vezi s utjecajem, kojega je zamišljena snaga bila opisana u pojmovima previše nejasnim da bismo ih ovdje ponavljali – utjecajem što su ga neke osobitosti u samom obliku i naravi obiteljske palače, rekao je, po zakonu dugog i prešutnog priznavanja, stekle nad njegovim duhom efekt kojeg su *materijalnost* sivih zidova i tornjića i mutnog jezera, u kojem se ogledaju, proizveli naposljetku na *duh* njegova postojanja.

Priznao je doduše, iako s oklijevanjem, da se veliki dio osobite tjeskobe, koja gaje ovako spopala, može pripisati prirodnijem i daleko opipljivijem podrijetlu – veoma teškoj i dugotrajnoj bolesti – dapače, očigledno bliskom skončanju – sestre, koju voli nježnom ljubavlju – njegove, već dugo godina jedine, družice

– njegova posljednjeg i jedinog srodnika na svijetu. »Njena smrt«, rekao je s gorčinom koju neću nikada zaboraviti, »ostavila bi ga (njega, beznadnog i boležljivog) posljednjim od starog plemena Usherovih.« Dok je govorio, gospa Madelina (jer se tako zvala) polako je prošla kroz udaljeni dio kuće, i iščezla, ne primijetivši moje nazočnosti. Promatrah je s krajnjim zaprepaštenjem, u kojem bijaše primjese straha – a ipak, držim da ne mogu ničim opravdati takva osjećanja. Obuzelo me stanje ukočenosti dok su mi oči pratile njene korake u odlasku. Kad su se vrata naposljetku za njom zatvorila, pogled mi je instinktivno i radozvalo potražio izraz na bratovu licu – ali on je zakopao lice među ruke, i jedino sam uspio primijetiti kako mu je bljedilo, znatno jače od uobičajenog, preplavilo istanjene prste, kroz koje je ćurkom curila mnoga sućutna suza.

Bolest gospe Madeline već dugo je zbunjivala liječničko umijeće. Trajna apatija, postepeno kopnjenje njene osobe, česti premda prolazni napadi kataleptičkog značaja, takva bijaše neobična dijagnoza. Do sada se uporno i uspješno borila protiv tlačiteljske bolesti, i nije se dala za stalno oboriti u postelju; ali, kad se približila večer mog dolaska u kuću, podlegla je (kako mi je te noći rekao njen brat s neizrecivim nemirom) rušilačkoj snazi razorna neprijatelja; i ja saznah da će pogled što sam ga uspio baciti na njenu osobu biti vjerojatno posljednji koji će mi se pružiti – da tu gospu, barem dok je živa, nećemo više vidjeti.

Nekoliko idućih dana, ni Usher ni ja nismo spominjali njena imena: u tom razdoblju zabavio sam se revno usrdnim naporima da ublažim melankoliju svoga prijatelja. Zajedno smo slikali i čitali; ili sam ja, kao u snu, slušao nesputane improvizacije njegove rječite gitare. I tako, kako me je sve veća i veća prisnost pripuštala sa sve manje ograda u duboke zakutke njegove duše, sve sam s više gorčine primjećivao uzaludnost svakog pokušaja da se razvedri duh iz kojega je tama, kao urođena tvarna kakvoća, pljuštala po svim predmetima moralne i fizičke zbilje, u neprekidnom zračenju sjete.

Zauvijek ću sačuvati sjećanje na mnoge ozbiljne sate provedene na samo s gospodarom Kuće Usher. A ipak, ne bi mi nikako pošlo za rukom da potanko priopćim narav razmišljanja ili bavljenja u kojima sam mu se pridruživao, ili na koja me navodio. Ustreperena i vema rastrojena »idealnost« bacala je preko svega veo sumporaste svjetlucavosti. Njegove duge improvizirane tužaljke zauvijek će mi zvoniti u ušima. Među ostalim stvarima, bolno mi ostaje u pamćenju stanovito neobično iskrivljenje i pojačanje onog neobuzdanog napjeva posljednjeg von Weberova²⁸ valcera. Iz slika, nad kojima se mučila njegova zamršena mašta, i koje su rasle, crtju po crtju, u neodređenost od koje me je hvatala jeza, i to utoliko strasnije jer sam se ježio ne znajući zašto – iz tih slika (a živo ih pamtim kao da su mi pred očima) uzalud sam nastojao da shvatim išta više od onoga malog dijela koji se može obuhvatiti pukom pisanom riječju. Posvemašnjom jednostavnošću, golotinjom svojih crteža, izazivao je i zastrašivao pažnju gledaoca. Ako je ikada smrtnik naslikao *ideju*, onda je taj smrtnik Roderick Usher. Za moj pojam barem – u okolnostima koje su me tada okruživale – iz tih čistih apstrakcija što ih je ovaj hipohondar uspio izvesti na platnu zračila je snaga nepodnošljiva užasa, kakvog ni sjene ne osjetih nikad u promatranju svakako užagrenih ali ipak odviše konkretnih Fuseljevih²⁹ sanjarija.

Jedna od fantazmagoričnih zamisli moga prijatelja, koja ne dijeli tako strogo opći duh apstrakcije, može se ovdje, premda bljedo, osjenčiti riječima. Mala je slika prikazivala unutrašnjost neizmerno dugog i pravokutnog podruma ili tunela, niskih zidova, glatkih i bijelih, bez ikakva otvora ili naprave. Stanovite dodatne točke u crtežu zorno su objašnjavale da ta iskopina leži na izvanrednoj dubini pod površinom zemlje. Nikakav se izlaz nije mogao primijetiti ni u kojem dijelu toga golemog prostora, i nikakva baklja, niti koji drugi izvor umjetna svjetla, nije bio vidljiv; a ipak poplava jarkih zraka prosula se kroza nj, i kupala sve to sablasnim i neobjašnjivim sjajem.

Upravo spomenutih morbidno stanje slušnoga živca u kojem je svaka glazba nepodnošljiva uhu bolesnika, osim možda stanovitih glasova žicanih glazbala. Možda su upravo te uske granice, u kojima se on stoga sveo tek na gitaru, bile velikim dijelom stvarni uzrok fantastične naravi njegovih izvedbi. Ali gorljiva i uvježbana lakoća njegovih *impromptua* nije se mogla time objasniti. Oni su morali biti, a i bili su, i u kajdama i u riječima njegovih nesputanih *fantasia* (jer se on često pratio rimovanim verbalnim improvizacijama), poslje-

²⁸ Carl Marta von Weber (1786-1826) - njemački skladatelj i pijanist iz razdoblja romantizma

²⁹ Henry Fuse li (1741-1825) - anglo-švicarski pisac i slikar, poznat po ilustracijama Shakespearovih djela, profesor slikanja na Kraljevskoj akademiji u Londonu.

dak snažene duhovne sabranosti i usredotočenosti, o kojoj prethodno napomenuh da se može primijetiti samo u osobitim trenucima najvišeg umjetno izazvanog uzbuđenja. S la-koćom se mogu sjetiti riječi jedne od takvih rapsodija. Možda me se to više dojmilo u nje-govoj izvedbi, jer mi se prvi put pričinilo da primijetih, pod mističkim tijekom njena zna-čenja, da je Usher potpuno svjestan kolebanja svoga uzvišenog uma na prijestolju. Stihovi, naslovljeni »Opsjednuta palača«, teku približno, ako ne i točno, ovako:

*U našoj najzelenijoj dolini,
Nastanjenoj anđelima,
Nekoć gordo se k visini
Dizo dvorac, blistav, divan.
U sretnoj zemlji to je bilo,
Gdje Misao bijaše car
Nikada ne nadvi krilo
Serafin nad ljepšu stvar.
Zastava zlatnih mnoštvo, slavno
Na krovu se vijorilo;
(Ovo – sve ovo – vrlo je davno
U vremena stara bilo.)
A lahor što je igro jednom
Oko tog davnog, ljupkog mjesta,
Niz ogoljeli, suri bedem
Ko krilat miris nesta.
Putnici dolinom sretnom
Kroz osvjetljene prozore su
Sablasti mnoge vidjeli jednom
Uz lutnje zvuk, u skladnu plesu,
Okolo trona, gdje sjedio je
U sjaju, ravnom svojoj slavi,
(U grimizu ko rođen da je)
Kraljevstva ovog vladar pravi
Od bisera i rubina nekoć
Ulaz dvorca bješe sazdan
Kroz koji tekuć, tekuć, tekuć
I svjetlucajući vazda
Promiče vojska
Jeka, kojim
Opjevat slatka je dužnost
Prelijepim glasovima svojim
Svog kralja duh i mudrost.
AI stvorovi zli su, crnih halja,
Navalili na prijestol kralja;
(Ah, tugujmo! – jer neće sutra
Očajnik taj vidjet jutra!)
I oko doma, kao sjena,
Slava što nekoć cvjetala mu,
Sad je tek mutna uspomena
Na davnu prošlost pokopanu.*

*Sad putnicima u dolini
Kroz crvena se okne čini
Goleme sjene da se vijū
Uz neskladnu melodiju;
Dok kao rijeka, strašna, žurna,
Sada se gura kroz vrata tmurna
Gomila gnusna – što van bježi
I ceri se – al se ne smiješi.*

Dobro se sjećam da su nas nagovještaji iz ove balade odveli u slijed razmišljanja u kojem se očitovao jedan Usherov stav, koji ne spominjem toliko zbog njegove novosti (jer i drugi su ljudi mislili slično), koliko zbog upornosti kojom ga je zastupao. U svom najopćenitijem obliku, to je mišljenje o organskoj svjesnosti svih biljnih stvari. Ali u njegovoj poremećenoj mašti, ideja je poprimila smioniji značaj, i prenosila ga, pod stanovitim uvjetima, i na neorgansko carstvo. Nemam riječi da izrazim puni opseg, ili gorljivu zanesenost njegova uvjerenja. Njegovo je vjerovanje, svakako, bilo povezano (kao što sam i prije nagovjestio) sa sivim kamenjem obiteljske kuće. Pretpostavke za stanovitu svjesnost, prema njegovu zamišljanju, ostvarene su u sustavu sukladnosti toga kamenja – poretku njegova slaganja, kao i u mnogobrojnim gljivicama plijesni koja ga prekriva, pa i u trulim stablima što ga okružuju – povrhu svega, u dugoj neporemećenoj trajnosti toga poretka i u njegovu udvostručenju u mirnim vodama jezera. Dokazi toga – dokazi te ćutilnosti – mogu se vidjeti, rekao je, (a ja se trgoh dok je to govorio) u postupnom ali nedvojbenom zgušnjavanju posebna, njima svojstvena ozračja, oko tih voda i zidova. Posljedak se može otkriti, dodao je, u onom nijemom, a opet nesnosnom i stravičnom utjecaju koji stoljećima oblikuje sudbine njegove obitelji, i koji je i *njega* napravio ovakvim kakvim ga sada vidim – kakav jest. Takvim mislima ne treba objašnjenja, pa ih i neću objašnjavati.

Naše knjige – knjige koje su godinama oblikovale ne mali dio duhovnog postojanja ovog bolesnika – bile su, kao što se može i pretpostaviti, u potankom skladu sa značajem ovakvih priviđenja. Mi smo se zajedno udubljivali u takva djela kao što su *Vervet et Char treuse* Gresseta; *Belphegor* Machiavellija; *Nebo i pakao* Swedenborga; *Podzemno putovanje Nicholasa Klimma* Holberga; *Kiromantija* Roberta Fluda, ili ona Jeana D'Indaginea, ili ona De la Chambrea; *Putovanje u plavu dalj* Tiecka; i Campanellin *Grad sunca*.³⁰ Jedan od najmilijih svezaka bilo mu je malo izdanje u oktavu *Directorium Inquisitorum*³¹ dominikanaca Eymerica de Gironnea; a bilo je odlomaka u Pomponiusu Meli,³² o starim afričkim Satirima i Oegipanima,³³ nad kojima bi Usher satima sjedio, sanjareći. Glavni je užitak, međutim, nalazio u prelistavanju izvanredno rijetke i neobične knjige, u kvart izdanju, goticom – priručnika jedne zaboravljene crkve – *Vigiliae Mortuorum secundum Chorum Ecclesiae Maguntinae*³⁴ je

³⁰ Poe ovdje navodi prilično šareno društvo pisaca. To su švedski vjerski mistik Emanuel Svvedenborg (1688-1772); njemački romantičar *Ludwig Tieck* (1773-1853) (naslov djela koje Poe navodi nije poznat); za tim *Tommaso Campanella* (1568-1639), talijanski renesansni filozof koji je pod utjecajem Platonovih ideja opisao idealnu državu, Grad sunca. Tim

³¹ *Inquisitorum Directorium* (Priručnik inkvizitora) sadrži detaljne opise metoda inkvizicije, a sastavio ga je Eymeric, glavni inkvizitor za Kastilju 1356. godine.

³² *Pomponije Mela* bio je rimski putopisac iz I. stoljeća naše ere, koji je pisao o običajima i načinu života.

³³ *Satir* – jedno od nižih božanstava starogrčke mitologije. Prikazivali su ga kao kozonogog demona. Riječ *Aegipan* znači »bog Pan u liku jarca«, dok je Poe vjerojatno smatrao da označava neku vrst satire.

³⁴ *Vigiliae Mortuorum secundum Chorum Ecclesiae Maguntinae* – Bdi jenje nad mrtvima na način zbora maguntinske crkve. Djelo nije pronađeno, ali je inače poznato nekoliko djela koja opisuju slične obrede.

piscima zajedničko davanje prednosti duhu nad tijelom, težnja idealu ili transcendiranje stvarnosti. Od tih djela odudara Belgafor – Niccole Macchiavellija (1469-1527), u kojem se talijanski pisac ruga instituciji braka. Poe, koji želi naglasiti neobičnost i posebnost Usherove lektire navodi i djela o Hiromantiji (vračanju, praznovjerju, da se iz crta ruke na dlanu može pogoditi sudbina čovjeka), te knjige o inkviziciji i pogrebnim obredima.

Ne mogoh, a da ne pomislim na razuzdane obrede u ovom djelu, i na utjecaj koji su izvršili na našeg hipohondra, kad mi je jedne večeri, obavijestivši me iznebuha da gospe Madeline više nema, izjavio svoju namjeru da njeno truplo čuva četranaest dana (prije nego ga konačno ukopaju) u jednom od brojnih podruma pod glavnim zidovima zgrade. Svjetovni razlog, međutim, naveden za ovaj izuzetni postupak, bio je takav da držah da mu se ne smijem suprotstaviti. Na takvu odluku brata je navelo (tako mi reče) to što je morao uzeti u obzir neobično svojstvo bolesti preminule, stanovite nametljive i radoznale upite sa strane njenih liječnika, kao i udaljeni i izloženi položaj obiteljskog ukopišta. Neću poricati da ja, kad sam se prisjetio zloćudna lica osobe što sam je bio upoznao na stepeništu onoga dana kad stigoh u kuću, nisam imao želje da se usprotivim toj, kako držah, u najbolju ruku tek bezazlenoj, i ni u kojem slučaju neprirodnoj, predostrošnosti.

Na Usherov zahtjev, osobno sam mu pomagao u pripremama za privremeni ukop. Smjestivši tijelo u lijes, nas smo ga dvojica sami odnijeli na počivalište. Podrumska komora u koju smo ga smjestili (i koja je bila tako dugo neotvarana da su nam baklje, gotovo se ugušivši u nesnosnome zraku, pružile malo prilike daje istražimo) bila je mala, vlažna, i bez ikakva sredstva za ulazak svjetlosti; ležala je, na velikoj dubini, tik ispod onog dijela zgrade gdje se nalazila moja spavaonica. U davna feudalna vremena ona je očigledno služila za najgore svrhe, kao tamnička uza, a u novija vremena kao spremište za barut, ili kakvu drugu opasnu eksplozivnu tvar jer su dio njena poda i cijela unutrašnjost dugog hodnika pod lukovima, kroz koji smo do nje došli, bili pažljivo optočeni bakrom. Vrata od punog željeza bila su također slično zaštićena. Njihova golema težina proizvela je neobično oštru škripu dok su se okretala na šarkama.

Položivši naš tugaljivi teret na nogare u tom carstvu užasa, djelomično smo odmaknuli u stranu još nezavrtani poklopac lijesa i zavirili u lice njegova stanara. Upadna sličnost između brata i sestre sada je prvi put privukla moju pažnju; a Usher, pogađajući možda moje misli, promrmljao je nekoliko riječi, iz kojih sam razabrao da su on i pokojnica blizanci, i da su između njih oduvijek postojala suosjećanja jedva objašnjive prirode. Naši pogledi, međutim nisu dugo počivali na pokojnici – jer je nismo mogli gledati bez straha. Bolest, koja je pokopala ovu gospu u cvijetu mladosti, ostavila je, kao što obično biva u svim bolestima isključivo kataleptičkog značaja, privid jedva primjetnog rumenila na njenim grudima i licu, i onaj upadljivi zaostali osmijeh na usnama, koji je tako stravičan u smrti. Namjestili smo poklopac i zavrtali ga, pa zakračunavši željezna vrata, krenusmo, s naporom u ne manje sumporne gornje kućne odaje.

I tada, pošto je prošlo nekoliko dana gorke boli, zbila se primjetna promjena u značajkama duhovna poremećaja moga prijatelja. Njegovo uobičajeno ponašanje je netragom nestalo. Zanimario je ili zaboravio svoje uobičajene zabave. Lutao je od odaje do odaje, žurnim, neravnomjernim i besciljnim korakom. Bljedilo njegova lica poprimilo je, ako je to moguće, još sablasniji preljev – ali sjaj se njegova oka potpuno ugasio. Nekadašnja povremena muževnost njegova glasa više se nije čula; i drhtavo titranje, kao od krajnje bojazni, sada mu je obično oblikovalo izričaje. Pokatkada, doista, pomislio bih da se njegov neprestano uznemireni duh bori s nekom nesnosnom tajnom, i da prikuplja potrebnu hrabrost kako bi je razotkrio. Pokatkada, opet, bio bih primoran da sve to pripišem neobjašnjivom vrludanju ludila, jer bih ga opazio kako satima zuri u prazninu, i to u stavu najdublje pažnje, kao da osluškuje neki imaginarni zvuk. Nije čudo da me je njegovo sta-

nje plašilo – štoviše, zaražavalo me. Osjećao sam kako mi se postepeno prikradaju – sporo ali sigurno – opasni utjecaji njegova fantastična ali dojmjljiva sujevjerja.

Posebno jednom, povlačeći se u postelju kasno u noći sedmog ili osmog dana nakon polaganja gospe Madeline u podzemnu tamnicu, iskusih punu snagu takvih osjećaja. San se nije ni približio mom ležaju – dok je sat iščezavao za satom. Borio sam se da razumom razbijem nemir koji me obvladao. Nastojah se uvjeriti kako mnogo, ako ne i sve, od onog što osjećam potječe od zavodničkog utjecaja sumornoga sobnog pokućstva – tamnih i otrcanih zastora, koji su se prisiljeni na pokret dahom oluje što se podiže, grčevito ljuljali ovamo-onamo po zidovima, i neprijazno šušтали oko posteljnih ukrasa. Ali napori su mi ostali neplodni. Nesavladivo drhtanje postepeno je obuzelo cijelu moju građu; i naposljetku, na srce mi je zasjeo inkubus posve bezrazložne panike. Otresajući ga uz dahtanje i rvanja, podigoh se s uzglavlja, i zureći prodorno u gustu tamu odaje, stadoh oslušivati – ni sam ne znam zašto, osim što me je na to neki nagoni duh podstaknuo – neke prigušene i neodređene zvuke, koji su dopirali, u dugim razmacima, u predasima oluje, ne znam odakle. Svladan žestokim osjećajem groze, neobjašnjive ali i nepodnošljive, na brzinu navukoh odjeću (jer sam slutio da za mene neće više biti sna te noći) i pokušah se trgnuti iz žalosnog stanja u koje sam zapao, žurno koračajući gore-dolje odajom.

Tek što sam nekoliko puta tako okrenuo, nečiji mi je laki korak na obližnjem stepeništu privukao pažnju. Odmah sam prepoznao daje Usherov. Trenutak kasnije, on je pokušao, blagim udarcima, na moja vrata, i ušao, noseći svjetiljku. Njegovo je lice, kao obično, bilo mrtvački blijedo – ali, povrh toga, neka vrsta lude razuzdanosti sjala mu je u očima – *hysteria* koju je očigledno susprezao vidjela mu se u čitavu držanju. Njegov me izgled zapanjio – ali sve mi je bilo milije od samoće, koju sam tako dugo trpio, pa sam čak i njegovu nazočnost pozdravio kao olakšicu.

»A ti to nisi vidio?« rekao je iznenada, pošto je nekoliko časaka šutke zvjerao oko sebe, – »znači, ti to nisi vidio? – ali, čekaj! Vidjet ćeš!« Govoreći tako, i pažljivo zaklonivši svjetiljku, pohitao je do jednog prozorskog krila, i širom ga otvorio oluji.

Nagao bijes naleta vjetra, što je prodro u sobu, gotovo nas je oborio s nogu. Bila je to zaista olujna, a opet surovo lijepa noć, raskalašno neobična u svom užasu i ljepoti. Šijun je očigledno sabirao snagu negdje u našoj okolini; jer je dolazilo do čestih i žestokih promjena u smjeru vjetra; a izvanredna gustoća oblaka (koji su visili tako nisko kao da hoće pritisnuti tornjeve na kući) nije nam priječila da opazimo veliku brzinu kojom su, kao da su živi, letjeli i brzali sa svih strana, jedan prema drugom, ne odlazeći u daljinu. Kažem, da nam čak ni njihova izvanredna gustoća nije priječila da to vidimo – a opet, nismo vidjeli ni mjeseca ni zvijezda – niti su munje bljeskale. Ali donje plohe golemih masa uzburkane pare, kao i svi zemaljski predmeti u našoj neposrednoj blizini, sjajili su u nenaravnu osvijetljenju blijedo fosforescentnog ali jasno vidljivog plinovitog isparavanja, koje je lebdjelo i kao plašt omotavalo palaču.

»Ti to ne smiješ – ti to nećeš gledati!« rekao sam, stresavši se, Usheru, dok sam ga blagom silom odvodio od prozora do sjedala. »Ovi prividi, koji te zbunjuju, samo su električne pojave koje nisu neobične – ili možda svoje sablasno porijeklo vuku iz kužnih isparavanja trule močvare. Zatvorimo prozor; – zrak je hladan i opasan za tvoje zdravlje. Evo ovdje jednog od tvojih najdražih romana. Ja ću čitati, a ti slušaj; – pa ćemo tako zajedno provesti ovu strašnu noć.«

Starinski svezak što mi je dopao ruku bio je »Bijesni Trist« Sir Launcelota Canninga³⁵; ali nazvah ga najdražim romanom Usherovim prije u tužnoj šali nego ozbiljno; jer, zacijelo, malo što je u toj neuglađenoj i nemaštovitoj razlivenosti moglo biti zanimljivo za uzvišenu produhovljenost moga prijatelja. Bila je to, međutim, jedina knjiga pri ruci; i ja se za njih nejasnom nadom da će uzbuđenje, koje je uzburkalo hipohondra, naći možda oduška (jer povijest umnih poremećaja puna je sličnih odstupanja) čak i u krajnjim ludostima koje budem pročitao. Da sam smio suditi po divljem, prenapetom izrazu živahnosti, s kojim je slušao, ili prividno slušao, riječi pripovijetke, mogao bih bio sam sebi čestitati na uspjehu svoje zamisli.

Stigoh do onog dobro poznatog dijela priče gdje Ethelred, junak Trista, pošto je uzalud kušao da mirnim putem uđe u nastambu pustinjaka, hoće da silom izbori ulazak. Ovdje, sjetit ćete se, pripovijest teče ovako:

»I Ethelred, koji po naravi bješe muževna srca, i koji uz to junačan bješe, zbog jakosti vina što ga popi, ne čekaše dulje da pregovara s pustinjakom, koji uistinu bijaše tvrdoglava i pakosna kroja, no osjećajući dažd na plećima i bojeći se oluje što se spravljaše, podiže smjesta svoj topuz, i udarcem lakim u čas probi rupu među daskama na dveri, da provuče svoju oklopljenu desnicu; i tad njome silovito vukući, on kidaše i cijepaše dok sve ne razbi načisto, tako da je prasak suha i šuplja drveta grmio i odjekivao cijelom šumom.«

Na svršetku ove rečenice ja se trgoh i na trenutak zastadoh, jer mi se pričinilo (iako sam odmah zaključio da me to prevarila uzbuđena mašta) – pričinilo mi se da mi iz nekog udaljenog dijela palače do ušiju nejasno dopire nešto što bi, po podrobnoj sličnosti naravi, mogla biti jeka (ali dakako prigušena i otupljena) istog kidanja i cijepanja koje je Sir Launcelot tako potanko opisao. Bila je to nesumnjivo samo koincidencija koja je privukla moju pažnju; jer između lupetanja prozorskih okvira i uobičajenih raznorodnih zvukova oluje, što još uvijek raste, taj zvuk, sam po sebi, jamačno, nije mogao imati u sebi ništa, što bi me privuklo ili uznemirilo. Nastavio sam priču:

»Ali dobar junak Ethelred, ušavši sada kroz dveri, začudi se i razbjesni vrlo kad ne vidje ni traga ni glasa od pakosna pustinjaka; već na njegovu mjestu, golema zmaja, ljuskava i strašna lika i vatrena jezika, što sjedaše na straži pred dvorcem od zlata s podom od srebra; a tu na zidu visio je štit od svijetle mjedi skovan, i ovom knjigom iskićen: Tko unutra uđe, pobjednik će bit;

Tko ubije zmaja, pripada mu štit.

I Ethelred podiže svoj topuz i sijevnu njime po glavi zmaja, što pade preda nj i izdahnu svoju kužnu dušu s krikom toli grozotnim i nelijepim, a uz to i prodornim da moj Ethelred htijaše uši rukama pokriti u protivnu tog strahotnoga glasa kakvoga se nikada još čulo nije.«

Ovdje sam opet naglo zastao, i to sada s osjećajem nesuspregnuta zaprepaštenja – jer nije bilo nimalo sumnje da sam, u tom trenutku, zaista čuo (iako mi je bilo nemoguće odrediti iz kojega smjera) tiho, i očigledno udaljeno, ali prodorno, otegnuto i sasvim neprirodno vrištanje ili škrgut – točan parnjak onoga kakvog je moja mašta već prizvala kao zmajski neprirodni krik što gaje opisao romansijer.

Zgromljen, kao što zacijelo bijah, u zbivanju ove druge i doista izuzetne koincidencije, tisućama proturječnih osjećanja, među kojima prevladavahu čuđenje i krajnji strah, još uvijek sačuvah dovoljno prisebnosti duha da izbjegnem da bilo kakvom opaskom uzbudim osjetljive živce svoga prijatelja. Ni po čemu se nisam mogao uvjeriti daje i on primijetio

³⁵ *Bijesni Trist* Sir Launcelota Canninga -1 autor i djelo su nepoznati. Većina urednika smatra da je Poe izmislio i autora i djelo te sam napisao odlomak koji tobože citira.

dotične zvukove, premda je, jamačno, u nekoliko posljednjih minuta neobična promjena zahvatila njegovo držanje. Iz položaja sučelice mojemu, on je postepeno okrenuo stolicu, tako da sjedi licem prema vratima odaje; tako sam mogao samo djelomično promatrati crte njegova lica; premda jasno vidjeh da mu usne drhte kao da što naćujno šapće. Glava mu je klonula na grudi – ali ja sam znao da ne spava, po širom otvorenom i ukoćenom oku, koje sam opazio, promatrajući ga iz profila. I pokreti su njegova tijela bili u neskladu s takvom pomisli – jer se on njihao s boka na bok u blagom, premda stalnom i jednolikom lelujanju. Na brzinu zamijetivši sve ovo, ponovo se prihvatih pripovijedanja Sir Launcelota, koje se ovako nastavlja:

»I tada, naš junak, izbjegnuvši grozni gnjev zmaja, prisjeti se mjedenog štita i kako će skinuti čini što na njemu leže, pa maknu sa svog puta mrtvo truplo i hrabro zakroči po podu od srebra do zida gdje je visio štit; i gle, uistinu, štit ne čekaše da on k njemu dođe, već mu pade pred noge na taj pod od srebra, s golemim i strahotnim zvekom.«

Još mi ovi slogovi nisu pravo preletjeli preko usana, kad li

– kao daje zaista kakav mjedeni štit u tom času teško pao na srebrni pod – do svijesti mi dopre razgovijetan, šupalj, kovinast, zveketav, ali očigledno prigušen odjek. Izgubivši sasvim živce, skočio sam na noge; ali odmjereno se Usherovo ljuljanje nije po remetilo. Pohitah k stolici na kojoj je sjedio. Oči je upro ravno preda se, a cijelim njegovim izrazom vladala je kamena ukoćenost. Ali, kad mu položih ruku na rame, čitavom mu osobom za trese snažan drhtaj; blijedi smiješak zatitra mu na usnama; a ja primijetili da govori tihim, žurnim i grozničavim mrmorom, kao da nije svjestan moje nazočnosti. Nadvio sam se nad njega, po sve blizu, i napokon razabrao grozno značenje njegovih riječi.

»Da nisam čuo? – da, čujem, i čuo sam. Dugo – dugo – dugo

– mnoge minute, mnoge sate, mnoge dane, stalno slušam – a ni sam se usudio – usudio progovoriti! *Živu smo je položili u grob! Zar nisam rekao da su mi čula izoštreana? Sada ti kažem da sam čuo već njene prve slabašne pokrete u onom šupljem lijesu. Čuo sam ih – prije mnogo, mnogo dana – a ipak se nisam usudio nisam se usudio ništa reći* A sada – noćas – Et-helred – ha! ha!provaljivanje pustinjakovih vrata i zmajev samrtni krik, i zveket štita! – treba reći radije: raspadanje njena lijesa, škripa željeznih šarki njena zatvora i njeno baljanje u pobakrenom hodniku podruma! O kamo mi je uteći? Zar ona neće stići ovamo u tili čas? Ne žuri li da me prekori zbog moje hitnje? Zar joj to ne čujem korake na stepenicama? Ne razaznajem li ono teško i užasno kucanje njena srca? Luđače!« – ovdje je bjesomučno skočio na noge i vrišteći propentao kao da u tom naporu izbacuje svu dušu »*Luđače! kažem ti da ona sada stoji tik pred vratima!*«

Kao da se u nadljudskoj snazi toga uzvika našla čarobna moć vradžbine – u tom trenutku goleme starinske dveri, prema kojima je govornik pokazivao, polako su raskrile svoje dostojanstvene ebanske čeljusti. Bilo je to djelo jednog naleta vjetra – ali tada, u vratima se zaista ustobočila uzvišena i plaštem zakukuljena pojava gospe Madeline od Ushera. Krv je zamrljala njene bijele halje, a dokazi ogorčene borbe bili su na svakom djeliću njena izmoždena lika. Trenutak je ostala na pragu, drhćući i lelujajući lijevo-desno a tada, s prigušenim jaukom, teško se srušila unutra, na tijelo svoga brata, i svojim žestokim i sada konačnim samrtnim grčevima oborila ga na tlo kao lešinu – žrtvu užasa što ih je sam pre-
dviđao.

Iz te odaje, i iz te palače, utekoh, užasnut. Vani je oluja još uvijek bjesnjela svom snagom dok preležah stari nasip. Iznenada se po stazi preda mnom prosu neobuzdano svjetlo, i ja se osvrnuh da vidim odakle potječe ovako neobično zračenje; jer su iza mene bile jedino golema kuća i njene sjene. Svjetlost je isijavala s punog, zalazećeg krvavo-crvenog mjeseca, koji je sada živo sjao kroz nekoć jedva zamjetljivu pukotinu, o kojoj sam ranije govorio; pukotinu što se spušta od krova zgrade, vijugavim smjerom, sve do temelja. Dok

sam je promatrao, pukotina se brzo širila – naišao je žestoki zapuh šijuna – cijeli se krug satelita najednom razotkrio mome pogledu – u mozgu mi se zavrtjelo kad vidjeh moćne zidove kako se rastvaraju – nastaje dugotrajna, grohotna grmljavina poput glasa tisuća voda – i duboko se, močvarno jezero pod mojim nogama zlokobno i nijemo sklopilo nad krhotinama Kuće Usherovih.

POGOVOR

*Gle, ovo je gala predstava
U samotnim, kasnim godinama!
Krilata se publika anđela smjestila
U kazalište gdje se daje drama,
Gdje prepliću se strah i snovi.
Poplavu suza na oči im tjera,
Dok orkestar grčevito lovi
Glazbu nebeskih sfera.
A gle ono, među glumcima, što je!
Gmizavi oblik puzati počeo:
Krvavo crven izmigoljio je
Iz svoje scenske samoće!
On gmiže! Gmiže! – s kricima neljudskim
Nestaju glumci ko zalogaj hrane;
Serafi jecaju, jer gadne im čeljusti
Ljudskom su krvlju okupane.*

(preveo Antun Šoljan)

Kad pročitamo ove stihove Ligejine pjesme, koja se u antologijama pojavljuje pod naslovom *Crv Pobjednik*, sjetit ćemo se, možda, impresije Janka Polica Kamova kojemu se Poe priviđao »kao jedna zloguka ptica, što je preletila nijemu poljanu naše nutrine i kad je utonula negdje u prostoru, ostavila je za sobom sjenu svojih velikih, crnih krila...«. Podsjetit ćemo se, također, da je Poeova umjetnost sva razapeta između krajnosti: s jedne strane krilati serafi i »glazba nebeskih sfera«, a s druge gmizavi oblik zakrvavljenih čeljusti koji proždire ljude. Svjestan tih krajnosti, Baudelaire je pomalo hiperbolički napisao daje Poe »dosegao najvrtoglavije visine estetike i zaronio u najskrivenije ponore ljudskog uma«.

Poe je definirao poeziju kao »divlji napor da dosegnemo ljepotu koja je iznad nas«. U svojoj poeziji on nastoji značenje riječi podrediti stvaranju neodređenog glazbenog ugođaja i približiti se što čistijem pjesničkom izrazu. Poe zagovara književnost udaljenu od svakodnevnih tema i njegovanje neobičnog i rijetkog, čak senzacionalnog iskustva. Pored anđela hladna lica i apstraktne kozmogonije njegove *Eureka* Poe će nam pokazati »najskrivenije ponore ljudskog uma« pretvorene u slike pokapanja živih mrtvacu, trulež i zadah raspadnutih lešina, čupanje zubi mrtvim draganama, štakore i strojeve za mučenje u dubokim, tamnim jamama.

Poe je za života bio poznatiji kao urednik i novinski kritičar nego kao pisac. Ostavio je za sobom golem broj prikaza, feljtona i članaka, najčešće o temama i piscima koji ne za-

vređuju pažnju, na koje je Poe po tratio velik dio svoje snage i talenta pišući po narudžbi, u borbi za koru kruha.

Poe je započeo književnu karijeru kao pjesnik, i poezija je do kraja života ostala njegov ideal. Svoje je zrele godine ipak posvetio pisanju pripovjedaka, dijelom i zato što je njih lakše objavljivao za honorar, a dijelom valjda i iz dubljih stvaralačkih pobuda kojih ni sam nije bio svjestan. Napisao je sedamdesetak priča i kratak roman *Pripovijest o Arthuru Gordonu Pymu iz Nantucketa* (1838). Za života je izdao nekoliko zbirki pjesama i dvije zbirke priča: *Groteskne priče i arabeske* (1839) i *Priče* (1845). Pred kraj života napisao je još vizionarsku proznu poemu *Eureka i Marginalije*, niz bilježaka i zapažanja o književnosti i književnicima.

U svojim kritičkim napisima (najpoznatiji su *Filozofija kompozicije* i *Načelo poezije*) Poe izlaže teoriju književnog stvaranja koja je neobično važna za razvitak moderne kritike.

Poput pravog romantika Poe je vatreno zastupao ideju o slobodi pjesnikove ličnosti i gotovo božanskoj moći njegove imaginacije. On ističe pjesnikovu težnju da dosegne idealnu ljepotu, koju strogo luči od istine i morala. Poezija je plod pjesnikova »divljeg napora« da izrazi tu idealnu ljepotu, a pritom mu je dozvoljeno da potpuno zanemari one oblike života oko sebe koje većina ljudi prepoznaje kao »stvarnost«. On briše granice između stvarnosti i iluzije, između sna i jave, i otvara vrata iracionalnog, podsvjesnog i vizionarskog. S takvim krajnje romantičnim stavovima sukobljava se Poeovo pomalo neočekivano naglašavanje važnosti hladno promišljenog, strogo kontroliranog stvaralačkog postupka. U njegovoj se teoriji, tako, krajnja sloboda mašte spaja s hladnom logikom, a priča i pjesma ne smatraju se plodom časovita nadahnuća, nego mukotrpnog i smišljenog rada.

Sam je Poe rekao da njegove priče prikazuju »smiješno dovedeno do grotesknog; stravu pretopljenu u užas; duhovitost pretjeranu do burleske; i posebnost preobraženu u neobičnost i mistiku«. Pored povremenog užasa u Poeovim groteskama prevladavaju osebujni humor bez smijeha, ruganje i gorka ili okrutna šala i satira, dok arabeske teže k ozbiljnom i poetskom efektu. Detektivske priče u prvi mah najjače odudaraju od onog što smatramo tipičnim za Poea. U *Umorstva u ulici Morgue* Poe govori o »najživahnijem užitku« što ga natprosječno pametnom i analitičkom umu pruža rješavanje problema, »zagonetka, pitailica, hijeroglifa«. Sličan način racionalnog zaključivanja ili raspravljanja Poe će slijediti i u pričama u kojima se opisuju senzacionalna, tobože znanstvena otkrića ili eksperimenti kao da su se zaista dogodili: putovanje u balonu (*Jedinstveni doživljaj nekog Hansa Pfaala*), bolesnik na umoru koji pod hipnozom opisuje doživljaj umiranja i stanje poslije smrti (*Mezmeričko otkriće*) i si. Takav je racionalan i naučni pristup u Poea samo prividan, dakle pseudoracionalan i pseudonaučan. Ako u *Ubojstvima u ulici Morgue* pažljivo pratimo tok pripovjedačeva rasuđivanja, uvidjet ćemo da on naročito ističe samo jedan dio ličnosti svog detektiva Augustea Dupina na račun svih ostalih: njegovu čudesnu pronicljivost koja prelazi okvire normalne inteligencije i nevjerojatno se snažno oslanja na intuiciju i maštu. U tome Dupin nalikuje Poeovoj koncepciji pjesnika kao krajnjeg individualista obdarenog božanskom moći stvaranja i razaranja. Poeov »analitičar« ponire u tajnu zločina kao što pjesnik istražuje tajne podsvijesti ili svemira. Povrh toga pjesnik i detektiv djeluju u gotovo jednakom dekoru. Dupinova je kuća ruševna, neobična i osamljena poput Usherove, u njoj se već u ranu zoru zatvaraju kapci na prozorima, isključuje svjetlost dana i stvara ugođaj osame i mraka jednog umjetno stvorenog svijeta pretrpanih, raskošnih interieura, rijetkih knjiga i instrumenata, samrtnog bljedila na čelu mladih djevoja i prijevremeno zakopanih mrtvaca.

Mnoge teme i gotovo sav dekor Poeovih priča proizlaze iz konvencija koje su postojale u romantičnoj književnosti njegova vremena, naročito u njenoj »gotičkoj« struji. Gotička je književnost koristila interes romantičara za srednji vijek, folklor i egzotične ugođaje:

otuda motivi ruševina, starih kula i dvoraca, podzemnih hodnika i tamnica, kostura, sablasti i grobova, demoni i vampira. Strah i jeza, užas i smrt, melankolija i ludilo prevladavali su i u djelima njemačkih romantičara Ludwiga Tiecka i E. T. A. Hoffmana, koji su preko engleskih prijevoda djelovali na E. A. Poea. Poe je gotičku konvenciju prihvatio svjesno, zato što je vjerovao da ona zadovoljava ukus njegovih čitalaca, ali i zato što je ona odgovarala njegovu temperamentu. Opravdavajući germansku stravu svojih priča Poe je rekao: »Ako se mnoga moja djela i temelje na dojmu strave, tvrdim da ta strava ne potječe iz Njemačke, nego iz duše – da sam tu stravu crpio iz njenih zakonitih izvora i uvijek je vodio samo do njena zakonitog ishoda«.

Osim što su potekle od određenih književnih strujanja i konvencija, Poeove su teme potekle i iz njegova osobnog iskustva, iz njegova neobično nesretnog života i njegove bolećivo osjetljive prirode. Cijeli niz biografskih i psihoanalitičkih kritičkih pristupa posvećeno je vezi između njegove vrlo složene i neobične ličnosti i opsjednutog, ukletog svijeta njegovih priča.

Jedna od Poeovih velikih tema je smrt, a najuzvišenija je tema, njegovim vlastitim riječima, »smrt krasne žene«. To je tema cijelog niza njegovih pjesama (*Gavran*, *Anabela Lee*, *Lenore*) i priča kao što su *Ligeja* i *Pad kuće Usher*. Važnost te teme u Poea neki tumače biografskim podatkom da je Poe u životu izgubio majku, pomajku i mladu ženu Virginiju, sve tri od sušice, dok neki ističu i činjenicu da je motiv mrtve mlade žene bio neobično raširen u slikarstvu i književnosti Poeova doba i da je imao prikriveno ali vrlo snažno erotsko značenje u vrijeme kad je erotska ljubav bila zabranjena tema. Kritičari navode i sociološke razloge zbog kojih je smrt u mnogim djelima toga doba prikazana teatralno i popraćena svečanim pripremama i obredima. Opise polaganja Madeline u grobnicu ili Rowenina ležaja na odru možemo, dakle, tumačiti i kao izraz psihologije građanstva koje je u 19. stoljeću doseglo visoki stupanj blagostanja. Pojedinačni i svečani pogrebni obredi bili su izraz bogatstva novog staleža koji je ugled stjecao prvenstveno novcem, pa je novcem kupovao čak i raskošnu smrt.

Smrt u Poea nije nipošto jednoznačan simbol. Ima pokušaja da se ona objasni kao alegorički prikaz čovjekove posljednje grozne borbe da se oslobodi tijela ili stvarnosti koja ga okružuje, iza koje ga čeka smirenje. Potvrdu za to gledanje mogli bismo naći u prozama kao što su *Kolokvij Monosa i Une* ili *Razgovor Eirosa i Charmione*. To su dijalozi duša koje su preživjele propast svijeta i sad traju u stanju čista duha, hladne vedrine i potpunog mira. Poe je priželjkivao smrt kao oslobođenje od vlastitih nesreća i od pokvarenog svijeta koji trči za materijalnim dobrima i klanja se nauci, tom »lešinaru kojem su krila sačinjena od sumorne stvarnosti«. Otuda valjda i njegovo uvjerenje da svijet mora propasti, i glas biblijske apokalipse koji nalazimo u prozama *Tišina* i *Sjenka*. U mnogim je pričama smrt, međutim, vezana uz ubojstvo i čovjekovu urođenu želju da čini zlo. U *Crnom mačku* Poe opisuje čovjekov nagon da nešto učini samo zato što zna da to ne smije učiniti. Ta želja dovodi do ubojstva, a zapravo i do samoubojstva, jer ubojica osjeća neodoljivu želju da bude otkriven i upropašten. Analizirajući pokvarenost ljudske prirode Poe je naglasio da je »svijest o tome da je neki postupak nevaljao ili pogrešan često ona nepobjediva, ona jedina snaga koja nas tjera da ga provedemo. To nesavladivo nagnuće da činimo zlo zbog zla samog ne možemo proniknuti niti raščlaniti na prvobitne uzroke, jer je to radikalan, primitivan i elementaran nagon«.

Sadržaje i likove Poeovih priča možemo interpretirati na različite načine. Možemo ih shvatiti, kao bolesne ili abnormalne vidove života. Iz tog ugla Roderick Usher je, npr., degenerirani aristokrat i bolesno osjetljiv umjetnik, Ligeja je idealna žena osuđena na smrt, pripovjedač *Crnog mačka* manijak koji ubija bez motiva, itd. Okrutnost, zlo i strah od smrti psihološke su i društvene činjenice, pa Poea možemo analizirati i s te strane. Tako se Ba-

udelaire, između ostalog, Poeu divio i zato što je tako hrabro otkrivao zlo u čovjeku, i što se ta hrabrost mogla shvatiti kao izazov hipokritskom i lažno optimističkom duhu njegove sredine. Poe je zaista napisao da ne vjeruje u napredak koji bi automatski mogao usrećiti velik broj ljudi. On je postojanje zla u čovjeku možda prenaglašavao i zato da obezvrijedi vjerovanje u urođenu dobrotu čovjeka koja je prevladavala među misliocima njegova vremena. On je psihološki profinjeno i hrabro pokazao da su tamne strane naše psihe dio svakodnevice. Pretjerali bismo, međutim, kad bismo – poput nekih suvremenih kritičara – previše naglasili psihičku i društvenu normalnost Poeove imaginacije. Ako razmotrimo kako se, npr, ponaša ubojica u *Crnom mačku*, zapazit ćemo da on razlikuje dobro od zla, čak govori o grižnji savjesti. S druge strane on uživa kako je savršeno sakrio tijelo žene koju je ubio i mirno spava, zadovoljan što se riješio mrske životinje. Ono što tematski preteže u priči nije moralna dilema ubojice niti problem zločinca ili luđaka u ljudskom društvu. Takva bi pitanja spadala u područje realistične proze. Ono što preteže to su detaljni opisi manije i fizički detalji vezani uz zločin, koji su istaknuti i uvećani. Na kraju priče ubojicu stiže zaslužena kazna, što znači da ga Poe barem implicitno smatra odgovornim. Međutim, analiziramo li priču kao cjelinu, zaključit ćemo da Poeov ubojica nema slobodne volje, jer je bespomoćna žrtva svojih manija, a što je još značajnije, da živi u zatvorenom, potpuno odvojenom, društveno i moralno mrtvom svijetu u kojem pravila svakodnevice gube svaki smisao. Nije zato čudo što su moderne kritičke analize Poeovih tekstova tako često pribjegavale alegoričnim, simboličkim ili psihoanalitičkim pristupima. Takvi pristupi omogućuju im da likove i događaje, predmete i njihove osobine, a ponekad i cijele priče protumače kao odraz ili nadomjestak nekog vida čovjekove svijesti i podsvijesti (straha, gađenja, zatvorenosti u sebe), nekog stanja (san, podvojenost, želja za vraćanjem u majčinu utrobu), kozmološkog ili filozofskog gledanja (odnos života i smrti, povezanost organske i anorganske materije, definicija boga) itd.

Priča *William Wilson*, dobit će, npr. još jednu važnu dimenziju ako je shvatimo kao alegoriju tragične podvojenosti koju je Poe nalazio u sebi samom i u svijetu koji ga okružuje. Poe je težio jedinstvu i harmoniji, ali njegove su priče ipak mučan dokaz sukoba između stvarnosti i ideala, tijela i duha. Williama Wilsona valja shvatiti kao pripovjedačeva dvojnika. Obojica su rođena istoga dana i sata, imaju iste inicijale, istog dana napuštaju školu. Wilson je draga strana pripovjedačeve ličnosti, moralni ili idealni dio njegove svjetovne i nemoralne ličnosti, projekcija njegova samoubilačkog nagona, a možda i oblik jave koji valja ubiti da bi se moglo utonuti u san. Jedna suprotnost, međutim, ne može postojati bez drage. Onog časa kad pripovjedač ubija Williama Wilsona, on u njemu ubija i samoga sebe. Temu dvojnika, jedan od brojnih književnih arhetipova koje nalazimo u Poeovu djelu, neki nalaze i u čovjeku svjetine u kojem će suvremeni čitalac pak prepoznati karakteristike bezimernih, otuđenih likova moderne književnosti. Pisac koji ga prikazuje samo izvana ne govori nam ništa o njegovim osjećajima. Utapajući se u gomili, on gubi svoju individualnost, a možda se gomili i utječe zato što individualnosti uopće i nema. On parazitski živi od svjetine i za svjetinu, podsjećajući nas svojim besmislenim i automatiziranim pokretima na mnoge antiheroje moderne proze.

Čovjek svjetine je čovjek ulice, ali ta ulica ne vodi ni kroz Njemačku ni Ameriku, nego kroz »dušu«. Iz te ulice nema izlaza, ona je izražena jednostranim i halucinantnim slikama sna, a omeđena manijom i strahom. Poeov je junak gotovo uvijek zatvoren u nekom prostora koji simbolizira nemoć, zarobljenost i nemogućnost bijega iz vlastite svijesti ili podsvijesti. Radnja je smještena u prostorije u koje gotovo nikad ne dopire dnevna svjetlost, u stubišta i hodnike, podrumne, ponore i jame, prostore koje psihoanalitički kritičari ističu kao slike svega što je skriveno i potisnuto, napose na seksualnom planu. S tog će stajališta priča *Jama i njihalo*, na primjer, biti obogaćena raznim novim značenjima, koja

opet ne isključuju mogućnost da je čitamo jednostavnije, kao opis strahota inkvizicije i svojevrsnu crnu kroniku.

Takav će se pristup posebno zabaviti Poeovim odnosom prema snu. Sanje put da se izbjegne ružna svakodnevnica i dostigne ideal, ali je san i poseban način doživljavanja te stvarnosti. Značenje snova, poput značenja mnogih Poeovih priča, ne možemo odvojiti od slika u kojima se javljaju. Poput sna, Poeove priče slijede posebnu, tek prividnu logiku, kojoj ipak vjerujemo dok san traje. Sam je Poe, međutim, najjače naglašavao važnost stanja u kojem se nalazimo dok tonemo u san, dok se nalazimo između sna i jave. To je tzv. hipnagogičko stanje, a on ga opisuje kao vizionarsko stanje u kojem pjesniku pristižu poruke i slike iz duhovnih sfera koje su mu inače nedostupne. Te se slike »javljaju u duši... samo... u časovima kad se granice dnevnog svijeta stapaju s granicama svijeta snova«. Američki pjesnik i kritičar Richard Wilbur, stoga, *Krabulju crvene smrti* interpretira kao alegoriju sna i jave. Po njemu je Prospero utjelovljenje svijesti koja sanja, crvena Smrt je budna svijest, a plesači su utjelovljeni snovi, crni sat je srce koje nas svojim otkucajima veže za ovaj svijet. Svaki otkucaj sata podsjeća plesače na neminovni povratak u budno stanje, i oni se na tu pomisao lede od straha.

Druga jedna alegorička interpretacija Rodericka Ushera tumači kao intelektualnu prirodu, a Madelinu kao čulnu prirodu; kad jedan od njih umire, mora umrijeti i drugi, a s njima se ruši i dvor koji simbolizira jedinstvo duše i tijela. U identificiranju kuće s likovima, kao i likova međusobno, ta interpretacija otkriva Poeovu težnju da poistovjeti materijalno s duhovnim i organsko s anorganskim, težeći krajnjem romantičnom jedinstvu. (Već je Baudelaire primijetio da je u Poeovu djelu »priroda koju nazivamo neživom dio prirode živih bića, te poput njih drhti nadnaravnim, galvanskim drhtajem.«)

U svom psihoanalitičkom pristupu Poeu Daniel Hoffmann iznosi tezu da je Poe bio opsjednut temom mrtve žene i smrti uopće zato što je bio impotentan. Poe je ženu mogao obožavati samo u situacijama koje su isključivale fizičku strast, pa je zato do krajnosti idealizirao lik žene ili joj se obraćao tek mrtvoj. Fantastične ili stravične teme Poeovih priča on smatra metaforama ispod kojih Poe skriva sve ono što je tabu, sve ono što je previše bolno ili sramotno da bi se moglo izvući na svjetlost dana. Poe Ligeju prikazuje kao ženu neizmjerena i tajnovita znanja u kojem pripovjedač, njen muž, naslućuje davne i duboke, tabuima zastarte spoznaje. Pred tom zastrašujuće savršenom ženom on se osjeća slab poput djeteta, i prepušta se njenu vodstvu. U Ligeji možemo prepoznati osobine mitskog lika: ona je muza pjesnika, božanska majka i zla crnokosa žena narodne književnosti, a u isto je vrijeme, iz psihoanalitičke perspektive, nadomjestak za izgubljenju i nikad prežaljenu majku. Ona je, međutim, i prava žena koja poznaje duboke strasti, pa je pjesnik ipak mora ubiti da bi je mogao nesmetano i platonski obožavati. Na taj način Hoffmann u mitu i psihoanalizi traži razloge zbog kojih čitaoci još i danas sa zanimanjem čitaju Ligeju i druga Poeova djela, a u Poeovoj biografiji nalazi razloge koji su ga natjerali da u tim djelima idealnu ljepotu poveže sa stravom, a seksualni doživljaj preobrazi u doživljaj smrti.

U nastojanju da proniknu tajnu Poeova junaka i njegova svijeta, moderni su kritičari u njemu otkrili nove moralne, filozofske, psihološke i simboličke dimenzije. Po njima je Poeov junak predstavnik i žrtva svijeta moralne anarhije iz kojeg su izbrisani zakoni ljudske zajednice; on je, također, biće koje teži za idealnim jedinstvom, a tragično je razdvojeno na tijelo, razum i dušu, koje se sjedinjuju samo u smrti ili u snu; on je, možda, projekcija nesigurnosti i seksualnih kompleksa izazvanih preranim gubitkom majke i drugim psihičkim traumama; on je krajnji romantik, egocentrik opsjednut vlastitom pjesničkom vizijom, koji kida sve izravne veze sa svijetom oko sebe; poput Ushera koji je želio »slikati ideje« i Ligeje koja je željela nadvladati smrt snagom vlastite volje, on želi proniknuti sve

tajne, otkriti princip koji pokreće svemir, dok treperenje svojih profinjenih čula nastoji obuzdati hladnom logikom, bez udjela osjećaja i moralne svijesti.

Poeov je jezik često preopterećen retorikom i prenatrpan pridjevima; u želji da djeluje učeno i profinjeno Poe često djeluje provincijalno. Mnogi opisi strahota ili pak aristokratske raskoši izvučeni su iz ropotarnice »gotičke« tradicije i djeluju namješteno i zastarjelo. Mnoge se slike i prizori ipak čudnovato usijecaju u pamćenje: crna mačka, Ligejine oči, pukotina u zidu koja se cijepa i otkriva pun mjesec, bezglava ulična gomila. Te pjesničke slike upućuju na niz značenja, ma kako nejasna, proturječna ili ograničena ta značenja bila, ali one ujedno, poput pravih simbola, postoje i traju same po sebi i žive vlastitim, nikad do kraja razjašnjenim životom.

Sonja Bašić

